

VLADIMIR DUMITRESCU

OAMENI ȘI CIOBURI

Editor: MUZEUL DUNĂRII DE JOS - CĂLĂRAȘI
www.cimec.ro / www.mdjcalarasi.ro

**Comitet de redacție: SILVIA MARINESCU BĂLCU
MARIAN NEAGU**

**Tehnoredactare computerizată: S.C. SPRINT S.R.L.
CĂLĂRAȘI, telefon/fax: 0911/15908 (Mihaela Marin, Mariana
Rubin, Cezarina Gherghinoiu, Elena Cuțăr și Viorica Necula.)**

Acest volum a fost tipărit și sponsorizat de

S.C. PĂMÂNTUL S.R.L

Director general și redactor șef al ziarului "PĂMÂNTUL":

GHEORGHE FRANGULEA

**Accionari: GH. FRANGULEA, AURELIA ION, GH. VLAD,
MARIOARA FRANGULEA**

Redactor responsabil:

MARIAN NEAGU

**Toată corespondența va fi trimisă la adresa următoare:
MUZEUL DUNĂRII DE JOS, STR. PROGRESULUI NR. 4,
CĂLĂRAȘI 8500, TELEFON 0911/13161**

VLADIMIR DUMITRESCU

*Biblioteca Institutului de
Arheologie Vasile Pârvan.*

Yvonia Marinescu-Bilescu

OAMENI ȘI CIOBURI

Contribuții la istoria
contemporană
a arheologiei românești

Eheu, fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni...
(Horățiu, Carmina, II, XIV)

P. 186A
1499/

PĂMÂNTUL

... 187, cod 8500;
...
... 15840, 15908, 13630
... 10 10 1992
... Călărași

*This volume is sponsored by S.C. PĂMÂNTUL S.R.L. Călărași.
Acest volum este sponsorizat de S.C. PĂMÂNTUL S.R.L.
Călărași.*

S.C. PĂMÂNTUL S.R.L.

vă așteaptă, zilnic, cu comenzi pentru:

- formulare tipizate;
- ziare, reviste, cărți;
- invitații, cărți de vizită;
- hârtie de ambalaj cu emblema societății;
- hârtie cu antet pentru societăți private sau de stat;
- legitimații;
- mape pentru diverse lucrări;
- dosare;
- lucrări de legătorie.

**Anunțuri de mică și mare publicitate în ziarul "PĂMÂNTUL";
mare publicitate prin "PĂMÂNTUL MAGAZIN".**

TOATE LA PREȚURI AVANTAJOASE!

**Telefoane: 0911/15840, 13630, 15908.
Fax: 0911/15908.**

CUVÂNT ÎNAINTE

Însemnările din paginile ce urmează au fost aşternute pentru prima dată pe hârtie începând din 1969 și până în 1973; caietele respective au fost transcrise în decembrie 1973, pentru a putea fi dactilografiate, revăzute și puțin completate la sfârșitul anului 1981. Nu mi-am făcut niciodată vreo notă în legătură cu diferitele întâmplări ale vieții, fie privind activitatea mea arheologică, fie celelalte împrejurări prin care am trecut sau evenimente al căror martor am fost. Este vorba deci, cu adevărat, de "amintiri", dar în același timp, de fapte, absolut autentice și povestite cinstit, deoarece - atunci când nu-mi aminteam ceva cu precizie - am preferat să nu scriu nimic sau să menționez că este vorba de o rememorare nesigură.

Dacă totuși încep să scriu aceste însemnări acum (în primăvara lui 1969), când am ajuns aproape de pragul dintre deceniile al șaptelea și al optulea al vieții, fac aceasta pentru că am socotit-o ca o datorie; cel puțin unele lucruri putând folosi la cunoașterea împrejurărilor și a oamenilor legați într-un fel sau altul de istoria arheologiei românești, începând din anul 1921 - când eu am intrat la Universitate. Această dată coincide cu începutul perioadei în care Vasile Pârvan s-a consacrat cercetărilor preistorice și activității de ridicare a unei hărți arheologice a României - fără a renunța deloc la preocupările sale privind istoria și arheologia greco-romană.

Nu este deci vorba de povestirea vieții mele sub diferitele ei aspecte, ci de povestirea vieții și activității mele de arheolog, și sper ca inevitabilele digresiuni și incursiuni în alte domenii să nu fie nici prea numeroase, nici prea lungi.

În orice caz, doresc să spun oamenilor și lucrurilor pe nume și nu voi adopta un ton blând sau impersonal, care nu se potrivește concepției mele despre lume și viață și despre îndatoririle fiecăruia dintre noi. Tocmai de aceea, cred că o bună parte dintre faptele ce vor fi amintite în aceste pagini constituie și materiale documentare pentru o eventuală istorie a arheologiei românești.

INTRODUCERE

Este aproape sigur că oricine va încerca o privire de ansamblu asupra multiplelor și, în unele privințe, cu adevărat excepționale realizări obținute de arheologia românească în toate regiunile țării - câmpul ei de activitate înglobând toate perioadele istorice, de la îndepărtatele milenii ale epocii prealeolitice și până în perioada feudală - își va pune de la început o întrebare, ce se va amplifica pe măsură ce va parcurge cronologic această activitate atât de bogată și de variată: oare de ce nimeni nu a încercat până acum să scrie o istorie a arheologiei românești, subiect ce s-ar dovedi cu adevărat pasionant, nu numai pentru tot mai numeroșii discipoli ai acestor discipline științifice, dar pentru orice cititor - elev, student, lucrător manual sau intelectual de orice specialitate.

O lucrare consacrată istoriei arheologiei românești ar dezvălui, tuturor aceluia care i-ar parcurge paginile, nu numai pasiunea și entuziasmul primilor pionieri ai cercetărilor arheologice, dar și greutatea inerente muncii pe teren și mai ales acelea cu care au avut de luptat de multe ori în trecut pentru a câștiga înțelegerea și sprijinul factorilor de răspundere ai țării. Entuziasm și pasiune pe care intelectualii fără o pregătire specială - care, în fapt, nici nu putea exista în acea etapă de început a cercetărilor arheologice - le-au consacrat dorinței laudabile de a descoperi relicvele îndepărtatelor timpuri ale istoriei patriei noastre și de a scăpa de la distrugere sau de la înstrăinare aceste mărturii de inegalabilă valoare pentru luminarea problemelor legate de prezența multimilenară a omului pe meleagurile carpato-dunărene-pontice și a variației lui activități creatoare.

Pe măsură ce - în paginile acestei încă nescrise istorii a arheologiei românești - s-ar trece treptat, de la primele cercetări ale acestor pasionați amatori, la activitatea primilor specialiști și a generațiilor care le-au urmat până în zilele noastre, fiecare cititor va ajunge singur la concluzia că arheologia este într-adevăr o disciplină științifică ai cărei slujitori trebuie să fie, în fiecare clipă a muncii lor, nu numai cunoscători ai problemelor pe care le studiază și a metodelor ce trebuie urmate - atât în cercetarea de teren, cât și în prelucrarea științifică a rezultatelor acesteia - dar, totodată, trebuie, așa cum a spus atât de frumos și de adevărat acum câteva decenii marele nostru magistru Vasile Pârvan, să ardă el lăsași la flacăra nestinsă a pasiunii pentru munca și disciplina căreia i-s-a dedicat. Pentru reconstituirea istorică - parțială sau mai generală - ce formează țelul final al oricărei cercetări pe care o întreprinde, datoria arheologului este aceea de a încerca să redea viață și să facă să vorbească fiecare ciob modest rămas de la o oală străveche, fiecare unealtă, primitivă sau mai evoluată, și orice alt obiect sau complex pe care, cu miză și cu permanentă emoție, el îl smulge pământului prin săpături sistematice, scoțându-l astfel din anonimatul și din adevăratul mormânt în care depunerile succesive de țărână l-au ascuns, tăinuindu-i cu gelozie existența de-a lungul mileniiilor. Fiecare din aceste resturi și observații trebuie să ne facă să înțelegem cum au trăit, ce au gândit, cum au lucrat, ce au realizat, și - în ultimă instanță - cine au fost îndepărtații noștri predecesori și strămoși direcți sau indirecti de-a lungul satelor și ănoiri a miilor de milenii ce s-au scurs de la prima lor apariție pe pământul românesc.

Și, totuși, faptul că nu s-a încercat până acum să se scrie o istorie cuprinzătoare a arheologiei românești nu se datorește unei simple întâmplări și cu atât mai puțin unei eventuale lipse de interes a arheologilor pentru însuși trecutul meseriei lor, ci - dimpotrivă - are cauze bine determinate și, s-ar putea spune, cel puțin în parte justificate.

În primul rând - consecință inevitabilă a vicisitudinilor prin care a trecut poporul român de-a lungul celor aproape două milenii ce s-au scurs de când s-a format prin contopirea autohtonilor daci cu colonizatorii romani, până la marea unire de la 1 decembrie 1918 - cercetarea arheologică din diferitele provincii românești s-a desfășurat în condiții

diferite, chiar atunci când ele au trecut de la faza diletanților entuziaști la aceea a organizării muzeelor și la începutul unei susținute activități sistematice. Din această cauză, este vădit că o istorie a arheologiei în România - dacă va fi mai mult decât o simplă schiță fugară ce s-ar mulțumi cu indicarea grăbită a unor date și descoperiri mai importante și cu menționarea activității personalităților mai proeminente - implică în prealabil o foarte amplă și variată documentare, fiind vorba de un răstimp de mai bine de un secol și jumătate. Iar dacă se ține seama de faptul că, în ținuturile intracarpătice ale României, majoritatea datelor privind această activitate trebuie extrase în special din publicații apărute în limba maghiară și din arhivele muzeelor mai vechi, folosind - în cea mai mare parte - tot aceeași limbă, devine limpede că această documentare nu s-ar putea face decât de un colectiv de specialiști din care să facă parte și arheologi buni cunoscători ai limbii maghiare. Pe de altă parte, această mîgăloasă și deosebit de anevoioasă muncă ar avea ca rezultat final redactarea unui volum de multe sute de pagini, a cărui publicare ar constitui fără îndoială o problemă greu de rezolvat pentru orice editură.

Dacă însă nu s-a scris încă o istorie detaliată a arheologiei românești, trebuie recunoscut că un istoric sumar, totuși, foarte util, al activității arheologice din diferitele provincii românești a fost făcut în paragraful "Izvoarele arheologice ale istoriei României" din primul volum al lucrării colective Istoria României, publicat în anul 1960 la Editura Academiei. Cu toate acestea, mi s-a părut firesc ca în paginile de introducere ale volumului de față - care constituie o contribuție la istoria arheologiei românești din prima jumătate a secolului nostru și în special din al doilea sfert al secolului - să nu lipsească unele referiri la istoria arheologiei românești până la data când am pășit și eu pragul cercetării în domeniul respectiv, pentru a mă consacra acestei discipline: este o dată ce se situează la începutul celui de al treilea deceniu, în anii când marele cărturar Vasile Pârvan, neuitatul și inegalabilul magistrul al meu și al tuturor arheologilor formați la București în anii când el a fost profesor la Universitate și director al Muzeului Național de Antichități, începea ceea ce s-ar putea numi al doilea mare capitol al vastei sale activități de teren și de organizare a arheologiei românești. Într-adevăr, din primele zile ale toamnei anului 1921, când am intrat eu prima dată în sanctuarul arheologiei care era sala Seminarului catedrei de istorie antică și epigrafie a Facultății de Filosofie și Litere a Universității din București - catedră al cărui titular a fost Vasile Pârvan din 1909 și până la neașteptata și cu mult prea timpurie sa moarte din 1927 - pot spune că mi s-a deschis și mie poarta acestei pasionante activități de care nu mă pot despărți nici acum, după mai mult de șase decenii.

Accentuând din nou faptul că arheologia are în România un trecut de mai bine de un secol și jumătate - deși nu putem trece cu vederea, faptul că cei dintâi care, în scrierile lor, s-au referit la monumentele arheologice, au fost unii dintre cronicarii secolelor XVII și XVIII, precum și marele învățat care a fost domnitorul Dimitrie Cantemir, iar apoi reprezentanții "Școlii ardelenne" - trebuie totuși precizat că cercetările sistematice și organizarea diferitelor instituții legate direct de - sau și de - arheologie se situează în primii ani ai celei de a doua jumătăți a secolului trecut, cu o singură excepție, constituită de Muzeul Brukenthal din Sibiu. Înființat în 1817 de baronul Samuel Brukenthal, acest muzeu a fost prima instituție din provinciile locuite de români care s-a consacrat și adunării și păstrării în colecțiile sale a multora dintre documentele arheologice descoperite în Transilvania. Dar cele mai vechi muzee destinate cu prioritate, dacă nu chiar în exclusivitate, conservării antichităților, au luat ființă, așa cum am spus, la începutul celei de a doua jumătăți a secolului XIX, la București și la Cluj.

Primul a fost Muzeul Național de Antichități din București, întemeiat în 1864 printr-un decret al domnitorului Alexandru Ioan Cuza (și care, în fapt, era continuarea celor 30 de ani de existență a Muzeului Național, înființat în 1834 de Alexandru Ghica ce cuprindea, pe lângă o colecție de istorie naturală, și o importantă colecție arheologică). Întemeierea noului muzeu a fost rezultatul donării de către generalul Mavros a unei importante colecții, iar,

odată cu decretul a fost emis și un regulament pentru organizarea și funcționarea muzeului, care prevedea că direcțiunea va fi încredințată unui Comitet arheologic, al cărui președinte pe viață va fi primul mare donator al colecțiilor sale, adică generalul N. Mavros, în timp ce conservatorul avea un rol pur administrativ. În afară de generalul Mavros, din Comitet au mai făcut parte, la început, Al. Odobescu, V. Alexandrescu-Urechia și A. Treboniu-Laurian.

În scurtă vreme, muzeului i-au fost donate alte colecții particulare - ale lui Scarlat Rosetti, Procopie Casatti, Cezar Bolliac, Mihail Ghica, Dimitrie Sturza, Mihail Kogălniceanu, Petre Enciulescu și C. Beldiceanu, iar în secolul nostru alte donații și colecții particulare au intrat în patrimoniul muzeului: Maior D. Papazoglu, D. Butculescu, Duiliu Zamfirescu, Lenș, Solacolu, Ardos, apoi colecția de vase grecești a Muzeului Kalinderu și altele.

Neavând însă intenția de a face aici istoricul Muzeului Național de Antichități din București, amintesc numai că, în 1956, el a fost transformat în Institutul de Arheologie din București, făcând parte la început dintre institutele de cercetare ale Academiei, trecând apoi la Academia de Științe Sociale și Politice și, ulterior, o dată cu integrarea cercetării științifice cu învățământul, devenind unul dintre institutele științifice ale Universității din București. Până în 1971, muzeul a constituit una din secțiile institutului, la acea dată cele mai importante și cele mai numeroase piese ale sale intrând în fondul de constituire a Muzeului de Istorie al României nou înființat, azi Muzeul Național de Istorie: în felul acesta, actualul muzeu constituie nu numai o continuare și o amplificare a Muzeului întemeiat de Al. I. Cuza, ci chiar a Muzeului Național creat de domnitorul Alexandru Ghica în 1834 și adăpostit în fosta clădire a Colegiului Sf. Sava.

Institutul de Arheologie din București a păstrat însă în continuare, pe lângă numeroasele sale colecții de lucru din depozite - care însumează sute de mii de piese - și majoritatea monumentelor sculpturale și epigrafice greco-romane ce constituiau lapidariul muzeului (circa 1000 de piese), precum și impresionant de numeroasele și variatele colecții numismatice aflate în grija sectorului numismatic, colecții care conțin peste 100.000 de monede, ponduri și medalii, cele mai multe antice, dar și multe feudale.

Muzeul de istorie al Transilvaniei, din Cluj, întemeiat în 1859 în cadrul "Muzeului Ardelean", a devenit din 1872 dependent de Universitatea clujeană. Iar pentru a mai cita și celelalte muzee provinciale cu o vechime apreciabilă în domeniul conservării și cercetării antichităților, va trebui să ne referim la actualul Muzeu de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, înființat în 1879, care, poate fi considerat pe drept cuvânt unul dintre cele mai importante muzee arheologice din țară, atât prin valoroasele sale colecții cât și prin activitatea de teren desfășurată; apoi Muzeul Banatului din Timișoara, întemeiat în 1872, Muzeul Olteniei de la Craiova, fondat în 1915 ca "Muzeu de antichități și etnografie" și Muzeul de Istorie al Moldovei, de la Iași, înființat încă din 1897, a cărui activitate arheologică este legată de întemeierea, în 1916, a Muzeului de Antichități de către profesorul Orest Tafrali, ca o anexă a catedrei sale de arheologie și istorie veche de la Universitatea din Iași. Se cuvine, în sfârșit, apoi să amintim și actualul Muzeu județean Hunedoara, de la Deva, întemeiat în 1882, cu o rodnică și continuă activitate de cercetări arheologice încă de la început. La acestea se adaugă firește, o bună parte a muzeelor județene de istorie, create mai recent, unele dintre ele remarcându-se în chip deosebit prin amploarea colecțiilor arheologice și prin permanenta cercetare de teren, dar desigur nu putem insista asupra lor în aceste rânduri de introducere.

N-ar fi însă drept să se spună că începutul preocupărilor pentru cercetarea străuitoare a trecutului îndepărtat al patriei noastre ar fi fost determinat de înființarea primelor instituții cu caracter arheologic amintite mai sus: dimpotrivă, s-ar putea mai degrabă afirma că acestea din urmă au fost rezultatul activității individuale a primilor intelectuali ce s-au dedicat cu devotament unor asemenea preocupări și, în același timp, câtorva dintre excepționalele descoperiri întâmplătoare de tezaur și piese arheologice, cum a fost, de exemplu, apariția vestitului tezaur de la Pietroasa ("Cloșca cu puii de aur"), în anul 1837.

I. uând ca punct de plecare expunerea din paragraful amintit al primului volum din Istoria României și folosind totodată datele consemnate de noi înșine în volumul Muzeul Național de Antichități publicat în 1968, vom trece astfel în revistă, pe provincii istorice, contribuțiile diferiților arheologi ai secolului trecut, începând cu Wladimir de Blaremburg, flul unui general rus, care a început în 1837 cercetări arheologice la castrul de la Slăveni, pe Olt din Oltenia, și cu generalul N. Mavros, care a săpat, în același an, în așezarea romană de la Celei, din sud-estul Olteniei. Rezultatele acestor prime săpături au trezit interesul multor "căutători de comori", care s-au grăbit să facă săpături clandestine, ceea ce l-a determinat pe Banul Mihalache Ghica, ministrul de interne de atunci, să trimită, în 1839, prlma circulară oficială către autoritățile județene privind ocrotirea monumentelor arheologice și împiedicarea săpăturilor clandestine, circulară din care credem potrivit să cităm aici câteva rânduri:

"1. Nimeni să nu aibă voie a-și însuși vreun obiect de antichitate măcar unde l-ar găsi în acest Prințipat. Ci îndată ce se va afla un asemenea obiect, de va fi lesne a se transporta, să se trimită prin ocărmuirea locală la București... Iar de va fi anevoie a se transporta, să se facă cunoscut ocărmuirii locale, ca și aceasta să dea de știre Eforiei, spre a se lua măsurile cuvlincioase pentru păstrarea acestui obiect."

"2. Nimeni să nu fie volnic a scormoni în pământ pentru a scoate obiecte de antichitate, pentru că asemenea scormoniri neavând drept scop decât un interes pecuniar prea de nimic, după ce ei de multe ori își pierd munca în zadar, apoi strică și întunecă șirul sistematic al lucrărilor în asemenea descoperiri."

Dacă guvernele din a doua jumătate a secolului trecut și din primele patru decenii ale secolului nostru ar fi urmat neabătut aceeași linie atât de înțeleaptă, multe abuzuri s-ar fi evitat, multe monumente nu ar fi fost distruse și destule colecții și piese prețioase, căzute în mâinile negustorilor de antichități, ar fi fost salvate și ar fi intrat în patrimoniul statului. Oricum, însă, prin trecerea în colecțiile statului a unora dintre obiectele descoperite - printre care, încă din 1841, a pieselor salvate din tezaurul de la Pietroasa și mai apoi a colecției generalului Mavros, primul donator al Muzeului Național de Antichități din București, acesta a devenit de la început o instituție reprezentativă.

În Muntenia și Oltenia activitatea arheologilor - amatori, firește, dar a căror inclinare pentru antichități nu era stărnită de vreun interes personal, ci din dorința laudabilă de a contribui la o cât mai bună cunoaștere a trecutului îndepărtat și de a salva cât mai multe monumente și obiecte antice - a fost continuată de maiorul Papazoglu și în special de Cezar Bolliac; acesta din urmă a devenit adevăratul pionier al cercetării arheologice în domeniul preistoriei, prin săpăturile sale întreprinse într-o serie de așezări din epoca neo- și eneolitică, dintre care le amintim pe acelea de la Zâmbreasca și de la Balaci, din județul Teleorman, și mai cu seamă pe acelea de la Vădastra, din sud-estul județului Romanași. Această așezare avea să dea numele său - peste decenii, după reluarea unor săpături sistematice - culturii Vădastra, atât de bine cunoscută astăzi în toată lumea științifică de specialitate prin strălucita sa ceramică cu decor excizat și incrustat cu materie albă și prin statuetele sale umane de lut ars, care sunt deosebit de importante, printre altele și prin unele particularități ale costumului - care se regăsesc în portul popular românesc! - indicate de decorurile. Articolele publicate de Cezar Bolliac timp de un deceniu (între 1869 și 1879) în ziarul "Trompeta Carpaților", condus de el, constituie și astăzi izvoare prețioase pentru descoperirile arheologice din acea perioadă.

La Universitatea din București, primele cursuri de arheologie au fost ținute, începând din 1874, de marele scriitor Alexandru Odobescu. Fără ca el să fie cu adevărat un "arheolog de teren", a adus contribuții deosebit de importante disciplinei noastre: mai întâi prin "Chestionarul arheologic" întocmit în urma circularii trimise tuturor învățătorilor din țară spre a comunica toate informațiile cunoscute privind antichitățile din satele respective, și, apoi prin câteva studii privind antichitățile din țară, a căror încununare o constituie

monumentala sa lucrare in trei volume, *Le Trésor de Pietroasa*, apărută la Paris (in parte după moartea sa și reeditată recent de Editura Academiei), ale cărei concluzii sunt și astăzi valabile în cea mai mare parte.

Dar, o dată cu numirea, în 1881, a lui Grigore Tocilescu ca profesor de istorie veche la Universitatea din București și, ca director al Muzeului Național de Antichități, cercetarea arheologică din România intră într-o nouă etapă, deosebit de importantă pentru desfășurarea acestei activități până în zilele noastre. Tocilescu a fost primul arheolog român "de teren" cu o temeinică pregătire științifică, devenind în curând una dintre figurile proeminente ale arheologiei sud-est europene din ultimele două decenii ale secolului trecut și din primul deceniu al secolului nostru. Prin legea de organizare a Muzeului Național de Antichități (instituiție care devine, în fapt, centrul activității arheologice și un adevărat institut de specialitate) - ca și prin "Legea pentru conservarea și cercetarea monumentelor antice", din 1883, amândouă inspirate, dacă nu chiar redactate de el, s-au pus adevăratele baze științifice ale cercetării arheologice. Autor al unei impunătoare sinteze despre Dacia înainte de Romani (1881), Tocilescu și-a continuat însă activitatea în special în domeniul arheologiei clasice, greco-romane. Nu este exagerat să se spună că nu a fost județ din Oltenia, Muntenia și Dobrogea pe care el să nu le fi străbătut în lung și în lat, până la moartea lui atât de timpurie, în 1909 (la numai 59 de ani!), fie colindând în lungul valurilor romane și prefeudale (socotite însă, pe atunci, toate romane), fie poposind mai îndelung pentru sondeaje sau săpături în fiecare punct, unde socotea că se ascund importante resturi ale trecutului. Prin munca lui neobosită, ajutat de colaboratorul său, inginerul topograf Pamfil Polonic, au intrat în colecțiile muzeului sute de monumente sculpturale și epigrafice greco-romane, în special din Dobrogea. Activitatea lui a fost încununată de săpăturile întreprinse la cetatea Tropaeum Traiani și la monumentul triumfal ridicat de împăratul birurilor în apropiere, pe teritoriul comunei actuale Adamclisi, studiile sale privind acest monument și nenumăratele sale contribuții epigrafice la reviste străine de specialitate creând arheologiei românești un renume de invidiat.

După moartea lui Tocilescu, în scurtul răstimp cât profesorul George Murnu - devenit apoi celebru prin măiestrele sale traduceri ale poemelor homerice - a fost director al Muzeului Național de Antichități, el a continuat săpăturile de la cetatea Tropaeum Traiani și a inițiat publicarea unora dintre colecțiile vechi ale muzeului. Interimatul său la conducerea muzeului se încheie în 1910, prin numirea ca director, a tânărului titular al catedrei de istorie antică și epigrafie de la Universitate, Vasile Pârvan, dată la care începe a treia și cea mai strălucită etapă din istoria Muzeului Național de Antichități din București.

Întorcându-ne cu câteva decenii în urmă, se poate spune că descoperirea așezării preistorice de la Cucuteni, în Moldova, la 8 km de Târgul Frumos, acum un secol - în 1884 - reprezintă începutul cercetării arheologice în această provincie, prin sondeajele întreprinse acolo de D. Butculescu, N. Beldiceanu, Gr. Buțureanu și G. Diamandi. Unele comunicări susținute la congresele internaționale de antropologie și preistorie au făcut cunoscută această așezare încă dinainte de sfârșitul secolului XIX. Chiar dacă, în anii următori, această activitate nu a fost continuată de cercetătorii români, iar în 1909/10, Guvernul l-a incuviințat pe profesorul Hubert Schmidt de la Berlin să întreprindă săpături sistematice pe scară întinsă în această așezare, descoperirile făcute cu acest prilej (publicate pe larg abia în 1932) au fost punctul de plecare al viitoarelor săpături sistematice românești de după primul război mondial în alte așezări ale aceleiași culturi.

După 1944 au fost întreprinse săpături întinse și unele chiar exhaustive în așezări ale aceleiași culturi - la Izvoare, Traian, Hăbășești - adăugate aceluia de la Ariușd, despre care vom aminti la locul convenit - și mai recent chiar la Cucuteni, ultimele întreprinse de un colectiv al Institutului de Istorie și Arheologie al Universității din Iași. Toate acestea au avut ca rezultat cunoașterea unuia dintre cele mai reprezentative culturi ale perioadei eneolitice - de la sfârșitul epocii neolitice - din Europa: ea poartă chiar numele așezării de la Cucuteni

și se remarcă prin excepționala valoare artistică a ceramicii policrome și prin statuetele de lut ars, foarte sugestiv stilizate și bogat decorate.

În Transilvania și Banat, descoperiri întâmplătoare de mare valoare (unele chiar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cum a fost aceea a tezaurului de la Sinicolaul Mare din Banat, în 1795, urmată aproape imediat de descoperirea primului tezaur de la Șimleul Silvaniei în 1797, al doilea tezaur din această localitate fiind descoperit abia cu un secol mai târziu, în 1889), alături de nenumăratele descoperiri de obiecte și castre romane, au stârnit un mare interes în rândul tuturor iubitorilor de antichități. Din păcate, cele mai multe tezaure și obiecte de valoare au luat calea muzeelor de la Viena și Budapesta (provinciile românești intercarpatice făcând atunci parte din imperiul austro-ungar). Deși, prin Tratatul de pace de la Trianon toate aceste tezaure - ca și multe altele din perioadele și epocile mai vechi - trebuiau cedate României, guvernele noastre n-au făcut la timp demersurile necesare, termenul prevăzut de tratat expirând, iar tezaurele n-au mai putut fi recuperate.

Dintre arheologii transilvăni ai secolului trecut, trebuie amintiți: J. Michael Acner (el și-a început activitatea în al doilea sfert al secolului), apoi Fr. Muler și Orban Balasz, dar, totodată, și Ștefan Moldoveanu (ultimul îndreptându-și atenția asupra antichităților din Țara Hațegului) și, în sfârșit, Carl Gooss; în Banat, B. Milleker, ale căror contribuții au apărut în diferite publicații din Transilvania.

Înainte de începutul primului război mondial, au fost întreprinse în Transilvania o serie de cercetări și săpături cu rezultate deosebit de importante: Iulius Teutsch, din Brașov, a săpat în câteva așezări preistorice din județul Brașov, înființând și un mic muzeu arheologic, ale cărui colecții s-au risipit însă în timpul războiului. Unele dintre rezultatele săpăturilor sale au fost publicate la Viena și au intrat astfel în circulația științifică. Săpăturile conduse de Ferencz Laszlo, directorul Muzeului din Sf. Gheorghe, la Ariușd și în alte așezări din actualul județ Covasna aparținând aceleiași culturi a ceramicii pictate eneolitice ca și aceea de la Cucuteni, au stârnit un interes deosebit, atât prin materialele descoperite, cât și prin însăși legăturile ce s-au făcut de la început cu descoperirile din Moldova. Pentru perioade mai noi, pot fi amintite și săpăturile de la Apahida, Sintana de Mureș - cu rezultate de mare interes științific, ca și acelea de la Bandul de Câmpie. Dărilor de seamă asupra acestor importante săpături au fost publicate în special în revista "Dolgozatok", editată la Cluj de Muzeul Național al Transilvaniei între 1910-1919. Această activitate de la începutul secolului nostru din Transilvania a fost, în fapt, contemporană cu ultima etapă a cercetărilor lui Tocilescu și cu începutul activității lui Vasile Pârvan la Muzeul Național de Antichități din București.

Fără a încerca măcar să întreprindem o cât de sumară descriere a acestei temeinice activități, trebuie totuși să amintim că noul director al muzeului formulase - încă din 1906, deci, înainte de a se putea prevedea măcar că în curând, el va lua conducerea muzeului - directivele pe baza cărora ar trebui organizate cercetările arheologice din România, ele neputându-se mărgini numai la epoca greco-romană, ci - dimpotrivă - trebuind să îmbrățișeze toate perioadele dezvoltării istorice anterioare acesteia, precum și continuarea firească pe care o reprezintă istoria și arheologia secolelor ce au urmat părăsirii Daciei de către autoritățile romane. Cu primul prilej, el l-a numit, în 1915, șef al secției preistorice a muzeului pe cel dintâi specialist român în preistorie, tânărul cercetător Ion Andrieșescu. Acesta își desăvârșise studiile la Berlin și își luase doctoratul la Iași, cu lucrarea Contribuție la Dacia înainte de Romani, trecând în revistă descoperirile făcute și ipotezele formulate în ultimile decenii privind preistoria României. De altfel, tot Ion Andrieșescu a întreprins - în 1915 - primele săpături preistorice sistematice conduse de un specialist român, în așezarea neo-eneolitică de pe Piscul Cornișorului de la Sălcuța (în județul Dolj); din păcate n-a putut publica studiul său privind rezultatele acestor săpături, deoarece planurile și desenele ce trebuiau să-l însoțească s-au pierdut. Dar, ca și așezările de la Vădastra (una dintre ele cercetată pentru prima oară - cum am amintit - de Cezar Bolliac) și de la Cucuteni, așezarea

de la Sălcuța a dat și ea numele unei importante culturi din perioada eneolitică a Olteniei. După 1944, la Sălcuța s-au întreprins săpături întinse, cu rezultate deosebit de importante pentru periodizarea evoluției acestei culturi.

Nu voi stăruii, aici, asupra prodigioasei activități și asupra operei lui Vasile Pârvan, intemeietorul școlii române moderne de arheologie. Datorită lui, cercetarea românească se situase - încă înainte de atât de timpuria și neașteptata lui moarte, în 1927 - pe primul plan al arheologiei sud-estului Europei, cu excepția firească a Greciei în ceea ce privește perioada clasică.

Trebuie, totuși, menționat faptul că - în același timp, D.M. Theodorescu, fost elev al lui Gr. Tocilescu și apoi colaborator, ca subdirector al Muzeului Național de Antichități, timp de un deceniu, al lui V. Pârvan (numit apoi profesor de arheologie la Universitatea românească nou creată la Cluj în 1919, în urma recomandării lui V. Pârvan) - a creat și în acest centru universitar o școală arheologică foarte activă. Una dintre realizările cele mai importante ale școlii de la Cluj poate fi considerată cu siguranță cercetarea - prin săpăturile neîntrerupte timp de decenii - a cetăților dacice din Munții Orăștiei, prestigiul școlii clujene de arheologie atingând apogeul sub conducerea lui Constantin Daicoviciu, numit profesor la Universitate în urma pensionării, în 1938, a lui D.M. Theodorescu. Daicoviciu a fost un istoric și arheolog cu vastă cultură clasică, dobândită ca student al profesorului Vasile Bogrea - unul dintre cei mai mari clasiști ai noștri, și el profesor la Universitatea din Cluj începând din 1919 (de asemenea, în urma recomandării lui Vasile Pârvan) și plecat dintre noi în același an cu marele său contemporan. Nu este nici o îndoială că profesorul Constantin Daicoviciu a fost una dintre cele mai proeminente - dacă nu chiar cea mai proeminentă personalitate a istoriei antice și a arheologiei românești în etapa ce a urmat morții lui Vasile Pârvan și în aceea de vârf, pe care a cunoscut-o arheologia românească începând din 1949, când întreaga cercetare arheologică din țară s-a desfășurat în cadrul Academiei României, pe baza unor noi orientări privind cercetarea istorică din țara noastră.

Cu aceste ultime rânduri am intrat în însuși miezul evenimentelor ce formează în principal subiectul acestor "contribuții" ale noastre la o istorie a arheologiei românești, în care oamenii și realizările acestei noi etape vor fi - primii amintițiși, celelalte privite - în chip firesc - în funcție de participarea autorului la viața arheologică românească între 1921 și 1956, când - odată cu intemeierea Institutului de Arheologie - se opresc aceste însemnări, chiar dacă activitatea arheologică a autorului a continuat și mulți ani după această dată.

CAPITOLUL I

Preliminarii... arheologice

Terminasem clasa I primară (în 1909), iar fratele meu Titu, terminase clasa a III-a, când locuam încă în strada Izvor, nr. 45, într-o casă încăpătoare de tip "vagon", perpendiculară pe stradă și construită într-o curte uriașă; aceasta se ramifica, dublându-se pe la mijlocul ei, având astfel două ieșiri la stradă și alte corpuri de case, locuite de familia cu destui de mulți copii. Atunci când toți, sau aproape toți, începeam să ne jucăm "de-a hoții și vardiștii", alergând dintr-o curte în cealaltă și chiar pe stradă, nu numai curțile, dar și strada răsunau până departe de chiotele noastre.

Chiar în fața casei locuite de noi, de partea cealaltă a curții, aveam o "grădiniță" de vreo 8 x 10 metri, unde la început erau plantate flori de-a lungul gardurilor. Dar, din al doilea an al șederii noastre acolo, tata (Ticu, cum îi spuneam noi) ne-a cumpărat în fiecare an câte o cărușă de nisip, descărcată chiar în grădiniță, ca să nu mai alergăm toată ziua prin cele două curți. În anul acela, fratele meu cumpărase de la un văr al nostru, Ionel Crețoiu - care locuia cu familia la Ploiești (ulterior a făcut politică, fiind și deputat al partidului liberal) și terminase atunci clasa I de liceu - manualul de "Istorie Antică" de Th. Gavril Aguletti. Entuziasmat de tot ce a citit și a văzut în acest manual admirabil ilustrat, Titu a hotărât să nu mai risipim zadarnic nisipul, fiind mai bine să construim... cetăți antice, de nisip. Zis și făcut: am construit cu migață, din nisipul ce tocmai fusese bine udat de o ploaie binevenită, o Romă, având diametrul de vreo 2 metri, cu ziduri groase de 20-25 centimetri și cam tot atât de înalte, și cu turnuri impunătoare din loc în loc; din păcate, toate se surpau după fiecare ploaie mai serioasă și trebuiau reconstruite.

Peste vreo doi ani, după ce ne-am mutat într-o casă de pe strada Hașdeu, colț cu Bulevardul (unde astăzi este o mare clădire la al cărei parter se află un mare magazin alimentar), separată de trotuar printr-o curte în unghi drept, lată de câțiva metri și cu un gard de zăbrele spre stradă - am reluat jocul nostru, părăsind însă, Roma și înlocuind-o cu mai multe cetăți antice grecești: Atena (a lui Titu), Sparta (a mea), Teba (a sorei noastre, Marloara), la care am adăugat mai târziu Corintul, pentru un prieten, Constantin (Tică) Manolache, și chiar Troia, pentru sora noastră mai mică, Nelica.

Geografia Greciei, nu era prea strict respectată, Teba aflându-se între Atena și Sparta, dar Corintul era despărțit printr-un "canal" de restul Greciei, iar Troia se afla la celălalt capăt al curții, separată astfel prin restul curții - care constituia nemărginita întindere a apelor Mării Mediterane...

"Oamenii" ce popula aceste orașe erau... pietricele având diametrul de 3-5 centimetri, iar "ocupația" principală a lor nu putea fi decât... războiul! Nu cred necesar să descriu "regulile" luptelor, fiecare adversar având dreptul - pe rând - la câte o lovitură cu câte una dintre pietricele în zidurile cetății dușmane atacate. Este suficient, să spun că, de multe ori, dușmanul reușea să facă în zid o spărtură destul de mare, dar nu putea pătrunde în cetatea plină de "trupe" - adică de pietricelele-soldați cu care trăgeau în asediator pentru a-l înprăștia.

Mai distructive erau celelalte aspecte ale jocului nostru: "Comerțul" cu lut era în floare, această prețioasă "materie primă" fiind scoasă de la rădăcina unui liliac crescut chiar într-un colț al curții: din lut construiam un fel de sănii, folosite la transportarea pe uscat a "oamenilor-pietricele" și a pământului scos de răme, mai plastic decât lutul, și, din care făceam "monetele" - respectiv "talanți", de mărimea unei piese de 5 lei, dar mult mai groși.

Acest pământ era transportat - pe mări și pe cursurile râurilor, în corăbioare de hârtie. Firește, și cursurile apelor erau trasate cu mare aproximație, dar peste ele se arceau poduri elegante construite din nisip îmbibat cu apă, care însă se surpau când se uscau sau când ploua.

Câteodată, oprindu-ne din joacă și privind printre zăbrelele gardurilor, constatam că ceea ce făceam noi era un adevărat spectacol pentru trecătorii în toată firea. Iar peste mulți ani, unul dintre acești "spectatori" - dl. Oviceanu, dacă nu mă înșel - l-a întrebat pe tata ce-i mai fac băieții la al căror joc privea adesea cu mult interes.

Aproape de necrezut mi se pare acum și mie faptul că aceste cetăți ale noastre aveau chiar... ziare: pe câte o jumătate de pagină de caiet, cele trei cetăți principale au scos fiecare câteva numere de ziare cu titluri foarte simple dar sugestive: "Atena", "Sparta" și "Teba", scrise cu litere capitale grecești, pe care nu știu de unde le copiasă Titu. Despre conținutul lor nu-mi mai aduc aminte, probabil era în legătură în special cu războaiele.

Jocul acesta cu cetățile de nisip nu putea ține decât de la sfârșitul primăverii și până în septembrie - și nici toată vara, căci o lună toată familia mergea, ca toți "burghezii", la "băi"; în restul timpului, ne ocupam în special cu ceea ce mama - Mica sau Micuța, cum i-am spus nu întotdeauna - numea "hârtoagele". Pe coli de hârtie de cea mai bună calitate, desenam ceasuri întregi soldați, călăreți și pedestrași, fie greci și romani, fie medievali sau moderni - dar mai ales imaginari - care se luptau de zor și-și dădeau sfârșitul, aceasta fiind însăși legea vieții... Fiecare dintre noi avea multe, dacă nu chiar sute de coli desenate, înghesuite de Mica, atunci când nu mai putea răzbate de ele, în câte o cutie metalică de biscuiți, de 5 kg. Fantezia noastră își dădea curs liber, și o dată - când am plecat toți copiii la Mangalia cu o bună prietenă a mamei, Paraschiva Cornea-Păunescu, bine cunoscută în mișcarea socialistă a primului deceniu al secolului nostru și moartă acum câțiva ani - ne-am luat cutia cu "hârtoage" desenând și acolo.

Pentru că am pomenit de "tanti Cornea", cum îi spuneam noi, de ce n-aș aminti că în 1906, la un an după terminarea războiului ruso-japonez, părinții - plecând într-o scurtă călătorie la Constantinopol - au rugat-o să stea cu noi. Ne-am jucat vijelios de-a "rușii și japonezii", rușii fiind reprezentați de tanti Cornea, scundă și plinuță, iar Titu și cu mine fiind japonezii; și nu ne lăsăm până nu-l trânteam jos pe rusul cel cumplit, așa cum aflaserăm noi, plozii, încă neduși la școală, că pășiseră soldații țarului.

De la un timp însă, joaca cu "hârtoagele" i s-a părut lui Titu prea simplă și a inventat alta, botezată "lumea noastră". La început el a desenat, pe foi răzlețe și apoi pe caiete bine organizate, o bună parte din țările Europei și ale altor continente, respectând în special geografia fizică și orașele mari. Pădurile erau așezate mai mult la întâmplare, dar firește mai ales în preajma munților. Unele orașe erau desenate cu destulă grijă - Titu avea un real talent la desen - respectând de pildă stilul caselor nordice pentru orașele-porturi ale Germaniei etc. - iar oamenii (atunci când erau desenați, căci trebuia să fie și ei prezenți), erau făcuți ca niște mici cerculețe de cel mult 1-2 mm diametru, desigur inspirându-se de la pietricelele-oameni ai cetăților de nisip. Ceasuri și ceasuri, zi după zi, ne grupam în jurul lui, când Titu desena alte regiuni ale globului, și ne minunam ce frumos arată orașele chinezești, de pildă pagodele cu acoperișurile lor specifice, aidoma aceloră din diferitele cărți cu figuri, sau deșerturile și mai ales pădurile Africii, cu elefanții, leii și celelalte fiare, reprezentate însă în forma lor reală, spre deosebire de bieții oameni care și în Africa erau tot niște cerculețe...

Toate aceste jocuri nu ne împiedicau să citim toți multe cărți de literatură, pe care le alegeam mai puțin din biblioteca tatii - care avea și multe cărți în limba franceză, dar la data aceea noi abia ne luptam cu declinările și conjugările - ci, mai ales cărți din "Biblioteca pentru toți", fiecare dintre noi strângându-și de pe atunci o mică bibliotecă proprie. De altfel, citeam și poezii, mai ales că eram destul de mândri că un văr al mamei (născută Iosif) era chiar poetul Șt. O. Iosif; mi-l aduc și acum aminte cum - la o serbare a pomului de Crăciun -, acasă la noi, stătea tăcut și oarecum retras, iar noi, copiii, ne strânseam în jurul lui. Cred că aceasta a fost chiar în 1912, adică cu puține luni înainte de moartea lui.

Nu-mi mai amintesc când am încetat și aceste jocuri, dar așa fi inclinat să cred că au mai durat până după intrarea mea în liceu. În perioada 1913-1914 e sigur că încetaseră. Ne mutasem într-o casă de pe strada Romană (porțiunea numită astăzi strada N. Iorga), pe lângă care trec zilnic, acum, în drumul spre Institut, unde n-am mai construit cetăți de pământ. În schimb, în anii când am locuit aici, m-au preocupat în gradul cel mai înalt furnicile și felul lor de viață. Le observasem și mai înainte, mai ales pe cele mici, negre, cum își strâng cu aarguință hrana și cum, din când în când, se războiesc cumplit, lăsând pe teren zeci de morți. Dar acum m-am ocupat cu devotament de aprovizionarea de iarnă a furnicilor, prinzând și omorând nenumărate muște, pe care le puneam în calea lor și ne distram privind-le cum reușesc să le ducă la furnicar. Aceea care descoperise musca încerca să o târască singură și, văzând că nu reușește, aținea calea altora, se pipăiau cu antenele și apoi, după ce se înțelegeau, se apropiau câte 3-4 de o muscă și o apucau temeinic cu gura; deși de multe ori unele trăgeau hăiși altele cea, până la urmă ajungeau la "groapa cu furnici" și duceau acolo prețioasa provizie pentru iarnă. Alteori, stăteau ceasuri întregi și le priveam cum păzeau "purcii" de pe frunzele lăstarilor de salcâmi și, din când în când, îi ciupeau pentru a suge câte o picătură de "lapte". Poate că dacă nu m-ar fi pasionat filologia clasică și arheologia, m-aș fi dedicat entomologiei.

Ne-am mutat după aceea în strada Dichiu (numele ne semnificativ de astăzi nu l-am reținut), lângă biserica cu același nume, unde aveam ca vecini, la a doua casă, o familie de italieni - Crespi - tot cu cinci copii, câți eram noi după nașterea, în 1912, a ultimei noastre surori, Irina-Ninuța. Cu acești copii italieni - 4 băieți și o fată - mai mari decât noi cu câte un an-doi - ne-am împrietenit bine; și, deși, unii dintre noi ne mai jucam seara, la lumina lunii, de-a "v-ași ascunselea" pe toată strada și pe strada vecină (unde locuia și Maria Mohor, viltorea artistă și soție a lui Victor Ion Popa), pitindu-ne câte odată chiar într-o ladă mare - de cele mai multe ori ne plimbam doi câte doi și discutam despre câte în lună și în soare și, frește, și despre războiul mondial care era în toi. Singurul dintre copiii italieni care a mai rămas mulți ani în București, Giovanni Crespi, a luat locul tatălui său, fiind reprezentantul unor mari țesătorii de la Busto Arsizio, din Italia, până după al doilea război mondial, când s-a întors în țara lui. După câte știu, și vechile țesătorii din Lugoj au fost tot proprietatea aceleiași societăți italiene până la naționalizare. Intrarea trupelor germane în 1916 ne-a despărțit însă, noi plecând în refugiu la Iași, unde am rămas doi ani, iar ei călătorind mai departe, prin Rusia, până în țara lor.

Tata, fiind sergent TR trecut de 50 de ani, fusese mobilizat la Cenzura Militară și trebuia să plece la Iași. Se gândise la început să-l ia numai pe fratele meu, Titu, dar eu am protestat, spunând că am auzit că "nemții vor lua la lucru pe toți băieții trecuți de 14 ani", și astfel tata m-a luat și pe mine. Drumul până la Iași a durat o noapte întreagă și câteva din orele dimineții următoare; ajuns aici, am dat jos din plasă cele două geamantane și, suind strada până în Piața Unirii, ne-am oprit la începutul străzii Cuza Vodă, unde locuia profesorul de limba franceză Hulubei (nu știu dacă era din aceeași familie cu viitorul savant și academician). Când își dăduse examenul de capacitate la București, cu mulți ani înainte, profesorul de la Iași fusese găzduit în casă la noi și era singurul cunoscut din Iași al tatălui meu. Apartamentul în care locuia se afla la etajul II, într-o curte mare, familia lui fiind destul de numeroasă: pe lângă o soție foarte guralivă, mai avea vreo patru-cinci fete și băieți și de aceea, deși apartamentul era destul de cuprinzător, nu prea era loc pentru toată lumea.

Văzând că trupele germane n-au ocupat încă Muntenia, tata s-a hotărât să se întoarcă în seara următoare la București, călătorind o parte din drum pe tampoanelle unor vagoane, pentru a aduce și pe ceilalți membri ai familiei, reușind cu destulă greutate să se suie într-unul din ultimele trenuri ce plecau spre Iași. Firește, la sosirea mamei și a surorilor mele, apartamentul părea mic; cu chiu cu vai am reușit să găsim și să închiriem o cameră într-o casă de pe strada Toma Cosma, la nr.97, aproape de bariera Păcurari.

CAPITOLUL II

Refugiul de la Iași (1916-1918)

Încă din primele luni ale refugiului, în camera aceea din strada Toma Cosma, în care stăteam înghesuți toți cei șapte membri ai familiei (trei paturi, o măsuță, o masă mare cu scaunele respective, un dulap și un lavoar, precum și o plită-cuptor uriașă, care, iarna slujea și la gătit și la încălzit camera), a intervenit o inevitabilă schimbare radicală în viața mea. În orele de răgaz pe care mi le lăsau cozile la pâine și la carne (când se găsea!) și căratul apei cu găleata de la cel puțin 200 de metri (sarcini ce mi-au fost foarte curând rezervate numai mie, după ce Titu și-a pierdut galoșii la Manutanța...) și printre lecțiile pe care le pregăteam singuri pentru examenele de clasa a IV-a (eu) și a VI-a (Titu), am început și o altă... activitate, prilejuită de faptul că tata aducea acasă ziare străine. Ziarist vechi (frecventase câțiva ani, la sfârșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, clubul socialist, unde o și cunoscuse pe mama și pe prietena ei "Tanti Cornea"), el a fost unul dintre membrii fondatori ai Sindicatului Ziaristilor din București (primul sindicat al lucrătorilor intelectuali din România), al cărui președinte avea să fie de altfel ales la câțiva ani după război.

În vara lui 1917, am terminat gimnaziul și m-am hotărât - așa cum făcuse și Titu cu doi ani mai înainte - să mă înscriu în clasa a V-a clasică, poate tot în amintirea cetăților antice cu care ne jucasem în copilărie! La latină era mai ușor, deoarece în clasa a III-a a liceului "Mihai Viteazul" din București îl avusesem profesor pe cunoscutul și severul Anghel Marinescu, la care trebuia să înveți temeinic dacă nu voiai să riști corigența. În schimb, limba elenă - al cărei studiu începea atunci în clasa a V-a, era, în chip firesc, ceva cu totul nou și greu pentru mine, căci o pregăteam "în particular" - adică de unul singur... Mi-am procurat de la un anticar un vechi manual de Gh. Coman (profesorul meu de germană de la București) și am început să mă descurc cum puteam.

Nu cred însă că ar fi firesc să trec - fără nici o tranziție - de la sfârșitul clasei a IV-a la intrarea în Universitate (în 1919), impunându-se o digresiune mai lungă, pentru a se înțelege mai ușor unele dintre lucrurile și oamenii ce vor forma obiectul unor paragrafe ale capitolelor următoare.

La Cenzura militară veneau tot felul de ziare din Apus - franceze, engleze, olandeze - pentru abonații din teritoriul ocupat; neputând fi expediate destinatarilor, ziaarele rămăneau la Cenzură, iar după câțiva timp erau împărțite între cenzori, Ticu aducând și el acasă destul de des câte un teanc.

Cu franceza pe care Titu începuse să o înțeleagă bineșor, cu bruma de nemțească și cu destul de multe cuvinte latinești pe care le știa (așa cum am amintit, el urma liceul clasic, cum aveam să fac și eu din anul următor), a ajuns să citească ziaarele engleze, fiind astfel, zi de zi la curent cu politica englezească: cunoștea numele tuturor miniștrilor și ale unui impresionant număr de deputați, începuse să dezlege tainele intrigilor politice ale celor trei partide englezești și să ni le împărtășească și nouă. Și așa, într-o bună și lungă zi de iarnă, cum stăteam noi acasă în jurul mesei, ne-a împărtășit ideea unui nou "joc": Marioara și cu mine trebuia să luăm pe cont nostru câte un personaj englez, iar Titu și i-a asumat pe toți ceilalți politicieni mai importanți (ale căror nume apăreau mai des în ziare). S-au pornit astfel infocate dezbateri... parlamentare, crize de guvern, alegeri și toate combinațiile inerente unei vieți parlamentare de tip englezesc. Personajul "întrupat" de Marioara era lordul Carson (sau Curzon?), mare adversar al acordării autonomiei Irlandei, iar eu îmi luasem sarcina să nu compromit activitatea lordului Thomas Rbonda, ministru liberal, fost minier din Țara Galilor, care treptat ajunsese deputat și apoi ministru, ba chiar înnobitat

și făcut lord.

Dar, de vreme ce o asemenea "viață politică" nu se putea desfășura normal fără... presa, am început să "publicăm" la intervale neregulate, totuși destul de des, diferite ziare și reviste. Închip firesc, Titu redacta ziare de toate "culorile" politice-liberale, conservatoare și independente - și, pare-mi-se, chiar unul laburist - partid ce începuse atunci să se afirme. În articolele cărora polemiza, de fapt, și cu el însuși, dar și cu noi ceilalți. Eu publicam în câteva pagini de mărirea sferului de coală (după vechiul model; am mult sporit, al "ziarelor" cetăților din antichitatea grecească, pe care le părăsisem de câțiva ani), o revistă intitulată "The New Europe", declarată - cu de la noi putere - organul partidului liberal. Această activitate nepărăndu-ni-sedulul de multilaterală, am socotit că ar trebui să scoatem și câteva cărți. Pentru acestea era nevoie, firește, și de nume de autori; am născocit un fiu al lordului Rhonda, l-am declarat licențiat în arheologie și l-am trimis imediat pe teren să descopere ruinele cetății Londinium și ale altor câteva castre și orașe romane din Britania. Am scris mai multe cărțuții de arheologie romano-britanică, de format 10x8 cm, fiecare cu câteva zeci de pagini - desenele monumentelor și inscripțiilor romane erau executate de Titu, care răsfoia la Biblioteca Universității din Iași fasciculele diferitelor publicații străine de specialitate -, din care mai păstrez și acum un exemplar (ca și unul din revista "The New Europe"), mărturie a activității noastre, firește-destul de naive, ținând seama că eu nu împlinisem încă 15 ani!

În același timp, de două ori pe săptămână - fie seara, la ora 9, în Aula Universității, fie după amiază - în nu mai știu care dintre localurile Facultății de Științe -, mă duceam regulat la cursurile lui Nicolae Iorga, ale cărui articole (două în fiecare zi) din "Neamul românesc" le citeam toți cei din casă, cu freacă și sufletesc pe care numai cuvintele lui îl puteau trezi atunci. Am ascultat, astfel, printre altele, un curs admirabil despre istoria comparată a literaturilor romane, (deși, nu știu dacă i s-a făcut un adevărat serviciu prin reditarea recentă, după 50 de ani de la redactarea lui, fără o punere în bibliografia actuală). Într-o seară, la una dintre orele de curs din Aula Universității ieșene, mi se făcuse tare somn, luptându-mă, fără să reușesc întotdeauna, să țin ochii deschiși - (lucru explicabil deoarece în fiecare dimineață făceam coadă la pâine preț de câte două ceasuri și apoi - în cursul zilei - pe lângă diferitele corvezi "casnice" aducem de două ori pe zi apă cu o găleată pe jumătate cât mine de înaltă, mă mai și jucam). La un moment dat, când tocmai reușisem să redeschid ochii după o ațipire de câteva clipe, am văzut privirile lui Iorga ațintite asupra mea - desigur că, dacă n-aș fi ridicat tocmai atunci pleoapele, m-aș fi ales cu o strașnică apostrofă.

Unele compensații pentru necazurile materiale și sufletești inerente războiului și refugiului ni le-au dat victoriile trupelor române din vara lui 1917: mai întâi ofensiva de la Mărăști, când urmăream înfrigați pe hartă înaintarea oștilor noastre în județul Vrancea, și apoi rezultatul bătăliei de la Mărășești, amândouă constituiau o alinare a orgoliului nostru național, după cumpletele înfrângeri din anul 1916.

În anul următor, hotărârea Sfatului Țării de la Chișinău de a realipi Basarabia la Moldova românească, după o robie de 106 ani, ne-a mai domolit necazul prilejuit de "Pacea de la București", prin care toate creștele munților noștri falnici fuseseră cedate Ungariei.

În toamna acestui an 1918, când trupele aliate rupseseră frontul german în vest, ivindu-se astfel zorile victoriei, aproape în fiecare zi aveau loc manifestații de simpatie la Legația Franței de la Iași, la care ne duceam și noi, copii de 16-18 ani, strigând cât ne ținea gura, în cor cu mulțimea, "Vive la France!". Într-o seară, în timp ce strigam de zor, simt o mână pe umăr și aud o voce destul de blândă: "Du-te acasă, băiatule". Era generalul Nicolaeu, prefectul poliției...

Au trecut anii, absolvind liceul clasic "Sf. Sava" din București cu premiul I, și în toamna anului 1921 m-am înscris la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității bucureștene, la secția de filologie clasică. De fapt, nu mi-a plăcut niciodată gramatica, dar

mi-au plăcut latina și literaturile celor două limbi clasice. La latină n-am fost prea norocos în liceu: după un început bun în clasa a III-a, cu vestitul și severul Anghel Marinescu, n-am mai învățat mare lucru cu ceilalți profesori: în clasele IV-VI, "pregătite" și date în particular la Iași, firește că n-am făcut progrese, dar am învățat să scandez perfect hexametrii lui Ovidiu și al lui Virgiliu; iar în clasele VII-VIII la liceul "Sf. Sava", l-am avut profesor pe "Moș Ionuță Grama". Deși, era un om admirabil, nu avea, sau nu mi avea (peste puțin ani a leșit la pensă) darul de a te învăța sintaxa, fără cunoașterea căreia nu poți ști bine latinește; era însă încântat când scandai bine diferiții metri ai Odelor lui Horațiu și, generos, mai ales în clasa a VIII-a, îmi umpluse rubrica din catalog cu mulți zece. În schimb, la greacă, profesorul Pandeale Ionescu, doctor de la Sorbona cred, era un admirabil pedagog prin stăruința cu care te puneă să repeți toate regulile, să analizezi pe toate fețele fiecare formă gramaticală și să reușești să traduci fără juxtă, -deși nu era împotriva folosirii acesteia acasă, la pregătirea lecțiilor- poezii și prozatorii eleni din program.

Așa cum am spus, începusem să învăț elena singur, la Iași, folosind un vechi manual de Gb. Coman; era deci firesc să nu știu mare lucru la intrarea în clasa a VII-a. Începând lecțiile cu Pandeale Ionescu, prima notă la teză n-a putut fi decât un patru, iar media pe primele două trimestre abia cinci. Dar, deoarece, așa cum am mai spus, îmi plăcea limba elenă, mi-am dat osteneala să învăț temeinic și - spre uimirea colegilor de la secția modernă (cu care aveam clasă comună, în afară de orele de elenă, când ei urmau cursurile de matematică și de științe naturale -, pe trimestrul III am luat nota 7 și la oral și la teză (trei greșeli, trei puncte scăzute...). Era nu numai un adevărat succes, dar și un lucru rar, însă, căci Pandeale Ionescu nu prea dădea asemenea note dacă nu știai carte. Dar în anul când eu și doar alți doi colegi formam "efectivul" clasei a VII-a clasică, clasa a V-a a secției clasice se populase cu ceva mai mulți elevi. Printre ei, era și Athanase Joja, elev excelent, care - știind bine greaca modernă, fiind aromân, învăța bine și la elenă și lua regulat zece, notă pe care - după câte știam - până atunci Pandeale Ionescu nu o mai dăduse de mulți ani!

Tot în anul acela (1919/20), când am urmat cursurile clasei a VIII-a, printre alți elevi eminenți ai clasei a VIII-a - modernă - se aflau și viitorul sculptor Mac Constantinescu, apoi doi ardeleni (Gheorghe Șerban și Ionel Moța), și Gheorghe Ștefan, pe care îl cunoșcusem cu câțiva ani înainte (în vara lui 1916), când era coleg cu Titu în clasa a V-a clasică și - după ce se împrieteniseră - colindau împreună vechile biserici bucureștene, dar nu pentru a asista la slujbe și a face mătăanii, ci pentru a citi, în după amiezile zilelor de lucru, pisanile cu litere chirilice de deasupra ușilor de intrare. În timpul războiului, tatăl lui Ștefan fusese mobilizat, așa încât el a fost nevoit să-și ia o slujbă la STB, pentru a întreține întreaga familie, pierzând astfel doi ani de școală; pe unul l-a recuperat - dând în același an examene pentru doi ani - și în felul acesta a terminat liceul cu un an înaintea mea, fiind chiar premiantul secției clasice. A preferat însă să-și facă stagiul militar înainte de a se înscrie la Universitate, iar în toamna lui 1921 s-a înscris în anul I, o dată cu mine, la același Secție a Facultății de Filosofie și Litere, devenind astfel colegi.

Încă înainte de a termina liceul, în tot cursul clasei a VIII-a (anul școlar 1920/21), am frecventat regulat cursurile lui Iorga de la Universitate împreună cu colegul Remus Ilie (ulterior bun profesor de istorie, mort acum câțiva ani). Deși aceste cursuri conțineau de multe ori detalii pe care nu aveam cum să le reținem, ele ne-au încântat peste măsură. Se țineau în sala a IV-a, cel mai mare amfiteatru din vechiul local al Universității, la etajul I - aceeași sală în care în anul acela Vasile Pârvan și-a ținut ultimele lecții publice - având ca temă, istoria religiilor - pe care eu nu le-am auzit. Mi s-a povestit, însă că, la una dintre aceste lecții, când urma să vorbească despre religia creștină, nu s-a așezat ca de obicei în fotoliu, ci astat în picioare, începând lecția cu vorbele: "S-a născut la Nazaret". Fără îndoială că, în costumul lui ca de "păstor protestant", trebuie să fi fost foarte impresionant.

Revenind la cursurile lui Iorga, la care veneau foarte mulți studenți și de la alte facultăți, îmi amintesc, cum, într-o după amiază - cu câteva minute înainte de ora la care

urma să-și înceapă lecția - a intrat val-vârtej în sală, un student din anul VI, Alexandru Rally (care promitea mult, dar n-a dat decât foarte puțin), s-a suit vertiginos la catedră, a făcut semn cu mâna, cerând liniște, și a spus cu glas tremurat: "Domnilor, vin de la Cameră, unde Argetolanu l-a amenințat pe profesorul Iorga că-i bagă pumnul în gură!". Pe atunci Argetolanu - unul dintre cel mai cinici, dacă nu chiar cel mai cinic dintre politicienii vremii- era ministru de interne în guvernul generalului Averescu și se supăraseră pentru că Iorga protesta, cu cunoscutul lui talent oratoric, împotriva ingerințelor și a abuzurilor guvernului în cursul ultimelor alegeri. Peste zece ani însă, tot el a fost ministru chiar în guvernul prezidat de Iorga...

Întorcându-mă însă la acea după-amiază de la Universitate, când s-a anuțat de afară că se apropie Iorga, în sală s-a făcut o tăcere mormântală, iar când el a pășit pe ușa amfiteatrului, toată lumea s-a ridicat în picioare ca un singur om, aplaudându-l și aclamându-l frenetic câteva minute, lui Iorga i s-au umezit ochii de emoție.

Înscrierea mea la Filologia clasică l-a supărat foarte mult pe bunul meu prieten Dorin Popescu (Dody pentru familie și pentru noi încă de pe atunci și apoi Dody pentru toată lumea de la Institutul de Arheologie) care, terminând liceul la Brașov, venise cu intenția să se înscrie la istorie, știind că Titu urmează istoria și crezând că și eu voi face la fel.

Îl cunoscusem pe Dorin la Iași, în martie sau aprilie 1917, la prima oră de curs a clasei a IV-a a improvizatului "Liceu al refugiaților", adăpostit în sălile Universității ieșene. Când profesorul N. A. Constantinescu - vechi elev al lui Iorga și atunci titular de istorie la Giurgiu (iar mai târziu conferențiar la catedra lui Iorga de la Universitate, după numirea lui Constantin Marinescu ca profesor titular la Cluj), mic și grav, ne-a întrebat pe fiecare dintre cei câțiva zeci de elevi adunați în băncile îngrămădite pe un culoar lung al Universității - de unde suntem, iar Dorin a spus că este din Brașov, eu am intrat imediat în vorbă cu el, aflând astfel că îl cunoaște bine pe verii mei, Fabiu și Dragoș Bercan, fiil protopopului Ion Bercan din Rupea - pe atunci Cobalm, cumnatul unchiului meu dinspre mamă, Aurel P. Bănuț. Deportat după intrarea României în război și chlnult cumplit de poliția maghiară, protopopol Bercan a murit ca un martir pentru că își iubea neamul.

După terminarea lecției, am continuat discuția cu Dody și astfel - în timp ce fratele lui, Calus, elev în clasa a VI-a, se împrietenise cu Titu - s-a legat între noi o prietenie, care, în ciuda unor mici furtuni tardive, iscate de... nepotrivire de caracter, a dăinuit peste 50 de ani. El mi-a povestit și de ce se refugiase familia lui: tatăl său, Octavian Popescu, notar public în Brașov, fusese numit, în 1916, după intrarea trupelor românești în Transilvania, ajutor de primar, așa încât ungrilor îi condamnaseră la moarte pentru "trădare de patrie", iar la retragerea trupelor noastre a trebuit, în chip firesc, să se refugieze cu toată familia, ajungând astfel la Iași. După încheierea păcii de la București a urmat o adevărată Odisee pentru ei toți, trebuind să plece în Ucraina împreună cu multe alte familii de refugiați transilvăneni și să se stabilească în satul Boșlia Visca - dincolo sau dincoace de Nipru? - unde o mare parte din locuitorii satelor erau moldoveni. Dar aceasta e altă poveste, pe care n-ar fi stricat să o povestească chiar Dorin...

În vara lui 1918 când s-au întors la Iași, tatăl lui Dorin a fost numit judecător la Bălți, de unde - în 1919 - s-a transferat la Brașov, iar apoi a fost numit președinte al tribunalului de la Deva. Ulterior a fost mutat la Târgu Mureș, fiind numit inspector judecătoresc cu grad de consilier de casajie.

Este locul să-mi exprim aici regretul pentru faptul că un om inteligent și cult ca Dorin nu a avut energia și voința necesare de a realiza tot ce ar fi putut face. Firește, apatia de care a dat dovadă toată viața este ceva organic, dar, poate, dacă ar fi scuturat-o puțin, și-ar fi putut impune un alt ritm de activitate. E adevărat, în diferite rânduri a spus că, dacă n-ar fi fost Vasile Pârvan - el n-ar fi făcut arheologie, lucru valabil pentru cei mai mulți, dacă nu chiar pentru toți din generația noastră și, desigur, și pentru aceea a înaintașilor noștri.

CAPITOLUL III

Primii ani de universitate și personalitatea lui Vasile Pârvan

Regulamentul de atunci al Universității îl obliga pe studenții de la Filologia clasică să frecventeze și cursurile de istoria antică și să dea trei examene, ca toți studenții de la istorie, și tot astfel și cursurile și examenele de arheologie. Așa am devenit totuși și student al lui Vasile Pârvan și al lui George Murgu, din primele zile ale lui octombrie 1921.

S-a scris mult despre Vasile Pârvan, de către oameni care l-au cunoscut mai puțin bine decât au vrut să arate, de alții care l-au cunoscut dar nu l-au înțeles și nu l-au putut aprecia așa cum merita, și de unii ce n-au rezistat invidiei în fața superiorității de necontestat a Magistrului; dar, spre deosebire de aceștia, au fost și oameni care l-au cunoscut cu adevărat și l-au prețuit așa cum se cuvenea, dintre ei făcând parte toți elevii lui care i-au urmat regulat cursurile și cărora le-a însoțit pasiunea pentru cercetarea științifică.

În primele decenii ale secolului nostru, universitățile din România nu au fost lipsite de oameni de mare valoare, unii de o inteligență sclipitoare și de o cultură uimitor de cuprinzătoare, ba chiar geniali, cum a fost Nicolae Iorga. Dar nici unul nu ne-a impresionat pe noi, studenții "boboci" din anul întâi, și, nici unul, n-a lăsat în sufletul meu ecouri de neuitat, ca Vasile Pârvan. Desigur, nu pentru că i-am devenit elev și colaborator, iar într-o anumită perioadă (1935-1945) chiar urmaș la direcția Muzeului Național de Antichități, după demisia lui Ion Andrișescu.

Este astăzi știut de toată lumea că Vasile Pârvan a fost un învățat de talie internațională, recunoscut și apreciat de toate forurile de specialitate, lucrările lui făcând cinste științei românești. Firește, nu pot încerca aici o bio-bibliografie a Magistrului, dar nu e lipsit de interes să amintesc că și-a început activitatea științifică încă de pe băncile Universității, publicând lucrări foarte apreciate, cu privire în special, unele probleme ale istoriei medievale românești. De asemenea, trebuie spus că - încă înainte de a deține vreo funcție sau de a avea vreun rol oficial - a tratat cu o uimitoare viziune direcțiile complexe și sarcinile cercetării arheologice românești, direcții întru totul valabile și astăzi - el fiind, în fapt, creatorul Școlii contemporane române de arheologie și ctitorul spiritual al Institutului de Arheologie din capitala țării.

Obținând o importanță bursă, a studiat câțiva ani la unele universități germane cu cei mai renumiți profesori din vremea aceea în domeniul antichității, pentru ca - în 1908 - să-și ia doctoratul cu o teză rămasă până astăzi unică și întru totul de actualitate - *Die Nationalität der Kaufleute im Römischen Kaiserreiche* (Naționalitatea negustorilor din Imperiul Roman) - publicată la Breslau (astăzi Broclaw, în Polonia) în 1909. Întors în țară, a publicat în același an o importantă lucrare intitulată *Marcus Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*; pe lângă o documentație exhaustivă și o expunere de mare valoare istorică și literară, admirația autorului pentru împăratul stol și filosofia acestuia - al cărui adept era el însuși - străbătând din toate paginile cărții.

Numit prin concurs profesor de istorie antică și epigrafie înainte de a fi implinit 30 de ani și apoi director al Muzeului Național de Antichități, amândouă posturile rămase vacante prin moartea lui Grigore Tocilescu în 1909, Vasile Pârvan a fost ales, în 1911, membru corespondent al Academiei Române și, din 1913, membru titular al ei. În 1923, a fost ales Secretar general al Academiei, practic devenind astfel conducătorul întregii activități și proiectând construirea unui nou local cu mai multe corpuri, pentru bibliotecă, aulă și toate celelalte servicii, dintre care - din cauza morții lui - nu s-a realizat decât actualul

local al Bibliotecii Academiei României.

Se știe însă de mai puțină lume - și socotesc util ca acest lucru să fie consemnat și aici - că, în 1919-1920, i s-a propus în chip stăruitor să fie ales președinte al partidului țărănesc de curând înființat, propunere pe care a refuzat-o, pentru a se consacra exclusiv cercetării științifice și activității didactice, după cum a refuzat să primească direcția unui mare cotidian ce urma să apară.

Își făcuse un adevărat crez din muncă, și dacă nu toate proiectele lui au putut fi realizate, acestea s-a datorat neînțelegerii guvernanților de atunci și, într-o anumită măsură, poate și unor dificultăți bugetare.

Admirabil organizator, desăvârșit învățat și un om de o vastă cultură, a fost în același timp un suflet ales și un profesor ideal, care a știut să creeze în preajma lui atmosfera necesară pentru ca tinerii dornici să se consacre activității științifice să se simtă în largul lor, el încurajându-i pe toți aceia la care constata sau întrevedea existența latentă a calităților cerute unui cercetător. I-a ajutat pe discipolii săi, pe măsură ce se afirmau la lucrările de seminar, numindu-l curând asistent la Muzeul Național de Antichități sau la catedra sa, iar apoi - începând din 1922 - înființarea Școlii Române de la Roma, trimițându-i ca membri ai acesteia pentru a studia acolo, timp de doi ani, în admirabilul mediu constituit de monumentele, muzeele și bibliotecile incomparabile; iar atunci când nu erau locuri suficiente pentru toți absolvenții buni din aceeași promoție, recomandându-l pe câte unul ca membru al Școlii Române de la Fontenay aux Roses, de lângă Paris.

Personalitatea atât de copleșitoare, analiza evenimentelor istorice atât de neobișnuite prin profunzimea și originalitatea ei, frumusețea frazei și, în timp ce vorbea, chiar mimica întru totul corespunzătoare verbului, toate la un loc constituiau un întreg excepțional, cum nu mi-a fost dat să întâlnesc în atâtea decenii câte s-au scurs de atunci. Dacă ar mai fi trăit încă cel puțin zece-cincisprezece ani, Vasile Pârvan ar fi dat științei istorico-arheologice multe alte opere esențiale imprimând în acest fel nu numai arheologiei, ci însăși culturii românești, alt ritm de dezvoltare, ridicând-o la cel mai înalt nivel.

Pilda lui de om care - cum ne spunea chiar el la cursuri despre marile personalități ale istoriei antice - s-a mistuit pe sine însuși în focul aprins pe altarul științei și al culturii, n-ar fi trebuit să fie uitată. Iar dacă nu s-ar fi pasionat și pentru cercetarea pre- și protoistorică, începând chiar el săpături în așezări din acele îndepărtate milenii, ar mai fi trecut desigur mulți ani până la întemeierea unei Școli Românești de Arheologie preistorică de nivel european.

Imaginea lui nu s-ar fi cuvenit să fie întinată de unii epigoni ai cărui elevi - spre a-i lingeși - își îngăduie să scrie că profesorul lor ar fi întemeietorul școlii românești de arheologie pre- și protoistorică, deoarece fără săpăturile începute de Vasile Pârvan și de discipolii lui, fără magistrala lui Getica, ar mai fi trecut mulți ani până la întemeierea unei adevărate arheologii preistorice românești cu adevărat științifice.

După cum se știe, în urma aprobării de către Parlament - la propunerea lui Nicolae Iorga, înțeles cu Vasile Pârvan - a întemeierii celor două școli superioare românești de la Roma și de la Paris - Fontenay aux Roses (Iorga a fost numit director al acesteia din urmă), iar Magistrul Vasile Pârvan al celei de la Roma. Aici și-a creat repede un loc de frunte printre specialiști și printre directorii celorlalte școli străine similare, iar cele două anuare ale Școlii Române înființate și conduse de el - *Ephemeris daco-romana* și *Diplomatarium Italicum* - în care se publicau lucrările membrilor Școlii - s-au bucurat repede de o apreciere unanimă a specialiștilor. Biblioteca pe care a creat-o și a dotat-o cu multe cărți de valoare în numai doi-trei ani, a fost de un neasemuit folos pentru membrii Școlii, aceștia nemaifind obligați să se ducă la bibliotecile altor instituții pentru cele mai mărunte informații, deși - firește - frecventarea regulată a acestora era absolut necesară pentru documentarea completă cerută de redactarea lucrărilor ce trebuiau predate la sfârșitul fiecărui an.

În speranța că guvernul va îndeplini formele necesare pentru înființarea unui Institut

de Arheologie al României - al cărui proiect de lege a fost redactat chiar de el și înmănat profesorului Al. Lapedatu, colegul lui la Academie, atunci ministru al cultelor și artelor și pentru a se da posibilitatea publicării rezultatelor amplelor săpături arheologice pe care le organizase prin colaboratorii săi, în toată țara - a inițiat publicarea unui anuar în limbi străine (dar precumpănitor în limba franceză) - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. A reușit să publice primele două numere din anuar (I/1924 și II/1925) - concomitent cu Getica, amintită mai sus - definit în prefața primului volum - "un anuar al unui institut care încă nu există".

Succesorii lui la direcția Muzeului Național de Antichități - printre care am avut cinstea să mă număr și eu începând din 1935 - au continuat publicarea Daciei până în 1947. Din 1957, Institutul de Arheologie din București (preconizat de Magistrul cu decenii înainte și care a luat ființă în 1956) publică o nouă serie a Daciei, a ajuns în 1982 la al XXVI-lea volum.

Faima despre minunatele lui cursuri depășise de mult nu numai cercurile studenților Facultății de Filosofie și Litere, ci chiar zidurile Universității; cu un an înainte de a fi eu student, el țineuse cursuri publice, cum am mai spus, în sala a IV-a a vechiului local. Dar, pe lângă cei dornici cu adevărat să învețe, ascultându-i prelegerile, veneau mulți snobi și "cuconițe" fără nici o legătură nu numai cu istoria, dar în multe cazuri nici cu cultura, ci numai pentru că prelegerile Magistrului ajunseseră vestite și astfel erau "la modă". De aceea, din toamna lui 1921, el a renunțat la prelegerile publice, ținându-și toate cursurile în sala Seminarului de istorie veche și epigrafie, pe a cărui ușă un afiș preciza că numai studenții regulat înscriși pot urma cursurile lui. Desigur, se mai strecurau și atunci unii nepoștiți, printre care și o profesoară devenită ulterior și scriitoare și care - mulți ani după moartea Magistrului - a publicat un roman, chipurile autobiografic, povestind - printre altele - că, în timpul unei excursii la Istanbul s-ar fi culcat cu el într-o barcă de pe puntea superioară a vaporului... Chiar dacă ar fi fost adevărat (ceea ce nu-mi vine să cred), numai o femeie lipsită de demnitate și de decență poate povesti o asemenea întâmplare, dorind să-și facă glorie o din faptul că s-a culcat cu un om celebru!

În ultimul an al vieții - când noi eram la Școala Română de acolo - Magistrul a ținut două conferințe publice la Teatrul Regina Maria - una despre Leonardo da Vinci și alta despre Michelangelo - care au avut un răsunet puțin obișnuit. Sala era ticsită de jos până la ultimele locuri de la galerie iar auditorii erau așa de mulți și înghesuială atât de mare, încât câteva doamne au leșinat. Dacă aceste conferințe ar fi fost stenografiate și publicate, acel ce nu l-au ascultat (și poate nici nu l-au citit) vreodată, ar fi putut înțelege ce învățat excepțional a fost Vasile Pârvan și ce a însemnat el pentru cultura românească. Moartea lui atât de neașteptată și de prematură (în 1927), înainte de a împlini 45 de ani, a fost una dintre cele mai grele pierderi. Lui i se datorește crearea școlii române moderne de arheologie, al cărei prestigiu a fost recunoscut încă înainte de dispariția lui, făcând și astăzi closte științel românești, discipolii și urmașii lui străduindu-se, flecare pe măsura posibilităților și temperamentului său, să-i ducă opera mai departe.

După această lungă paranteză ce mi s-a părut absolut necesară, să revin însă la anul 1921.

"Seminarul" de istorie veche și epigrafie era marea sală dreptunghiulară de la etajul II al aripii stângi (cum priveai la ea) a vechii clădiri a Universității (distruasă, după cum se știe, de un bombardament aerian în vara anului 1944), sală situată deasupra localului din acea vreme al Senatului (aflat la etajul I); la rândul lui, acesta era deasupra Muzeului Național de Antichități care ocupa aproape tot parterul aripii amintite a Universității și marele hol de la intrarea principală, blocată însă de nenumărate monumente antice.

Ajuns pe palierul etajului II, te aflai chiar în fața ușii cancelariei Magistrului Vasile Pârvan (din aceasta, pe altă ușă se intra direct în sala Seminarului), iar la câțiva metri spre dreapta era ușa principală a Seminarului. Aici, într-un vechi fotoliu cu arcuțurile stricate, străjua gravul Moș Ion, om de peste 60 de ani (dar părând mai bătrân), gardianul-șef al

Muzeului. Atunci când nu moșăia, citea - cine știe pentru a căta oară? - vechi romane în fascicule, silabisind cu glas șoptit fiecare cuvânt; nu făcuse școală și învățase singur să citească; cu zeci de ani în urmă, când Grigore Tocilescu îl numise paznic la muzeu, nu se cerea nici un certificat școlar pentru acest post. În timpul fiecărei ore de curs a Magistrului, Moș Ion intra tiptil în sală, venea prin spatele "catedrei", aducând o condică cât toate zilele, o punea pe măsuța-catedră și aștepta până ce Magistrul termina fraza, lua tocul și iscălea de prezență, menționând și subiectul lecției, el neducându-se niciodată la secretariatul facultății pentru îndeplinirea acestei formalități.

Bineînțeles că intrarea studenților se făcea pe ușa "păzită" de Moș Ion, căci în cancelaria Magistrului nici un student nu cuteza să intre înainte de a fi trecut în anul III.

Îndatoririle vieții de student nu costau însă numai din audierea prelegerilor și din trecerea examenelor la un număr de profesori, ci includeau și lucrările de seminar (pentru anii III și IV) și de proseminar (pentru anii I și II) - cel puțin la Vasile Pârvan, căci la ceilalți profesori pe care li audiam nu se făcea această deosebire.

În această sală, destinată inițial numai lucrărilor de seminar, s-au ținut - începând de la 1920 - pe lângă ședințele de seminar - și toate cursurile profesorului nostru de istorie antică și epigrafie, Vasile Pârvan - Magistrul, cum li spuneam toți, așa cum moșteniserăm de la generațiile anterioare de studenți -, precum și cele ale profesorului George Murnu, titularul catedrei de arheologie - de fapt de istoria artei antice.

Căptușită aproape în întregime cu dulapuri de conșineau peste zece mii de volume de specialitate ale bibliotecii seminarului, dar și ale catedrelor de latină și greacă (arse toate în timpul incendiului din 1944, deoarece nimeni nu se îngrijise să le coboare la subsol), sala aceasta era lungă de vreo 15 metri și împărțită, practic, în trei: un soclu mare, de cel puțin 8-10 metri lungime, înalt cam de 1 metru și lat de peste 2 metri, situat cam la 1 metru de coridor în care se intra de pe palierul scârilor, dar și pe o ușă a cancelariei Magistrului cât și pe aceea, mai mică a lui Harilaos Metaxa, conservator la muzeu. De cealaltă parte a soclului era sala propriu-zisă a Seminarului. Pe soclu se aflau orânduite - în ordinea originală - mulatele sculpturilor frontoanelor templului grec din epoca arhaică - de la Egina, însă din fața Atenel - "eginești", cum le spuneam noi: soldații -arcași și sulțaiși - purtau colfuri, platoșe, scuturi, cnemide și ținând armele în mâini, în rest erau goi-goluși, cu tot realismul artei grecești, constituind, pentru "boboci" care pășeau la începutul anului I de universitate pentru prima dată în această sală, o adevărată surpriză, deoarece în manualele școlare toate statuile antice aveau nelipsita frunză de vișă adăugată din ordinea papilor de la Roma. Bineînțeles că mai apoi, după câteva luni, toți - studenți și studente - ne obișnuisem cu ei, așa încât nici nu-i mai remarcam sau nu ne mai jenam să-i privim...; baza soclului - și unele porțiuni din partea superioară a pereților - erau acoperite cu mulatele ale celebrelor frize ale Parthenonului.

De partea cealaltă a soclului - în sala propriu-zisă - se aflau câteva mese lungi, dispuse în formă de potcoavă unghiulară, cu scaune de ambele părți și având la un capăt, pe un mic podium, o măsuță, drept catedră, și un fotoliu vetust pentru Magistrul.

Șirul de mese de lângă frontoanele templului din Egina era destinat studenților, iar cel din față studentelor și numai rareori această lege nescrisă, dar statornică de mînt și transmisă din generație în generație, era călcată de vreun novice sau de vreun intrus, în orele de curs când sala era ticsită.

Lângă catedră, o tablă, iar în spatele catedrei alte dulapuri cu cărți, perpendiculare pe soclul egineților, care separau "sala" de cursuri de restul încăperii, tot aici fiind și un birou pentru unii dintre asistenții Muzeului Național de Antichități; atâta aici - "în fund" - cât și de jur împrejur, în spațiile dintre dulapurile cu cărți - se aflau alte mulate de statui, printre care Hermes de Praxitele, Venus din Milo, Nike legându-și sandaia, un centaur răpind o lapită, precum și basoreliefurile Parthenonului.

Pentru mulți dintre studenții începători, prelegerile lui savante nu erau ușor de

urmărit; din fericire - din acest punct de vedere - eu mă aflu într-o situație privilegiată, tocmai pentru că - așa cum am amintit -, îl ascultasem ani întregi pe Iorga fiind deci obișnuit cu nivelul la care trebuia să se situeze cursurile unui bun profesor universitar.

Cu toate acestea, la început am rămas și eu uluit: nu numai fiindcă mi se vorbea de lucruri necunoscute, despre care nici nu auzisem încă în liceu, ci pentru că prelegerile lui atât de clare și de atrăgătoare aveau darul să ne transpună, aproape fără să ne dăm seama, în atmosfera acelor epoci îndepărtate. Într-adevăr, în primul meu an de universitate, Magistrul reîncepând ciclul de trei ani al cursurilor sale - în care trata despre istoria lumii greco-romane - în primul an vorbea în chip firesc, despre istoria Greciei, pentru ca în anul următor să ne vorbească despre Alexandru cel Mare și despre epoca elenistică, - în timpul căreia, precum se știe, cultura elenă se va răspândi în tot orientul Mediteranei și până departe dincolo de fluviul Indus, iar în anul al treilea cursurile erau consacrate istoriei Romei, de la începuturile modeste ale orașului legendarului Romulus și până la apogeul strălucit al secolelor imperiului circum-mediteranean, care - încorporând cuceririle geniale ale spiritului elen - a pus bazele întregii civilizații a lumii moderne.

În primele prelegeri din iarna lui 1921/1922, Vasile Pârvan ne-a dezvăluit celorlți intruți în anul I o lume necunoscută, de o frumusețe nebănuită și cu accente de basm oriental descriindu-ne cu o putere de sugestie neegalată, aspectele culturii minoică și miceniană adevăratele prevestitoare ale "miracolului elen".

Cuvintele lui reconstituiau pentru noi imaginea completă excepțională și exuberantă a civilizații minoice din Creta: vedeam parcă aleva Palatul legendarului rege Minos de la Cnossos (pe care abia după 50 de ani, în 1970, am avut norocul să-l văd în realitate, cu prilejul participării la un congres științific în Grecia). Totul era impresionant... Frescele policrome de pe pereții palatului, sala tronului demnă de un monarh puternic, ca și cele "coarne de consecrație" cu semnificație simbolică, de dimensiuni neobișnuite, situate pe clădirile ansamblului ce formau palatul. Apoi numeroasele statuete, printre care domnea cu autoritate acelea ale vestitei "zeițe cu șerpi", și de asemenea nu mai puțin celebrele vase pictate în stil Kamares, precum și scenele de așa-zisă tauromachie - pictate pe pereții încăperilor, reprezentând pe sprintenii acrobați sărind peste taurii în fugă. Sau atât de caracteristicul și realistul portret al unei femei - numită "Parizianca", pentru a nu mai menționa decât în treacăt impunătoarele magazii cu cuprinzătoare chipuri de teracotă, destinate păstrării vinului, a uleiului și probabil și a cerealelor.

Este o lume pe care cuvintele calde ale Magistrului o recrea în fața noastră, făcându-ne să cunoaștem monumente despre care nici nu auzisem în liceu. Poate numai un film în culori ar fi putut revela mai clar ochilor minții noastre această lume apusă din răsăritul Mediteranei, redând albastrul adânc al cerului reflectat în albastrul nesfârșit al mării ce scânteia în razele fierbinți ale soarelui mediteranean. Am citit multe sinteze franceze, engleze și germane despre lumea minoică-miceniană, despre miracolul egeic care l-a precedat pe cel grecesc, dar nici una nu mi s-a părut că ar conține o analiză atât de adâncă și atât de cuprinzătoare - și în același timp atât de originală - ca aceste cursuri ale lui Vasile Pârvan. S-ar putea ca în aprecierea mea să se strecoare, eventual, și o impresie subiectivă, datorită împrejurării că atunci, în anul I de universitate, toate acele lucruri erau inedite pentru noi, în timp ce lecturile din anii maturității nu mai dezvăluiau noutăți, ci adănceau lucruri ce-mi erau de mult cunoscute. Dar cartea lui Gustave Glotz, profesor la Sorbona, a apărut chiar în anii aceia și, deși este admirabil scrisă, nu se poate compara cu prelegerile Magistrului despre lumea minoică-miceniană. Faptul că Magistrul nu a admis să i se stenografeze cursurile a fost, după părerea mea, o greșeală, căci în felul acesta a lipsit cultura românească de o operă atât de importantă ca și celelalte sinteze pe care le-a publicat.

De statură potrivită, cu fruntea lată și bombată, cu sprâncenele negre, mari și stufoase, și cu ochii vii care fixau mereu pe unul sau pe altul dintre auditori, pentru a stabili acea comuniune sufletească și intelectuală de care orice vorbitor de talent are nevoie - în

...tul lui negru ce pe drept cuvânt a fost asemuit cu acela de pastor protestant, cu gulerul tare, înalt și cu colțurile ușor răsfrânte, cu cravata mare ce acoperea toată cămașa albă, câtă se vedea din vestă - era, pentru noi, intruchiparea adevăratului profesor, ale cărui cuvinte le vorbeam cu nesăț; și abia după ce a murit Magistrul ne-am dat seama cât de tânăr fusese. Avea 39 de ani când am intrat eu în Universitate și era deja celebru în toată Europa, fiind, pe de altă parte, mai înțelept, mai demn de respect și de admirație decât mulți dintre colegii lui mai în vârstă.

Întâi-ne deci la prima ședință de preseminar, când toți studenții din anul I de la secția de Istorie a Facultății și câțiva de la filologia clasică (deci "boboci") ne-am aliniat frumos de ambele laturi ale meselor lungi din sala Seminarului, așteptând cu emoție sosirea Magistrului. S-a deschis ușa de la cancelaria lui, cei care erau cu spatele la "egneți" nu-l vedeau, dar toți l-am auzit imediat pașii apăsați când a trecut de-a lungul "frononului" și apoi, din fundul sălii, a apărut lângă tablă și s-a așezat la măsuța-catedră, pe fotoliul vechi și ros de molii (Intr-unul din anii următori, la una dintre lecții, s-a oprit o clipă, s-a uitat în dreapta și în stânga, a luat fotoliul și l-a dat de o parte, luându-și un scaun obișnuit, cu rezemătoare arcuită).

Ne-a cuprins odată cu privirea pe toți, spunând câteva fraze de introducere, pe care desigur nu mi le mai amintesc. După primele precizări socotite necesare, a trecut la o întrebare - mai mult afirmativă, de altfel: "Nu-i așa că printre dvs., nu-i niciunul care a făcut liceul clasic?" Colegul Gheorghe Ștefan și cu mine ne-am ridicat cam speriați în picioare și am spus: "Noi am făcut liceul clasic și urmăm Filologia clasică", ceea ce l-a dispus vădit pe Magistrul - asemenea apariții fiind tot mai rare toți ceilalți studenți de la filologia clasică din anul I fiind foști seminariști și ne-a spus: "Bine, atunci vă voi da subiecte la care să folosiți greceasca pe care ați învățat-o".

Mie mi-a revenit (la alegere, de altfel) un subiect despre "Organizația politică a Spartei" - cetatea la care "reveneam" astfel după mai bine de zece ani... mai apoi, fiind seama de amplasarea materialului documentar, subiectul a fost redus la "Regii, eforii și senatul Spartei". Bineînțeles, deși pentru orientare trebuia citit și ceea ce scriseseră istoricii moderni despre aceste probleme, lucrarea trebuia redactată în funcție de izvoarele antice, așa încât am purces la exceptarea acestora, transcriind textele grecești și latinești pe nenumărate fișe și, dedesubtul lor, traducerea românească.

Aflând că Magistrul va pleca la sfârșitul lui decembrie la Roma, la Școala Română de acolo, mulți colegi preferaseră să-și amâne lucrările pentru lunile ianuarie și februarie, spre a fi citite în prezența asistentului Papazol, de care - evident - nimănu nu-l era teamă. Cățiva colegi, printre care și eu, am preferat să riscăm și să ne aruncăm în gura leului.

Îmi stăruie în minte și acum, după atâtea decenii, toate detaliile celor petrecute în dimineața acelei zile de marți, 13 decembrie 1921. Ședeam în primul loc de la mesele rezervate studenților, chiar lângă "catedra" Magistrului, având în fața mea - de cealaltă parte a sălii, la masa studentelor - pe o colegă, Basarab, programată să-și citească lucrarea înaintea mea. Îmi era înima "cât un purice" - și, desigur, colega avea tot atât de puțin curaj ca și mine, deoarece în ședința precedentă de preseminar, prima lucrare înțută de un coleg din anul nostru, Vasilescu, avusese drept urmare o concluzie a Magistrului ce ne înspăimântase. Biletul bălat nu se informase și nu aflase de la nimeni cum se în aceste lucrări și, ridicându-se în picioare, adresându-se cu un solemn "Domnule Profesor, iubiți colegi și colege", a ținut de fapt un simiii-discurs patetic (nu mai știu despre ce problemă). Magistrul l-a întrerupt tot tim pul arătându-i la flecare pas greșelile de metodă și lipsurile în ceea ce privește informația factuală, iar la sfârșit l-a făcut "harcea-parcea". Așa încât "antecedentele" nu erau deloc trandafirii.

A început deci colega Basarab să-și citească lucrarea; avea un păr des, tălat relativ scurt și rotit ca o aureolă deasupra capului, fiind și ea mereu întreruptă și chiar foarte sever, iar la sfârșit s-a repetat aproape a idoma, scene din ședința precedentă: critici aspre, care m-au înghețat de tot.

De aceea, atunci când Magistrul și-a întors capul spre mine și m-a invitat să încep citirea lucrării, abia de mai aveam glas; nu-mi puteam închipui atunci că lucrarea aceea va decide însuși viitorul meu. Dar treptat-treptat, constatând - pe măsură ce prezentam fișele celor trei capitole ale lucrării - că nu sunt întrerupt deloc, am prins curaj și am citit destul de onorabil până la sfârșit, mulțumit că cel puțin nu m-a desființat pe parcurs și că lasă... execuția pentru sfârșit. Când am terminat, au fost câteva clipe de totală tăcere în sală, în timpul cărora zecile de colegi și colege așteptau, ca și mine, sentința. Și ea a venit, mai presus de orice așteptări: "Lucrarea d-tale este foarte bună", a spus Magistrul. "Cu excepția a două inadverențe (nu-mi amintesc pe care autor îl acuzasem că s-a inspirat din altul, deși realitatea cronologică spunea tocmai contrariul!), ai lucrat cum trebuie. De azi înainte d-ta ai terminat cu obligațiile de proseminar și faci parte din seminar". Și înainte de a se ridica, a adăugat: "Să vii la mine să stăm de vorbă". Apoi, cu pașii lui apăsați, s-a întors în cancelarie, și numai după închiderea ușii cei câțiva colegi cu care mă împrietenisem oarecum au venit să mă felicite... Această lucrare de proseminar a constituit premisa activității mele în preajma lui Vasile Pârvan.

De ce n-aș fi recunoscut că mă simțeam fericit? Rezultatul era mai presus de toate speranțele mele. Pe culoarele Universității, dar chiar și pe stradă, în zilele următoare, eram oprit de toți studenții mai în vârstă care mă cunoșteau, fiind felicitat cu căldură. P.P. Panaitescu - Kico, cum l-am spus noi toată viața -, pe atunci student în anul IV (și pe care-l cunoșteam din refugiu de la Iași el fiind bun prieten al fratelui meu), m-a oprit în fața Universității și mi-a spus: "Felicitările mele! Am auzit că ai avut mare succes la Magistru", cuvinte care, venite de la unul dintre cei mai apreciați studenți ai Facultății noastre (publicase deja în "Convorbiri literare" un studiu despre Nicolae Bălcescu, foarte bine primit de toți profesorii și tipărit ulterior și în volum, erau aproape tot atât de plăcute ca ale Magistrului.

Acasă, spunându-i lui Titu că Magistrul m-a chemat să stea de vorbă cu mine, el m-a întrebat ironic: "Și ce ai să-i răspunzi dacă te va întreba ce crezi tu despre devenirea istorică?"

Firește că n-aș fi știut să-i răspund, așa că m-am speriat și nu m-am dus... Dar tot atât de sigur este că am greșit, pentru că, din raporturile ulterioare cu Vasile Pârvan, mi-am dat prea bine seama că el n-ar fi pus o asemenea întrebare unui "boboc" din anul I!

Peste câteva luni, la 22 aprilie 1922, fratele meu Titu s-a sinucis. Auzisem de câtva timp de la unii dintre prietenii lui despre această intenție și atunci i-am spus că-i voi vorbi Micăi.

Mi-a răspuns însă că, dacă spunea, voi contribui la grăbirea aducerii la îndeplinire a hotărârii lui. Și atunci mi-a lipsit curajul să vorbesc cu Mica, așa cum desigur ar fi trebuit să fac.

La drept vorbind, n-am înțeles cum s-a putut decide Titu să ia această hotărâre, de vreme ce o diviniza pe mama (cu Titu e adevărat că nu se prea înțelegea) și știa că, în felul acesta, îi va da o lovitură cumplită. Pot spune de altfel că oricâte lovituri grele a mai avut de suferit mama (Mica, cum îi spuneam noi) în următorii 30 de ani (i-au mai murit două fete, bolnave de piept - Ninuța (Irina) la 17 ani, în 1929 și Nela (Cornelia), la 32 de ani, în 1937, - aceasta a fost desigur cea mai puternică încercare. Niciodată nu s-a consolată de această pierdere și vorbea întotdeauna cu duioșie și o dragoste de Titu, copilul ei preferat, povestindu-ne scene de pe când era mic și chiar în legătură cu nașterea lui. Venise pe lume la 7 luni, la maternitatea de la "Filantropia" și se "prezentase" exact cu partea cu care nu trebuie. Iar profesorul care a asistat la naștere, a exclamat: "Ăsta ori va fi un om mare, ori un nimic!". Din păcate, deși ar fi fost într-adevăr un om mare dacă trăia, nu a avut curajul să treacă peste prima mare suferință ce l-a întâmpinat în viață.

Se îndrăgostise de o colegă mai în vârstă, domnișoara Mititelu, care avea ca materie principală italiana (ulterior a fost asistenta profesorului Ramiro Ortiz și la București și în Italia), în timp ce Titu își alesese italiana ca materie secundară. Știindu-se cu câțiva ani mai

În vârstă decât el, fata i-a respins propunerea de a se căsători după terminarea facultății, desigur fără să creadă că el se va sinucide din această pricină. Și astfel, într-o după amiază de primăvară, un trecător auzind gemete în păduricea de peste drum de vila Minovici, l-a găsit aproape în agonie; a murit în timp ce era dus la spital, stingându-se astfel cel care a fost, fără îndoială, alături de Kico Panaiteșcu, unul dintre cei mai buni studenți ai generației noastre. Obținuse până atunci numai "bile albe" la toate examenele, se distinsese la Onciul, la Mehedinți, făcuse împreună cu colegul său N. Mănescu o lucrare apreciată la seminarul Magistrului, luase nota 10 la examenele lui N. Iorga (la unul dintre examene scrisese nu știu câte pagini despre "Mișcarea naționalistă contemporană în Europa"). Publicase de altfel și numeroase articole în "Neamul Românesc" semnate C. C. Demetrescu (noi am iscălit întotdeauna Dumitrescu, deși Ticu a iscălit C. Demetrescu, sau, prescurtat, C. Dem.), dintre care unul, intitulat "Arginții lui Iuda", a provocat o polemică, în Camera; lui V. Iamand, devenit ministru liberal, nu-i plăcea să i se spună că făcuse parte din "secăturile entuziaste", cum îi numise N. Iorga pe aceia care îl urmăseră, ani de zile, și în special cu prilejul mișcărilor din 1906 - când studenții au scos pietrele caldarâmului de pe strada Academiei și au răsturnat bielele tramvaie cu cai, pentru a protesta și a împiedica un spectacol în limba franceză, programat la Teatrul Național de câteva "coconeturi suspuse", au intrat în partidul liberal, care le ofereau un viitor politic.

Fără pic de subiectivism, cred că pot spune că Titu a fost unul dintre cei mai culți tineri din anii de după războiul de întregire; în același timp, scria ușor și frumos și ar fi avut sigur posibilitatea să devină curând unul dintre cei mai tineri profesori universitari. Mi-aduc aminte de altfel că, vorbind o dată despre C. C. Giurescu, cu care era prieten și coleg de an, ne-a spus: "Prieten-prieten, dar când va fi vorba de ocuparea catedrei de Istoria românilor, vom fi contracandidați". Discuția nu era fără obiect, titularul acelei catedre, profesorul Dimitrie Onciul, fiind grav bolnav de câțiva ani mai venea la Universitate, ținându-și cursurile la Arhivele Statului, al căror director general era. Onciul a murit curând și, după un scurt interimat - început prin transferarea lui I. Ursu de la Cluj, iar apoi - după moartea prematură a acestuia - prin suplinirea încredințată lui P. Cănel, catedra a fost scoasă la concurs și ocupată în iarna lui 1927 de C. C. Giurescu, fără contracandidat.

Atunci când P. P. Panaiteșcu i-a spus Magistrului (care urma să fie unul dintre principalii membri examinatori ai comisiei de concurs, dacă nu chiar președintele ei) că dorește să se prezinte la acest concurs, i s-a răspuns: "Nu, catedra aceasta trebuie să i-o dăm lui Giurescu (desigur și în amintirea faptului că tatăl lui Giurescu, bun istoric, murise tânăr încă). D-tale îți facem noi altă catedră". Magistrul murind chiar în vara aceea, lui P. P. Panaiteșcu nu i s-a mai făcut atunci catedră, rămânând cinci ani conferențiar, până în 1932 când s-a votat în Parlament o lege care transforma conferința lui în catedră, el fiind numit profesor titular, o dată cu Scarlat Lambrino, care suplinea catedra de istorie veche după moartea Magistrului.

Cred că lucrările lui P. P. Panaiteșcu dovedesc de la sine că totuși i s-a făcut atunci o nedreptate, cu atât mai mult cu cât el avea și o vastă cultură generală - îmbrățișând literatura, arta și bineînțeles istoria. Ceea ce, desigur, nu înseamnă că opera lui C. C. Giurescu nu constituie și ea o importantă contribuție la istoriografia noastră și că n-ar fi meritat să fie profesor universitar.

Pentru a încheia această lungă paranteză, poate nu e lipsit de interes să amintesc că după moartea profesorului Onciul, atunci când Consiliul facultății l-a recomandat ca suplinitor al catedrei de Istoria Românilor pe P. Cănel, profesorul de rievistică de la facultate (un om care "promitea mult", dar n-a dat mai nimic), N. Iorga - socotindu-se îndreptățit să suplinească această catedră - și-a dat demisia de la Universitate (nu pentru prima dată de altfel), dar motivele lui erau justificate: oviață întreagă publicase nenumărate lucrări deosebit de valoroase în domeniul istoriei românilor și firește că nu se putea face vreo comparație între el și Cănel. Dar dușmăniile și invidia colegilor hotărâseră așa.

S-a scurs astfel, cu unele bucurii, dar și cu o mare durere, primul an de universitate, pe care l-am încheiat cu șase examene luate cu șase bile albe; cel mai greu de preparat a fost acela de la filologia comparată, cu profesorul Iuliu Valaori, mai ales că lingvistica nu m-a pasionat niciodată. Bineînțeles însă că nici eu, nici vreun alt coleg de an, n-am dat și examenul de istorie antică la Magistru Vasile Pârvan, regulamentul de atunci neobligându-i pe studenți - pentru a promova în anul următor - să-și treacă toate examenele la sfârșitul fiecărui an, ci numai un anumit număr dintre ele. Nimeni nu-și dăduse vreodată examenul de anul întâi la Magistru, înainte de a se apropia de licență... De aceea și eu l-am dat după vacanța de la sfârșitul anului III, o dată cu celelalte două.

În luna mai a aceluiași an (1922) a avut loc - la Curtea de Argeș - Congresul "Ligii Culturale" (al cărei președinte era N. Iorga). Au luat parte mulți dintre studenții anului nostru. Se stabilise între câțiva dintre noi, băieți și fete, o camaraderie adevărată, formând un grup aproape nedespărțit - compus din Hortansa Dumitrescu, Florica Grigorescu, Clemeța Ricman, Coca Vasילו, Tanța Aronescu și Elena Eftimiu (sora poetului) - dintre fete - și Gheorghe Ștefan, Dorin Popescu și eu, dintre băieți; ni se alăturase și un frate mai mic al lui Kico Panaitescu, Dumitru (Bubu, cum îl răsfățaseră părinții și cum îi spuneam și noi), student la Poduri și Șosele (viitoarea Politehnică, și apoi chiar Kico și câteodată și Caius, fratele lui Dody - și el tot student la Poduri și Șosele. Am întemeiat chiar o "societate" de excursii și de plimbări, pe care am botezat-o pretențios "Haimanalele vesele". Din aceeași grupă mai făcea parte și colega N. M., de care mă îndrăgostisem din primele luni ale anului școlar. Avea însă o concepție foarte burgheză despre viață (probabil și datorită mediului familial) și sigur că nu i-ar fi priit conviețuirea alături de mine, mai ales ținând seama de necazurile prin care am trecut ulterior. Nu spun aceasta pentru a justifica faptul că la un moment dat sentimentele mele s-au schimbat (acestea nedepinzând de voința noastră), ci pentru că sunt convins că în felul acesta a putut să aibă o viață liniștită, căsătorindu-se destul de curând cu un ofițer.

După terminarea examenelor, am plecat la Deva, unde locuia atunci Dorin, petrecând admirabil două săptămâni. Într-una din zile, am pornit într-o excursie arheologică, spre Sarmizegetusa romană. Este ciudat cum unele lucruri relativ puțin importante nu s-au șters nici acum din minte, după atâtea decenii, de parcă s-ar fi petrecut mai ieri-alaltăieri.

În vagonul de clasa a III-a al trenului personal ce se târa domol de la Simeria la Subcetate, a intrat în vorbă cu noi un preot de țară (pe atunci ni se părea bătrân, dar nu cred să fi avut mult peste cincizeci de ani!). Afînd că suntem studenți la București, mai nu-i venea omului să ne creadă, pe atunci capitala țării având încă aureola prestigiului și misterul depărtării.

De la Subcetate la Hașeg nu mai pleca însă nici un tren în după-amiaza aceea; iar cum hotel nu se afla decât la Hașeg, am pornit voinicește pe șosea și - în mai puțin de un ceas - am străbătut cei 4-5 kilometri. "Hotelul" era însă un mic corp de case, într-o curte, unde ni s-a dat o cameră înalta la care ne-a condus și ne-a instalat o ungueroaică plinuță și brunetă. Neîntind însă prea târziu, ne-am dus să vedem orașul, iar pe drum am început amândoi să ne temem de vreun... atac nocturn din partea brunetei. Așa că ne-am luat inima în dinți, ne-am întors și ne-am luat bagajele, spunând că am găsit un coleg în oraș și vom fi găzduiți la el. Am pornit însă spre gară; când am ajuns aici, se inserase și ne-am strecurat în sala de așteptare, am închis cu grijă ușa, am mâncat ceva din merindele luate de la Deva și ne-am culcat - unul pe singura bancă existentă, celălalt pe o masă, luptându-ne cu țaria lemnului și cu stărulna neînduplecată a puricilor. Din când în când, săream "ca arși", căci câinele șefului de gară se oprea la ușă și lătra de zor, iar stăpânul lui scotea capul pe fereastra de la etaj și striga amenințător: "Cine-i acolo?" Bineînțeles că am tăcut chitic și abia spre ziuă am ieșit afară, ne-am spălat la fântână și, în curând, ne-am suit în trenul care ne-a dus până la Grădiștea, cum se numea satul construit pe ruinele cetății romane.

Mare lucru nu era atunci de văzut: ici-colo câte un rest de zid vechi, iar - afară din

sat - ruinele amfiteatrului, lăsată după săpăturile întreprinse cu zeci de ani înainte. Abia peste vreo cinsprezece ani după vizita noastră, săpăturile competente conduse de Constantin Dalcoviciu au pus într-o nouă lumină atât ruinele amfiteatrului, cât și un număr de alte construcții importante din capitala Daciei romane. A fost, totuși, prima noastră excursie arheologică; văzusem aievea ruine antice și ne-am întors mulțumiți la Deva.

În timp ce eram la Deva, am primit o scrisoare de la Gh. Ștefan, prin care eram înștiințată că Magistrul întrebase de mine spre a mă lua pentru practica arheologică la Histria. Din păcate, era prea târziu, ceilalți fiind de mult acolo.

În schimb, în iulie, câțiva dintre noi ne-am dus în grup la cursurile de vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte: Kico, Bubu, Ștefan și cu mine am închiriat împreună o cameră mare: în afară de cele patru paturi, o masă și un fel de lavoar, nu prea mai aveau loc decât scaunele. Colegele Hortansa Dumitrescu (viitoarea mea soție) și Florica Grigorescu s-au instalat împreună pe altă uliță a târgului.

Florica Grigorescu era foarte citită - nu numai în domeniul literaturii străine, ci și în acela al filosofiei - și foarte des aveam cu ea discuții aprinse, eu având pe atunci o adevărată aversiune pentru "filosofii de profesie", iar ea susținând că tot ce se spun eu dovedește că și eu am o anumită concepție filosofică despre lume și viață. Era fata unui bun profesor de limba franceză - pe atunci la Caracal și curând după aceea la Târgoviște - fost coleg la Universitate cu Nicolae Iorga. În toți anii studenției am fost buni prieteni, dar după aceea n-am mai văzut-o decât rareori, iar în ultimi 40 de ani n-am mai aflat decât că se căsătorise cu un oarecare domn Popescu și a avut câțiva copii. O mai fi trăind?

Dintre lecțiile variate ascultate atunci la Văleni, peste care trebuie să trec repede, ele neavând nici o legătură cu viitoarele mele cioburi -, am ascultat, în afară de acelea ale lui Iorga, întotdeauna pe măsura uriașului lui talent, și destule altele: una a lui Emil Panaitescu de la Cluj ("Țiganul", cu ii spunea studenții, căci era într-adevăr foarte bun) care, vorbind despre frații Grachi, și-a arătat admirația pentru unul dintre ei, numindu-l un demagog în înțelesul bun și frumos al cuvântului"; apoi câteva lecții ale atât de timpuriu dispărutului Vasile Bogrea - o minte, o cultură și un dar de a vorbi cam pe măsura lui Vasile Pârvan (și el brun și destul de mic, purtând însă barbă) - mort tot foarte tânăr -, în sfârșit, lecțiile lui P. P. Panaitescu - primele lui conferințe publice; a vorbit splendid despre Mihai Viteazul și ne-a entuziasmat pe toți.

Într-o sâmbătă, când nu erau programate lecții prea interesante, am plecat împreună cu Hortensia, Florica, Bubu și Ștefan, fără să stăm prea mult pe gânduri, să ne cățărăm pe muntele Omul. Ne-am dat jos din tren la Sinaia, am suit pe la Vârful cu Dor (făcându-ne mereu un fel de cort, deasupra capetelor, din "macferlanele" noastre, deoarece ploua destul de des) și am ajuns la Peștera Ialomicioarei. Am vizitat-o - cu lumânările aprinse - abia a doua zi, după ce am dormit pe o laviță de scânduri acoperită cu paii, în căsuța călugărilor (pe atunci nu se construise încă nici o cabană). Dimineața, ne-am suit iavaș-iavaș, prin Valea Ialomicioarei, până la Vârful Omul (nici acolo nu era vreo cabană), urcându-ne chiar pe stâncă cu cota 2 514 m; apoi, de-a lungul Văii Cerbului, am coborât la Bușteni. Fetele, care veniseră cu pantofi cu tocuri înalte, au cam rămas fără tocuri și au ajuns frânte de oboseală. Cu mare greutate am găsit două camere la un hotel "aproape" instalat, încheindu-mi astfel prima escapadă alpină care - cu toate lipsurile - mi-a plăcut atât de mult încât după aceea, ori de câte ori am avut prilejul, m-am suit pe munți: în Bucegi, în Piatra Craiului, în Făgăraș, în Retezat și pe Ceahlău. Splendoarea muntelui de piatră, cu aerul tare și inviorător, este - după părerea mea - inegalabilă; întotdeauna am preferat muntele mării. E adevărat că muntele lângă mare constituie cel mai frumos peisaj, dar pentru asta trebuie să călătorești în alte țări.

Tot în luna aceea, la Văleni, împreună cu Gheorghe Ștefan și cu Bubu Panaitescu, am scris în joacă o piesă "simbolistă" în versuri albe: așa era atunci moda. Nu mai țin minte ce titlu i-am dat (cred că Ștefan a păstrat această "operă", ale cărei ultime tablouri le-a scris

el, căci de la Văleni am plecat înainte de a o termina, dar știu că eu am scris rolul unui poet cam nebun, a cărui tiradă mai importantă se termina cu versul: "Când m-am trezit, eram sub pat...". Pe măsură ce terminam câte două-trei scene, la citeam colegelor și colegilor și toți făceau un haz nespus, mai ales Florica Grigorescu, mare admiratoare a poeziilor simboliste.

Tot în timpul cursurilor de la Văleni, grupul nostru a făcut cunoștință cu N. Bațaria, un om deosebit de simpatic. Român macedonean, făcuse parte - înainte de războiul balcanic din 1913 - din Partidul Junilor Turci și mi se pare că fusese la un moment dat chiar ministru la Constantinopol. Dar, după acel război, se stabilise în România, iar acum venise la Văleni cu intenția de a intra în legături mai strânse cu N. Iorga, în al cărui partid se înscrisese.

În dorința de a-și forma un grup de colaboratori mai tineri, a înființat o societate culturală - "Tinerețea"; unde ne-am înscris cu toții, și a început să organizeze unele conferințe însoțite de câte o reprezentație teatrală cu amatori - în care grupul nostru avea un rol principal. Nu mai țin minte ce comedii am jucat, dar știu că primul spectacol l-am dat în iarna următoare chiar la Văleni, iar al doilea în Turnul Severin; eu jucam rolul unui personaj cu barbă de doi coți, dar nu-mi mai amintesc, repet, nici numele pieselor și nici ce personaje interpretau P. P. Panaitescu, Hortensia, Florica Grigorescu și ceilalți.

Speranțele lui Bațaria de a redeveni căminar ministru s-au dus la vânt, însă în primăvara lui 1931, când N. Iorga a format guvernul cu C. Argetoianu, ale cărui roade nefaste sunt cunoscute de toată lumea.

Cel de-al doilea an universitar a adus o cotitură hotărâtoare în viața mea. În urma mișcărilor studențești, se luase decizia ca nimeni să nu mai intre în clădirea Universității decât după ce prezenta cartea de student. Controlul fiind făcut de portar, unul dintre colegii mei în vârstă de la Filologia clasică m-a îndemnat să-l rog pe "Moș" Evolveanu - profesorul de limbă și literatură latină (în anul acela și decan al facultății), să-l înlocuiască pe portar cu un funcționar de la secretariat la controlul cărților de student. Bland ca mai întotdeauna, dar în același timp sceptic și ironic, "Moșul" ne-a promis că va da curs rugăminții noastre. În zilele ce au urmat neproducându-se nici o schimbare, același coleg m-a zgândărit din nou și eu, neavând de lucru, l-am întrebat pe decan ce s-a făcut cu cererea noastră. Puțin stingherit, "Moș" Evolveanu a luat-o mai pe ocolite, spunând că "În zilele noastre nu e nici o deosebire între un om de serviciu și un funcționar, așa că, vedeți d-voastră...".

Instinctiv am zâmbit, văzând cum o scaldă; eu fiind însă în banca a doua, firește că "Moșul" a observat. A schimbat brusc tonul, devenind aproape violent și afirmând că nu admite ca "niște mucoși de studenți să ne dea nouă lecții!".

Dacă așa fi fost în capul băncii, m-aș fi ridicat și așa fi ieșit din sală; dar cum în sălile acelea de la eta jul vechiului local băncile erau foarte lungi, ar fi însemnat să tulbur lecția și desigur s-ar fi supărat și mai rău. Am așteptat deci să se termine lecția și după aceea, am plecat pentru totdeauna de la latină și de la filologia clasică. Am urmat în continuare cursurile Secției de istorie și geografie, am dat examenele respective și în toamnă am cerut și am obținut înscrierea în anul III la Secția istorie-geografie... Și abia atunci, în toamnă, am aflat că, la sfârșitul anului II - când "Moș" Evolveanu decerna premiul pentru cea mai bună lucrare de seminar, a spus că premiul mi s-ar fi cuvenit mie, dar fiindcă n-am mai venit pe acolo, l-a dat totmai lui Popescu cel care mă îndemna să ridic problema aceea cu adevărat meschin!

Lucrarea mea avusese ca subiect o analiză comparativă, detaliată, a valorii poetice a traducerii cântului I din Eneida, făcută de G. Coșbuc, în comparație, din punct de vedere poetic cu originalul, iar concluzia mea fusese nu numai că în cele mai multe cazuri traducerea susține foarte onorabil comparația cu originalul, dar că unele pasaje sunt mai poetic redată la Coșbuc decât în originalul vergilian.

Pentru cine l-a cunoscut pe blândul "Moș" Evolveanu, faptul că s-a supărat așa de rău pentru un zâmbet poate constitui desigur un motiv de mirare. Căci "Moșul" era calm,

avea mult umor și mai niciodată nu-și ieșea din lire. De statură potrivită (poate 1,68-1,70 m) dar bine legat, părul alb coliliu, pieptănat cu cărare, cu un profil frumos și o bărbuță-cloc tot atât de albă ca și părul, era foarte simpatic. Venea cu o regularitate și o punctualitate exemplară la cele cinci ore și jumătate săptămânale de curs și seminar, mișcându-și agale pașii pe sală înainte de a intra în amfiteatru și de a se așeza la catedră, dar cred că metoda lui de predare era total greșită; nu încerca să ne facă să vorbim latinește (deși în principiu trebuia să ajungem profesori de latină), nu ne cerea să facem nici o retroversiune și se mulțumea să ne ceară să traducem diferiții autori, după o prealabilă pregătire acasă, așa încât nu prea progresam. Își dădea seama, de altfel, de lipsa de succes a lecțiilor sale, căci odată ne-a povestit cum cel mai bun elev pe care îl avusese până atunci - Niculescu zis "Clasicul", ulterior profesor la liceul Lazăr, dacă nu mă înșel - i-a spus, când și-a luat licența, că știe mai puțină latină la terminarea facultății decât știuse când intrase...

"Moșului" îi plăceau - se pare ca oricărui om în vârstă - lucrurile "piperate" și în anul II a pus în program traducerea Satirelor lui Iuvenal, autor despre care se știe că nu spunea lucrurile pe ocolite. Pentru că totuși în sală erau și destule studente, versurile "prea de tot" nu le traduceam; le făceam numai o analiză gramaticală cuvânt cu cuvânt, cât se poate de detaliată, ca nu cumva să rămână totuși ceva neînțeles...

Profesorul de limba elenă - N. Burileanu - era însă exact contrariul din punct de vedere al conștiințozității. În anul întâi abia am tradus cu el 27 de capitole din Demostene, cu analiză gramaticală destul de modestă, totul reprezentând mai puțin de un sfert - și calitativ și cantitativ - față de ceea ce făcusem în clasele a VII-a și a VIII-a cu profesorul Pandelescu la liceul Sf. Sava. Și când te gândești că Burileanu - ani de-a rândul director general al învățământului superior, drept care, într-un an n-a ținut decât 3 (trei!) lecții, avusese pretenția să ocupe el catedra de istorie antică, vacantă după moartea lui Tocilescu, când - în 1910 - Magistrul se prezentase la concurs.

Al treilea profesor la Filologia clasică era Iuliu Valaori - și el liberal, mulți ani secretar general al Ministerului Învățământului -, bine pregătit în Germania și care ținea cursuri de filologie comparată indo-europeană. Vorbea stând în picioare, cu adevărate explozii de energie verbală, avea un fel ciudat de a-i aminti pe diferiții învățați citați. Spunea, de pildă, foarte des, "un filolog german cunoscut sub numele de Bopp" - și când pronunța numele acestuia se zguduia sala. Dar își făcea întotdeauna conștiincios datoria și ținea seminarurile în limba latină, încercând să ne facă și pe noi să o rupem pe latinește. Poate că, dacă el ar fi profesor de latină, s-ar fi învățat altfel latinește înainte de război, la facultatea noastră.

În ceea ce-l privește pe George Murnu - "Murnache", cum li spuneam nu numai noi, ci și Magistrul, câte o dată era un poet în adevăratul înțeles al cuvântului, distrat nevoite mare. Mic de statură și purtând ghete cu tocuri înalte, doar-doar o mai câștiga câțiva centimetri în înălțime, își ținea și el cursurile tot în sala Seminarului, unde erau toate mlajele statuiilor grecești despre care ne vorbea cu pasiune, dar fără talent oratoric, găsindu-și destul de greu cuvintele. Toate lecțiile erau însoțite de nenumărate proiecții - pe care le făcea asistentul său, Metaxa, și deci ne vorbea pe întineric, cu căldură, dar nu și cu prea multă putere de convingere, despre Hermes de Praxitele sau despre Venus din Millo. Eram, firește, și noi convinși de valoarea acestor capodopere, mai ales că aveam în fața ochilor mlajele lor, dar frazele lui nu erau deloc curgătoare: se opinea mereu pentru a căuta o formulare mai potrivită și repeta același cuvânt de două-trei ori. Nici unul dintre cei ce-l ascultau n-ar fi putut spune că aceasta era unul și același om cu admirabilul traducător în hexametri al Iliadei și în versuri de 11 silabe al Odiseei lui Homer!

În cursul anilor I și II, eu am urmat cu regularitate nu numai cursurile lui Iorga, dar și seminarurile lui, ținute în fiecare duminică, la ora 10, dimineața, într-una din sălile Bibliotecii Ligii Culturale (fosta stradă Banul Mărăcine, de lângă Halele Centrale). Mă sculam devreme și - după ce făceam cuvenitele târguiești în Piața Matache - mă grăbeam să

„Jung la timp la seminar. Concepția lui Iorga despre aceste ședințe era diferită de aceea obișnuită, căci studenții nu țineau lucrări de seminar. În fiecare ședință, în funcție de epoca și evenimentele despre care vorbea la cursurile din timpul săptămânii, el aducea o serie de texte ce tratau despre aceste vremuri - în special volume de memorii - și ne citea unele pasaje foarte sugestive, comentându-le cu mare vervă și întregind în chip fericit, în felul acesta, cele spuse la curs. Niciodată nu veneam însă la aceste ședințe mai mult de 15-20 de studenți - câteodată abia vreo 10 -, așezându-se în jurul celor 3-4 mese din sala destul de mică, în timp ce Iorga stătea la o măsuță în colțul încăperii și ne citea textele cu vocea lui caldă, ce se infierbânta la fiecare eveniment mai important, comentând cu umorul lui specific - uneori chiar puțin cam "decoltat" (căci îi plăcea să insiste asupra unor anumite detalii) pasajele mai interesante. Dintre colegii nelipșiți de la aceste ședințe, în afară de Hortansa, trebuie să o amintesc pe Maricel Holban, fata generalului Holban, șeful Statului Major al Armatei și ferventa lui admiratoare de toată viața.

În toamna lui 1922, sau la începutul iernii 1923, la ieșirea de la o conferință la Ateneu, Iorga a fost fluierat de studenți; în urma acestei neplăcute întâmplări, el și-a dat demisia din învățământ - bineînțeles respinsă de minister. Dar un timp n-a mai dat pe la Universitate. Firește, n-aș fi putut lua parte la o asemenea acțiune; dar din toamna aceea mi-am încetat colaborarea sporadică la Neamul Românesc, începută cu un articol publicat în 1920, când eram elev în clasa a VII-a.

În anul III, colegul și prietenul mai în vârstă Grigore Avakian mi-a spus că profesorul Iorga l-a rugat să vină cu alți colegi să-i aranjeze pe cât posibil biblioteca. După cum se știe, Iorga locuia pe atunci în casa din fosta șosea Bonaparte, pe care i-o dăruiseră, imediat după război, câțiva intelectuali prieteni și admiratori, cumpărând-o cu banii adunați printr-o subscripție publică; în această casă a fost instalat Institutul de Filozofie al Academiei României. Ulterior, în urma sistematizării Pieții Victoriei și a zonei înconjurătoare, casa a fost demolată. Din cele trei camere de la stradă care, dacă îmi aduc bine aminte, nu comunicau între ele (sau ușile erau acoperite de rafturile cu cărți) - prima era biroul lui Iorga, captușit și el cu rafturi similare, iar celelalte două aveau de-a lungul pereților rafturi de peste 2,50 m înălțime, toate ticsite. Mergeam cu Grigore Avakian, seara, după ora 9.00, și ne străduiam să găsim cea mai bună metodă de așezat multele mii de cărți și broșuri - oprindu-ne la singura soluție posibilă, deoarece nu aveam unde scoate toate volumele spre a le putea așeza apoi cum trebuie; le-am așezat deci în rafturi după înălțime! Pe cele mai înalte, la extremitățile rafturilor și, treptat-treptat, cobora spre mijloc cu cele mici. O oarecare estetică se realizase și totodată se obținuse și posibilitatea de a se vedea autorul și titlul fiecărei cărți. Dar o sistematizare adevărată nu se putea face, căci ar fi trebuit alcătuit în prealabil un catalog, și, desigur, acest lucru nu-l puteam realiza noi doi în serie când am lucrat acolo!

Grigore Avakian era originar din Cetatea Albă și, în timpul războiului, începuse Universitatea la Odesa. S-a apasionat de arheologie, urmând cursurile profesorului von Stern, bun specialist. Apoi a făcut săpături și a lucrat și cu profesorul Paul Nicorescu, când acesta a fost primar al Cetății Albe. Mai târziu a lucrat la Biblioteca Academiei Române, a fost membru al Școlii Române din Roma și apoi profesor al liceului din Turnu Severin.

În ultimi ani de activitate a funcționat la un liceu din Videle, dacă nu mă înșel. Deși acum când scriu e trecut de 70 de ani, este în plină putere, ajută pe colegii de la Institut făcându-le traduceri din limba rusă. Dacă și-ar fi putut continua activitatea în domeniul arheologiei, cu siguranță că ar fi obținut rezultate bune, fiind muncitor și inteligent.

În chip regulat am urmat cursurile lui Simion Mehedinți, cele de etnografie - ținute în Aula Bibliotecii centrale universitare din Piața Palatului - fiind cele mai interesante; celelalte erau în special cursuri de geografie fizică, specialitate care nu m-a pasionat nicodată. În anul III am ținut și o lucrare de seminar despre Originea sărbilor din Banat, care începe cu fraza "Lucrarea de față este un scurt istoric al acestei probleme..."; dar n-am apucat să o termin, căci Mehedinți m-a întrerupt: "Studiu istoric? Dar nu e locul lui la

seminarul nostru". Pasă-mi-te în loc de "scurt istoric" înțelesese "studiu istoric", dar l-am lămurit repede și am putut continua nestingherit.

La catedra de geografie erau atunci doi asistenți: Nicu Gheorghiu și Vintilă Mihăilescu. Primul - deși era și el excepțional de bine pregătit și (inea lecții foarte frumoase - a renunțat la cariera universitară, fiind numit profesor la Seminarul Pedagogic universitar și a publicat admirabilele manuale de geografie pentru licee, după părerea multora mai bune decât cele ale lui Mehedinți. În schimb, Vintilă Mihăilescu a parcurs toată cariera universitară, fiind numit curând conferențiar, iar apoi ocupând prin concurs a doua catedră de geografie, după moartea titularului G. Vasile, transferat de la Cluj. În anii 1943-1944 a fost Secretar general la Ministerul Învățământului și abia în 1964 a fost ales membru al Academiei R. S. România, distincție ce i se cuvenea din plin în urma bogatei sale activități științifice.

În anul II de facultate, după ce am citit lucrarea de seminar având ca subiect capitolul I din celebra operă Anabasis a lui Arrian - care în anul acela a constituit subiectul tuturor lucrărilor de seminar, fiecare membru al seminarului comentând un capitol - am avut o controversă destul de serioasă cu Magistrul. El afirma că Alexandru cel Mare nu pornise decât odată împotriva cetăților grecești răscolite, iar eu am susținut - potrivit textului lui Arrian - că, aflând de pregătirile lui Alexandru cel Mare împotriva tribalilor de la nord de Balcani, grecii s-au grăbit să se răscoale. Atunci regele Macedoniei s-a îndreptat împotriva lor și ei s-au liniștit, Magistrul socotind că - din textul lui Arrian - rezultă că regele macedonean nu a fost silit să se întoarcă decât o singură dată din drum din cauza evenimentelor din Grecia. Dar, potrivit textului lui Arrian, eu arătasem că - îndată după ce în Grecia s-a aflat despre plecarea lui Alexandru cu oștile sale spre nord - cetățile grecești începuseră să se agite împotriva garnizoanelor macedonene stabilite în Grecia, dar - aflând că Alexandru pornise repede înapoi - s-au liniștit și astfel și-a reluat expediția spre Dunăre. Întrucât agitația cetăților grecești a reînscut destul de puternic îndată ce s-au convins că Alexandru cel Mare pornise din nou spre Dunăre, el a fost silit să se întoarcă și să intre cu trupele sale în Grecia și chiar a pustit cetatea Teba, dacă nu mă înșel, răscolată împotriva garnizoanei macedonene tocmai când Alexandru începuse luptele cu tribalii.

Recitind textul lui Arrian, eu am reafirmat interpretarea mea, iar la sfârșitul ședinței de seminar, Magistrul m-a chemat din nou în cancelaria sa să stea de vorbă cu mine; de data aceasta - "mi-am luat inima în dinți" și m-am dus în cancelaria lui, o adevărată Sancta Sanctorum pentru toți studenții.

M-a întrebat ce gânduri am, care e starea materială a părinților, dacă intenționez să-mi iau o slujbă și alte lucruri de care nu-mi mai amintesc.

I-am răspuns că voi urma în continuare istoria antică și arheologia, că locuiesc cu părinții care îmi asigură posibilitățile de a urma facultatea fără să am deocamdată nevoie să-mi iau o slujbă. De unde să știu eu că întrebarea aceasta era în legătură cu un post de asistent devenit vacant la Muzeu?

În urma răspunsului meu, după câteva zile a fost numită asistentă colega Ecaterina Dunăreanu, pentru care pledase logodnicul ei, Radu Vulpe (pe atunci încă funcționar la Arhivele Statului).

Dacă nu mă înșel, postul acela vacant fusese ocupat până atunci de un coleg mai în vârstă, Georgian, care însă n-a făcut niciodată arheologie. Și-a dat examenul de capacitate, a funcționat mai întâi la un liceu din Buzău și apoi s-a transferat la București; a făcut politică liberală și a câștigat bani mulți cu manualele de istorie, publicate sub numele soției sale, deoarece el, devenise între timp inspector școlar și nu avea voie să semneze manualele. Și lată-mă ajuns astfel la vara anului 1923, cu care am început primele pagini ale acestor amintiri arheologice.

La începutul lui iulie, un grup de cel puțin 50 de studenți de la diferite facultăți, o dată cu terminarea cursurilor, am pornit într-o excursie mai lungă. Din anul nostru erau

Hortansa, Tanța Aronescu, Gheorghe Ștefan și cu mine, Hortansa și Ștefan făcând parte și dintr-o "trupă" de teatru improvizată, care trebuia să joace la Turnu Severin și în Ardeal o piesă - cred Săptămâna luminată -, noi ceilalți mulțumindu-ne să cântăm în corul studențesc.

După ce am vizitat orașele Craiova și Turnu Severin, ne-am imbarcat pe un vapor cu destinația Belgrad, unde ne așteptau colegii sârbi. A fost prima noastră călătorie prin Cazane, unde priveam cu admirație nu numai peisajul, dar și urmele drumului roman de pe malul sârbesc, minunându-ne cum se putuse săpa o asemenea șosea în stâncă, cu mijloacele tehnice de acum 18 secole. Înainte de a se ajunge la Belgrad, tot pe malul sârbesc se vedea cetatea de la Smederovo (pe atunci îi spuneau încă Smedria), ridicată de turci pentru a străjui trecerea Dunării.

Desigur, într-o singură zi, n-am putut vedea mare lucru la Belgrad, dar pe atunci orașul era mic și cu totul oriental.

Când l-am revăzut cu Hortansa peste 15 ani (în 1937), parcă nici nu ne venea să credem că ar fi același oraș, iar când l-am văzut din nou peste alți aproape 30 de ani (în 1965), într-adevăr că nu mai era de recunoscut. Probabil că și pentru cine nu a locuit sau nu a văzut an de an, Bucureștii, impresia ar fi aceeași, după un răstimp atât de îndelungat. Oricum însă, poziția Belgradului este excepțională, iar edilii lui au avut grijă și de centru. De pe Kalimegdan, fosta fortăreață turcească, se poate admira confluența Dunării cu Sava și cu Tisa, ca și șesul Voivodinei și al Banatului, până hăt departe.

La banchetul oferit seara în cinstea noastră de colegii sârbi, eu am stat lângă un student de la Medicină, foarte simpatic, pe care îl chema tot Vladimir (Popovici sau Petrovici), și cu care am discutat mult, și el vorbind binișor limba franceză. La un moment dat l-am întrebat de ce nu sunt școli românești în Timoc și mi-a răspuns foarte convins că acolo "nu sunt români". L-am întrebat apoi despre românii din Banat și despre cei din Macedonia (ultimii avuseseră în timpul stăpânirii turcești - până în 1913, deci - chiar un liceu la Bitolia-Monastir) și atunci a izbucnit aproape indignat: "Dar după dumneata toată Serbia e populată de români!" Omul era de bună credință, căci niciodată vecinii noștri din diferitele puncte cardinale n-au dat minorităților naționale dreptul să-și afirme apartenența etnică și nici nu se învața despre ele în școli.

Din păcate, așa cum am constatat în 1965 și în 1969, cei din Macedonia abia dacă mai vorbesc între ei în dialect, iar cei din Timoc uită și ei treptat să vorbească românește.

Excursia noastră a continuat prin Timișoara (seara, într-o grădină de vară, a cântat basul George Florescu câteva frumoase și autentice melodii românești), apoi prin Arad, Lipova, Deva, Săliște, Sibiu și s-a încheiat la Râmnicu Vâlcea și Cozia.

După cum am mai amintit, câțiva dintre colegi alcătuiseră o mică "trupă teatrală" și în două dintre orașele vizitate au dat câte o reprezentație. Unul dintre aceste orașe a fost Săliște, unde își petrecea atunci vacanța P.P.Panaiteșcu. După cum se poate vedea și dintr-o scrisoare a lui, relativ recent publicată de Silvia, viitoarea lui soție, și el a fost impresionat de jocul Hortansei în rolul mamei care-și omoară fiul bolnav, pentru a muri în "Săptămâna luminată".

După întoarcerea în București am plecat împreună cu familia mea în Transilvania, ajungând până în Maramureș.

CAPITOLUL IV

Începutul activității mele arheologice

Reintors în București, într-o după-amiază însoțită de la sfârșitul lui iulie (sau începutul lui august 1923), am pornit spre Universitate, dorind să văd și să aud ce mai este nou pe la Seminar și ce mai spune Magistrul Vasile Pârvan.

După câteva cuvinte schimbate cu Moș Ion, am intrat în sala Seminarului, găsind-o la o masă pe colega Ecaterina Dunăreanu, studentă în anul IV (eu intrasem în anul III), numită cu câteva luni mai înainte asistentă suplinitoare la muzeu. În timp ce stăteam de vorbă, eu povestindu-i despre apele albastre și limpezi a lăzii din Maramureș și despre caftanele micilor evrei din Sighet, s-a deschis pe neașteptate ușa de la cancelarie și Vasile Pârvan a venit la noi.

Fără prea multe preliminarii, după ce s-a interesat în treacăt pe unde am fost, m-a întrebat: "Dar cu practica arheologică ce faci? Când o începi?"

Eram, firește, bucură să pot merge pe un șantier arheologic și i-am răspuns că aștept să decidă el când și unde; mi-a spus atunci că, peste câteva zile voi pleca la Crășani, pe Ialomița, unde profesoul Ion Andrieșescu, pe atunci docent la Universitate și subdirector al muzeului, începuse de câteva săptămâni săpăturile.

La data stabilită, Magistrul a pornit "în inspecție" la șantier, cu "câruga mea" - cum îi spunea în glumă mașinii lui, pe atunci deschisă și condusă de un șofer pe cât de plinuț, pe atât de temerar -, luând-o pe colega Dunăreanu să viziteze șantierul și să-și vadă logodnicul (Radu Vulpe), iar pe mine cu intenția de a mă lăsa acolo, pentru "practică".

Ar fi nefiresc să încerc astăzi, cu harta în mână, să reconstitui itinerarul străbătut acum peste 45 de ani. Dar n-am uitat și nu voi putea uita niciodată această primă călătorie arheologică, pe drumurile acelea pline de praf și de hârtoape..., câinii ce lătrau neobișniți de-a lungul ulițelor din satele pe unde treceam, și impresia de aproape sălbăticie pe care mi-o crea starea jalnică a satelor. Nu prea cred că era atunci, după abia un an de la începutul aplicării reformei agrare, prea mare deosebire între multe din satele acelea și așezările indigenilor din unele regiuni din Africa. De altfel și mai târziu, unele sate din județul Ilfov și mai ales din preajma Bucureștilor rămăseseră printre cele mai jalnice ca aspect din întreaga țară, așa încât nu-i de mirare că mi s-au părut de plăns.

După 2-3 ceasuri de drum, am ajuns pe malul Ialomiței, Magistrul a discutat cu Andrieșescu despre descoperirile făcute și despre problemele săpăturilor, dar eu n-am fost deloc impresionat de cele câteva suprafețe mici, săpate în coasta râpei înalte a râului. Mai grăitoare mi s-a părut movila situată la câteva zeci (sau sute?) de metri, pe terasa înaltă, străjuind până departe zarea, și unde se începuse săparea unui sondaj.

Contrar așteptărilor însă, practica mea arheologică nu avea să înceapă atunci în așezarea geto-dacică de la Piscul Crășani. Intr-adevăr, Andrieșescu i-a explicat Magistrului că nu ar fi loc pentru încă o persoană la gazdele respective - se mai afla acolo, cu el, pe lângă colegul Radu Vulpe, și desenatorul muzeului, Dionisie Pecurariu - și deci, după masă, am făcut și eu calea întoarsă la București. Magistrul m-a consolă, spunându-mi că după 15 august îl voi însoți pe Andrieșescu la alte săpături ce trebuiau începute la Sultana, de data aceasta, în județul Ilfov, unde voi avea prilejul să particip chiar de la începutul lucrărilor.

Și astfel, în preajma zilei de 15 august, mașina Magistrului ne-a dus prin alte coclauri și hârtoape - pe Andrieșescu, pe Pecurariu și pe mine - trecând prin Obilești și printr-o serie de sate de-a lungul Văii Mostiștei - dintre care unul avea numele atât de pitoresc de "Odaia

Vlădichil" (mi se pare ca acum se cheamă Vlădiceasca), până am ajuns la cătunul Sultana, așezat chiar pe marginea terasei înalte ce domină dinspre vest întinsele ape ale iezelui Mostiștea. Acum, satul (pe care l-am revăzut în 1961) s-a mărit și se întinde până aproape de așezarea preistorică pe care trebuia să o săpăm noi, dar atunci, între marginea micului cătun și botul de terasă respectiv (cărui, în lucrarea sa, Andrieșescu îi spune "Măgura Sultana", deși nu este o movilă) mai era aproape un kilometru de câmp.

Am poposit la casa celui mal "înstărit" dintre locuitorii (toți săraci) ai cătunului, în timp ce Pecurarlu s-a dus mai departe, la Coconi, unde colegul Vulpe începuse săpăturile într-o altă așezare geto-dacică și trebuiau ridicat planurile așezării și ale săpăturilor. Cele două case ale gazdei noastre erau într-o curte largă cam de 15 m și lungă cam de 40-50 m; la vreo cincisprezece metri de poartă era "casa mare": o prispă, la mijloc o tindă cu vatră și cu horn și, de o parte și de alta a tindei, câte o cameră. În dreapta curții, aproape de poartă, era "casa mică" - o săliță și o cameră în care dormeau pe jos toți membrii familiei - părinții și trei sau patru copii. În fundul curții, câțiva salcâmi destul de tineri, constituiau verdețea și grădina casei, folosind totodată și ca loc de refugiu intim, în lipsa altuia mai adecvat... Iar mai departe, până spre răpa de pe malul Mostiștei, era terenul agricol al gazdei, pe care fusese și aria de treierat și unde a rămas încă piatra cilindrică cu muchia puternice longitudinale, folosită drept... "mașină" de treierat.

Am închiriat una dintre camerele din "casa mare" (în cealaltă cameră erau depozitate câteva sute de kilograme de grâu), cu o laviță așezată de-a lungul unui perete, având vreo 4 m lungime acoperită cu o cergă, apoi o măsuță cu câteva căni iar deasupra ei o oglinjoară și ... cam atât. Lavița era patul nostru: la un capăt dormea Andrieșescu, la celălalt eu, răsucindu-neamândoi toată noaptea, căci ne dureau oasele, de ... moi ce erau scândurile. Mai apoi, peste puține zile, după ce Andrieșescu a făcut un drum la București, și-a adus două perne mari: una pentru cap și alta pentru... șold. Parcă-l văd și acum, când - trezindu-mă după primul somn - îl zăream aureolat de flacăra lumânării, citind de zor o carte bine legată. Întrebându-l ce carte citește, mi-a răspuns grav: "E Kossina" și n-a mai adăugat altceva. Dar ce student din anul III (care nu făcuse până atunci nici o lecție de preistorie, deoarece în anul II, Andrieșescu ținuse un curs de cronologie...egipteană), putea ști că acest nume cu rezonanță italiană era al unui profesor celebru de la Berlin, mare partizan al teoriei originii nordice a Indo-germanilor?

Într-o duminică, în timp ce mă ocupam cu "treburi gospodărești" - care constau din întărirea unui petic la pantaloni -, Andrieșescu mă privea oarecum mirat cum cos cu ață lungă "de croitor leneș" și, la un moment dat, m-a întrebat: "Ce ocupație are tatăl dumi tale, domnule Vladimir?". Bineînțeles că i-am răspuns, dar mi s-a părut curios că nu se gândise că un student nu putea pleca la șantier cu haine bune, mai ales când în casă sunt cinci copii...

Grăsuț și foarte simpatic, cu fața roză, ochii mari albaștri și bulbucați, trăgând mereu cu poftă dintr-un trabuc oribil mirositor, Andrieșescu se instala la marginea șanțului, pe unul dintre scăunelele-trepied de vânătoare, ceea ce îi făcea burtica și mai proeminentă, și nota într-un carnet, cu scrisul lui voit înflorit, tot ce se făcea și ce se descoperea. Bineînțeles că n-am văzut niciodată ce scria și ce desena, acestea fiind... secretele zeilor, iar carnetul ceva sacrosanct.

După ce își luase licența în istorie la Universitatea din Iași, Andrieșescu studiasse ca bursier în Germania între 1910-1912, și apoi își trecuse doctoratul la Iași cu lucrarea Contribuții la Dacia înainte de romani, publicată tot la Iași, în 1912. De fapt, teza nu conținea prea multe lucruri noi, dar era o încercare de sinteză despre preistoria României, deși este indiscutabil că el "știa carte" la vremea aceea, adică era la curent cu tot ce se publicase privind preistoria sud-estului Europei. Era totodată un admirator al lui Hubert Schmidt, pe care îl cunoscuse la Berlin, și poate de aceea îl critica fără rezerve pe C. Schuchhardt. Acesta - profesor titular la aceeași Universitate, se pare că îi blocase într-adevăr, din invidie, cariera universitară lui H. Schmidt, rămas până la sfârșitul vieții (1933) "profesor extraordinar",

adică, de fapt, numai conferențiar universitar. Indiferent de aceasta, astăzi, după mai bine de 50-60 de ani de la publicarea articolelor lui H. Schmltdt despre problemele sud-estului european, ipotezele lui nu mai pot rezista toate imensului material documentar descoperit între timp; în schimb, volumul despre rezultatele săpăturilor întreprinse de el în 1909-1910 la Cucuteni, în Moldova, își păstrează în mare parte valoarea și constituie încă un temeinic îndreptar pentru studierea evoluției stilurilor ceramicii cucuteniene.

Revenind însă la Andrieșescu, trebuie să spun, cu părere de rău, că - deși inteligent și, repet, bine pregătit - nu a dat în cei peste 20 de ani cât a mai trăit după săpăturile de la Sultana decât puțin din ceea ce așteptau toți de la cel dintâi specialist român în domeniul preistoriei. Iar dintre săpăturile întreprinse, singur sau în colaborare, nu a publicat decât rezultatele aceloră din anul 1923 de la Crășani și de la Sultana - și aceasta sub preselina zilnică a Magistrului. Tot acestor insistențe li se datorește și publicarea studiului său despre depozitul de bronzuri de la Drajna, care, de altfel, nu a putut intra în volumul II din Dacia decât după multele stăruințe ale lui Metaxa pe lângă Tomek (maistrul monotipurilor de la tipografia "Cultura Națională"), căci toate celelalte articole fuseseră predate și culese de mult, volumul fiind gata să intre la tipar.

Trebuie totuși amintite și contribuțiile privind impresionantele descoperiri de mai târziu din tumulul-mormânt princiar de la Agighiol, în județul Tulcea.

N-au trecut decât cel mult două-trei zile de la începerea săpăturilor de la Sultana și apropiindu-se data examenelor de corigență la cele trei școli secundare unde Andrieșescu era profesor (Seminarul Pedagogic Universitar, Seminarul Nifonși Institutul de Fete "Pomplian") - abia în toamna aceea avea să fie numit conferențiar definitiv - și el mi-a "încredințat" conducerea șantierului și a plecat la București dându-mi îndrumarea să fac și eu așa cum văzusem că făcea el, notând totul într-un carnet.

Și iată-mă singur, cu peste 25 de flăcăi și fete nu întotdeauna cu prea multă poftă de lucru temeinic, formând un adevărat "colier" în jurul șanțului lung de abia 20 de metri, și mutând cu sapele, mai mult sau mai puțin voiniceste, la 2-3 metri de șanțul nostru, pământul pe care cei câțiva lucrători mai volnici îl aruncau din șanț, vânturându-l. Stăteam la un capăt al șanțului, sortând materialele descoperite (după ce criterii?!) și notând în carnet, după cum mă pricepeam, tot ce găseam și observam, pe o arșiță cumplită și într-un praf înfiorător, cum n-am mai avut parte în cei peste 50 de ani de arheologie de teren care au trecut de atunci. Vântul bătea inverșunat, fără încetare, dinspre lac, iar pământul săpat - fiind uscat și plin de cenușă, lipsit cu totul de umiditate - se transforma în praf și aproape ne orbea. Chiar când ploua, apa se scurgea repede pe poalele arcuite ale botului de deal și nu pătrundea în pământ. La fiecare 15-20 minute, un băiat cobora cu "botele" să aducă apă de la un izvor și de fiecare dată trebuia mai întâi să-mi spăl fața de praf înainte de a putea sorbi câteva guri de apă.

Întors de la București peste două-trei zile, Andrieșescu mi-a cerut să-i dictez ceea ce notasem în carnet, pentru a transcrie totul în carnetul lui. Mi-aduc aminte cum, dictându-i o frază ce începea cu vorbele "Aiurea, o fusaiolă", a exclamat: "Foarte bine, da, e bine spus aiurea!"

Am început, firește, să-l întreb câte ceva despre obiectele descoperite, dar răspunsurile erau scurte și sibilnice. Când s-a descoperit prima statueta plată de os - de tipul foarte stilizat, bine cunoscut astăzi în așezările culturii eneolitice Gumelnița - și l-am întrebat ce anume este (îl văzusem încântat de descoperirea ei), mi-a răspuns: "asta are cântecul ei". Dar nici atunci, nici după celelalte întrebări ce-au urmat în chip firesc, de câte ori se descoperea vreun obiect mai deosebit, nu mi-a cântat... "cântecul" lor!

Pe de altă parte, însemnările în carnet și marcarea pachetelor cu obiecte se făceau după un criteriu destul de ciudat; indicându-se rândurile de cazma săpate și adâncimea, în centimetri, de la suprafața terenului, considerat punctul +0. Suprafața terenului nefiind întotdeauna plată (și la Sultana nu era), iar straturile de cultură nefiind nici ele perfect horizontale și nici atât de groase pe toată întinderea săpăturii - și apoi mai interven și gropile!

- evident că adâncimea absolută nu poate fi un criteriu stratigrafic valabil întotdeauna.

Recunosc, de altfel, că și noi am continuat câteva timp acest procedeu folosit atunci de mulți arheologi. Dovadă bătaia de cap pe care ne-a dat-o tuturor stratigrafia din vestita așezare Vinca, de lângă Belgrad, unde Mijloje Vassic nu a indicat niciodată straturile de cultură, ci exclusiv adâncimile la care s-au găsit miile de obiecte.

Mâncam amândoi cu poftă după munca și arșița zilei și - poate nu s-ar crede - deși eu eram slab ca un țâr, mâncam mai mult decât Andrieșescu; el era mai degrabă pofcios decât mândcios și probabil s-a îngrășat mai mult din pricina halbelor și sprițurilor decât din cauza abuzului de mâncare; câteodată "ospețele" noastre erau udate cu câte un pahar de vin, cumpărat și el de băbuța-bucătăreasă, din satul vecin.

Într-o după amiază târzie, când Andrieșescu trebuia să se întoarcă de la București, unde plecase iar, îl așteptam pe teren, crezând că va sosi înainte de încetarea lucrului. Dar s-a făcut 6 seara, a trebuit să dau drumul echipei de lucrători și am rămas pe șantier așteptându-l, în speranța că va veni totuși cu mașina, să putem transporta cele 15-20 de pachete mari cu cioburi, din recolta acelei zile. Când însă a început să se întunece, am pus pachetele în fundul șanțului și am plecat acasă. Într-un târziu, se innoptase de-a binelea, a venit mașina Magistrului, aducându-l pe Andrieșescu, care m-a întrebat imediat ce-am făcut cu pachetele. Când i-am spus, s-a uitat dojenitor la mine, întrebându-mă: "Cum se poate Cocuță? (așa îmi spunea uneori). Dacă plouă la noapte?" - Și am plecat repede cu mașina la șantier, încărcând pachetele cu cioburi la lumina farurilor și aducându-le la "sediu"...

Nu-mi amintesc dacă atunci m-am gândit ce ciudată a fost, de fapt, calea pe care am ajuns eu la arheologie; dar ulterior, de multe ori, depănând firul amintirilor ce stăruie încă din copilărie, nu m-am putut împiedica să cred că așa a vrut destinul, începutul fiind jocul cu cetățile de nisip despre care am amintit.

Așezarea eneolitică de la Sultana se află pe un bot de deal al terasei, separat de restul terenului printr-o vâlcea puțin adâncă și destul de lată (foarte probabil șanțul de apărare al stațiunii, dar pe atunci nimeni nu se gândea la existența unui asemenea șanț). Malul iezelui Mostiștea fusese rupt prin surpările succesive de teren, și, de pe marginea lui, aveai impresia că sub picioare îți se deschide o mică "prăpastie", adâncă de cel puțin 30-40 metri, terminată jos, la plaja lacului, unde se afla un izvor cu apă rece și bună. De pe acest adevărat promontoriu, privirea cuprindea întinderea de sute (și poate mii) de hectare a iezelui Mostiștea, până la perdeaua de salcâmi ce îl separa de șoseaua ce aleargă de-a lungul Dunării. La vreun kilometru de așezarea de la Sultana, în mijlocul lacului, era un grind, pe care l-am cercetat într-o duminică, dar din păcate n-am găsit nici un ciob care să indice că și acolo ar fi existat vreo așezare veche. În schimb, la poalele acestui grind, ca să ne consolăm, încercam câteodată seara și întotdeauna duminica dimineața, să facem baie în apa relativ curată, din care ieșeam însă la mal cu picioarele negre până deasupra gleznelor de nămolul de pe fund.

Săpăturile au început a doua zi după venirea noastră în sat. Cu toate că mulți flăcăi promisese că vor veni la lucru, la început n-au venit decât vreo doi - trei, cu cazmalele: Andrieșescu, răbdător cum era, nu s-a descurajat însă și a început munca prin trasarea unui șanț de 20 x 20m, perpendicular pe marginea abruptă a terasei și foarte aproape de ea, folosind o sfoară groasă și o ruletă - singurele "instrumente" tehnice de care dispuneam pe atunci. Au venit apoi, încet-încet, mai mulți flăcăi și fete, echipa mărindu-se chiar mai mult decât ar fi fost nevoie.

S-au scurs astfel, destul de repede, multe zile, încheindu-se săpăturile din așezarea de la Sultana. Din păcate, ele nu au lămurit problema stratigrafiei așezării, deoarece nu s-a ajuns la "pământul viu", adică la baza straturilor arheologice, respectiv la lutul galben. Dimpotrivă, în primul șanț Andrieșescu a oprit lucrul din pricina târziei solului la o adâncime care nu reprezenta și baza depunerilor arheologice, iar în suprafețele destul de mari deschise

după îndemnul Magistrului, săpăturile s-au oprit la chirpicul ars al pereților locuințelor din primul nivel de cultură. Cineva ar fi trebuit să reia aici lucrul, mai ales că între timp, în sondajele făcute la Sultana de pasionatul amator și de toți, regretatul Barbu Ionescu, de la Oltenița, s-au descoperit piese excepționale și chiar un mormânt.

La câțiva ani după scrierea acestor pagini, s-au întreprins într-adevăr alte săpături în așezarea eneolitică de la Sultana, descoperindu-se și un bogat strat arheologic mai vechi, aparținând culturii Boian, care precede cultura Gumelnița, reprezentată și de materialele descoperite în șanțul săpat de Andrieșescu.

Atâtea amintiri îmi stăruie în minte de la această primă săpătură la care am luat parte, încât aș putea scrie zeci de pagini despre ea și despre viața pe care o ducem, pentru prima oară, cu adevărat "la țară".

Dimineața, înainte de plecarea la șantier, sorbeam fiecare câte o ceașcă de lapte cald, cu puțină sare (zahar am fi putut aduce de la București, dar cine să pregătească franc-cafeaua?) și cu pâine cumpărată din satul vecin. La amiază, în curte, stând față în față pe scăunelele-trepied, sorbeam cum puteam o ciorbă de pasăre, rupeam cu mâinile puil fript sau mâncam jumări și brânză cu smântână - singurele feluri de "bucate" pe care "știa" să le pregătească băbuța din satul vecin, angajată de noi ca "bucătăreasă" - de altfel singura femeie pe o rază de nu știu câți kilometri despre care se spunea că "știe să gătească".

După alte câteva zile de lucru în timp ce ne chinuiam în șanțul îngust, străjuit de adevăratele "valuri" de pământ scos din săpătură de cei aproape 30 de lucrători inghesuiți, care adeseori se incurcau unii pe alții - iată că apare, la marginea vâlcii ce reprezenta probabilul șanț de apărare, o mașină mare, un Steyr deschis, din care coboară Magistrul, apoi bunul lui prieten și proprietar al mașinii, Marin Simionescu-Râmniceanu, cu fiul lui, proaspăt elev de liceu, pe care ulterior l-am meditat la limba latină.

Nici n-a văzut Magistrul bine situația și a exclamat vijelios: "Asta-i săpătură? Cum vrei să vezi ceva dacă nu deschizi o suprafață? Trasează imediat o suprafață cuprinzătoare, să-ți dai seama de situație!"

Iubirea de adevăr mă obligă însă să spun că nu avea decât parțial dreptate: desigur, erau mult prea mulți lucrători pentru micul șanț - sondaj întreprins acolo. Dar degajarea unor suprafețe trebuie făcută numai după ce șanțul sau șanțurile de sondaj precizează existența unuia sau a mai multor straturi de cultură și prezența unor locuințe sau a altor complexe (gropi etc); dacă se sapă de la început suprafețe mari, există riscul să nu se poată observa bine stratigrafia și să nu se poată delimita diferitele niveluri și complexe. Dar, firește, pe atunci eu habar n-aveam de aceste lucruri. Oricum, în săptămânile următoare s-au săpat, ceva mai la nord, două mari suprafețe, totalizând mai multe sute de metri pătrați, dar terminarea fondurilor alocate nu ne-a îngăduit să atingem baza nivelurilor de cultură.

Pentru orice arheolog, începător faptul că apar din pământ lucruri ce zac acolo de milenii, constituie, desigur, o senzație. Citisem și eu câteva cărți de arheologie - dar până la data aceea nici una de preistorie - și deci știam că în multe locuri se află ascunse în pământ așezări străvechi. Dar una este să citești o carte și să privești ilustrația ei, și alta este să vezi cum, sub ochii tăi, apar în fiecare clipă diferite cioburi - uneori și vase întregi - precum și tot felul de alte obiecte - topoare, cuțite și săgeți de silex, dălți de platră șlefuită, statuete de lut și de os și chiar fragmente din mici piese de aramă.

Dacă ne-am dus la Sultana cu mașina Magistrului, adică în cele mai bune condiții posibile, întoarcerea la București n-a mai fost tot atât de comodă. Într-adevăr, în afară de căruța angajată pentru a transporta la București, chiar până la muzeu, sutele de pachete conținând cioburile și diferitele obiecte descoperite - inclusiv rășnițe de piatră de multe kilograme fiecare - am mai tocmit o căruță să ne ducă, pe Andrieșescu și pe mine, până la gara Lehliu, de pe linia Constanța, adică pe puțin vreo treizeci de kilometri de drum. Din păcate, această căruță nu avea așa-zisul "leagăn"; pe scândura din față, pe care ședea proprietarul căruței și mâna caii, mai încăpea numai Andrieșescu, iar în fundul căruței pe

un maldăr de paie, eu mi-am făcut un culcuș, în speranța că va fi destul de bine. Dar, pe măsură ce se scurgeau kilometrii, paiele se presau și căruța mă zguduia și mă hurduca din ce în ce mai îngrozitor, provocându-mi crampe cumplite în tot abdomenul, cum n-am mai simțit decât mulți ani după aceea, în 1936 - când am avut o criză de apendicită care m-a dus repede pe masa de operație.

Desigur, nu puteam pretinde să se meargă la pas, căci n-am mai fi prins trenul, și astfel prima mea călătorie arheologică cu căruța a fost și cea mai puțin plăcută.

La câteva zile după aceea, împreună cu Radu Vulpe - el încheiase sondajele de la Coconi, așezarea getică de la câțiva kilometri de Sultana, am pornit în prima perieghetză sistematică făcută de-a lungul terasei Dunării, de la vărsarea Mostiștei în Dunăre și până la Călărași.

Pentru nespecialiști, este necesar să spun că acest cuvânt de origine grecească indică o cercetare făcută "pas cu pas" pe teren pentru descoperirea diferitelor resturi de așezări vechi. Această cercetare făcea parte din amplul plan întocmit de Magistru pentru ridicarea hărții arheologice a țării, lucrare ce trebuia continuată de-a lungul multor ani, cu toate "forțele" arheologice disponibile, pentru ca, pe de o parte, să se identifice toate punctele de importanță arheologică, iar pe de o altă parte să se prevadă măsuri în vederea conservării și a împiedicării distrugerii lor prin diferite alte lucrări.

Cu prilejul acestei perieghetze arheologice, noi am redescoperit și așezarea eneolitică de lângă satul Cunești (la data aceea nu știam însă că, în timpul războiului, germanii făcuseră acolo un mic sondaj), unde a săpat în 1936 Dorin Popescu. Păcat că n-a stărunit, mulțumindu-se și el numai cu două sondaje, contrariat de faptul că o bună parte din așezare fusese folosită drept cimitir acum câteva secole. Localnicii spuneau că acolo ar fi chiar un cimitir turcesc, dar nu mi se pare deloc verosimil, deoarece nu știu că zona aceea să fi făcut vreodată parte din vreo raia turcească; e mai probabil vorba de un cimitir prefeudal sau feudal.

Dar cea mai importantă descoperire făcută în perieghetzea noastră din 1923, a fost așezarea neolitică de pe insula (grindul) Ulmilor, din mijlocul lacului Boian (astăzi secăt și el), cunoscută acum de toți arheologii. Într-o după amiază, destul de târziu - ajungând la malul lacului - am zărit insula cu ulmii mândri și cu grindul ce se profila destul de bine la orizont. Am trecut cu o barcă pe insulă, am colindat-o toată, descoperind mai întâi așezarea-teii (numită ulterior Boian B, aparținând culturii eneolitice numită cultura Gumelnița, ca și așezarea de la Sultana), iar spre seară - chiar spre capătul de răsărit al malului nordic al insulei - am descoperit și cealaltă așezare (Boian A). Pe plaja lacului erau aici Ingrământite mii de cioburi, foarte multe decorate cu motive geometrice excizate (șah, spirale etc.) și umplute cu o substanță albă de incrustație, cum nu mai văzusem nici unul dintre noi. Entuziasmați de aceste descoperiri, adunam mereu cioburi și nu ne mai săturam, deși se umpluseră desagi și nu mai aveam nici hârtie pentru pachete; tot am mai fi adunat, dacă n-ar fi început să se lase inserarea.

Când - la sfârșitul perieghetzei - ne-am întors cu "recolta" la București, cioburile excizate de la Boian au stărnit senzație, iar asemănarea lor aparentă cu ornamentarea excizată a unei ceramici timpurii hallstattiene de la Dunărea de Mijloc - deci din prima epocă a fierului - l-a făcut pe Magistru să creadă că sunt din acea vreme. De aceea, pe harta publicată în Getica (întocmită cam prin 1924 - deci înainte de săpăturile lui V. Christescu din 1925 de la Bolan și ale lui I. Nestor de la Gilna din 1926, care aveau să dovedească fără posibilitate de îndoială că este vorba de o așezare neo-eneolitică - așezarea de la Boian figurează drept hallstattiană. Este drept însă că acolo s-au găsit și unele gropi cu vase din prima epocă a fierului.

Peregrinările de câteva zile cu Vulpe au fost foarte plăcute. El nu era deloc încrezut și nu-și dădea ifose (cum făceau mulți studenți din anul IV!), iar pentru mine experiența era cu totul nouă și interesantă, cu toată prmltivitatea de atunci a vieții de la țară - căci numai rareori, în casele unde poposeam, ni se dădea și vreo mâncare caldă, mulțumindu-ne mai ales

culapte, brânză și cutii de conserve. Paturile, chiar când erau așternute cu multe cergi, erau tot atât de tari ca lavița de la Sultana, iar puricii erau numeroși chiar în casele curate, din cauza podelei de lut; dar expediția m-a interesat și mi-a lăsat amintiri trainice.

În ultima zi, în apropiere de Călărași - după ce colindasem "Măgura Călărașilor" , intrasem în Borcea să facem baie, când valurile iscate de un vapor în viteză ne-a silit să fugim repede goi-goluți, la mal, sub privirile amuzate ale pasagerilor, pentru a ne pune la adăpost hainele lăsate acolo.

Grindul numit "Măgura Călărașilor" - o imensă așezare getică Latene - era pe vremea aceea cultivat în întregime de un grădinar; materialele scoase la suprafață în arătură dădeau impresia unei locuiri bogate, iar poziția Măgurii justifica această impresie.

În a doua jumătate a lui septembrie, Magistrul mi-a comunicat că mă va numi asistent la muzeu pe ziua de 1 octombrie, adică exact când începeam anul III de facultate. De data aceasta nu m-a mai întrebat decât am nevoie de slujbă... Iar eu eram în al nouălea cer, cum se spune, fiindcă mi se împlineau visurile mai devreme decât puteam spera.

Peste câteva zile, aflându-mă în muzeu cu Gh. Ștefan și discutând în fața vitrinelor cu puținele vase și obiecte preistorice expuse atunci, îi povesteam cum am arătat unele dintre obiectele descoperite la Sultana. Vechile colecții preistorice ale muzeului - provenind în special din colecția lui Cezar Bolliac - erau îngrămădite în câteva vitrine dintr-una din cele patru săli mari, aflate la parterul Universității (în aceeași sală erau expuse și o serie de vase grecești din colecția Mavros, iar într-o vitrină "safe" se afla copia tezaurului gotic de la Pietroasa (originalele fiind păstrate în tezaurul Băncii Naționale).

În timp ce stăteam de vorbă, iată că apare Magistrul, se oprește lângă noi și-mi spune râzând: "Ți faci școală și lui?"; iar apoi mă întreabă dacă Metaxa a făcut formele pentru numirea mea. I-am spus că Metaxa mi-a comunicat că s-a cerut numirea mea ca asistent-suplinitor în locul lui C. C. Giurescu, pe timpul celor doi ani cât acesta urma să stea în Franța ca membru al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses, de lângă Paris.

- "Măi, al dracului grec!" - a exclamat Magistrul - "face tot cum vrea el. I-am spus că situația lui Giurescu o aranjez eu altfel, când se întoarce de la Paris, căci doar n-o să rămână la muzeu!"

Din păcate însă, lucrurile au rămas așa cum le făcuse "Grecul" și din această pricină, în octombrie 1925, la întoarcerea lui Giurescu de la Paris, eu am rămas timp de trei luni fără post, până ce el a fost numit profesor secundar titular la 1 ianuarie 1926. Recunosc însă că Giurescu mi-a dat mie salariile pe acele luni.

Plângându-mă lui Andrieșescu de situația creată, mi-a răspuns (în octombrie 1925): "Lasă, domnule Vladimир, de îndată ce mi se face catedră, te numesc asistent".

De fapt, nu-i pot reproșa lui Metaxa că procedase așa, căci era firesc să fie legat sufletește de tinerii "mai vechi" de la muzeu, având și o anumită rezervă față de cei "noi". Făcuse parte din prima generație de studenți și discipoli ai lui Pârvan, dinaintea de război, chiar în timpul primilor ani de profesorat ai Magistrului, iar la data când am fost eu numit la muzeu, el ocupa postul de "conservator", venind în grad după Ion Andrieșescu, subdirector din 1919, când fostul subdirector D. M. (Mitică) Theodorescu - în tinerete studentul și unul dintre puținii colaboratori ai lui Gr. Tocilescu - fusese numit profesor de arheologie la noua Universitate românească din Cluj.

Scund (poate chiar mai mic decât Murnu), cu părul pe atunci destul de bogat și încă cu totul negru, cu o mustață neagră stufoasă, tălătat puțin "pe oală", Harillos Metaxa era în același timp și asistent la catedra de arheologie a profesorului Murnu, căruia l-a făcut ani de zile proiecțiile și apoi, în anii următori - când s-a schimbat regulamentul și toți studenții facultății noastre dădeau buzna la arheologie pentru un examen de completare - el a corectat miș și miș de teze de examen. Foarte devotat Magistrului și muzeului, a devenit totuși, treptat, un birocrat "de primă mână".

Cu prilejul centenarului nașterii Magistrului Vasile Pârvan, prietenul Dorin Popescu

a publicat, într-o broșură editată de Muzeul de Istorie al României, câteva frumoase amintiri, în care s-a strecurat și o greșală. Într-adevăr, el n-a fost numit asistent la Muzeul Național de Antichități în 1923 ca suplinitor al lui C. C. Giurescu (plecat în Franța, cum am amintit mai sus), pentru simplul motiv că în acel post am fost numit eu, pe data de 1 octombrie 1923. Dorin a intrat în "circuitul arheologic" - ca să spun așa - abia în anul următor, odată cu Gheorghe Ștefan, cu Vasile Christescu și cu Hortansa Dumitrescu - viitoarea mea soție -, fiind numit la muzeu în toamna lui 1924, ca suplinitor al unuia dintre soții Vulpe, plecați atunci la Școala Română din Roma; iar Vasile Christescu a fost numit asistent la catedra Magistrului, în locul lui Grigore Florescu, plecat tot atunci la Școala de la Roma.)

Mulți ani mai târziu, când - în urma demisiei lui Andrieșescu - eu am fost numit director al muzeului, am avut foarte mult de furcă cu Metaxa din cauza felului său de a lucra: avea o adevărată teamă să definitiveze un tabel sau un dosar (deși pe atunci toate erau încă destul de puțin complicate la Muzeu!) și nici o lucrare nu putea ajunge la Minister decât în ultima zi prescrisă și în ultimul ceas înainte de închiderea registraturii!

Carte știa destulă, învățase mult și temeinic, așa cum se învăța înainte de primul război mondial; desigur că știuse perfect și latinește și grecește; se poate spune însă că, în cei peste 25 de ani cât a funcționat la muzeu, n-a realizat mai nimic din punct de vedere științific. Înainte de primul război, a scris o lucrare despre Poduri de marcă de la Tomis, publicată în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", dar după aceea, o singură dată, în 1942, am reușit să-l fac să redacteze un tabel cu identificarea monedelor romane aflate într-un tezaur de obiecte de podoabă dacice de argint, găsit la Poiana (Gorj). După moartea Magistrului, în 1927, publicate în schimb o amplă bio-bibliografie a acestuia, în volumul comemorativ din revista "Arhiva pentru știință și reformă socială", condusă de profesorul D.Gusti.

Până prin 1925, se ducea în fiecare vară la șantierul de la Histria, dar nici în legătură cu activitatea de acolo - firește sub conducerea Magistrului - nu a publicat vreodată ceva. Din câte am aflat, a făcut însă un gest foarte frumos pentru un coleg și prieten pe care îl prețuia: atunci când Vasile Pârvan, în calitatea sa de director al Școlii Române din Roma, nou înființată a făcut recomandările pentru prima serie de membri ai Școlii și cum, firește, nu erau locuri pentru toți foștii lui elevi, Metaxa a renunțat în favoarea prietenului său G.G.Mateescu și acesta a plecat la Roma (în 1922, dacă nu greșesc), făcând parte din prima serie de membri ai Școlii, împreună cu Paul Nicorescu și cu Emil Panaitescu, ca arheologi, o dată cu alți membri de alte specialități, printre care și Alexandru Marcu, viitor profesor de italiană la Universitatea din București.

Metaxa a trăit toată viața singur cuc și, deși până în 1938 a avut mereu două salarii (unul la muzeu și altul la facultate), nu avea niciodată bani; dormea pe un pat de campanie în biroul lui de la muzeu (chiar și după 1932, în localul din str. I. C. Frimu, unde se află astăzi Institutul de Arheologie), până în aprilie 1944, când a murit la spital de o meningită infecțioasă fulgerătoare. Se pare că multă vreme (dacă nu chiar întotdeauna) și-a ajutat familia - la Giurgiu și la Urziceni -, inclusiv pe un frate invalid de război, dar cred că era și puțin nechibzuit. În ultimii ani, umbla de-a dreptul cu coatele rupte, așa încât, în 1942 a trebuit să-l trec pe un ștat de diurnă pentru plata unor ore suplimentare pe trei luni spre a-i putea cumpăra un costum nou de la "Cehoslovaca". De teamă să nu cheltuiască banii pe alte lucruri, am mers cu el când și-a ales costumul, ceea ce se pare că l-a cam supărat, căci peste un an mi-a reproșat că l-am dus ca pe... un băiat de prăvălie. Poate că am procedat greșit, dar cel puțin în ultimii doi ani ai vieții a avut haine ca lumea.

Marea lui pasiune devenise numismatica. Pritocea și aranja mereu cele câteva zeci de mii de monede antice din colecția Muzeului și am dus cu el o "luptă" de doi-trei ani până când am reușit să-l determin să expună o serie importantă într-una din sălile muzeului (în care funcționează și acum Sectorul numismatic al Institutului de Arheologie). N-aveam, firește, competența să controlez rezultatele muncii lui, dar din câte mi-am dat seama a făcut treabă foarte conștiințoasă și succesorei lui la acest sector al muzeului, Bucur Mîțrea, numit

asistent în 1942 la propunerea mea, cred că n-a avut prea mare bătaie de cap cu colecțiile orânduite de Metaxa (când a luat totul în primire)

Dintre celelalte "personaje" ale muzeului și ale seminarului Magistrului din anii aceia, cel mai pitoresc era fără îndoială Moș Ion, șeful gardian, despre care am mai amintit, moștenit de pe vremea lui Tocilescu; colindaseră împreună țara în lung și în lat, însoțiți și de desenatorul Pamfil Polonic, pe la toate castrele și valurile de pământ (pe vremea aceea presupuse a fi fost toate romane). Când l-am cunoscut eu, avea aproape 60 de ani, dacă nu mai mult, mai păstrând abia câțiva dinți în gură, fiind slab și foarte înalt, umbla adus de spate și cu genunchii puțin îndoiiți. Duminică stătea și el jos, în muzeu, cu ceilalți moși - "gardieni" ai muzeului, dar în zilele de lucru, așa cum am mai spus, stătea cufundat în străvechiul lui fotoliu cu arcurile rupte de la ușa Seminarului, la etajul II, nimeni neputând intra nici acolo, nici în cancelaria Magistrului, fără știrea lui.

"Ce mai citești, moș Ioane?", îl întrebam adesea, iar el dădea din umeri și răspundea: "Ia, pe astea vechi, că le-am uitat".

Într-adevăr, citea mereu aceleași romane în fascicule, silablsind cu glas tare cuvintele. Când incapea să-mi povestească cum cutreierase țara cu Tocilescu în trăsură, i se luminau ochii. Dacă m-aș fi gândit să-mi notez cele ce-mi povestea el, am fi avut astăzi un adevărat "comentariu" la manuscrisele lui Tocilescu și ale lui P. Polonic, păstrate acum la Biblioteca Academiei.

De cum se făcea vară și începea campania de săpături la Histria, el pleca la șantier (finalmente fusese și pe la celelalte șantiere) și, până toamna târziu, tot scotocea cu ranga prin zidul cetății, dând mereu la iveală inscripții și alte monumente folosite drept pietre de construcție cu prilejul refacerii zidului, după pârjolirea cetății, în secolul al III-lea, de către goții năvălitori în Imperiu. Și se bucura tot atât de mult ca Magistrul, atunci când mai găsea câte o nouă inscripție și mai ales când vedea că aceasta e mare și bine păstrată.

A rămas în slujbă și după moartea Magistrului, până ce a fost pensionat pentru limită de vârstă (pe care o depășise de mult!). Dar și după aceea a locuit la muzeu, până în 1932 la parterul Universității, iar din 1932 până la moarte (nu-mi amintesc anul), în noul local. Când a murit, l-am plâns toți cei ce l-am cunoscut - și pentru el și pentru tot trecutul muzeului și al arheologiei românești cu care se identificase timp de peste cinci decenii.

Ceilalți "gardieni" erau, în anii aceia, niște bieți moșnegi slabi și pîrpirii de-i puteai da jos cu un singur deget. Dar înțelepciunea guvernanților fixase asemenea salarii pentru aceste posturi, încât nu se găseau pentru angajare decât oameni deveniți incapabili pentru orice muncă. Lasă că nici salariile personalului științific nu era mai de Doamne ajută, tot din aceeași mare înțelegere pentru problemele culturii. Căci "lumiinații" birocrății de la minister declarau că n-au cum să ne încadrez, muzeul fiind - după concepția lor - un... depozit de cultură, și de aceea eram plătiți cam ca niște impiegați-conșopîști începători. Ciudat este că și astăzi, cercetătorii științifici ai unora dinrte institutele Academiei, cu studii și titluri care l-ar îndreptăți să fie pe același plan cu personalul didactic universitar, au salarii mai mici decât profesorii secundari.

Deși Histria este o cetate cunoscută aproape de toată lumea, pe atunci numai puțini știau de ea și încă mai puțini o vizitau. Era aproape o cetate în pustiu și, în primii ani după începerea săpăturilor, până au fost construite, în vecinătate, clădirile destinate conducătorului șantierului și colaboratorilor lui, Vasile Pârvan stătea și el într-un cort, ca toți ceilalți.

Construită - după cum se știe - de coloniștii greci veniți de pe coasta Asiei Mici, de la Milet, în secolul VII î.e.n., Histria a fost cea mai importantă cetate grecească - și apoi romană și bizantină - de pe litoralul vestic al Mării Negre, apropierea ei de Gurile Dunării, asigurându-i încă de la întemeiere o situație privilegiată în comerțul dintre lumea grecească și regiunile de la vest și nord-vest de Dunăre, locuite de băștinașii geți.

Încă din prima campanie de săpături, întreprinsă de Vasile Pârvan în 1914, se

descoperiseră și resturi datând chiar din secolul întemeierii cetății. Din păcate, moartea timpurie a Magistrului nu i-a dat răgazul necesar să publice toate descoperirile făcute până la acea dată, cu excepția numeroaselor inscripții grecești și romane, pe care le-a studiat cu o acribie de epigrafist desăvârșit și cu ample comentarii istorice.

Răfăcută de câteva ori în urma distrugerilor cauzate de diferite războaie și invazii, zidul ei impunător construit în secolul III al erei noastre, după invazia gotică, și termele romane, fuseseră degajate chiar în cursul campaniilor conduse de Magistrul, ca și alte construcții din interior. Săpăturile ulterioare, atât dintre cele două războaie mondiale, cât și acela de după 1949, când s-au reluat cercetările de un colectiv condus de acad. prof. Emil Condurachi, au scos la iveală alte incinte de ziduri mai vechi, iar în interiorul cetății propriu-zise s-au dezvelit câteva monumente arhitectonice importante, de la templele grecești din sec. V. î.e.n., până la unele palate romano-bizantine din sec. VI-VII e.n. Astăzi la Histria se află o foarte frumoasă și încăpătoare clădire pentru păstrarea colecțiilor descoperite în săpături. Același lucru trebuie spus și despre Mangalia, unde - în clădirea pentru colecțiile arheologice - a fost încorporat și tumulus în care acum câteva decenii s-a descoperit, în sarcofagul celui înmormântat, și un manuscris din timpul coloniei grecești. Din păcate însă, în contact cu aerul, manuscrisul s-a deteriorat și deci nu a putut fi citit.

Și, fiindcă am stăruit puțin asupra Histriei, nu mi se pare lipsit de interes să amintesc un episod cunoscut astăzi de prea puțină lume. În primii ani după războiul din 1916-1918, Magistrul s-a hotărât să construiască un impunător muzeu, în stil de templu grecesc, chiar într-unul din colțurile cetății, unde ruinele antice nu păreau prea importante. Din păcate însă, n-a cerut avizul unui arhitect spre a se putea constata dacă terenul este destul de tasat pentru o asemenea construcție, mulțumindu-se să facă apel la cunoștințele desenatorului Muzeului Național de Antichități, D. Pecurariu. Acesta, fără a face sondajele necesare, a întocmit un plan grandios, iar construcția a fost destul de repede terminată. Înainte însă ca muzeul să fie mobilat, zidurile lui - construite din blocuri masive de piatră, pe un teren instabil - au început să se fisureze; așa încât clădirea a trebuit să fie dărâmată! Cei peste 200.000 de lei cheltuiți au fost însă restituiți Ministerului de Magistrul, din banii personali, pentru a se evita orice discuție.

Asistentul de epigrafe greacă și latină de la catedra Magistrului (fusesse un timp și asistent la muzeu), Papazol, era un om fin și de treabă. Se spunea chiar că știe carte și - într-adevăr, în cei doi ani cât am făcut cu el epigrafe latină, am învățat multe lucruri - copleșite însă și alungate apoi din memorie de preistorie!

Prin 1925 el a plecat la Paris să-și pregătească un doctorat, dar s-a întors curând și, trecându-și examenul de capacitate, a intrat în învățământul secundar, fiind numit profesor la (sau și la) Seminarul Pedagogic Universitar. În 1928-1929, când am urmat și eu acest seminar, am auzit câteva dintre lecțiile lui la clasele a VII-a și a VIII-a și m-am speriat: nu avea nici o autoritate, băieții nu învățau nimic și făceau un zgomot infernal în timpul lecțiilor. Câtă deosebire între el și celălalt profesor de greacă și latină de la Seminarul Pedagogic - Scarlat Lambrino! Dar despre aceasta mai târziu, căci pe Lambrino nu l-am cunoscut bine decât în 1928, când m-am întors de la Roma. Amintesc numai că, după lecțiile practice, Papazol mi-a dat nota 10 și, având nota 9 la o lucrare scrisă la pedagogie, cerută de regulament, pe care mi-a dat-o asistentul profesorului Ion Pogoneanu - directorul Seminarului -, mi s-a întocmit un certificat cu media 9,50, cum era normal. Pogoneanu însă, văzând că luasem nota 10 la Lambrino (ceea ce nu se mai întâmplase), a înapoiat certificatul secretariatului, dând dispoziții să mi se treacă media 10.

În sfârșit, câteva cuvinte despre biblioteca Seminarului, domnișoara Cornelia Baștiurescu: o tânără frumoasă (când am intrat eu la Universitate era, cred, în anul IV sau tocmai terminase Facultatea), care însă n-a făcut știință, devenind o bună profesoară de liceu și chiar directoarea unui liceu comercial din București. S-a măritat în 1930 cu arhitectul

Costescu, și el fost membru al Școlii Române de la Roma, care a murit acum câțiva ani.

În primăvara lui 1924 s-a ținut la București primul Congres Internațional de Bizantinologie, al cărui președinte a fost Nicolae Iorga; din comitetul de organizare, cu rol important făcea parte și Magistrul nostru. Când s-a anunțat că vor începe să sosească oaspeții, Magistrul ne-a cerut, lui Dorin și mie, să ne ducem la gară și să așteptăm sosirea Orient-Expresului ce venea de la Belgrad. Destul de încântați de rolul ce ni se atribuia, în dimineața când a sosit trenul și din vagonul de Belgrad a coborât profesorul N. Vulic de la Universitatea de acolo, bine cunoscut în domeniul studiilor clasice și medievale, ne-am dus direct la el: l-am recunoscut după descrierea Magistrului: nu era prea înalt, nici voinic și avea bărbuță neagră. Ne-am prezentat și l-am condus la un taxi - pe atunci taxiurile bucureștene erau mașini deschise, cu "coviltir"; ne-am așezat toți pe bancheta din spate, unul în dreapta și celălalt în stânga lui Vulic, căutând să întreținem conversația în franceza noastră cam șchiopătândă din punct de vedere al accentului... Când, din fosta stradă general Berthelot, taxiul a intrat în Calea Victoriei, eu m-am grăbit să-i spun profesorului Vulic că aceasta este artera principală a capitalei noastre, dar Dorin mi-a șoptit că m-am grăbit și că ar fi trebuit să fi așteptat până ajungeam în Piața Palatului, la Hotelul AtheneéPalace, unde erau găzduiți oaspeții, deoarece pe atunci porțiunea Căii Victoriei dintre str. Berthelot și Piața Palatului nu arăta prea strălucit. Dar când am ajuns la hotel, cu Ateneul la doi pași, cu Fundația Universitară ceva mai încolo și cu blocurile din jurul fostului palat, cred că impresia oaspetelui n-a fost defavorabilă, mai ales ținând seama de felul cum arăta pe atunci Belgradul. La acest congres l-am ascultat printre alții și pe marele savant Charles Diehl, care era înalt, subțirel și cu un cioc care-i prelungea figura aproape ascetică.

În anul școlar 1923/1924 am ascultat primul curs de preistorie ținut de Ion Andrieșescu, proaspăt numit conferențiar, după ce își trecuse examenul de docență. De fapt, a fost o serie de lecții despre principalele stațiuni neolitice din Europa Centrală și Sud-Estică și trebuie să spun că atunci am învățat primele și ultimele lucruri de la Andrieșescu. Ținea lecțiile tot în sala Seminarului și, înainte de a începe să ne vorbească (sau, mai corect spus, să ne citească, deoarece el nu a avut niciodată talent oratoric, citindu-și chiar și conferințele publice), umplea tabla cu zeci de desene, copiate pe hârtie de calc și prinse cu pioane. Așa am aflat atunci despre neoliticul tesalic - de așezările de la Sesklo și Dimini, căci cam la atât se reduceau în general cunoștințele în acest domeniu pe vremea aceea, deoarece, în timp ce studiasse în Germania nu apăruse încă și cartea cercetătorilor englezi A. I. B. Wace și M. S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*; apoi despre Butmir din Bosnia (cu splendida sa ceramică), despre Lengyel din Ungaria (pe care-l citea Lenig, până când Dorin, care știa ungurește, i-a atras respectuos atenția că nu-l pronunță bine) și despre alte stațiuni de care nu-mi mai amintesc.

Pentru lecțiile de seminar, văzând că Dody știe bine nemțește, i-a cerut să traducă la fiecare sedință câte un capitol dintr-o lucrare, oarecum de popularizare, a vestitului arheolog austriac M. Hoernes, apărută în trei mici volume în colecția "Goschen (Steinzeit, Bronzezeit și Eisenzeit).

Cursul Magistrului din al treilea an al trilogiei tratând despre istoria romană el a fixat pentru lucrările de seminar problema succesiunii la tron a împăraților, în funcție și de toate rudele moarte înainte de a ajunge să domnească. Mi-a revenit problema succesiunii lui Augustus - această lucrare fiind prima la seminarul din acel an școlar. Tot atunci Hortansa a ținut o remarcabilă și remarcată lucrare despre celebrul prefect al praetoriului din timpul împăratului Tiberiu - Sejanus, susținând că figura acestuia a fost în general tendențios prezentată nu numai de "Scriptores Historiae Augustae", dar și de majoritatea istoricilor moderni. Peste câțiva ani, mulți dintre istoricii străini care s-au ocupat din nou cu această problemă s-au oprit la aceeași concluzie, deși bineînțeles, nu au avusese cum să cunoască

concluzia Hortansei.

În cursul iernii, Magistrul hotărând să plece la Roma după (sau puțin înainte de) vacanța Crăciunului, a ținut câte șase ore de curs pe săptămână. Într-o zi m-a luat cu "căruța" lui și m-a dus la tipografia "Cultura Națională" din Calea Șerban Vodă (proprietatea, la cea dată, a editurii cu același nume, al cărui director era chiar el), și m-a prezentat maestrului Tomek, cel ce se ocupa în mod special de volumele anuarului Ephemeris daco - romana al Școlii Române din Roma, aflat tocmai atunci sub tipar. L-a rugat să mă țină pe mine la curent cu mersul lucrului, pentru ca, la nevoie, să-l pot informa pe el la Roma, și să mă inițieze cu acest prilej în tainele tiparului. De fapt, o oarecare experiență în acest domeniu aveam, căci de multe ori făcusem corecturi unor articole ale tatălui meu, iar când eram mic, înainte de război, mă duceam adesea la tipografia "Minerva" - instalată la primul etaj al clădirii devenită apoi "Cartea Românească" (unde este acum librăria "Mihai Eminescu") și priveam cu uimire cum maestrul linotipiști bat la un aparat cu clape, ca la mașinile de scris, și dintr-o deschizătură laterală - apar rândurile de plumb gata turnate ... Nu o dată, aflând că sunt fiul redactorului șef al ziarului Minerva, linotipiștii îmi compuneau câte o placă - rând cu numele meu, ceea ce mă bucura grozav, în felul acesta putând să-mi pun parafa pe toate cărțile din biblioteca mea.

Tot în timpul lipsei din țară, Magistrul i-a pus la dispoziție lui Andrieșescu cancelaria lui, pentru a întinde și studia materialele descoperite la Sultana, până atunci depozitate provizoriu, în cea mai mare parte, într-una din sălile Secției de artă bisericească de la parterul muzeului, sala bineînțeles închisă atunci vizitatorilor. Astfel, de la primele săpături preistorice - avăzute ce spațiu mare trebuie pentru sistematizarea și studierea materialelor, dar această problemă a spațiului de lucru n-a fost rezolvată definitiv nici astăzi - cu excepția unei perioade de câțiva ani, între 1927 și 1935, când ni s-au pus la dispoziție săli multe la etajul IV al noului local al Universității. În cancelaria Magistrului eu mă chinuiam atunci să întregesc diferitele vase de la Sultana, deși nu aveam la îndemână decât niște tuburi de Sinteticon și clei, materiale cu totul necorespunzătoare, așa încât era o adevărată muncă de sisif; abia lipeam la un loc două - trei cioburi și ele se și dezlipseau, când le puneam la uscat pe soba de tinchea ce încălzea cancelaria!

Revenind însă la Tomek, mai trebuie să spun că era de origină ceh, stabilit de mulți ani la noi. Fiind un specialist de mână întâi din punct de vedere tehnic, lui i se datoresc în mare măsură admirabilele condiții în care au apărut mai întâi publicațiile Școlii din Roma și apoi anuarul arheologic Dacia.

În apropierea vacanței de Paști din 1924, s-a zvonit că va avea loc o vizită politică foarte importantă a șefului guvernului Ion I. C. Brătianu - la Istanbul (pe atunci încă Constantinopol), pentru discutarea unor probleme cu creatorul Turciei moderne, Mustafa Kemal Pașa - viitorul Kema Atatürk. Pentru a se da un relief și mai mare vizitei, s-a organizat și o excursie studențească, la care ne-am înscris și unii dintre noi - Hortansa, Lena Eftimlu, Dody și cu mine. Până la urmă, nu știu din ce motive, din vizita politică inițial planuită, n-a mai rămas decât o simplă excursie studențească. În afară de o scurtă plimbare de o zi la Rusciuk, cu profesorul Mehedinți, și de excursia făcută la Belgrad, aceasta era prima noastră adevărată călătorie în străinătate; nu-i deci de mirare că Bosforul și tot ce am văzut apoi noi, ne-a entuziasmat. La intrarea în Bosfor, vasul a oprit puțin, probabil pentru a aștepta pilotul; privind de sus, de pe puntea superioară, apa de lângă vas părea aproape neagră, așa că ne-am închipuit că de aceea i s-a spus Marea Neagră.

Săptămâna aceea am văzut atât de mult lucrul încât s-au sedimentat mai greu în amintirile noastre. Am fost găzduiți la marele liceu "Galata Seray", în plin centrul orașului, studenții turci, foarte prietenoși, făcându-ne o primire cordială; ne însoțeau pretutindeni, împrumutându-ne fesurile (pe atunci nu fuseseră încă interzise) pentru a ne fotografia cu ele pe cap. În afară de Istanbul, am vizitat Scutari, Insula Prințipo și Brusa, în Asia Mică, cu celebrele moschei ale sultanilor cuceritori, dar și cu insecte nesățute în camerele hotelului.

La Brusa se mergea cu un trenuleț cu linie îngustă și cu vagoane deschise, ce pleca din portul Medonava din pe țărmul Mării de Marmara; linia urca în serpentine până ajungea pe platou, de-a lungul unor lanuri de grâu presărate din belșug cu maci roșii. Pe platou, privirea cuprindea de o parte Marea de Marmara, de un albastru delicat, până departe spre Constantinopol, iar de cealaltă parte, spre interior, câmpia ce se întindea până la munții din nord, cu piscurile albe de zăpadă, sub care se pitea Brusa.

Învățusem de la studenții turci cântecul prin care se proslăvea victoria lui Kemal Pașa împotriva grecilor și o cântam și cu ei și singuri, începând cu versul "Izmir daglarinde, cici Karacem" - după fiecare strofă urmând invocarea "Iaşa, Mustafa Kemal Paşa, Iaşa!", ceea ce se traduceau cam în felul următor: "Pe dealurile Smirnei înfloreau trandafirii, când trupurile noastre i-au zdrobit pe greci - Trăiască Mustafa Kemal Paşa, trăiască!"

Dintre toate clădirile și monumentele din Instanbul, mai mult ne-au impresionat Muzeul Alabastră - mai frumoasă, după părerea mea, decât Sfânta Sofia - și Muzeul de Antichități, cu excepționalele sale colecții. Sarcofagul zis al lui Alexandru cel Mare este și el inegalabil prin basoreliefurile sale, pe cât de bogate pe atât de delicat sculptate; am admirat și alte nenumărate piese, printre care basorelieful lui Nike Apteras (cea fără aripi), care își leagă sandaşa, piesă a cărei copie se află în Sala Seminarului nostru) și ea o operă de mare valoare. Și tot atunci am văzut prima mare colecție de vase grecești, cele din colecția Mavrou a muzeului nostru din București fiind mult mai puține și în general de mai mică valoare artistică.

Nu ne-am putut însă împăca cu mâncărurile turcești, pilaful gătit cu seu părându-ne de-a dreptul greșos. Iar baclavaele lor sunt cu totul diferite de cele de la noi...

După întoarcerea la București, Grigore Florescu - atunci asistent la muzeu - a organizat o excursie științifică la câteva cetăți antice din Dobrogea, la care au luat parte peste douăzeci de studenți de la Seminar. Până la Medgidia s-a mers, firește, cu trenul, dar de acolo Grig. Florescu - "Conul Grigore", cum i-am spus noi mai târziu, până când s-a prăpădit prea timpuriu, în 1960 - a obținut un autocamion cu care ne-am dus mai întâi la Adamclisi și apoi la Histria. Am ajuns aici după ce se înnoptase: numai zidurile relativ albe ale incintei se întrezăreau în noaptea fără lună și abia a doua zi am putut vedea cetatea cu adevărat impunătoare de pe malul lacului Sinoe, ale cărui ruine erau încă destul de puțin degajate la data aceea. De pe promontoriul dinspre sud-est privirea cuprindea zarea până departe la mare, dincolo de lacul Sinoe și de timba de pământ a Chitucului.

A fost primul meu contact cu cetatea Histria; ori de câte ori mă întorc acolo, îmi amintesc cu melancolie de entuziasmul cu care am pășit dimineața pe impunătoarea ei poartă, cu pragul de piatră brăzdat de adânci fâgașe săpate de-a lungul secolelor de carele antice. La începutul lunii iunie, Magistrul a stabilit planul săpăturilor ce trebuiau întreprinse după terminarea cursurilor și a examenelor, hotărând ca și anul acela să-l însoțesc pe Andrieșescu de data aceasta la Zimnicea, spre a începe cercetări în cetatea geto-dacă, cunoscută de pe vremea lui Cezar Bolliac; Radu Vulpe urma să sape la Tinosul, pe malul râului Prahova, împreună cu Ecaterina (se căsătoriseră la începutul verii, cununați de Magistrul și de dna Simionescu Rimniceanu).

Aflând despre aceste repartizări, prietenii Dorin, Ștefan și Vasile Christescu (ultimul intra atunci în anul IV, fiind - ca și Radu Vulpe - cu un an înaintea noastră), m-au rugat să-i spun Magistrului că ar dori și ei să ia parte la practica arheologică. Firește că m-am grăbit să transmit rugămintea, primită numaidecât cu plăcere, toți trei fiind cunoscuți de la cursuri și seminarii, și astfel s-a hotărât ca vom merge toți patru împreună cu Andrieșescu.

Înainte de a continua povestirea, câteva cuvinte despre Gheorghe Ștefan și Vasile Christescu.

Am mai amintit împrejurările în care l-am cunoscut pe Gheorghe Ștefan - Ghiță - cum l-am spus noi întotdeauna, deși el ar fi preferat să-i spunem Gică -, așa că nu revin asupra acestor detalii. De statură pușin sub mijlocie, slab, cu părul foarte negru, avea încă de pe

atunci a început de cheie care ulterior a crescut simțitor. Avea o mare ușurință la versificare și încă înainte de licență, dacă nu greșesc, tradusese în hexametri vestita parodie a Iliadei - Batracomiemahia (Lupta broaștelor cu șoarecii), dar - din păcate - nu știu de ce n-a publicat-o niciodată, mai ales că nouă ni se părea foarte reușită și cred că așa era. În general avea un stil foarte curgător, desigur un dar natural, dar și rezultatul unor bogate lecturi literare. Dacă, întocmai ca mine și Dorin, a început prin a face săpături în așezări preistorice, ulterior s-a specializat în domeniul antichităților clasice și post - clasice, unde a realizat lucruri foarte valoroase. Mai târziu a fost numit, precum se știe, profesor de istorie antică la Universitatea din București și mulți dintre foștii lui studenți mi-au spus că ținea cursuri foarte frumoase.

Vasile Christescu era în schimb un om voinic, mai înalt decât mine și mai bine legat - brunet, cu o frunte lată dar - după aprecierea femeilor - destul de urât, deși aceasta nu l-a împiedicat să aibă succese... Foarte voluntar și foarte muncitor, inteligent și citit, a renunțat și el curând la preistorie și s-a dedicat Daciei romane, în acest domeniu publicând lucrări temeinice. Din păcate, s-a separat destul de curând de soția lui, deși avea o fată despre care acum (trebuie să aibă peste 50 de ani) nu mai știu nimic.

Un interes deosebit pentru cercetările pre și protoistorice arătase Magistrul încă din anul 1992 (sau 1921), când făcuse cu colegii noștri mai vârstnici o serie de călătorii, cu mașina lui, pe la diferitele așezări cunoscute mai demult sau recent identificate. Acestea au constituit premisele săpăturilor din 1923 de la Crăsani - punctul de plecare al magistrului sale lucrări Getica - de la Sultana și apoi al tuturor celorlalte săpături din Muntenia, din anii dinaintea morții lui. De aceea, întreaga serie de discipoli de după 1920/1921 (de fapt a doua mare serie de discipoli ai lui), a fost în chip firesc îndreptată spre preistorie. Cu toate lipsurile tinereții inerente, împrejurărilor din vremea aceea, fără acea inițiativă nu s-ar fi putut realiza nimic din ceea ce s-a făcut mai târziu, în special începând din 1949. Datorită lui Vasile Pârvan și școlii lui, arheologia românească s-a situat foarte curând după primul război mondial, în prima linie a arheologiei europene, la nivelul celor mai înaintate școli arheologice lăsându-le cu mult în urmă pe cele din țările vecine. Dintre toți discipolii lui de atunci care au luat parte activă la campaniile de săpături preistorice, numai Vasile Christescu a renunțat definitiv după 1926, să se mai ocupe de preistorie, dedicându-se arheologiei și istoriei romane, iar Radu Vulpe a crezut că poate îmbrățișa cu aceeași competență atât preistoria cât și istoria romană. În ceea ce privește ultima specialitate, rezultatele sunt apreciate de toată lumea, dar pe cât de valoroase sunt lucrările lui privitoare la cultura și istoria geto-dacă (chiar dacă nu toate identificările lui vor rămâne valabile), pe atât de discutabile mi se par unele dintre ipotezele lui în problema neo - eneoliticului. Urmașii noștri vor judeca desigur lucrurile fără inevitabilul subiectivism al cercetătorilor contemporani care au puncte de vedere diferite.

Paralel cu această activitate de teren, începând din toamna anului 1924 (sau poate din 1925), Vasile Pârvan a ținut un curs de antichități naționale, axate - în anul în care l-am audiat - pe cultura geto-dacilor (în legătură desigur și cu Getica pe care o redacta). Intenția lui, mărturisită nouă încă de pe atunci, era să ceară Ministerului înființarea unei catedre de antichități naționale, pe care să o ocupe el prin transfer, rămânând ca altcineva să fie numită la catedra lui de istorie antică și epigrafie.

Planuri care nu s-au realizat niciodată...

Într-o după amiază de iulie, 1924, am pornit în grup - în frunte cu Andrieșescu - în clasa a III-a a trenului personal București - Costești, iar de acolo cu alt tren, și mai domol, gen "pașopt", spre Zimnicea. Dar între Alexandria și Zimnicea locomotiva a binevoit să se strice, trenul rămânând noaptea în gara Smârdoasa, dacă nu greșesc, noi chinându-ne care mai de care în încercarea de a dormi cât de puțin. Din când în când Andrieșescu - ca mai toți oamenii grași - sforăia răsunător și, la un moment dat, un ceferist de pe peron a dat buza

în vagon crezând că se întâmplase ceva... Spre dimineață a venit în sfârșit o altă locomotivă, ducând trenul la destinație și, în chip firesc, de la gara Zimnicea ne-am dus grăbiți la... hotel.

În piața din centrul "Orașului", în spatele unei cafenele, proprietatea unui grec, două camere cu câte două pături țineau loc de hotel în acest orașel al cărui locuitorii se îndeletniceau în proporție de cel puțin 80%, cu agricultura, fiind țărani sădea și mulți umblând chiar în port țărănesc.

Noi, cei patru tineri - Vasile Christescu, Gheorghe Ștefan, Dorin Popescu și cu mine - ne-am aciuat într-o cameră pentru a-i da posibilitatea lui Andrieșescu să doarmă și să sforăie în lege în camera cealaltă.

Am vizitat apoi cetatea, am admirat malul Dunării și, începând de a doua zi, am pornit în perieghetz prin împrejurimi. Bineînțeles însă că, fiind vorba de nenumărați kilometri de străbătut, nu ni se putea cere nici nouă, necum lui Andrieșescu, să mergem pe jos; includeam ba o trăsură, ba o căruță și astfel, timp de câteva zile, am colindat zona sudică a județului Teleorman, umblând pe la Țigănești - Calomfirești, Frumoasa, Suhaia și Lisa, unde știa Andrieșescu, din informațiile rămase de la Bolliac și de la Butculescu, că se află așezări preistorice.

Era deci vorba mai de grabă de o reidentificare a unor puncte arheologice de mult cunoscute, decât de o perieghetz pentru descoperirea unor puncte noi, așa cum făcuse Radu Vulpescu cu mine la începutul toamnei precedente.

La Țigănești - Calomfirești se mai vedea încă, în răpă, stratul arheologic și am putut aduna destule cioburi; la Frumoasa am constatat că se află și o cetate relativ pătrată de pământ, pe lângă așezarea preistorică, iar la Lisa n-am găsit nimic, dar ultima expediție a fost de toată frumusețea.

În drum spre Lisa ne-am oprit în satul Suhaia, la marginea căruia era o baltă având în mijloc, pe un grind - o așezare preistorică sondată de germani în timpul războiului. Înainte de a trece cu barca pe grind, ne-am oprit pentru informații la preotul din sat. Acesta, aflând că Andrieșescu este și profesor la un seminar teologic, nu s-a lăsat până nu i s-a făgăduit că, după cercetarea insulei vom veni să luăm masa cu el. Desigur, nimeni nu se gândea să-l refuze, așa încât, după ce am adunat ceva cioburi neolitice iar noi, tinerii, am mai făcut și câte o baie strașnică în lac, să ne răcorim, ne-am întors la sfinția sa și ne-am ospătat cu adevărat popește, pe puțin două ceasuri. Nici amintirile părintelui în legătură cu anii de învățătură la celălalt Seminar teologic din București (Central) nu mai conțineau, nici povestirile lui Andrieșescu despre colegii săi, care fuseseră și profesorii părintelui, nu păreau să fie mai puțin interesante și nici vinul și bucatele nu erau mai puțin plăcute. La Lisa am ajuns destul de târziu, făcând repede cale întoarsă, atât pentru că nimeni din sat nu avea cum să mai știe de locul unde se descoperiseră, cu zeci de ani înainte, niște presupuse silexuri paleolitice, dar și pentru a nu innopta pe drum. De fapt, ne aștepta la Zimnicea un alt chiolhan, pregătit de comisarul șef al orașului, care făcuse rost de pește pentru a ospăta niște oameni "însemnați" veniți de la București.

Cine însă, dintre noi cei tineri, mai era în stare să mănânce și să bea după masa de la Suhaia, prelungită până după ora patru!? Cu tot peștele minunat, cu tot vinul care scurgea în pahare, ne-a fost cu neputință să luăm mai mult decât o gustare. Andrieșescu fierbea de supărare că se irosc așa bunătați și alterna indemnurile cu reproșurile, dar adevărul e că nici el nu mai putea să mănânce prea mult.

Din celelalte drumuri făcute atunci, îmi amintesc de unul pe o ploaie torențială de vară, când ne îngrămădiserăm toți cinci sub coviltirul trăsuri, în timp ce cailă mai putea înainta. Parcă-l aud și acum pe Andrieșescu cum izbucnea, după ce sorbea o dată cu năduf din țigara de foi: "Am degenerat în aventură, domnilor. Am degenerat în aventură!" - și mulți ani după aceea, Vasile Christescu, care făcuse și un an la Conservator și avea talent, îl imita în cercul prietenilor, puhănd și el dintr-un trabuc imaginar.

Dar expediția ne-a distrat - eram așa de tineri! - și mai ales am văzut multe lucruri

despre care până atunci habar nu aveam. Când colorăm din trăsură, ceata noastră - "șeful" înainte, eu după el și ceilalți în monom - năvălea în câte o necăjită de casă sau de cârciumă din sat în căutarea unei bucăți de brânză, pe care nu o găseam întotdeauna, deși covrigii tari ca piatra, pâtați de muște, și vinul, nu lipseau mai niciodată.

Tot atunci am făcut și o vizită peste Dunăre, la Șiștov, unde am văzut ruinele romane, admirând și un monument al soldaților francezi morți acolo în timpul războiului din 1914 - 1918.

În sfârșit, perieghiza teleormăneană s-a terminat, "jaloanele" pentru săpăturile ce trebuiau începute la Zimnicea s-au pus, iar noi ne-am întors toți la București spre a pregăti cele necesare cercetărilor. Dar vai, se apropia sesiunea corigențelor și a examenelor de admitere la multiplele licee unde preda Andrieșescu, așa încât el amâna mereu plecarea. Ca să nu pierdem timpul, din grupul nostru am format trei "echipe" - eu cu Dorin iar Ștefan și Christescu fiecare de unul singur - și am pornit la adevărate perieghize în județul Ilfov - toți cu sacul în spate, cu bastonul sau scăunelul trepid în mână - bun și de odihnă și de speriat câinii - de-a lungul vechilor terase ale apelor. Împreună cu Dorin am parcurs vechiul mal al Dunării de la Mostiștea la Oltenița și apoi malul drept al Dâmboviței de la Budești în sus, până dincolo de satul Părlita. Ștefan a parcurs malul Dunării de la Oltenița până la Greaca și apoi malul drept al Argeșului, începând tot de la Oltenița, până la Radovanu, iar Christescu malul stâng al Argeșului până la Budești și de acolo, în susul apei, malul stâng al Dâmboviței. Cu acest prilej fiecare echipă a descoperit - sau redescoperit - multe așezări importante: noi, de pildă, pe aceea de la Fundul Chiselet (și ea sondată în timpul războiului de germani) și pe aceea de la Gumelnița, care m-a impresionat în chip deosebit; Gheorghe Ștefan a descoperit așezarea de pe "Ostrovelul" din mijlocul lacului Cătălui, de la Căscioarele și așa mai departe.

În ajunul plecării în perieghiză ne-am dus însă și noi ca oamenii..., la "Mircea" (astăzi se află acolo "Restaurantul Universității" din Bulevardul Republicii), să mâncăm și să bem câte un spritz-două, căci știam ce post ne așteaptă pe teren. L-am găsit la o masă și pe Andrieșescu, care, împreună cu cercul lui de prieteni și de colegi de la Seminarul Pedagogic și de la Institutul Pompilișan - I. Gr. Periețeanu, Mihail și alții - dădeau regulat "onorul" până spre ziuă... Așa că ne-am jenant și am stat și noi destul de târziu, iar a doua zi, cu noaptea în cap, am zorit spre gara Obor.

Toți patru am avut parte, în această săptămână de o perieghiză, de adevărate "aventuri", dintre care unele merită să fie amintite.

Era pe vremea aceea un bandit vestit (încep și eu ca în basme, căci cam așa stăteau lucrurile), pe nume Terente, care-și făcea veacul prin bălțile Dunării și, mai din pricina incapacității jandarmeriei, mai din cauza complicității multor țărani din satele de la Dunăre, nu putea fi prins. Ba avea probabil și acoliți, căci în același timp se vestea că fusese văzut în mai multe locuri. Din cauza aceasta, toți străinii care se întâlneau în zona Dunării deveneau numaidecât suspecti.

Într-o bună zi, mergând cu Dody pe malul bălților Dunării, prin apropiere de Spanțov, vedeam că vine spre noi, foarte hotărât, un vlăjgan de cioban, cu o bâta cât toate zilele și cu vreo doi câini ciobănești după el; se oprește cam la vreo doi-trei metri în față noastră, întrebându-ne amenințător: "Da' cine sunteți și ce căutați pe aici?". Am reușit, până la urmă, să-l lămurim că nu suntem în nici un fel certați cu legea - aveam delegații cu toate ștampilele necesare la noi... dar nu și să-l facem să înțeleagă de ce umblăm după cioburi. Cel puțin însă am scăpat cu fața curată și am ajuns cu bine în satul vecin, dar trebuia să recunoaștem că trăsesem o spaimă strașnică!

Ștefan ne-a povestit apoi, la București, că și el fusese luat drept Terente când a ajuns la Radovanu (sau la Căscioarele).

Frânt de oboseală după o zi de mers, s-a oprit la prima casă din marginea satului să ceară găzduire pentru noapte și să mănânce ceva. S-a nimerit a fi casa unui țigan care - când

a văzut cele trei picioare ale scaunului de vânătoare ieșind din rucsacul lui Ștefan, a făcut fețe-fețe: credea omul că e o... mitralieră cu trei țevi; a doua zi tot satul aflase că a trecut pe acolo Terente înarmat până în dinți.

Cine face astăzi periegeze, mai cu mașina, mai cu celelalte înlesniri posibile, nu-și prea poate închipui ce însemna să străbați 25-30 de kilometri pe zi, cu sacul greu în spate. pe care îl tot încarcă cu pachetele de cioburi adunate, pe o arșiță de aproape 40 de grade la umbră, și pe drumul pe unde nu mai călcaseși niciodată... Printre altele, îmi amintesc de ultima zi a periegezei pe malul drept al Dâmboviței, la nord de Budești. Pentru a merge pe marginea vechii terase, trebuia să străbatem un desiș de salcâmi tineri, fiind înțepați la tot pasul; eram morți de oboseală, de căldură, și de sete; era după amiază iar noi pornisem aproape din zori.

La tot pasul Dody amintea de minunatele înghețate pe care le vom savura seara la București, ceea ce făcea chinul și mai cumplit; în cele din urmă l-am strigat că "fac moarte de om" dacă mai aud de înghețată..., mai ales că la prânz tot ce găsisem de mâncat în satul Pârlița fuseseră niște covrigi păstrați probabil de la mucenici și tari ca piatra. Satul își merita deci numele...

Dacă însă periegezele au fost în cele din urmă terminate, examenele lui Andrieșescu îl mai țineau la București; am rămas și noi în capitală, afară de Dorin, al cărui cămin studențesc se închisese și a trebuit să plece acasă, la Târgu Mureș (unde fusese mutat tatăl lui), el nemaiuând parte la săpăturile de la Zimnicea.

Într-un târziu, după 20 august, când Magistrul s-a supărat de atâta amânare, "Șeful" a găsit soluția: m-a trimis pe mine cu Ștefan și Christescu să pregătim totul și să începem lucrul printr-un șanț de sondaj stratigrafic, el urmând să vină cât de curând.

Zis și făcut. Ne-am sult în tren, am descins la Zimnicea, unde ne-am găsit gazda în "cartierul" mai apropiat de cetate și am trasat un șanț, paralel cu valul de nord al cetății. A doua zi, Ștefan s-a simțit rău și s-a dus dimineața la spital; iar la prânz, când m-am dus să-l văd, n-am putut vorbi cu el decât din curte, pe fereastră; doctorul îl declarase suspect de scarlatină și îl izolase; bănuiala s-a și confirmat, așa încât bietul de el a trebuit să stea în spital tot timpul cât noi ceilalți am săpat la Zimnicea.

A venit apoi, peste două-trei zile, și Andrieșescu, iar după ce s-a terminat de săpat șanțulețul de sondaj, a trasat el o altă săpătură, impunătoare, chiar în colțul dinspre nord-est al interiorului cetății: un dreptunghi de cel puțin 20 - 30 metri, din care porneau spre val trei șanțuri lungi, ce se opreau însă pe coama valului, fără să treacă și dincolo de el, cum era normal; de ce nu le-a trasat complet, n-am înțeles nici atunci, nici după aceea. Cum însă examenele tot nu se terminaseră, după câteva zile Andrieșescu a plecat din nou la București, iar după alte două zile a plecat și Christescu să-și aducă soția (colegă din același an, cu care se căsătoriseră încă din anul II de Universitate, minionă și foarte drăguță); și așa, am rămas singur pe șantier, cu probleme și materiale cu totul noi pentru mine, căci nu mai luasem parte la săpături în așezări geto-dacice, și cu o echipă de flăcăi îndrăcțiți, cărora le ardea mai mult de joacă decât de lucru, eu fiind silit să fac tot timpul "poliție" cu ei.

Printre obiectele descoperite în primele zile a fost și o mănășă de amforă grecească, pe a cărei ștampilă se aflau semne ce mi s-au părut cam "cabalistice", cum nu mai văzusem pe puținele ștampile de amfore grecești de la Muzeu. Fiindcă săpam într-oașezare geto-dacă, m-am întrebat, în nepriceperea mea, dacă nu era cumva vorba de primul exemplu de scriere dacică! Ba chiar știu că am scris ceva în acest sens și în carnetul meu de săpături, ca și într-o scrisoare trimisă de acolo lui Kico Panaitescu, desenând și ștampila.

Nu putea fi însă vorba de așa ceva, mai ales că mănășa era de la o amforă grecească veritabilă. În iarna următoare, când a venit în vizită la Magistrul un profesor de la Viena, specialist în istoria Orientului Mijlociu, a spus că este sigur vorba de o ștampilă cu scriere cuneiformă, pe mănășa unei amfore din Rhodos, dar că nu o poate descifra. Din păcate, această piesă unică s-a pierdut în 1927; noi eram atunci la Roma și Dumnezeu știe cum s-au

transportat toate lucrurile din cancelaria Magistrului și din sala Seminarului în noua clădire a Universității, unde Magistrul obținuse pentru istoria veche, preistorie și arheologie un etaj și jumătate - de fapt mansarda a doua (etajul IV, în întregime și jumătate din mansarda prima(etajul III).

Îngrijorat de întârzierea lui Andrieșescu și de faptul că trebuia să lucrez singur (Christescu și Aura au revenit abia peste vreo săptămână), i-am scris lui Andrieșescu, în speranța că-l voi determina să-și grăbească întoarcerea la șantier. Dar răspunsul, sub forma unei telegrame laconice, n-a fost deloc încurajator: "Rezistă cât poți. Stop. La nevoie redu echipa". Bineînțeles că nu aveam cum să mai reduc echipa, nefiind decât zece lucrători care trebuiau să sape o suprafață destul de mare, pământul fiind transportat în afara cetății cu un vagonet-platformă împrumutat de la nu știu ce întreprindere sau fabrică de cărămizi din oraș. În cele din urmă, după mai bine de trei săptămâni de lucru și după revenirea lui Christescu, dornic să mai respir și alt aer decât praful de la Zimnicea, l-am lăsat pe Christescu să continue lucrul și m-am repezit la București să discut acolo situația și să o văd pe Hortansa. Ghinionul meu, căci tocmai în ziua aceea Magistrul plecase cu mașina din București, luându-l pe Andrieșescu cu el, să vadă ce și cum se lucrează la Zimnicea. N-am avut parte deci nici de eventualele critici, nici de probabilele lămuriri. După ce m-am întors la Zimnicea s-a mai lucrat o săptămână și s-a încheiat activitatea, terminându-se fondurile.

Intrasem în anul IV și - cu excepția a două examene la Magistru - le trecusem pe cele de la toate materiile (inclusiv la Istoria universală, cu N. Iorga, luând și el tot bile albe, ca la toate celelalte); nu mai aveam decât un singur hop - celelalte examene la Magistru și teza de licență. Ținusem și toate lucrările de seminar - ba chiar una "peste plan" (la George Murnu, care nu obliga pe nimeni să facă asemenea lucrări), în care tratau problema diferenței cronologice dintre componerea Iliadei și aceea a Odiseei, judecând după felul cum se purta Zeus cu ceilalți zei, vădit mai "democratic" în Odiseea și mai "autocrat" în Iliada.

În această situație, pentru a câștiga (sau a nu pierde) un an, am hotărât să-mi fac stagiul militar. Fusesem clasat pentru "serviciul auxiliar", fiind foarte slab, dar voiam cu tot dinadinsul să urmez Școala militară de ofițeri de rezervă; m-am dus deci cu o "proptea" - un colonel, prieten al tatălui meu - la vizita medicală de la Școala din I 3 septembrie, vizită obligatorie înainte de primirea în școală. Colonelul-medic din comisie, ca să nu-și refuze un camarad, a acceptat să "facem încercarea", dar era de față și generalul-medic Constantinescu, zis "Capac", care - după ce s-a uitat la mine atent, a spus sever: "Ța pune-l pe cântar!" Și când a văzut că (gol pușcă) aveam numai 56 de kilograme, a dat sentința: "Nu se poate! Cum vrei să duci în spate o raniță de 40 de kilograme, în marșuri de 40 de kilometri!?"

Zadarnic a încercat colonelul "meu" să pledeze, arătând că sunt arheolog, obișnuit cu marșurile; generalul a rămas neclintit, iar eu... bun pentru "serviciul auxiliar".

Am acceptat deci stagiul militar la biroul mobilizării al Regimentului 21 Infanterie, sub comanda unui maior demn de pana lui Bacalbașa, un Moș Teacă mai "modern" numai prin repertoriul înjurăturilor - cel puțin câteva zeci într-un ceas -, care ne ținea până la ora 3,00 și jumătate la lucru, dându-ne ordin ca după masă la ora 4,00 să fim înapoi!

Folosindu-se de faptul că eram student și la geografie, tata a obținut mutarea mea la Serviciul Geografic al Armatei, unde am întâlnit altfel de oameni și am putut respira ușurat. Amintesc aici, în treacăt, că, în iarna 1924/1925, a venit în vizită la București marele savant francez Jerome Carcopino, prieten cu Magistrul; a ținut și o lecție de epigrafie în sala Seminarului, fiind de altfel foarte mulțumit de răspunsurile noastre. Metaxa a făcut atunci și o fotografie. Eu eram în uniformă, tuns chilug, contrastând astfel cu ceilalți colegi.

Mi s-a părut necesară această paranteză nearheologică, deoarece chiar în luna de concediu a celui an de militărie (iulie 1925) am întreprins primele săpături conduse de mine, la Gumelnița; o mare măgură naturală desprinsă din timpuri geologice din terasa Dunării și situată la 4 km spre est de Oltenița, pe care se află așezarea preistorică cunoscută astăzi de toți arheologii. De fapt, în toamna lui 1924, făcusem cu Ștefan un mic sondaj pe

"Ostrovelul" de la Căscioarele, dar primul șantier unde a trebuit să folosesc nu tot ce învășasem, ci mai ales tot ce începusem să înțeleg că trebuie să fac pe un șantier arheologic, a fost cel de la Gumelnița.

Până atunci "făcusem cunoștință" de două ori cu Gumelnița: prima dată în vara anului 1924, când adunase multe materiale de pe poalele ei, cu prilejul periegezei despre care am vorbit mai sus, iar a doua oară prin decembrie 1924, când un coleg de facultate, Ion David (ulterior el a făcut și teologia greco-catolică și apoi a ajuns canonic, dacă nu chiar episcop în Banat), atunci profesor suplinitor de latină la liceul din Oltenița, m-a invitat să mă duc cu el în această urbe de la vărsarea Argeșului în Dunăre, unde voi putea vedea o frumoasă colecție arheologică adunată de unul dintre elevii liceului.

Acest elev era Barbu Ionescu, viitorul fondator-director al Muzeului Arheologic din Oltenița (al cărui director a rămas de altfel până la ieșirea la pensie), un pasionat căutător de antichități.

Aflase de la unii locuitori din Oltenița Rurală (astăzi cartierul de nord al orașului) că pe terenurile lor de pe "movila" Gumelnița se găsesc nenumărate cioburi de oale de la "uriasi" și făcuse o serie de gropi mai în pantă, de unde scosese câteva zeci de vase și diferite alte obiecte preistorice. L-am determinat să le doneze Muzeului Național de Antichități (el s-a hotărât mai mult fiindcă nu mai avea loc unde să le țină în casă!) și astfel am adus totul în două lăzi la București și le-am prezentat, încântat, Magistrului. Aceste materiale au format subiectul primului meu articol științific, publicat de Magistru în primul volum (I/1924) al anuarului Dacia. Și așa mi-am legat numele de Gumelnița și de cultura eneolitică cu același nume, iar Magistrul a fost de acord să întreprind acolo săpăturile din vara anului 1925.

Dacă moartea tatălui său nu l-ar fi silit pe Barbu Ionescu să-și ia o slujbă și totodată să termine liceul comercial, desigur că el ar fi urmat arheologia la Universitate. Cu mintea lui ageră, cu energia-i neobosită și mai ales cu pasiunea extraordinară, pe care anii parcă i-o sporeau în loc să i-o mai potolească, desigur că ar fi ajuns un bun specialist. Dar și așa, foarte frumoasele și bogatele colecții pe care le-a adunat la Muzeul din Oltenița (mai prin săpăturile de... "salvare" neautorizate, mai prin altele autorizate) constituie o pildă și în același timp o mustrare pentru atâția profesori de istorie din învățământul secundar, străini cu totul de asemenea preocupări științifice. Iar astăzi, muzeul Oltenița, este un popas obligatoriu pentru oricine studiază epoca neo-eneolitică din Câmpia Dunării.

CAPITOLUL V

Cele dintâi săpături conduse de mine

Înainte de a pleca la Gumelnița, Magistrul m-a trimis pentru o săptămână în Transilvania, să-l "inițiez" pe Dorin în taina săpăturilor, pe care trebuia să le începă la Lechința de Mureș, deși nu participase încă la nici o săpătură. Sat mare și bogat, Lechința - așa încât la lucru n-a vrut să vină decât "tuciurii" sărăntoci; erau însă destul de harnici, printre ei aflându-se și un flăcău voinic, care s-a prins că aruncă din șanț, fără nici o întrerupere, o sută de iopeți pline cu pământ. Ceea ce într-adevăr a reușit, dar după aceea s-a odihnit, firește mai mult decât ținea obișnuita pauză.

Așezarea este situată chiar pe malul drept al Mureșului, care-și poartă domol apele la vale, iar materialele arheologice erau interesante. Din păcate însă, straturile arheologice erau răvășite; obiecte din vremea romană amestecate printre cele dacice, iar acestea printre și peste acelea din perioada de tranziție de la epoca bronzului la epoca fierului, neputându-se astfel face și observații stratigrafice. În profilul din malul Mureșului se vedeau foarte bine urmele unor lemne groase de la temelii locuințelor, numite de Dorin - în lucrarea lui de licență - "piloți", termen de care a făcut haz Magistrul.

"Movila" Gumelnița are aproape două hectare; pe cea mai mare parte a ei se afla atunci via unui domn Calomfirescu, care nici n-a vrut să audă să ne dea voie să facem săpături nici chiar pe drumurile de acces dintre șirurile de viță de vie, destul de largi.

Am întreprins deci săpături numai într-o mică zonă, chiar în punctul cel mai înalt al așezării, terenul fiind proprietatea unui locuitor din Oltenița, care nu-l cultiva din pricina "cărămizilor" de la 30-40 cm adâncime (de fapt nu erau cărămizi, ci bucăți de lut ars, rămase de la pereții locuințelor preistorice). Cunoscută de multă vreme, "movila" Gumelnița dăduse loc la multe ipoteze, dintre care cel mai frecvent susținută socotea că pe ea s-ar afla resturile cetății Constantiana Dafne, amintită de izvoarele istorice ca fiind zidită de Constantin cel Mare pe malul stâng al Dunării, față în față cu Transmarisca , unde este astăzi Turtucaia. Chiar în Marele dicționar geografic al României, Tocilescu - dacă nu greșesc - menționase această posibilitate. Dar încă din timpul perieghzei din 1924, mi-am dat seama - după chirpicul ars și nenumăratele cioburi scoase la suprafață de lucrările agricole - că acolo este o așezare preistorică, din epoca neo-eneolitică, fapt confirmat din plin și de vasele și celelalte obiecte descoperite de Barbu Ionescu și dăruite muzeului nostru. Am solicitat Magistrului să-mi dea delegație să întreprind cercetări, iar el a aprobat și mi-a alocat fondurile necesare pentru a întreprinde aici săpături în vara lui 1925.

La aceste săpături, mi-a fost dat ca ajutor și colaborator Ion Nestor, trecut atunci în anul II la facultate; de fapt, îl cunoșteam foarte puțin, el înscriindu-se la Universitate când eu îmi făceam stagiul militar și nu treceam decât din când în când pe la muzeu. Înainte de începerea săpăturilor de la Gumelnița, făcuse parte timp de două săptămâni din echipa lui Christescu, la cercetările de la Boian.

În zilele ce au precedat plecarea pe șantier, când Harilaos Metaxa aflase că Magistrul a aprobat ca și Hortansa să ia parte undeva la săpături și-a început să facă un adevărat târâboi, crezând că ea va merge cu mine la Gumelnița. Deși toată lumea știa că eram "logodiți" neoficial, pe atunci că o fată care se respecta nu putea să plece într-o asemenea expediție decât după căsătorie. Firește, însă, că tocmai de aceea nici Hortansa nici eu nu ne gândisem să plecăm împreună; iar întrucât Christescu pleca însoțit de Aura, era foarte normal ca Hortansa să meargă cu ei, așa cum de fapt și botărâse Magistrul, fără ca Metaxa să fi știut.

La Gumelnița, Nestor a lucrat în rând cu mine, fiind toată ziua pe șantier. Din păcate, după aceea, atitudinea lui arogantă de copil încrezut și îngâmfat m-a determinat să încetez orice legătură cu el pentru un timp. De altfel, începând din 1926/1927, el s-a transformat într-un dușman neîmpăcat - singurul dușman pe care l-am avut în toată viața. Adevăratul motiv al urii lui n-a putut fi, probabil, decât faptul că, eu fiind înaintea lui cu doi ani, fusesem deja numit asistent de Magistru și în felul acesta își socotea calea "blocată".

Planul săpăturilor și felul cu l-am îndeplinit, în funcție de terenul liber și de timpul și banii disponibili (50.000 lei) - au fost rezultatul experienței din timpul celor două campanii precedente, când, așa cum am arătat, am învățat aproape singur câte ceva, deoarece de la Andrieșescu, mai mult plecat de pe șantier, nu am avut cum să aflu prea multe. Dar rezultatele au arătat că nu e neapărat întotdeauna nevoie să te învețe cineva cum trebuie să faci un lucru, ca să-l faci bine; dacă îți dai osteneala.

Încă din primele zile de lucru, am putut constata că sub primul strat de dărâmaturi arse, alături de mică adâncime (0,30 - 0,50 m) se află resturi care aparțin altui strat, mai vechi, în cuprinsul căruia am identificat efectiv și unele funduri de bordeie. Am dat deci celor două straturi denumiri diferite - A, cel de Jos, și B cel de deasupra - litere folosite și astăzi pentru cele două faze principale de evoluție ale culturii Gumelnița. Cât privește resturile sporadice mai târziu, amestecate printre acelea ale stratului B și încadrate ulterior culturii Cernavoda, ele nu alcătuiesc la Gumelnița un strat omogen de depuneri, cum a dovedit și controlul stratigrafic pe care l-am întreprins aici în 1960, ca și săpăturile ample de la Căscioarele.

Echipa de 9 lucrători - plus moșul proprietar al locului, care condiționase îngăduința de a săpa acolo de angajarea lui - era formată în special de oameni în toată firea, voinici și obișnuși să muncească din greu în port, la încărcatul sacilor cu cereale în șlepuri, așa încât aruncau destul de ușor pământul cu lăpețele din șant, de la aproape 4 metri adâncime. Dar chiar după prima zi de săpături am avut un neașteptat... conflict de muncă.

Tocmiseam lucrătorii cu 80 lei pe zi, precizând de la început că nu se supă la metru cub, scopul fiind să nu stricăm nimic și să putem găsi până și cele mai mici obiecte.

Unul dintre lucrători, fost prizonier în Germania, a socotit totuși că munca e prea grea pentru prețul stabilit și - după prima zi de lucru - l-a convins și pe ceilalți să nu mai lucreze decât cu 120 de lei pe zi, plus "o dubiă" de pâine. Cererea mi s-a părut exagerată în funcție de suma pe care o aveam pentru săpături și de ceea ce știam că se plătise în cei doi ani anteriori, așa încât n-am putut-o accepta de la început și, oamenii mi-au spus că a doua zi nu vor mai veni la lucru; am trimis atunci "sfoară în țară" că am nevoie de altă echipă și - nici nu se înserase bine -, când un lucrător mai tânăr, Petre, a venit la gazda noastră din Oltenița rurală să mă anunțe că strânsese deja câțiva oameni. Văzând că riscă să piardă posibilitatea de a lucra trei săptămâni încheiate, o seamă dintre cel cu care începusem lucrul, au venit atunci să discute și să se "tocmească" cu mine. Argumentele lor privind dificultatea muncii la pământ și greutățile lor familiale m-au convins, și am căzut de acord să le plătesc 120 de lei pe zi (fără pâine), dar nu l-am primit și pe cel care stărnise toată zarva. În locul lui angajându-l pe Petre. După aceea, lucrul a mers de minune până la sfârșit și numai o singură zi (afară de duminici) nu s-a lucrat - de Sfântul Ilie. Noi am fi dorit să lucrăm ca să nu pierdem această zi, Petre fiind și el de acord; însă ceilalți, mai în vârstă, l-au apostrofat, spunându-i că de, el e mai tânăr, dar ei mai au și ei nevoie de odihnă, fiind oamenii înșurați.

Îmi stăruie în minte multe amintiri din timpul celor trei săptămâni cât am lucrat la primul șantier condus și nominal și practic de mine, dar mă voi mai referi numai la o singură întâmplare. În timp ce se săpa în stratul inferior din tranșeea X, pentru degajarea unei locuințe - bordei, Nestor mi-a adus triumfător un splendid topor de silex, găsit chiar în locuință. Dar tocmai atunci, între resturile unei locuințe din stratul superior (din tranșeea I), eu găsisem un pandantiv de aur cu decor "au repoussé" (despre care, bineînțeles, am spus oamenilor că e de aramă!), așa că i-am răspuns, nu mai pușin volos, în franțuzește, ca să nu înțeleagă ceilalți: "J'ai trouvé de l'or, mon ami!". Aceasta era a doua piesă de aur descoperită

in așezarea Gumelnița: Barbu Ionescu găsisem mai de mult un inel de aur cu secțiunea pătrată, din păcate pierdut în 1927 cu prilejul mutării colecțiilor în noul local al Universității.

În cele trei sau patru duminici cât am stat la Oltenița, plecam dimineața la ora 4,00 la Boian-Vărăști cu trăsura cu doi cai, să văd șantierul și să discut cu Christescu despre descoperirile făcute, dar în primul rând să o văd pe Hortansa, mă întorceam la Oltenița seara, pe lumina lunii, bineînțeles când ea binevoia să se arate! Săpăturile de la Boian și cele ale lui Ștefan, de la Mănăstirea - erau de asemenea deosebit de interesante.

Peste vreo două săptămâni de la începerea lucrărilor, când în trei din șanțurile trasate, ajunseseam până la pământul viu și putusem preciza fără posibilitate de indoială existența a două niveluri principale de locuire, Magistrul ne-a înștiințat că va face o vizită-inspecție pe la toate șantierele din zona Dunării: Gumelnița, Mănăstirea și Boian. Nu știam, firește, în ce zi a săptămânii va avea loc această vizită și, mergând înainte cu lucrul în mod normal, în fiecare dimineață puneam un om să facă de zor curățenie în șanțurile unde încheiasem săpăturile. La fiecare zece-cincisprezece minute ne aruncam ochii spre vale, de pe mătura Gumelnița putându-se zări întreaga câmpie și toate drumurile ce veneau de la Oltenița. Iar oamenii își dădeau coate, spunându-ne: "D-voastră vă simțiți acum așa cum ne simțim noi când făceam armata și se anunța inspecția generalului". Deși le-am răspuns că nu se potrivește comparația, deoarece directorul, profesorul nostru era un om înțelegător, emoții nu se putea să nu avem. Și tocmai când a venit mașina, noi nu scurtam zarea, așa că ne-am trezit cu ea la poalele movilei și cu Magistrul coborând grăbit din mașină și începând să suie spre noi.

S-a uitat peste tot, a intrat cu mine într-unul din șanțuri, unde proflul era deosebit de clar și se vedeau și gropile bordeielor din stratul inferior, a discutat stratigrafia și s-a declarat foarte mulțumit, spunându-mi: "Bine băieți; ați lucrat frumos. Acum veniți unul jos, că v-am adus ceva pregătit de Frau Ida (bucătăreasa lui din vremea aceea, când locuia în casa foștilor socri din strada Biserica Amzei, colț cu Calea Victoriei, deasupra băcăniei Roznoveanu - casă dărămată acum mai bine de cincisprezece ani).

L-am însoțit jos până la mașină, a tăiat două felii mari dintr-un tort monumental și, la mulțumirile mele, mi-a răspuns aproape duios: "Nu sunteți D-voastră copiii mei?"... E adevărat că și noi îl priveam ca pe un părinte și nici nu ne mai gândeam întotdeauna că este profesorul și mai ales directorul nostru.

De fapt, se poate spune fără falsă modestie că, în 1925, la Gumelnița s-a făcut prima săpătură stratigrafică românească într-o așezare preistorică, spre deosebire de ceea ce s-a scris recent, afirmându-se că acest calificativ s-ar cuveni săpăturilor de la Glina, din 1926. Faptul că la Gumelnița cele două straturi aparțin aceleiași culturi, iar la Glina cele trei straturi aparțin la trei culturi diferite, nu schimbă "adevărul istoric".

Trebuie însă precizat că, încă înainte de război, Fr. Lazslo, directorul Muzeului de la Sfintu Gheorghe, făcuse săpături la Ariușd, unde acordase toată atenția stragrafiei, descoperind mai multe niveluri suprapuse de resturi de locuință (chiar dacă, greșit, le-a spus "terramare"). Iar în 1909 - 1910 profesorul Hubert Schmidt de la Berlin săpase la Cucuteni, în Moldova, unde de asemenea precizase existența unor straturi suprapuse de locuire, reprezentând faze diferite de evoluție ale aceleiași culturi.

Deși la Sultana, în 1923, Andrieșescu nu arătase nici o preocupare deosebită pentru adevărata stratigrafie - așa cum am amintit, însemnările și obiectele fiind notate pe "cazmale", iar proflul l-a desenat Dionisie Pecurariu, fără nici o indicație din partea lui -, la Gumelnița mi-am dat seama imediat că sub stratul de dărămaturi arse de la adâncimea de 30 - 40 cm se mai află încă un strat de depuneri arheologice.

La sfârșitul lucrărilor de la Boian, Hortansa a întreprins un sondaj în tell-ul gumelnițean de la Chiselet, sondat și de germani în timpul războiului. Pe de altă parte, deoarece așezarea de la Mănăstirea fusese în cea mai mare parte distrusă de-a lungul secolelor, iar rezultatele săpăturilor au fost mai modeste, Magistrul i-a aprobat lui Ștefan

o sumă suplimentară, pentru a putea face săpături și în așezarea pe care o descoperise el pe "Ostrovelul" de la Căscioarele (unde făcusem împreună un mic sondaj de o zi), rezultatele obținute dovedind că acolo este o stațiune importantă. Faptul acesta m-a determinat, în 1962, să reiau pe scară amplă săpăturile de pe Ostrovel, obținând rezultate chiar mai presus de așteptări.

Dar, în toamna lui 1925, rămânându-mi câteva mii de lei din cei 50.000 aprobați, am revenit la Gumelnița, singur. N-am mai putut lucra decât câteva zile, începerea ploilor coincizând cu terminarea banilor.

În epoca aceea aproape "idilică", cu puține formalități birocratice și fără prea mulți "controlori contabili", mergeam la șantier cu trăsura, birjarul figurând și el în ștutul de plată, orice hârtie prezentată și încălțată de noi constituind un act justificativ valabil. Mi se pare interesant să amintesc cum începeam "Memoriile noastre de cheltuieli": "Trăsura la gară, 20 lei; hamalul 5 lei; masa la prânz 25 lei" - și așa mai departe... Aveam într-adevăr dreptul să folosim orice mijloc de transport la îndemână, trecând în ștatele de salarii pe proprietarul căruții sau al trăsorii. Pe atunci, în Oltenița se aflau trăsuri mari și tot atât de elegante ca acelea din București - numai birjarii "muscali" lipseau - așa că am tocmit de la început o trăsură, să ne ducă și să ne aducă regulat, la ore fixe, la și de la șantier, în schimbul salariului unui muncitor pe o zi. În felul acesta, cei 4-5 km dintre casa unde locuiam și șantier erau, la întoarcerea "acasă", o plimbare odihnitoare, care răscumpăra praful, arșița și oboseala de pe șantier.

Când toate echipele s-au întors la București de la săpături, Magistrul a dorit să vadă piesele cele mai reprezentative descoperite: Ștefan și cu mine am întins pe mesele lungi din sala Seminarului, pachetele cu materialele descoperite. Fiecare arătam de zor piesele ce ni se păreau mai deosebite, iar Magistrul le comenta, spunând la un moment dat - când Ștefan a scos dintr-un pachet o statuétă "cu rochie cloche" și i-a arătat-o - "Ei, domnule Dumitrescu, d-ta n-ai găsit așa ceva!". M-am grăbit să-i arăt o statuétă cu mâinile aduse la cap și imediat a spus: "Pe asta trebuie să o pui în legătură cu statuetele adoranților din Creta" -, ceea ce cred că am și făcut în studiul meu despre săpăturile de la Gumelnița, deși mi-am dat seama mai târziu că între ele nu se putea face o legătură directă, piesa de la Gumelnița fiind cu peste o mie de ani mai veche decât statuetele minoice din Creta. Am încercat, de asemenea, să susțin că, prin pandativul de aur, descoperirile de la Gumelnița sunt mai importante decât cele de la Căscioarele. Ambiții copilărești, de care Magistrul a făcut haz.

În toamna aceea, la o ședință a Academiei Române, Magistrul a ținut o comunicare despre campania de săpături din vara ce se terminase, vorbind despre toate șantierele și - lucru care ne-a încântat în chip deosebit - amintindu-ne pe fiecare din noi, cu calificative destul de măgulitoare. Probabil că această comunicare se află și în volumul de Anale al Academiei din anul respectiv; în orice caz, ea a fost publicată destul de pe larg într-un număr al revistei "Vremea", prin grija prietenului nostru, criticul literar Pompiliu Constantinescu.

Cu sfârșitul lunii septembrie s-a împlinit și anul stagiului meu militar; după ce am dat examenul prevăzut de regulament, luând media 6,50 am fost avansat la marelă grad de "sergent TR" și lăsat la vatră. Examenul a fost destul de caraghios, căci, deși eu eram auxiliar și trebuia să flu ascultat din așa - numitul Regulament interior, căpitanul comandant de companie m-a întrebat despre sistemul de construire a tranșelor și, desigur, n-am prea excelat astfel mi-a dat nota 5 la proba respectivă. În schimb, la istoria și geografia patriei - celelalte două probe prevăzute de regulament - n-a socotit necesar să-mi pună întrebări, știind că peste câteva zile mă voi prezenta la examenul de licență chiar la istorie și geografie, și mi-a dat din oficiu nota 8 sau 9!

Într-adevăr, în octombrie am trecut examenul de licență în fața Comisiei formată din Magistru, George Murnu și Simion Mehodini. De fapt, teza mea - cultul zeiței Nemesis în provinciile dunărene ale Imperiului Roman - nu prea avușese darul să-i placă Magistrului căci eu nu împărtășisem punctul lui de vedere mai vechi, potrivit căruia acest cult și sincretismul

la care s-a ajuns mai ales între zeițele Nemesis și Diana se altosera pe credințe locale autohtone, mai vechi, ceea ce ar fi explicat și marea răspândire a acestui cult și sincretismele respective. Acest interesant punct de vedere nu se sprijinea însă pe vreun document sau vreun izvor istoric, așa încât eu nu socotisem indicat să-l adopt și să-mi formulez concluziile în funcție de el. Ulterior, la Roma, colegul nostru mai în vârstă, profesorul dr. C. Zoppa, căruia Magistrul îi dăduse ca lucrare același subiect, mi-a spus că, pe baza inscripțiilor, nu se poate ajunge decât la rezultatele la care mă oprisem eu.

Examenul oral a mers foarte bine (l-am dat o dată cu Dorin), Magistrul ne-a felicitat în numele comisiei și, astfel, iată-ne licențiați magna cum laude!

În primii ani de studenție mă duceam foarte des, în dimineațile când nu aveam cursuri, la Biblioteca Centrală Universitară din Piața Palatului, atât pentru a consulta cărțile și revistele de specialitate, cât și pentru a citi literatura. Atunci, în anul II, cred, l-am citit în întregime pe Anatole France, cu stilul lui inegalabil, cu limba atât de frumoasă și cu umorul lui uneori atât de tăios. Mi-a plăcut nespus, deși, n-aș putea spune că împărțeam în întotdeauna părerea lui.

În toți anii aceia, și încă mulți ani la rând, am fost un mare pasionat al spectacolelor de operă. În fiecare sâmbătă dimineața mă duceam din timp la magazinul de muzică "Feder", din Calea Victoriei - unde se vindeau biletele pentru toată săptămâna - și stăteam câte un ceas la rând și luam bilete pentru două-trei spectacole din săptămâna următoare, atât pentru mine cât și pentru grupul de colege și colegi amatori de asemenea spectacole - în special pentru Hortansa, Florica Grigorescu, Coca Vaslco și Bubu Panaiteșcu. Firește, cumpăram bilete numai la "galeria" vechiului Teatru Liric, ele fiind cele mai ieftine (20 lei). Am ascultat în anii aceia nenumărate spectacole de foarte bună calitate, multe cu invitați celebri din străinătate - "În reprezentație", cum se spunea - dintre care nu lipsea mai în nici un an marea noastră Florica Cristoforeanu, care cânta foarte multe roluri: Carmen (era într-adevăr excepțională!), Aida, Tosca și altele, precum și în Vally, de Catalani (operă care după aceea nu s-a mai cântat niciodată la București). Tot atunci am avut prilejul să-l ascult în opera Balul Mascat de Verdi pe baritonul rus Petrov, fost la Opera din Petesburg și încadrat atunci la Opera din Belgrad; el mi s-a părut cel mai desăvârșit interpret al rolului respectiv dintre mulți alți baritoni pe care i-am auzit în deceniile ce au urmat: avea o voce amplă și caldă, ce umplea sala, fără să facă nici un efort. Din păcate, la București n-a cântat decât o dată și numai în acel rol.

L-am ascultat și pe Traian Grozăvescu în cele câteva spectacole de operă în care a cântat la București după ce fusese suspendat la Opera din Cluj pe motiv de "indisciplină", a dat și un concert la Ateneu, unde lumea s-a bătut în adevăratul înțeles al cuvântului pentru a obține bilete.

Pe noi, studenții, ne-au lăsat să intrăm fără bilete, cu condiția să stăm pe scenă în spatele cântărețului și al pianului.

Tot atunci, pentru cinețelegeri cu directorul Operei din București (Gogu Georgescu), cei mai buni soliști au declarat grevă, dând în schimb concerte atât la București, cât și în provincie. Erau în total 12 soliști, dintre care amintesc de Niculescu Basu, George Florescu, Romulus Vrăbiescu, Elena Drăgulescu - Stinghe. Concertele au stârnit un interes și un entuziasm extraordinar. Când au interpretat sextetul din Lucia de Lamermoor - fiecare rol fiind cântat în același timp de câte doi cântăreți (cântau toți cei 12 protagoniști în grevă) lumea a rămas cu adevărat uluită, așa ceva nemaiauzindu-se vreodată până atunci. Dorin mi-a povestit că, la Tirgu Mureș, unde a fost dat același concert, publicul - compus în special din unguri - spunea că nici la Opera din Budapesta nu s-a ascultat un concert așa de frumos.

Cu unul sau doi ani mai înainte, fuseseră reluate săpăturile la unele dintre cetățile dacice din Munții Orăștiei - și anume la acelea de la Costești și de la Grădiștea Muncelului, sub conducerea profesorului D. M. Theodorescu de la Cluj și cu fondurile date de Comisia

Monumentelor Istorice, la propunerea Magistrului. Ținând seama de nouitatea și importanța descoperirilor de acolo, Magistrul a socotit indicat să le vedem toți și deci să facem o excursie cu întregul Seminar și cu asistenții muzeului. După ce s-a luat legătura cu Clujul - fiind la începutul lui noiembrie, nu se mai lucra pe șantiere - am plecat din București cu un tren de seară, ocupând vreo trei compartimente; am ajuns dimineața de tot la Orăștie, am poposit la hotelul destul de prăpădit de atunci, spre a ne odihni puțin și a aștepta venirea ciujenilor. La sosirea lor s-a iscat însă o situație penibilă. Unii dintre studenți băuseră toată noaptea în tren, erau bine amețiți și cântau în gura mare în hotel, în frunte cu "conul" Mitică Theodorescu, unele cântece destul de deochiate. Singurul care rămăsese cu totul treaz era Constantin Daicoviciu (pe atunci se iscălea fără u final), asistentul lui D.M. Theodorescu. În această situație, peste puțin timp, Magistrul a hotărât să pornim numai noi, cei de la București, împreună cu Daicoviciu, luând un autobuz până la satul Costești. Abia după ce noi terminasem vizita la neașteptat de impresionantele ruine ale cetății dacice de aici - cu incinta sa de ziduri puternice, scară cvasimonumentală ce urcă la unul dintre turnurile reședințe princiare și cu aliniamentele sacre de tambururi de coloane de piatră - și întinsesem o masă lungă pe prisma casei paznicului, au venit cei de la Cluj în frunte cu D.M. Theodorescu; au trecut pe lângă noi fără să se oprească, cântând mai departe așa-zisele "cântece vesele". Oricât de regretabile au fost aceste lucruri, cred că este bine să fie amintite aici, deoarece nu încap în doială că Theodorescu, numit profesor pe baza recomandății lui Vasile Pârvan (deși nu avea doctoratul), ar fi trebuit să se poarte evident astfel cu oaspeții și în special cu Magistrul.

Când masa era pe sfârșite și toată lumea, bine dispusă totuși, începuse să uite penibilele incidente, Ștefan, Dorin și cu mine am cerut voie să cântăm un imn arheologic - de altă factură decât cântecele clujenilor - compus de noi înșine în săptămânile precedente tocmai în vederea acestei excursii. Ștefan - care avea o frumoasă voce de tenor (il încântase cu ea pe Andrieșescu în timpul periegezei din județul Teleorman, mai ales când cânta "Ciobănaș cu trei sute de oi") - cânta câte două versuri și apoi toți trei "autorii" în cor, cântam refrenul "Numai cioburi și ulcele, n-o să mai scăpăm de ele", schimbând câte o dată în "Numai cioburi și ulcele, păcat că... nu-i vin în ele!", pe cunoscuta melodie "Hai, hai, vinu-i dulce, cine-l bea nu se mai duce!"

Numai primul vers era mai solemn - se și impunea! - fiind un hexamtru de invocare, care suna astfel: "Cântă-ne muză, acum, pe Magistru și-al lui Seminaru", după care urma "imnul" propriu - zis, cu primele versuri închinat, firește, Magistrului:

"Peste noi este mai mare;

Unul fără asemănare

(Refrenul)

Este strașnicul Magistru

Cel cu aerul... sinistru"

După primele versuri și după surpriza din primele momente, toată lumea a început să repete în cor refrenul. Magistrul râdea cu hohote iar noi eram fericiți că nu sârisem peste cai. Numai Andrieșescu ne-a muștrat mai târziu pentru "lipsa de respect" față de Magistru, dar în realitate era nemulțumit de versurile care-l priveau pe el:

"Mult iubitul nostru Șef

Nu se sperie de-un... chef,

(Refrenul)

Cu Sultana... s-a încurcat

Și nici azi n-a terminat."

Iar alt vers glăsuia: "Pe la Mircea dă onorul"; desigur toate acestea îl iritaseră.

Aluzia la Sultana nu privea, firește, vreo femeie, ci faptul că, deși trecuseră mai bine de doi ani de la încheierea săpăturilor de la Sultana, din 1923, nici până atunci Andrieșescu nu terminase studiul pentru Dacia, cu toate stăruițele Magistrului. Iar "Mircea" la care

“dădea onorul” era celebrul - pe atunci - restaurant al lui Ignat Mircea de pe actualul Bulevard al Republicii și despre care am vorbit mai înainte.

De altfel n-am menajat pe nimeni în imnul nostru și poate tocmai de aceea succesul a fost peste așteptări.

Voia bună a continuat până seara, când am fost invitați să luăm cu toții masa la preotul din sat și când am cântat din nou imnul. Moș Pecurariu (cum i-am spus toți, mai târziu, desinatorul muzeului, Dionisie Pecurariu), care nu fusese cu noi la prânz, rămânând cu vechiul lui prieten D.M. Theodorescu, aproape se sufocase de râs, bătându- se cu palmele pe genunchi, chiar când cântam versurile ce-l priveau pe el:

“Dionisos Pecurariu
Desenează cu... hectarul
(Refrenul)

Când de la Magistrul scapă,
Nu bea niciodată apă!”

Dar mai ales râdeau și râdeam toți de cura jului nostru, totuși, căci nu se prea obișnuise până atunci ca niște tineri abia licențiați să-și permită să-l pună pe Magistrul în versuri, în public, și să-i reproșeze că nu mai termină Getica;

“De nouă luni scrie-o carte,
Dar de ea nu avem parte...”

Încheindu-se petrecerea de seară, cei tineri ne-am culcat pe paie într-o clasă a școlii, a doua zi dimineața pornind cu căruțele spre satul Grădiștea Muncelului și, de acolo, pe jos, până sus la cetatea- capitală a lui Decebal. Numai Magistrul și cu Andrieșescu au mers pe câte un căluș de munte, ceea ce i-a dat prilejul, mai târziu, kolegi Maricel Holban - dornică să ne facă... concurență- să compună și ea o poezie, în același metru, despre excursia noastră, scriind printre altele:

“Magistrul nostru călare
Parcă-ar fi Ștefan cel Mare”

Au fost zile de neuitat și desigur că cine l-a cunoscut pe Magistrul numai în calitate de profesor “ex cathedra” nu l-a cunoscut decât incomplet. Pentru geniul lui, pentru știința lui și pentru felul cum își ținea lecțiile, îl admirau, firește. Dar omenia lui, bunătatea lui sufletească, dorința de a se dăruia pentru o cauză nobilă, permanentă încurajare ca și sprijinul pe care îl acorda tuturor tinerilor în mintea și în sufletul cărora găsea cea mai mică licărire de interes și de posibilitate de realizare în domeniul arheologiei și istoriei - toate aceste aspecte ale personalității Magistrului nu le-am cunoscut decât pușini, cei care am fost timp de câțiva ani, zi de zi, în preajma lui și am văzut ce uriașă diferență era, din toate punctele de vedere, între el și ceilalți profesori.

Am amintit și cu alt prilej o discuție avută de Magistrul cu profesorul Murnu - pe care mi-a povestit-o chiar el; dar mi se pare potrivit să o însemn și aici, tocmai pentru că ea reflectă perfect modul cum concepea datoria sa de profesor față de tinerii lui colaboratori, precum și diferența ce exista între concepția lui și a celor mai de ispravă dintre ceilalți profesori.

Întrebat odată de Murnu dacă nu e imprudent să crească atâți discipoli, Magistrul i-a răspuns: “De ce să-mi fie teamă? Între mine și ei vor rămâne întotdeauna două zeci de ani de muncă și de experiență, și numai dacă n-aș mai citi și n-aș mai scrie mi-ar putea fi teamă; dar așa...” Căci, într-adevăr, studia și scria permanent neținând seama de boala care îl măcina și care l-a răpus atât de tânăr (de fapt, între el și prima lui serie de studenți dinainte de primul război nu erau decât câțiva ani diferență!)

În perioada aceea, Magistrul era preocupat serios de înființarea unui Institut Arheologic. Într-o zi, ducându-mă cu o serie de lucrări acasă la el - nu mai venea la Seminar decât pentru cursuri și seminarii - am văzut pe masa mare de lucru o listă pe două coloane, cu numele celor ce urmau să fie numiți la institut. M-am bucurat, firește, văzând și numele meu pe listă, dar institutul nu a fost înființat atunci, ci abia peste trei decenii!

Pentru a pregăti terenul, Magistrul redactase totuși textul unui proiect de lege, incrednându-i-l colegului și prietenului său, Al.Lepădatu, ministrul Cultelor și Artelor în guvernul liberal de atunci. Tot atunci l-a trimis pe Dorin să-i prezinte lui Vintilă Brătianu, ministru Finanțelor, în semn de omagiu, două dintre volumele publicațiilor Școlii Române din Roma. Vintilă Brătianu a fost impresionat și de atenția Magistrului și de felul cum se prezentau volumele trimise, scoase tot sub direcția și îngrijirea lui și nu peste multă vreme, Lepădatu i-a povestit Magistrului că, vorbind cu Vintilă Brătianu, acesta i-ar fi spus că "trebuie să-i facem d-lui Pârvan un institut". Lepădatu, neavând la el ante-proiectul de lege pregătit de Magistru, n-a socotit momentul oportun să insiste; când mi-a povestit toate acestea, Magistrul era foarte nețăjit de ezitarea lui Lepădatu, pe care nu și-o putea explica.

Tot în legătură cu institutul, Magistrul mi-a spus că prevăzuse în proiect dispoziția ca toate problemele de ordin administrativ și financiar să intre în atribuțiile subdirectorului, deoarece el voia, cu drept cuvânt, să nu-și piardă vremea cu birocracia și să se ocupe numai cu problemele științifice și organizatorice. Când l-am înștiințat pe Andrieșescu despre cele aflate de la Magistru, mi-a spus ca n-ar primi un asemenea post. Ulterior, relatându-i Magistrului obiecția lui Andrieșescu, el mi-a spus răsând: "Dar de unde știe că el va fi subdirector? "Bineînțeles că glumea, la data aceea nu văd la cine altul s-ar fi putut gândi; nici un moment n-ar fi putut fi vorba de Metaxa, un adevărat "incurcă lume" în materie de administrație!

În cursul iernii, din cauza salariilor destul de mizere de la muzeu (deși de la 1 ianuarie 1926, fusesem numit asistent titular), mi-am luat o slujbă la "Institutul Economic" care depindea de Banca Națională (dar nu avea statut de instituție publică), al cărui director era profesorul Gheron Netta. Lucram acolo 5 ceasuri în fiecare dimineață, traducând și rezumând diferite articole și informații din revistele engleze și franceze de specialitate, pentru "Buletinul" institutului, iar după amiezele lucram la muzeu, redactând de zor raportul definitiv asupra săpăturilor de la Gumelnița. Magistrul pregătea publicarea Daciei, pe care o considera drept anuarul unui institut ce trebuia să ia ființă, și ne zorea să ne dăm contribuțiile. Terminând destul de voluminos manuscris, l-am trimis la Paris, prietenului P.P.Panaitecu - atunci membru al Școlii Române dela Fontenay aux Roses - care îmi promisese că mi-l va traduce în limba franceză; și, de îndată ce am primit de la el, textul în limba franceză, m-am grăbit să-l dau Magistrului. După ce l-a citit, singura observație făcută, a fost în legătură cu încercarea mea de a preciza, în secole, diferența dintre stratul superior și cel inferior. În schimb, Andrieșescu, nu era de acord cu considerațiile mele privind diferența de densitate a locuitorilor celor două straturi pe baza desimeii locuințelor, și i-a scris cu roșu pe manuscris: "Jos sociologia în arheologie!" Fără comentarii. Desigur, mai erau ele și alte greșeli, printre altele, aceea că, pe atunci, noi toți - nu știu dacă influențați de unele puncte de vedere ale Magistrului sau ale lui Andrieșescu - eram convinși că așezările săpate în vara anului 1925 (Gumelnița, Căscioarele, Boian B, Fundul Chiselet) dănuiseră până la începutul celei de a doua perioadă a epocii bronzului, ceea ce s-a dovedit destul de repede că era greșit. O altă inadverență era folosirea termenului de "patină" loc de înveliș lustruit (sau "slip", cum preferă alții să-i spună). În toamna lui 1925, am avut prilejul să-l văd pe Magistru mâniat foc pe Metaxa. Plecat la Histria, Metaxa nu se mai întorsese la București, cu toate că Magistrul îi trimisese de câteva ori vorbă să vină, având nevoie de el (pe vremea aceea toată scriptologia muzeului o făcea într-adevăr Metaxa).

Într-o bună zi, Magistrul l-a chemat pe Dorin (numit și el între timp, cred chiar din toamna lui 1924, asistent suplinitor la muzeu), dictându-i o adresă fulminantă, prin care îi făcea cunoscut lui Metaxa că se dispensează definitiv de serviciile lui, dar - ținând seama de activitatea lui de până atunci - îl va menține în statele de salarii, fără nici o atribuție. Bietul Dody era necăjit foc: pe atunci (și mulți ani după aceea) muzeul neavând mașină de scris, a reușit să scrie el adresa și nu voia ca Metaxa să-și inchipuie că ar fi avut el vreun amestec în întâmplarea aceea. Noroc că Metaxa s-a întors chiar în după amiaza aceea și lucrurile

s-au liniștit, după convenita răfuială verbală. Peste câțiva ani însă, am suferit și eu din pricina aceluia "sistem" de tergiversare a lucrurilor și mi-am adus aminte de această întâmplare. Pentru a evita orice discuție, ani de-a rândul am făcut eu insumi aproape toată birocrația și hârțogăria muzeului, ajutat de Dody, cumpărând, firește, și o mașină de scris.

Tot în toamna aceea s-a întors de la Paris, C.C.Giurescu - cum am mai amintit - și de aceea eu n-am mai figurat în statele de salarii până la 1 ianuarie 1926, când el a fost numit profesor secundar la Buzău. E adevărat însă că și în lunile acelea, salariul l-am luat tot eu, căci făceam efectiv serviciul la muzeu.

Fiindu-mi însă teamă că situația s-ar putea prelungi, m-am dus într-o zi la Seminarul Pedagogic, să discut problema cu Andrieșescu. De fapt, cu alți colegi ai săi, ce mi-au recomandat să am puțină răbdare, căci de îndată ce va fi numit profesor titular (atunci era numai conferențiar definitiv) mă va numi asistentul lui. Cum nu m-a numit, voi povesti la timpul convenit. Pentru seara celei de a doua zi de crăciun a anului 1925, Magistrul ne-a invitat pe toți colaboratorii lui, la masă, la el acasă. Ne-am adunat repede - Metaxa, Pecurariu, Christescu cu Aura, Hortansa, Ștefan, Dorin și eu (soții Vulpe și Grigore Florescu erau la Roma), dar trecea timpul și Andrieșescu nu mai venea. După o așteptare destul de lungă, Magistrul ne-a poftit să luăm loc în jurul mesei - cu cele două reprezentante ale "sexului frumos" în dreapta și în stânga lui - și a rugat-o pe Frau Ida să servească masa. Abia după aceea, destul de târziu, a venit și Andrieșescu, găfâind, dar singur, deși bineînțeles fusese invitat cu soția, scuzându-se că n-a putut să o aducă din pricina "unei vechi dureri de picior". De fapt, Andrieșescu avea probabil o concepție orientală despre rolul și poziția femeii, căci nici unul dintre noi nu l-a văzut vreodată cu soția (e probabil totuși că uneori mai ieșeau împreună) și nici în puținele dăți când am fost la el acasă, doamna Andrieșescu nu s-a arătat.

În sesiunea din februarie 1926, Hortansa și-a dat și ea examenul de licență. Nu voia în ruptul capului să-l dea atunci, pe motiv că nu terminase teza și tot din cauza aceasta nu-și dăduse nici examenele parțiale de istorie antică. Magistrul, care-l apreciasse lucrările de seminar, i-a forțat însă mâna, cerându-i carnetul de examene și punându-i trei bile albe pentru cele trei examene, mulțumindu-se cu teza atât cât era gata (care trata despre epoca fierului în Iliria); i-a făcut un referat foarte favorabil, așa încât - volens nolens - Hortansa s-a înscris și s-a prezentat la examenul de licență. Ca și noi, în toamnă, examenul l-a susținut în sala Seminarului de Geografie, Hortansa având și ea geografia drept a treia materie la licență. Magistrul a ascultat-o un ceas și jumătate fără întrerupere, punându-i întrebare după întrebare, începând cu lumea minoico-miceniană, trecând apoi la istoria elenă și elenistică și terminând cu problemele republicii și ale imperiului roman, tocmai pentru că li dăduse notele cu anticipație, fără ca ea să-și fi dat examenele, ținând seama de toată activitatea ei de până atunci, inclusiv participarea la săpăturile arheologice.

A fost un examen care i-a impresionat pe toți cei de față (examele de licență fiind publice). De emoție Hortansa i li curgeau lacrimile, dar răspundea de zor, așa încât la sfârșit a felicitat-o călduros. Iar când a plecat cu mașina împreună cu Metaxa, l-a spus acestuia: "E fată deșteaptă și știe carte". După aceea i-a decernat "Premiul amintirii", instituit de el în memoria soției sale pe care o iubise foarte mult - murise în 1917 la Odesa, în timpul refugiului - premiu pe care-l dădea la doi ani odată celui mai bun student al său.

Tot de atunci se poate spune că Magistrul a rebotezat-o pe Hortansa, spunându-i mereu Hortensia, și așa și-a iscălit ea toate lucrările științifice, iar toți colegii l-au spus de atunci, Hortensia.

La sfârșitul anului universitar 1925/1926, chiar înainte să ne fi căsătorit, Magistrul ne-a recomandat pe amândoi ca membri ai Școlii Române de la Roma, cu începere din toamna lui 1926.

Sora mea Marioara, vorbind o dată cu profesorul Ramiro Ortiz, a aflat de la el că "profesorul Pârvan a recomandat doi soți pentru Școala de la Roma și ea i-a spus atunci că

vorha de fratele ei și de logodnica, lui, iar Ortiz - care-l avusese student pe fratele nostru Titu, a rămas impresionat. De altfel, mai târziu, Metaxa mi-a povestit că, și față de el, Ortiz mi exprimase admirația pentru familia noastră, toți frații (Titu, eu, Marioara și apoi Nela) și ea studentă a lui și ulterior reușită prima, cu nota 10, la concursul pentru ocuparea catedrelor de limbă italiană de la licee) remarcându-se și ca studenți și după aceea.

La 15 iulie 1926, m-am căsătorit cu Hortansa, iar după un scurt concediu la mare am plecat în Moldova la săpături, conducând acolo primele cercetări sistematice românești în două așezări ale culturii Cucuteni - Drăgușeni și Ruginoasa, prima în județul Baia de atunci, iar cealaltă în județul Iași.

Faptul că, încă din 1925, toți elevii Magistrului am putut avea fonduri relativ suficiente pentru săpături se datora tenacității cu care el susținea, cu prilejul repartizării fondurilor Comisiei Monumentelor Istorice - al cărui membru de drept era - necesitatea aprobării și finanțării unui vast plan de săpături. Îmi amintesc de altfel că, după ce a avut loc ședința Comisiei, în care s-a hotărât distribuirea fondurilor pe anul acela, Magistrul a venit la Muzeu și ne-a povestit că a trebuit să bată cu pumnul în masă pentru a-l convinge și pe Iorga, președintele Comisiei, că planul trebuie aprobat în întregime și astfel, în anul acela, s-au alocat pentru săpături două milioane de lei. Cu mai puțin de două luni înainte, pe baza informațiilor colegului Cardaș de la Biblioteca Academiei, care mai târziu a făcut o inexplicabilă greșeală ce l-a costat cariera (a plagiat un autor francez!) - am întreprins împreună cu Ștefan o perieghză în județul Baia, mai întâi la Dolhești și apoi la Drăgușeni. Un învățător de aici, Dumitru Drăgușanu, pasionat pentru arheologie, identificase o serie de așezări mai ales cucuteniene, și strânsese materiale interesante, organizând un mic muzeu sătesc. Era un om foarte ager la minte, ca și soția lui, tot învățătoare; mai târziu s-a mutat cu fiica lui la Bacău.

Din județul Baia am plecat la Roman, iar de aici cu trenul spre Rafaila, sat situat pe linia ferată Roman-Buhăești (la sud de Vaslui, pe linia principală ce duce la Iași) unde se descoperise, cu mulți ani înainte, o frumoasă fibulă de bronz, de tipul "Passemanteriefibel" datând din perioada Hallstatt. Speram să găsim locul unde se făcuse această importantă descoperire și să identificăm astfel o necropolă sau o așezare hallstattiană. Mergând după indicațiile unor săteni, am suit vreo două dealuri până am ajuns la un loc numit "Piciorul Hârbului" - nume care presupunea existența unor cioburi vechi - dar n-am găsit nimic și ne-am întors la București fără să dăm de urmele locului unde se gărise fibula.

În urma acestor cercetări preliminare, Magistrul a aprobat să săpăm la Drăgușeni și la Ruginoasa, ceea ce am și făcut în ultima parte a lunii iulie și în cursul lunii august.

La Drăgușeni împrejurările nu ne-au fost prea favorabile. A plouat foarte mult iar stratul de cultură fiind la foarte mică adâncime, plugurile distruseseră în mare măsură locuințele așezării, umezeala și calcarul dăunând la rândul lor picturii de pe ceramică. Numai din muciile de pe marginea întinsei așezări de pe "Dealul lui Simion Rusu" - cum îl spuneau pe atunci localnicii - am găsit câteva sute de fragmente de ceramică pictată, care mi-au îngăduit studierea detaliată a descoperirilor și încadrarea culturală a așezării, făcută într-o lucrare redactată în iarna 1927/1928 la Roma și publicată mai târziu în volumul III - IV din Dacia.

Acum câțiva ani, când am revăzut această așezare, am constatat că tractoarele scosese ră la suprafață tot chirpicul locuințelor, așa încât mă îndoiesc că acolo s-ar mai putea săpa cu mult folos.

Drăgușeni și apoi Ruginoasa au fost singurele șantiere pe care am folosit un cort, în care luam masa de prânz și ne odihneam până la reînceperea lucrului. Hortansa își făcuse un costum de sport cu pantaloni strânsi sub genunchi, ceva cu totul neobișnuit pe atunci pentru femei, mai ales la țară, și oamenii se uitau destul de ciudat la noi. De altfel, la Drăgușeni, n-am putut lucra mult, nu numai din cauzele amintite și a ploilor, dar și pentru

că numai foarte greu am putut angaja câțiva flăcăi. În sat era o fabrică de bere care dădea de lucru celor ce doreau să câștige un ban, iar noi ni-i puteam plăti mai bine decât fabrica. Într-o noapte, am fost treziți din somn de semnalele fioroase ale unei sirene și, de pe prispă, am văzut vălvătăile unui incendiu ce cuprinsese toată fabrica.

După aceea am găsit, e adevărat, ceva mai mulți lucrători. În câteva din zilele când nu veniseră la șantier lucrătorii, am vizitat mănăstirile Agapia și Văratec, precum și cetatea Neamțului - pe atunci aproape total ruinată și acoperită de tufișuri și de bălării. Din fericire, după câțiva ani s-au întreprins lucrări temeinice de consolidare și restaurare, acum cetatea fiind un splendid monument medieval, ale cărei ziduri albe se văd de departe, din Valea Ozanei, înălțându-se printre copacii pădurii din jurul ei.

De la Drăgușeni ne-am strămutat la Ruginoasa, satul în care se aflau conacul și mormântul domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Așezarea cucuteniană era situată pe un promontoriu impresionant, ce domină dealurile până spre Valea Siretului, având la poale și un heleșteu.

Singura gazdă pe care am găsit-o era cârciumăreasa din spatele gării; până seara târziu nu ne puteam odihni din pricina clienților gălagioși nevoie mare. Săpăturile au fost însă mult mai spornice, cu toate că și aici ceramica tricromă (așezarea datează din faza Cucuteni A 3, după periodizarea propusă de mine prin 1960) avea o crustă groasă de calcar; cred că această stațiune ar merita o cercetare mai întinsă decât am putut face atunci cu sumele pe care le aveam la dispoziție (pentru ambele săpături ni se alocaseră 100.000 lei; din aceștia, pe lângă plata lucrătorilor - între 90-120 lei pe zi fiecăruia - trebuiau acoperite diurnele noastre, despăgubirile pentru recoltă și toate cheltuielile de transport). Planul nostru a urmărit totuși precizarea întinderii așezării și a sistemului de construcție a locuințelor, ceea ce s-a și realizat, noi săpând, în afară de o tranșee lungă de 60-70 metri de-a lungul marginii dinspre râpa principală a botului de deal, și o serie de alte câteva șanțuri și suprafețe în diferite zone ale așezării. Dealul fiind plantat cu porumb (firește încă necopt în luna august) a trebuit să răscumpărăm recolta ce avea să fie distrusă prin săpăturile noastre. Stratigrafia așezării nu era deloc complicată, neexistând decât un singur strat de cultură deșus pe lespezile de calcar ale Podișului Moldovenesc (ca și la Cucuteni). Singurul vas întreg - o cupă zveltă cu picior - l-am scos dintr-o groapă întâlnită în tranșeea cea lungă de care am amintit, dar statuetele fragmentare și numeroasele unelte de piatră șlefuită ne-au arătat că stațiunea este destul de bogată. Materialele descoperite și observațiile făcute i-au dat prilej Hortansei să redacteze (tot la Roma, în iarna 1927/1928), studiul ce a apărut în același volum III-IV din Dacia.

În aceeași vară făcusem însă cu Ștefan o altă cercetare perieghetică, pe Valea Buzăului și pe văile unora dintre afluenții acestui râu. Peisajul era foarte plăcut. Dealurile ce străjuiau cele două maluri ale văii înălțându-se din ce în ce mai mult dând pe alocuri impresia unor adevărați munți, deși cercetarea noastră n-a ajuns până la Nehoiăș. În primăvară căzuseră ploii cumplite și apele veniseră furioase, ca adevărate puhoiuri, rupând toate podurile. Sau, mai exact - deși fuseseră solide, zidite din piatră - erau acum calcate la pământ și așa cum zăceau, îți făceau impresia, de la oarecare distanță, că sunt niște poduri de cuburi construite de copii și răsturnate din nebăgare de seamă. Nu știu după câți ani podurile au fost refăcute, dar în 1936 - când am suit din nou Valea Buzăului, de data aceasta împreună cu Dorin - ele erau în picioare. În timpul cercetării făcute cu Ștefan a trebuit să trecem mereu de pe un mal al râului pe celălalt, prin vaduri, atât în funcție de traseul șoselei cât și de locurile ce ni se păreau că ar putea fi așezări preistorice, trebuind să ne cățărăm pe ele. Am descoperit, într-adevăr, multe așezări preistorice, datând din epoca neolitică și din epocile următoare.

Pe valea unuia dintre afluenții Buzăului - Slănicul (altul decât acela din județul Prahova) - am descoperit așezarea de pe teritoriul comunei Băiești - Aldeni, situată în punctul numit "La balaurul", săpată de G.H. Ștefan chiar în anul acela, revenind după aceea

în 1940 și chiar mai târziu și obținând rezultate deosebit de interesante. Așezarea, datând din perioada eneolitică, aparține așa-numitului Aspect cultural Stoican - Aldeni, rezultat din contactul triburilor culturii Cucuteni cu acelea ale culturii Gumelnița, chiar la limita dintre ariile de răspândire ale acestor două importante culturi preistorice de pe teritoriul României.

Magistrul întocmise, după cum se vede, un plan amplu și temeinic de cercetare a așezărilor pre- și protoistorice din spațiul extracarpatic - desigur după ce se consultase și cu Andrieșescu. Dacă acest plan ar fi fost continuat pe aceeași scară, s-ar fi ajuns, în câțiva ani, la o adevărată revoluție în privința cunoștințelor noastre despre aceste îndepărtate epoci în provinciile de la nordul Dunării. Dar moartea Magistrului, chiar în anul următor, și apoi "curbele de sacrificiu" de la începutul anilor '30 au încetinit ritmul cercetărilor preistorice - la un moment dat aproape intrerupându-l - întârziind mult progresul cercetărilor arheologice sistematice.

La sfârșitul verii aceluia an se întorseseră de la Roma, soții Vulpe și Grigore Florescu. Doamna Vulpe și-a reluat locul de asistentă la muzeu (în timpul celor aproape doi ani ai concediului de studii postul ei fusese suplinit de Hortansa), Radu a fost numit asistent de epigrafie greacă, iar Florescu asistent de epigrafie latină la catedra Magistrului.

Ecaterina Vulpe - Ernica, cum i se spunea de noi toți - pe atunci o blondă (mama ei era austriacă) zveltă și drăguță, cu un profil clasic, era foarte energică, cum a rămas de altfel până astăzi. Ea însoțit pe Radu la aproape toate săpăturile lui, publicând împreună rapoartele respective. Dar, în afară de acestea, a publicat mai puțin, remarcându-se în special prin lucrarea ei de la Roma, care tratează despre securile de aramă din spațiul carpato-dunărean, și prin aceea de la Școala Română din Franța, despre unele forme de vase preistorice din Peninsula Balcanică și din Asia anterioară.

Astăzi sunt multe femei-arheologi și în străinătate și la noi, dar pe atunci această îndeletnicire nu era socotită indicată pentru "sexul frumos". Ecaterina Dunăreanu-Vulpe și Hortansa au fost primele femei-arheologi din țara noastră, faptul acesta datorându-se tot înțelegerii Magistrului, el fiind cu totul lipsit de prejudecăți; a apreciat activitatea Ernichi și a Hortansei și nu a ezitat nici un moment să le arate încredere, pe care ele i-au răsplătit-o prin realizările ulterioare.

Grigore Florescu, bărbat "foarte bine" - după aprecierile doamnelor - brunet, cu sprâncene stufoase și ochi negri vii - făcea parte din ultima serie de discipoli ai Magistrului de dinainte de război, dându-și licența abia după încheierea păcii. Fusese mobilizat și luptase pe front, fiind rănit la mână dreaptă de atunci rămăsese cu câteva degete semianchilozate. Era bine pregătit, îi plăcea să lucreze pe șantiere, realizările lui de la Capidava meritând să fie date ca exemplu, atât în ceea ce privește săpăturile propriu-zise, cât și felului cum a înțeles de la început să asigure consolidarea zidurilor de incintă și a turnurilor: chiar acum această cetate poate constitui un adevărat model de cercetare și păstrare a unui monument istoric.

Ahia întorși la București am plecat la Histria. Magistrul (în vara aceea nu s-a mai dus la cetate) hotărâse ca și aceia dintre noi ce se specializează în preistorie trebuie să cunoască și problemele puse de un șantier clasic, greco-roman. Nemaivrând să-l trimită pe Metaxa la șantier - a format trei echipe cu noi cei tineri și ne-a trimis pe rând la Histria. Întâi s-au dus Ștefan cu Dody (care însă s-a îmbolnăvit și n-a stat decât puține zile), apoi Vasile Christescu cu Aura, iar ultimii ne-am dus noi, Hortansa și cu mine. Am lucrat în total trei săptămâni, dar, deoarece în primele zile n-au venit din satul vecin decât puțini lucrători, am făcut un drum cu căruța tocmai la Jurilovca, spre a găsi oameni. Pecurariu - fiind și el la șantier, unde desena diferitele inscripții descoperite - a venit cu noi și, având cunoștințe în acest mare sat, ne-a fost ușor să angajăm o echipă de 10 lipoveni. Ne-au promis că vor veni în prima duminică, după amiază, și într-adevăr, duminică după ora prânzului, în timp ce noi ne aflam pe malul lacului Sinoe și cercetam nerăbdători cu privirea intinsul apelor am zărit la un moment dat în depărtare o luntre cu pânzele întinse, care aducea echipa de lucrători

șteptată. Toți erau înalți și voinici fiind însoțiți și de soțiile a doi dintre ei, luate ca să le gătească, aducând și alimentele, deoarece la Histria n-ar fi avut de unde să și le procure. Pot spune că, în cele aproape cinci decenii de când fac arheologie, n-am mai avut o asemenea echipă de lucrători. Munceau cu o vigoare și cu un spor neobișnuit, mai ales dacă se ține seama că la șantierele clasice se lucrează cu târnăcoapele căci cazmalele n-ar răzbi prin mulțimea de pietre provenite din dărâmături. În schimb, o asemenea echipă n-ar fi fost potrivită pentru o săpătură preistorică, unde se lucrează aproape mai mult cu șpaclul!

Ca și Ștefan și Christescu, am lucrat și noi tot la o bazilică de lângă marile terme din cetate, dar n-am dezvelit-o în întregime; cu acest prilej am descoperit și prima bază de coloană a ceea ce s-a dovedit peste câțiva ani a fi palestră de lângă terme, care mi-a dat o mare emoție, la început crezând că este un altar cu inscripție. Doream în chip fîrlesc să găsim și noi inscripții, nu numai ziduri de calitate mediocră pentru a nu mai vorbi de zidurile târzii cu mortar de pământ, care împărțiseră, în mai multe încăperi, sălile inițiale ale bazilicii și pe care noi le-am înlăturat, deoarece pe atunci nu se dădea importanță unor asemenea resturi.

În afară de soții Pecurariu, tot atunci se afla la Histria și vestitul Moș Ion, pe care nu-l uitasem în imnul nostru arheologic din anul precedent, punându-l în contrast cu Metaxa:

"Harilaos Metaxa
Trage chiulu'n Histria...
Dar noroc cu moș Ion
Al Muzeului pion,
Că prin ziduri scotocește
Și inscripții tot găsește".

Într-adevăr, chiar în timp ce eram noi acolo, am mai descoperit în zidul cetății câteva monumente cu inscripții pe care însă Magistrul n-a mai avut prilejul să le publice și nici măcar să le vadă.

Întorși la București, credeam că pentru noi se încheiase anul acela campania de săpături și începusem să ne pregătim în vederea apropiatei plecări la Roma. Dar împrejurările au vrut altfel căci, la sfârșitul lui septembrie, Magistrul - pasionat acum de problemele preistorice, de neolitic - plecase la Bonțești, în fostul județ Râmnicu Sărat, lângă Focșani, la via prietenului său Marin Simionescu Râmniceanu, pentru săpături într-o așezare cu ceramică pictată cucuteniană, descoperită chiar în marginea satului. Dar, după câteva zile, boala de intestine de care suferea s-a agravat și, nemaiputând rezista s-a întors la București și ne-a trimis pe noi la Bonțești.

Am lucrat aici tot trei săptămâni încheiate în luna octombrie, pe o vreme de toamnă destul de rece, într-o regiune de dealuri unde și vara este răcoroasă, continuând adâncirea șanțului de sondaj început de Magistrul pe un bot de deal rupt și prăbușit mult din cauza torenților; după aceea săpat și alt șanț dincolo de râpă. Pământ așa tare n-am mai întâlnit - poate numai cu acela de la Sultana s-ar putea compara, terenul fiind în pantă ușoară, toate apele de ploaie se scurgeau repede la vale și nu pătrundeau în pământ. Magistrul - obișnuit cu cetățile greco-romane - începuse lucrul cu târnăcoapele și probabil că acolo nici nu s-ar fi putut săpa altfel, oricât ar fi fost de voinici oamenii veniți "de la munte", cum spuneau ei, adică din zona dealurilor mai înalte.

Cu excepția unor forme ceramice mai deosebite din stratul superior, în toate cele patru straturi de arsură masivă, rezultate din incendierea locuințelor cu pereți de bărne și nișele lipite cu lut gros, din patru locuri succesive, s-au găsit aceleași materiale de tip cucutenian. Acestea seamănă în mare măsură cu cele de la Ariușd - din Transilvania, dar au și unele elemente ce se apropie de acelea ale culturii Gumelnița; de aceea a fost încadrată de arheologii români în Aspectul Aldeni-Stoicani al culturii Gumelnița. Cred totuși că ar fi indicat să se studieze din nou unele dintre materialele acestui aspect (în special acelea de la Aldeni), descoperite în așezările situate pe dealurile din zona Curburii Carpaților.

Așa precum la Ruginoasa, descoperisem, printre alte piese, jumătatea superioară a unei statuete decorate cu motive spiralice incizate (când am descoperit-o, Hortansa a spus că o văzuse noaptea, dar întreagă...), tot așa, la Bonțești am găsit jumătatea inferioară a unei statuete masive, cu urme de ocră roșu pe corp. Fiind plină de pământ, în primul moment am crezut că statueta a fost spartă în timpul lucrului și am căutat de zor câteva zeci de minute să găsim jumătatea, pflirând printre degete tot pământul din jur. Numai după ce am văzut că nu găsim și a doua jumătate, am curățat bine partea găsită și atunci am constatat că ruptura era din vechime.

În timpul verii, tot când noi săpam în Moldova, Andrieșescu - potrivit planului întocmit de Magistru - a început săpăturile de la Sărata-Monteoru de pe proprietatea profesorului dr. Angheliescu, ministru liberal al școlilor, unde încă înainte de război se descoperiseră morminte preistorice cu schelete chirchite, iar în timpul războiului Hubert Schmidt făcuse cercetări în așezare și într-unul dintre cimitire. De data aceasta, Andrieșescu era ajutat de I. Nestor, căruia i-a cedat apoi, peste câțiva ani, conducerea șantierului; după cum se știe, deși a săpat acolo aproape treizeci de ani, nu s-au publicat decât câteva rapoarte preliminare. Poate că devotata lui colaboratoare, Eugenia Zaharia, va redacta monografia așteptată.

Tot în vara anului 1926, Ștefan - așa cum am amintit - a săpat la Aldeni, pe "Dealul Balaureului" de pe Valea Slănicului, iar după aceea la Poiana-Tecuci; Vasile Christescu a săpat la Vădastra, în județul Romanași, cercetând cele două așezări neolitice de acolo. El spunea că numai una ar fi fost cunoscută mai de mult, din vremea lui Cezar Bolliac, pe când aceea de la "Măgura Fetelor" a fost descoperită de el.

CAPITOLUL VI

Școala Română de la Roma

Fiind numiți, după cum am amintit, membri ai Școlii Române de la Roma, Hortansa și cu mine am luat, la 15 noiembrie 1926, trenul ce avea să ne ducă în Italia. Plecam împreună cu Ștefan, numit și el tot atunci membru al Școlii, într-unul din locurile convenite Universității din Cernăuți, care în anul acela nu-l recomandase ca membru al Școlii decât pe dr. Const. Zoppa, fiecare dintre cele trei Universități - București - Cluj - Cernăuți - avea dreptul la câte două locuri pe timp de doi ani; când un loc rămânea vacant, el putea fi ocupat pe baza recomandării directorului Școlii, deci a Magistrului. Tot atunci, Dorin a plecat la Fontenay aux Roses, lângă Paris, fiind numit membru al Școlii Române din Franța, al cărui director era Nicolae Iorga.

Pe vremea aceea nu circula încă un tren direct din București în Italia, iar Orient Express-ul ce pornea din Constantinopol, după ce trecea pe la Sofia și Belgrad, străbătea nordul Iugoslaviei și intra în Italia pe la Postumia, unde se aflau celebrele peșteri. Legătura trenului plecat din București cu Orient Express-ul se făcea la Vincovic, în Slovenia, și astfel se asigura posibilitatea să se ajungă în Italia (dar și la Paris), dar prin transbordare. Ajungând la Vincovic, după ce se luminase de ziua, am așteptat câteva ceasuri în restaurantul gării, iar transbordarea a fost destul de neplăcută, noi având două geamantane foarte mari (folosite câțiva ani când plecam la șantiere cu tot echipamentul necesar!) și grele încât, abia le puteam cocoșa în plasele vagoanelor.

Până la Veneția am mers de altfel în clasa a II-a, dar apoi am continuat călătoria cu clasa a III-a, cu bănci de lemn. Mai curios ni s-a părut faptul că la trenul luat din Veneția nu erau și vagoane directe de clasa a III-a până la Roma (ulterior asemenea anomalii au dispărut, putându-se călători direct cu clasa a III-a de la Roma până în ultimul colț al țării).

Ne-am oprit trei zile la Veneția și - cu toată vremea posomorâtă - orașul ne-a încântat. După aceea, între două treburi, am poposit câteva ceasuri la Bologna, ajungând la Roma la miezul nopții și începându-ne astfel stagiul roman ce avea să dureze circa 20 de luni.

După câte s-au scris despre Veneția ar fi temerar să o descriu eu, deși fiecare om o vede altfel. Certeste că și atunci, și în anul 1927 și în alți ani, când am revăzut-o, am colindat-o în lung și în lat, cercetând toate străduțele și trecând toate podulețele de pe nenumăratele canale, așa încât ajunsesem să o cunosc perfect și să mă orientez fără greșală, văzând astfel cu siguranță, multe lucruri pe care numai localnicii, nu și vizitatori ocazionali, le cunoștea.

O amintire cred, totuși, că merită să fie consemnată. Chiar în prima dimineață am pornit toți trei pe jos - de la hotelul de lângă gară, unde ne-am instalat - în dorința să vedem cât mai mult din oraș înainte de a ajunge în piața San Marco și lăsând pentru întoarcere călătoria cu vaporetto pe Canal Grande. Orientându-ne cu un mic plan cumpărat chiar la gară, am trecut numeroasele poduri și podețe, multe canale, privind cu nespus interes aspectele - pentru noi inedite - ale unui oraș italian suprapopulat; în cele din urmă am zărit, la oarecare distanță - dincolo de casele ce mărgineau strada pe care ne aflam - celebra clopotniță - il Campanile - a bisericii San Marco. După aceea, cotind pe altă străduță, am zărit și cupolele bisericii; deși cam obosiți, ne-am bucurat că ajunsesem fără să ne rătăcim și fără să-i întrebăm prea mulți trecători dacă suntem pe drumul cel bun.

Dar iată, când ne credeam mai aproape - sau poate tocmai fiindcă eram prea aproape și nu aveam perspectiva necesară - nu mai vedeam nici cupolele bisericii, nici măreții Campanile; mergeam câteva minute pe o stradă, ne întorceam apoi la stânga, pe altă străduță, ne oprim, încercând să ne dăm seama și să pricepem ce se petrece, dar zadarnic. După mai

bine de jumătate de ceas, când disperasem, am intrat pe neașteptate într-un fel de gang și, privind, ne-am trezit chiar în Piaza San Marco...

Cum nu luasem nimic în gură și nămânzisem, ne-am așezat tacticos la una dintre mesele cafenelei "Fiorian", instalate chiar în piață, și am cerut o cafea cu lapte și pâine. Dar în loc de pâine (pane), chelnerul aînțeles frîscă (panna), așa că a trebuit să plătim un supliment destul de gras, însă cel puțin ne-am astâmpărat foamea.

La Bologna ne-au impresionat în mod plăcut atât strada principală, ce duce de la gară în centru, cu portice largi pe ambele părți, pe sub care te poți plimba fără să-ți pese de ploaie, cât și cele două tunuri medievale înclinate, zidite în formă de paralipede dreptunghiulare (sau pătrate?) din cărămidă, care, totuși, nu se pot compara cu turnul din Pisa.

Muzeul de antichități de aici (Museo Civico), unul dintre cele mai mari din Italia, cuprindea - pe lângă nenumăratele piese etrusce și romane - foarte multe colecții mai vechi, ilustrând vestita cultură Villanova: zeci dacă nu sute de urne artistice decorate cu motive geometrice incizate, fiecare cu capacul său, și câteva morminte reconstituite integral ne-au dezvăluit, pentru prima dată, frumusețea ceramicii vestitei culturi din Prima epocă a fierului, răspândită în zona de la nord-est de Apenini, ale cărei influențe au pătruns până departe. Astăzi nu se mai poate susține, însă, părerea Magistrului - din Gelica - potrivit căreia, la începutul Haistatt-ului carpto-danubian, influențele villanoviene au jucat și ele un rol important.

Singura cultură preistorică din România care se poate compara, prin mormintele ei bogate, cu necropolele villanoviene, este cultura Gârla Mare - Cârna, despre care voi avea prilejul să vorbesc mai târziu. Cred totuși - fără a fi prezumțios sau subiectiv - că dintre toate necropolele acestei culturi din epoca bronzului, săpate până acum (și nu numai pe teritoriul României, ci și în Iugoslavia și Bulgaria), tocmai aceea de la Cârna (din județul Dolj), pe care am săpat-o în întregime în câteva campanii, a dat rezultatele cele mai frumoase. Judecând după unele aprecieri din publicațiile străine (și de ceea ce mi-a spus acum câțiva ani colegul Alexandru Vulpe), chiar monografia pe care am publicat-o în 1961 poate fi socotită cea mai completă, atât în ceea ce privește descrierea săpăturilor și a materialelor, cât și prin concluzii și, bineînțeles, prin cele peste 100 de planșe ce reproduc vasele și statuetele aflate și descoperite în cele 116 morminte descoperite de noi și pe acelea scoase la suprafață de apele lacurilor în timpul inundațiilor Dunării.

Școala Română din Roma era instalată atunci în două apartamente, la parterul înalt al unui bloc nou pe Via Emilio del Cavaliere, nr. 11, la doi pași de intrarea în Giordano Borghese și de Grădina Zoologică.

În apartamentul din stânga scării ce suia până la ultimul etaj, se aflau: biblioteca, 6 camere pentru membrii Școlii, două băi și un mic cabinet de toaletă; la subsol erau o sufragerie mare, o bucătărie de asemenea încăpătoare și camerele personalului de serviciu. Iar în dreapta ascensorului se găseau micul apartament al directorului - camera de dormit și o mare sală-birou, unde se dădeau și "recepțiile" pentru colegii de la celelalte școli străine de arheologie din Roma - apoi două camere pentru membri și apartamentul destul de confortabil al secretarului Școlii.

Trenul a sosit deci de la Roma, pe la miezul nopții, deși - cum era firesc - am luat un taxi - și noi și Ștefan aveam multe bagaje - am ajuns la Școală pe la ora 1,00 noaptea, dar până nu s-a deschis n-a fost prea simplu. Nu știam că la subsol, în dreapta intrării, era locuința portarului, dar din întâmplare aflasem că la parter, prima fereastră din stânga, era a camerei unuia dintre membrii Școlii; am aruncat deci cu pietricele în geam și, în cele din urmă, colegul Mesrobeanu, de la Iași, ne-a deschis ușa de la intrare și ne-a arătat camerele ce ne fuseseră destinate. Camera Hortansei și a mea era cea mai mare, fiind situată la colțul blocului și, cu cele două ferestre mari, era foarte luminoasă. Mobilierul era însă destul de simplu: două paturi de metal, cu nelipsitele noptiere, câteva scaune, o masă mare, un dulap

pentru haine și două biblioteci-rafturi... goale, pe care le-am umplut treptat cu cărți în cei aproape doi ani cât am stat acolo.

Desigur, dacă ar fi să depăn aici numai o parte dintre amintirile de la Roma, mi-ar trebui multe sute de pagini.

Impresia pe care o făcea - unui tânăr nou venit de la Dunăre - minunata capitală a Italiei, era covârșitoare, mai ales pentru un arheolog, căruia toate monumentele antice îi vorbesc astfel decât unui turist. E greu totuși de spus ce ne-a impresionat mai mult la început: Coloseul, forurile, templele sau muzeele cu excepționalele lor colecții! Ca să nu mai amintesc de Catedrala Sfântului Petru și de Vatican, cu neegalatele Stanze ale lui Rafael și cu Capela Sixtină pictată de Michelangelo.

Prefer să mă mulțumesc cu câteva însemnări în legătură cu colegii - în primul rând cu arheologii - și să amintesc principalele călătorii și întâmplări din această atât de frumoasă perioadă a vieții noastre, pe care, mai târziu, ne-am dat seama că n-am știut atât de o apreciam cum trebuia.

La venirea noastră se aflau la Școală, ca membri în anul al doilea, C. Daicoviciu, de la Cluj, și doi arhitecți de la București: Horia Theodoru și Ion Anton Popescu, amândoi "arhitecți diplomați ai guvernului francez". H. Theodoru a făcut, precum se știe, o frumoasă carieră în țară, mai întâi ca arhitect și arhitect șef al Comisiei Monumentelor Istorice după moartea lui Gh. Balș, iar apoi ca profesor la Școala de Arhitectură și la aceea de Belle Arte. Ion Anton Popescu era și el deosebit de talentat în meseria lui, dar - fiind dornic să câștige - a preferat cariera mai bănoasă de liber profesionist; a lucrat un timp și la Casablanca, în Maroc, dar a murit destul de tânăr, nu știu dacă în țară sau în străinătate, în orice caz înainte de ultimul război mondial.

Tot la venirea noastră - a celor trei arheologi din București - se mai aflau la Școală ca membrii "proaspeți" și C. Zoppa de la Cernăuți, Ion Moga de la Cluj, Constantin Radu de la București și Al. Mesrobeanu de la Iași.

Faptul că la Școală era organizată masa colectivă a membrilor, de care ne ocupam pe rând, fiecare, timp de câte două săptămâni, constituia un mare avantaj din punct de vedere financiar - mai ales că bucătăreasa, ca și femeia de serviciu, erau plătite de Școală - înlesnind totodată strângerea legăturilor dintre colegii veniți din centre universitare diferite. În același timp însă, avea dezavantajul de a trăi de fapt într-un mediu românesc și de aceea progresele în privința limbii italiene erau destul de lente. Din fericire, eu reușeam încă de la început să mă descurc destul de bine, căci citisem în cursul superior al liceului și apoi în anii de studenție câteva romane în limba italiană (între altele al treilea volum din celebrul ciclu Prin foc și sabie, Potopul și Pan Wolodyovski de Sienkiewicz, ultimul pe atunci încă netradus în românește); pentru ceilalți colegi, în primele luni a fost ceva mai greu.

Secretarul Școlii era Giuseppe Lugli, pe atunci "libero docente" la Universitatea din Roma și inspector la Soprintendenza Monumentelor din Roma și Lazio, un foarte bun specialist în topografia Lazului, dar (după părerea mea) tipul specialistului fără cultură generală și fără orizont larg. Ne lua și pe noi la excursiile prin împrejurimi și la vizitele la monumente și muzee, pe care le organiza cu studenții lui și, din acest punct de vedere, ne-a fost de mare folos; din păcate, însă, mi s-a părut un om destul de meschin și înclinat spre intrigă, ponegrindu-i față de Magistru pe acei dintre noi care nu-l erau pe plac. Este interesant de știut și faptul că, în timp ce noi eram la Școală, decl în anii când regimul fascist era la începuturile lui și nu se știa dacă și cât se va menține, Lugli se arăta pe față antifascist. Mai târziu, când i s-a părut că regimul s-a consolidat, s-a înscris în partid și, în 1937, când am vizitat din nou Roma, după aproape zece ani de la plecarea noastră de la Școală, el purta la butonieră insigna cu fascio littorio. A ajuns apoi profesor titular la Universitate și, ulterior, a fost ales chiar membru la Accademia Nazionale dei Lincei, iar mai târziu, membru (de onoare sau corespondent?) al Academiei Române, fiind invitat oficial în România de două ori: o dată în 1943 și altă dată în 1959, cu prilejul bimilenarului lui Ovidiu.

Fu n-am avut aproape nici un diferend cu Lugli, așa încât cred că pot fi obiectivi; este însă sigur că înrăutățirea treptată a atmosferei în rândul membrilor Școlii s-a datorat în mare măsură lui Lugli, deși beneficia cu prisosință de situația sa de aici: avea un apartament frumos chiar în localul Școlii, plătit - inclusiv lumina, încălzitul și personalul de serviciu - de Școală, plus o anumită indemnizație; în felul acesta, în scurtă vreme, și-a putut cumpăra un apartament la Roma. Dacă Magistrul nu murea în 1927, l-ar fi înlocuit chiar în toamna aceea; la mai puțin de două luni de la venirea noastră, Lugli - având un diferend cu Daicoviciu (e drept că nu era ceva prea greu să ajungi la asemenea rezultat, ținând seama de temperamentul acestuia) - i-a trimis lui Pârvan un raport foarte tendențios, în urma căruia Magistrul l-a cerut lui Daicoviciu, printr-o scrisoare destul de dură, să-și schimbe atitudinea. Într-o după amiază, după primirea acestei scrisori, Daicoviciu ne-a rugat să ne adunăm în bibliotecă și ne-a anunțat că va demisiona de la Școală, citindu-ne un răspuns, destul de mândru, pe care voia să-l trimită Magistrului. Toți cei adunați în bibliotecă - locul nostru obișnuit și pentru nici talfasuri colegiale, nu numai pentru lucru (lipsea numai H. Theodoru, în general foarte retras), am discutat situația; evident, nu puteam fi de acord ca un coleg să fie nevoit să părăsească Școala din pricina lui Lugli. La propunerea mea, s-a redactat o scrisoare colectivă către Magistru, arătându-i că cele relatate de Lugli erau tendențioase prezentate și unele chiar inexacte, diferitele neînțelegeri din Școală datorându-se tocmai lui; Daicoviciu a acceptat să aștepte răspunsul Magistrului înainte de a lua o hotărâre definitivă.

Din cele aflate mai târziu de la Radu Vulpe (el era atunci la București), scrisoarea noastră l-a uimit pe Magistru, deoarece - se pare - era prima dată de la întemeierea Școlii când constata o unitate de păreri și o deplină solidaritate în rândul membrilor. S-a hotărât atunci să-l înlocuiască pe Lugli, dar boala și apoi moartea nu i-au dat posibilitatea să-și realizeze această intenție. Nu-mi amintesc dacă a dat vreun răspuns scrisorii noastre, dar lucrurile s-au liniștit și Daicoviciu a rămas la Roma până în vara următoare. Cert este că aceasta a fost cauza sentimentelor nu prea favorabile ale lui Daicoviciu față de amintirea Magistrului.

Încă de atunci se vedea că el este o puternică personalitate și nimeni nu se îndoaie că pregătirea și dinamismul lui vor aduce științei istorice și arheologice românești contribuții însemnate. Pot spune fără ezitare că a depășit chiar cele mai optimiste așteptări, prin tot ceea ce a realizat ca arheolog de teren, ca profesor creator de școală și ca mare savant. Prin întreaga sa operă a constituit și memoria dascălului său, Vasile Bogrea, pe care îl admira și îl regreta atât de mult și despre care, chiar atunci când treceam pe lângă frumoșii pini ai Grădinei Borghese, îmi vorbea cu emoție și cu venerație. Dacă n-ar fi fost uneori așa de vehement și de dur, nu și-ar fi creat și dușmani, ci numai admiratori. Dar, întotdeauna, pentru judecarea unui om, trebuie cântărită toată activitatea și luate în considerație toate aspectele lui - iar rezultatul unui asemenea examen este covârșitor în favoarea lui Constantin Daicoviciu, care - dacă ar mai fi trăit măcar câțiva ani - ne-ar fi scăpat, cu autoritatea lui, de psihoza tragicologică ce a cuprins pe mulți nespecialiști, de acum câțiva ani!

Cu o ascuțită inteligență și o mare putere de muncă, foarte bine pregătit și permanent bine informat în domeniul antichității și al evului mediu timpuriu, Daicoviciu era de pe atunci un om foarte autoritar, dur, acceptând cu greu să fie contrazis. Se înțelegea bine că arhitectul Ion Anton Popescu, cu care n-aș putea spune că avea cu adevărat afinități temperamentale, acesta fiind foarte blând, deși foarte cinic.

Ion Moga de la Cluj, elev al profesorului Lupas (și consătean, de altfel, al acestuia), era pe atunci un tânăr bine pregătit, muncitor și foarte serios; după cum se știe - a făcut curând o frumoasă carieră, având contribuții prețioase în domeniul istoriei românilor transilvăneni, specialitatea lui. Din păcate, a murit prea tânăr - cred că înainte de a implini 50 de ani - și n-a putut da tot ceea ce pregătirea sa ne îndreptățește să așteptăm de la el.

Constantin Zoppa era mai în vârstă decât noi toți ceilalți: trecuse de 40 de ani, își

dăduse de mult un doctorat la Cernăuți, după ce studiasse la Viena; recunoștea că nu are ambiția să lucreze prea mult, fiind mai ales dornic să cunoască Roma și Italia cu minunatele lor monumente. În destul de scurtă vreme, a rupt relațiile cu Ion Anton Popescu și cu Daicoviciu, socotind că aceștia nu sunt destul de politicoși cu el - este adevărat că îl cam ironizau și illuau peste picior, pentru că nu vorbea prea bine românește; mama lui fiind germană, avusese o educație complet germană, din fașă până la Universitate, și numai în cercul studenților români de la Viena s-a simțit cu totul român, dar românește n-a reușit să vorbească niciodată perfect, nici chiar după ce trecuse de 80 de ani, când a murit. Între el și Moga aveau loc mereu controverse în legătură cu profesorul Lupaș și cu profesorul I. Nistor. Bineînțeles că Moga îl prețuia mai mult pe dascălul lui, în timp ce Zoppa - cred cu dreptate - socotea că opera lui Nistor era mai valoroasă; adversar hotărât al politicii acestuia, era obiectiv în aprecierea operei lui științifice. Firește că aceste discuții, la care uneori luam și noi parte, nu i-a făcut pe nici unul dintre ei să-și schimbe părerea, dar niciodată nu s-au certat.

Al. Mesrobeanu de la Iași, frate cu profesorul universitar de la Facultatea de medicină, dacă nu mă înșel, venise la Roma cu spiritul specific al istoricilor leșeni din vremea aceea, de ostilitate la adresa școlii istorice de la București și mai ales față de Iorga. De aceea, după primele discuții, raporturile mele cu el au devenit destul de reci, ba chiar după una mai îndârjită s-au rupt. Nu era vorba numai de critică, pe care oricine o poate merita și de care nici opera lui Iorga nu poate fi scutită, ci de încercarea sistematică de depreciere totală a omului și a operei, ridicând în schimb în slavă pe profesorul lui Ion Minea - un pitic față de uriașul care era Iorga.

Constantin Madu, băiat modest, extrem de muncitor și de cumsecade, studiind în special în arhive, s-a îmbolnăvit după câteva luni de la venirea în Italia de o amnezie ciudată, pe care atunci doctorii n-au putut-o explica. A stat luni de zile internat la spitalul de boli nervoase; și-a mai revenit, ba chiar, dacă-mi aduc aminte bine, a mai și publicat după ce s-a întors în țară, dar cred că efortul uriaș la care s-a supus singur, lucrând - și înainte de a veni la Roma, și după aceea - de dimineață până noaptea târziu, a fost adevărată cauză a bolii și a morții timpurii.

Toți lucram zilnic în bibliotecă - noi mai ales la Biblioteca Muzeului de Etnografie și Preistorie "Luigi Pigionini", al cărui director era pe atunci Ugo Antonielli; nu se făcea foc nici iarna, eu și Hortansa stând cu paltoanele pe noi, până ne înghețau mâinile și nu mai puteam face fișe; și așa - incet-încet - au trecut lunile de iarnă.

Biblioteca Muzeului Pigionini se afla la etajul III al clădirii, alături de cancelaria directorului, ambele camere fiind țicsite cu rafturi de cărți și reviste. Prea puțini străini citeau acolo, așa încât noi doi eram aproape întotdeauna singuri, făcându-ne din când în când de lucru și în cancelaria directorului, să ne mai încălzim puțin, acolo focul nelipsind niciodată. Alteori ne duceam la Biblioteca Națională, pe atunci instalată tot în aceeași mare clădire cu Muzeul Pigionini, dar până obțineai o carte sau o revistă trecea aproape toată dimineața. În schimb, în Biblioteca Institutului Arheologic German se lucra admirabil. Multe cărți și toate revistele erau în sala mare de lectură, fiecare putând-și lua singur volumele de care avea nevoie. Pe de altă parte, aceasta era (și cred că este și astăzi) cea mai bună bibliotecă de arheologie din Roma (în special pentru istoria antică și arheologică clasică), așa încât, terminând lucrul la Biblioteca Muzeului Pigionini, ne-am dus și acolo timp de 2-3 luni în fiecare dimineață. Instalată pe Via Sardegna (cred că la nr. 79), era relativ aproape de Școala noastră, iar la dus și la întors străbăteam frumoasa Giardino Borghese, o adevărată desfătare a ochilor prin pinii ei impunători. De foarte multe ori am făcut drumul spre casă împreună cu C. Dalcoviciu și cu acest prilej ne-am cunoscut bine și ne-am împrietenit.

În luna aprilie, au venit în Italia (și firește și la Roma) părinții mei. Tata, fiind atunci

consilier la Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie, a participat ca delegat la un Congres internațional al diferitelor uniuni similare (ținut la Milano) și ne-a adus câte un exemplar din primele două volume din Dacia (singurele pe care le-a putut publica Magistrul) și unul din monumentalele Getica. Nu e nevoie să mai spun ce bucuroși și impresionați eram, atât noi doi cât și Ștefan, când ne-am văzut primele lucrări tipărite și, totodată, ne-am văzut citați în Getica!

Intercalez aici, la începutul lui 1974, o paranteză amară: Se pregătește acum trimiterea la editură a volumului XVIII din Dacia, Noua Serie, care - purtând mlesimul 1974 - este un volum festiv pentru aniversarea și sărbătorirea a 50 de ani de la apariție. Deși R. Vulpe și cu mine suntem singurii colaboratori în viață ai volumului I/1924, s-a procedat în așa fel încât să nu mi se dea posibilitatea să colaborez la acest volum! Aceasta, cu toate că, după ce în anii când Andrieșescu era director, Dacia aproape murise - am reinviat-o cu adevărat, iar "seria nouă" n-ar fi putut nici să apară, nici să continue regulat dacă n-aș fi lucrat fără preget timp de zece ani, ceasuri peste ceasuri în fiecare zi (până și la șantier!), citind toate textele, chiar în limbile pe care le cunoșteam mai puțin bine, făcând corecturile, arătând cum să se întocmească planșele etc... E într-adevăr o dreaptă răsplată din partea celor care n-au nici un merit în privința reparației Daciei (5. 01. 1974).

Încă din timpul blândeii ierni romane și în cursul primăverii, în fiecare săptămână - așa cum am amintit - Lugli organiza câte o excursie în împrejurimi și câte o vizită la monumentele mai importante din Roma, la care luam parte și noi, membrii Școlii. În felul acesta am avut cel mai bun ghid posibil, specialitatea lui Lugli fiind tocmai "topografia" Romei și a Latiumului, cunoscătorii spunând că, după celebrul arheolog englez Ashby, el era cel mai competent în acest domeniu. Pe lângă obiectivele pur arheologice, am vizitat atunci și unele dintre vestitele Castelii romani, deosebit de pitoresc cățarate pe câte un vârf de deal, în multe dintre ele fiind și importante monumente arheologice.

Am vizitat cu el, pentru prima dată și Ostia - revenind apoi de mai multe ori, și atunci și în timpul călătoriilor mele ulterioare în Italia. Săpăturile întreprinse în anii aceia, în special sub conducerea profesorului Calza, dezveliseră cartiere întregi, inclusiv forul central precum și micul teatru roman, restaurat, unde se reprezentau piese grecești și latine. Aici am văzut Cei șapte împotriva Tebei, de Eschil, și altă piesă (nu-mi mai aduc aminte care), amândouă impresionante atât prin jocul și costumele actorilor, cât și prin decorul monumental ce le înconjură.

La Ostia ne-au uimit marile clădiri romane cu mai multe etaje - unele păstrate până la etajul al IV-lea - destul de bine conservate și consolidate. Știam din autorii latini că la Roma și în celelalte orașe mari ale imperiului existau clădiri înalte, cu multe etaje, dar până atunci nu avusesem prilejul să le vedem nici măcar în fotografii, necum în realitate.

Tot în această vară, împreună cu d-rul Zoppa și cu Ștefan, am făcut o excursie cu intenția de a ajunge la Fidenne, localitate ale cărei ruine le studiasse Grigore Florescu și despre care publicase o lucrare cu careși-a dat doctoratul; dar noi am ales intenționat o cale ocolită, care străbătea mai multe dealuri, de unde priveliștea era cuprinzătoare până departe.

La începutul lunii mai, Școala a organizat excursia anuală, "tradițională", la Napoli și Pompei, pe care de obicei o conducea Magistrul.

Deși văzusem de două-trei ori Ostia și cu toate că fotografiile Pompelui nu erau bine cunoscute, vizitarea acestui minunat de bine conservat oraș-muzeu din secolul I al erei noastre ne-a emoționat pe toți puternic. Plimbarea pe străzile perfect aliniate, cu pavaul încă bine întreținut (și cu trotuare uneori mai bune decât cele din București...), cu clădirile arhitecturii pline de sculpturi și de picturi murale de mare frumusețe - este atât de odihnitoare, încât, deși parcurgi pe nesimțite kilometri în câteva ore, parcă nici nu obosești.

În micul muzeu din incinta orașului, când am văzut cadavrele petrificate ale unor

dintre locuitorii surprinși de erupția Vezuviului, arși și acoperiți de cenușa care i-a conservat ca pe niște mumii îmbălsămate, am fost impresionat mai mult decât atunci când, cu mai bine de un deceniu mai înainte, elev în cursul inferior de liceu, citisem admirabilul roman al lui Bulwer Lytton - Ultimele zile ale Pompeiului.

La terminarea excursiei organizată de Școală, Hortansa, Ștefan, d-rul Zoppa și cu mine am plecat cu vaporul în Sicilia. N-am putut vizita atunci decât partea de răsărit a insulei și Palermo, din veșnică lipsă de bani. Dar minunatele peisaje și monumente ne-au rămas întipărite totdeauna pe retină. Și cu toate că am spus că nu voi povesti prea multe despre călătoriile noastre în Italia, câteva amintiri nu mă lasă să le trec sub tăcere.

După vizitarea Messinei, cu casele ei reconstruite aproape numai din lemn, după groaznicul cutremur de la începutul secolului, și având numai câte un etaj, ne-am oprit câteva zile și la Siracusa, unde am vizitat frumosul muzeu și l-am cunoscut pe renumitul arheolog italian Paolo Orsi, directorul muzeului și supraintendent al regiunii. Aici, după ce ne-am plimbat prin oraș și ne-am oprit îndelung la teatrul grec - lângă care am văzut primii papirusi - am făcut o excursie la vestitele Latomie din vremea coloniei grecești - cariere de piatră și în același timp ascunzători în timpul primejdiilor. Pe drum, pe o căldură toridă, intram aproape în flecare curte țărănească să cerem apă, fără să ne putem răcori. Am plecat apoi cu trenul mai departe, ajungând seara la Siracusa, cum i se spunea atunci orașului ce poartă acum din nou numele antic - Agrigentum de pe coasta "de sud" a Siciliei. Potrivit indicațiilor din Ghidul Italiei, de la gară ne-am dus la hotelul Bellavista, indicat cu o stea - deci, după regulile din vremea aceea, de bună calitate. Dar nici unul dintre noi n-a putut dormi, din pricina nenumăratelor insecte flămânde, la ora 4,0 dimineața fiind siliți să ne îmbrăcăm și să ne suim pe terasă.

Hotelul acela nenorocit își merita însă numele: priveștiștea era extraordinară; chiar de la hotel terenul cobora în pantă lină - pe o distanță de 4-5 km, până la marea palidă de dinaintea de ivirea zoriilor, printre plantațiile de măslini, toate înverzite; se zăreau, din loc în loc, ruinele celebrelor temple grecești de la Agrigentum. Pot spune că această priveștiștea era mai impresionantă decât tot ceea ce văzusem până atunci în Italia! De cum s-a făcut ziua, ne-am strămutat la alt hotel și am luat o trăsură-landou deschisă și - pentru 25 de lire (pe atunci valorând peste 200 de lei) - am fost plimbași toată dimineața pe la toate templele, dintre care unele păstrează încă aproape în totalitate coloanele peristilului. Într-un loc unde se lucra încă, am cumpărat cu 2 lire, de la un lucrător, o mică lucernă de teracotă, singur apăsă arheologică pe care am avut-o (și o am încă) în casă. De aici am plecat la Palermo, în al cărui Muzeu Arheologic sunt păstrate piese de o valoare excepțională - în special metropolele templului de la Segesta. Am făcut și o mică excursie chiar până la Segesta, unde se află templul grecesc din secolul VI sau V î.e.n., în mijlocul unui peisaj excepțional: pe un munte destul de înalt, într-o poiană mare din mijlocul unei păduri seculare, construcția aceea monumentală, cu coloanele sale impunătoare, se ridică singuratică și parcă, tocmai de aceea, mai impresionantă. Cum până atunci nu văzusem nici Parthenonul, nici templele de la Paestum, din Campagna, templul acesta grecesc de la Segesta ne-a părut o adevărată minune; și la drept vorbind, cred că și este una!

În altă zi am suit la Monreale - cel "cu grădini de portocale" din versurile poetului - orașel cocoțat pe coasta unui munte, cu o catedrală uriașă, din turnul căreia privirea îmbrățișează dealurile ce coboară până departe, la mare. Frescele din interiorul catedralei sunt adevărate capodopere, iar chiostul mănăstirii este mai mare și mai frumos decât celea ale bisericilor San Giovanni în Laterano și San Paolo fuori le mura din Roma; colonete cvadruple, unele încolăcite, altele drepte, bătute cu mozaicuri ce sclipesc în soare, mărginesc acest portic interior ce închide în mijloc o grădină plantată cu arbuști și flori multicolore.

Îmi aduc aminte și de un detaliu nostim de la sosirea noastră la Palermo. Când ne-am spus numele la "recepția" hotelului, funcționarul de serviciu i-a spus lui Zoppa că are un nume italian; atunci Gh. Ștefan s-a recomandat Giorgio Stefano, ceea ce mai întâi l-a

veprina pe responsabil, și apoi i-a cerut să-și treacă în registru numele corect.

Întorcându-ne la Napoli (tot cu vaporul), Hortansa și cu mine am mai rămas o zi și ne-am dus din nou la Pompei să asistăm la reprezentarea uneia dintre tragediile lui Euripide (?). În teatrul roman. Mult mai mare decât acela de la Ostia, teatrul era arhiplin cu turiști străini, iar spectacolul a durat mai bine de două ore și ne-a încântat prin el Insuși cât și prin decorul natural ce-l înconjură, fiind și permanent acompaniat, aproape în surdina, de o mică orchestră cu instrumente de suflat.

În luna iunie, în vederea documentării în muzee pentru lucrările fixate de Magistrul, Hortansa și mie, pentru anul acela, ne-am dus în regiunea Picenum, la Adriatică. La muzeul din Ancona n-am putut lucra deloc, nu atât pentru că toate colecțiile erau tocmai în curs de mutare într-un local nou, mult mai mare, cât pentru că noul director, Moretti (ulterior numit suprîntendent chiar la Roma) își inchipuia că va studia și va publica el toate materialele și nu era dispus să ne lase să fotografiem piesele ce ne interesau. Dar după ce i-am scris lui Lugli și acesta a intervenit la profesorul Roberto Paribeni, bun prieten al Magistrului, i s-au dat lui Moretti dispoziții categorice să ne sprijine, dându-ni-se posibilitatea să lucrăm cum trebuie.

În cele câteva zile cât trebuia să așteptăm rezolvarea situației, ne-am dus la Ascoli Piceno (oraș cu frumoase clădiri medievale) și la Offida (orașel cocoțat între dealuri, făcând de la gară, pe jos și pe arșiță, cei 3-4 kilometri, și la fei la întoarcere), unde am studiat și desenat materialele care ne interesau din muzeele locale.

Am mai dat apoi o raită până la Veneția, în drum oprindu-ne și în minunata Ravenna. Mormântul marelui Dante din catedrala orașului nu mi s-a părut că ar avea și o valoare artistică deosebită. În schimb, mormântul împăratului Galla Placida - cu ferestre de alabastru, dacă nu greșesc, prin care se filtrează o lumină blândă, ca și cele două mari bazine creștine din afara orașului, amândouă datând din secolul VI cu mozaicuri de mare valoare artistică pe pereții interiori (ținând locul unor fresce), sunt opere arhitectonice neprețuite, care merită să fie vizitate de oricine se oprește la Ravenna.

Scurt timp după întoarcerea la Roma, venind într-o după amiază "acasă" (adică la Școală), găsim afișată în bibliotecă o scurtă notiță a lui Lugli, însoțind o telegramă a profesorului Ion Jianu, pe atunci președinte (?) al Academiei Române, care glăsuia simplu: "Profesore Pârvan, direttore Scuola, deceduto". A fost unul dintre cele mai dureroase momente din viața mea, deși din păcate, am avut parte de multe de acest fel... Știam cu toți că Magistrul era bolnav, că fusese chiar în primăvara aceea în Germania și apoi la Paris să se caute; dar Dorin ne scrisese de la Paris că doctorii diagnosticaseră o simplă apendicită cronică și Magistrul se întorsese la București să se opereze, acolo fiind mulți chirurghi buni, colegi cu el la Universitate. I se propusese să fie operat la Paris și - la argumentul lui că nu avea cu el destui bani pentru plata sanatoriului și a doctorilor, Scarlat Lambrino, din prima "generație" de discipoli ai Magistrului, aflat acolo la studii (unde se căsătorise cu Marcelle Plot, cunoscută specialistă în ceramica greacă, al cărei frate era un doctor renumit) - l-a asigurat că va avea el grija de problema materială. Din păcate, Magistrul nu s-a lăsat convins, afirmând că are toată încrederea în colegii lui de la Facultatea de Medicină. Câtă încredere meritau, s-a văzut aproape imediat! La trei zile după operație, profesorul Amza Jianu și ceilalți doctori plecaseră în week-end la Sinaia, lăsându-l pe Magistrul în grija unui intern. Făcuse probabil însă că, și dacă profesorul Jianu ar fi rămas în București, nu ar mai fi avut ce face, deoarece - având un furuncul la mână - amânase operația (care trebuia făcută urgent) timp de două săptămâni. Ca și cum n-ar fi putut lăsa această sarcină unui dintre colaboratorii săi! Nefiind operat la timp, Magistrul a făcut peritonită și, în cursul zilei de duminică, s-a simțit rău și a murit după câteva ceasuri; precum se știe, pe atunci nu se inventase încă antibioticele. Dacă operația s-ar fi făcut la timp, imediat după ce el se întorsese la București și se întinase, ar fi avut toate șansele să scape!

Pare ciudat că, cel puțin în dimineața aceea, Magistrul avea presentimentul că va

muri. Într-adevăr, Lambrino - care se întorese și el în țară - s-a dus pe la ora 10,00-11,00a să-l viziteze la sanatoriu; i s-a spus că bolnavul nu se simte bine și vizita trebuia amânată. Și-a lasat atunci cartea de vizită și a plecat destul de contrariat. Nu apucase însă să ajungă la colț, la Șosea, când a fost chemat înapoi; primind cartea lui de vizită, Magistrul a cerut să fie lăsat să-l vadă. Iar în cursul scurtei vizite, s-a arătat foarte descumănat, spunându-i lui Lambrino că simte că va muri. N-au trecut nici câteva ceasuri și presimțirea s-a adevărit.

Nu ne puteam obișnui cu gândul că știrea poate fi adevărată și plângeam cu hohote. Lugli încerca să ne dea speranțe, spunând că în telegramă este o greșală de gramatică - decedato în loc de deceduto, și deci s-ar putea să fie o farsă... Din păcate, însă, nu era decât o greșală gramaticală; telegrafiind la București, Lugli a primit imediat confirmarea morții Magistrului.

Ne simțeam rămași orfani, știind că nu vom mai simți niciodată în preajma noastră sufletul acela mare, inima aceea cuprinzătoare și inteligența aceea scilpitoare care să ne călăuzească și mai departe pașii, noi fiind încă foarte tineri - aveam 25 de ani! În același timp, toate speranțele noastre în legătură cu viitorul arheologiei române, cu înființarea Institutului de Arheologie și cu continuarea în același ritm a unei activități temeinice se spulberau. Ne întrebam chiar dacă mai este bine să mai rămânem încă un an la Școală și dacă n-ar fi mai indicat să ne întoarcem în țară și să vedem acolo ce e de făcut. Căci, cu bietele leșuri de la muzeu, nu ne puteam face iluzii că vom putea trăi omeneste. Ștefan a plecat însă la București - în concediu legal de vară - să-și dea seama de situație. Noi am rămas, scriindu-i lui Andrieșescu și întrebându-l cum crede că e mai bine să procedăm, iar el ne-a răspuns destul de repede să stăm unde suntem, căci "are el grijă" de toate. Și am rămas.

Curând, Andrieșescu a fost numit director al muzeului și tot atunci i s-a creat prin lege și catedra de arheologie preistorică, fiind imediat numit profesor titular. În postul de subdirector al Muzeului a propus numirea lui Metaxa, iar pe mine m-a propus pentru înaintare în postul de conservator, fost al lui Metaxa. Numirile acestea au intrat însă în vigoare abia pe data de 1 ianuarie 1928 și pe aceeași dată, după ce l-am scris din nou lui Andrieșescu, mulțumindu-i pentru știrea trimisă și arătându-i totuși că numai cu un singur salariu nu vom putea rezista în București, el a recomandat-o pe Hortansa ca asistentă titulară la muzeu, în locul rămas vacant prin înaintarea mea.

În luna august am plecat în vacanță la Florența, unde ne-am întâlnit cu Kico și cu Silvia Panaitescu (se căsătoriseră în vara aceea) și am vizitat împreună nu numai minunatele monumente și împrejurimi ale acestui neegalat oraș al Renașterii, dar și Pisa, Siena, Perugia și Assisi.

De la Siena ne-am dus și la San Gimignano, un oraș medieval construit pe o colină și înconjurat de ziduri cu multe turnuri. În unele momente te simțea transpus într-adevăr cu câteva secole în urmă... Într-o seară, ieșind pe balconul camerei de la etajul II al hotelului din mica piață centrală a orașului, cu nelipsita fântână în mijlocul ei, umbrele zidurilor și petele de lumină așternute printre ele de razele lunii, în liniștea aceea deplină, m-au făcut o clipă să mă îndoiesc că sunt în anul 1927 și nu în evul mediu târziu; numai faptul că, în locul vreunui soldat medieval, se strecura din când în când pe stradă câte un italian din zilele noastre m-a făcut să revin la realitate. În 1928, când ne-am întors la București, am început să scriu un eseu despre San Gimignano, dar n-am apucat să-l termin, chiar atunci apărând în revista "Gândirea" un articol foarte frumos al lui Tudor Vianu despre acest oraș și, în chip firesc, am renunțat.

Mi se pare totuși prezumțios să încerc să descriu aceste orașe și comorile lor de artă, după tot ce au scris de călătorii și specialiști iluștri. Fiecare oraș își are atmosfera lui specifică, nici unul nu poate fi confundat cu celălalt și toate îți lasă amintiri de neuitat, mai ales dacă ai avut norocul să zăbovești mai mult în ele sau să le mai revezi cel puțin o dată. Cine ar putea rămâne indiferent în Piața Signoriei sau în fața frescelor lui Fra Angelico din Mănăstirea San Marco din Florența? Sau cine s-ar putea desprinde ușor de minunatele

ansamblu arhitectonic din Pisa - celebrul turn înclinat, catedrala, bapstisteriul și Campo Santo (cimitirul) cu frescele lui? Și cum ai putea să uiți frumoasa piață din Siena, cu primăria din al cărui turn - după ce ai urcat peste 300 de trepte - ai o priveliște uluitoare, nu numai asupra celebrei piețe în care au loc și astăzi vestitele alergări de cai ale diferitelor cartiere, ci și asupra minunatului peisaj al Toscanei? Sau, după ce ai admirat frescele lui Giotto din catedrala cu două etaje interioare a Sfântului Francisc din Assisi, să nu te întrebi cum s-a putut petrece miracolul Renașterii, care într-un răstimp scurt a dat lumii pictori, sculptori și arhitecți ce vor rămâne pe veci nemuritori în istoria omenirii?

Dacă, la București, lucrurile păreau să revină la normal (mi s-a povestit că, în timp ce urmau cortegiul, Iorga, înconjurat de toți cei interesați, distribuia diferitele posturi rămase vacante la moartea Magistrului), situația Școlii Române din Roma nu părea deloc strălucită. Forurile academice din București - directorul Școlii fiind numit, potrivit legii, de Ministerul Învățământului, la propunerea Academiei - socoteau că, de vreme ce a murit Părvan, nu mai avea cine să conducă Școala de la Roma și se întrebau dacă această instituție mai este necesară. De altfel nici nu se prea știa ce se mai lucrează la Școală, deoarece Magistrul nu mai fusese la Roma din ianuarie 1926 și deci nu mai dispuneau de nici un raport recent al directorului. Înainte deci de a lua o hotărâre, s-a decis totuși delegarea profesorului Ion Bianu să facă o inspecție temeinică la Școala de la Roma și să raporteze Prezidiului Academiei.

Impresia mea - în timpul vizitei sale la Roma - a fost că lui Bianu nu i-ar fi plăcut să fie el directorul Școlii, dar știind că acesta are totuși un caracter preponderent arheologic-latoric, nu a făcut vreo propunere în acest sens. Oricum, venind la Roma cu soția sa, în septembrie 1927, a stat două-trei săptămâni, tănuind mult cu Lugli (care a avut grijă să ne încondeieze pe cei mai mulți dintre membri), dar discutând destul de mult și cu mine; mi-am dat toată silința să-i arat că membrii Școlii lucrează serios și că ar fi o greșeală să nu se continue activitatea acestei instituții, care în câțiva ani își crease - bineînțeles mai ales datorită notorietății Magistrului, dar și temeinicelor studii publicate în primele volume ale anuarelor Ephemeris dacoromana și Diplomatarium - un prestigiu și un loc de frunte printre celelalte școli străine de arheologie din Roma. Printre altele, i-am arătat că, fără această instituție, ar dispărea posibilitatea pregătirii sistematice a tinerilor cercetători români nu numai în domeniul arheologiei, dar și în acela al limbilor și literaturilor romanice, în acela al cercetării bogatelor arhive italiene și chiar în domeniul restaurării monumentelor istorice. Păcat că astăzi "Accademiadi Romania" este numai o bibliotecă, în timp ce Ungaria, Cehoslovacia, Polonia și chiar Finlanda au institute științifice la Roma pentru studii antichități, de această posibilitate fiind lipsiți tinerii cercetători români.

În timp ce eu discutam cu Bianu și-i conduceam pe la monumentele pe care le revedea cu plăcere, Hortansa o plimba pe micuța doamnă Bianu - foarte delicată și la propriu și la figurat - care nu uita niciodată să cumpere aperitive (printre care și minunatul somon afumat) pentru întregul colectiv ce lua masa acum împreună cu ea și cu profesorul Bianu.

Dintre bărfele lui Lugli, îmi amintesc una (mi-a spus-o chiar Bianu): îl informase că d-rul Zoppa intră în bibliotecă... în papuci, deși nu cred că aceasta era o problemă de discutat cu Bianu și, în orice caz, nu avea nici o legătură cu seriozitatea activității celui "Impricinat".

După înapoierea profesorului Bianu la București am aflat, totuși, că în curând va fi recomandat și numit un nou director al Școlii, ceea ce dovedea că raportul lui nu fusese defavorabil, renunțându-se la ideea absurdă a desființării. Pentru ocuparea postului de director s-a dat de altfel o luptă destul de aprigă, încercându-se să fie satisfăcut, ca de obicei, un partizan politic.

Murise regele Ferdinand, liberalii erau din nou la guvern și se făceau presiuni pentru recomandarea lui Emil Panaitescu, numit de curând profesor titular de istorie veche la Universitatea din Cluj; el era ginerele ministrului, de atunci, al României la Roma, Lahovary și, bineînțeles, membru al partidului liberal. De fapt, toată cariera universitară a lui Emil

Panaiteescu s-a datorat faptului că Magistrul nu putuse opune un veto la anumite presiuni politice în momentul în care aștepta de la guvernul liberal înființarea Institutului de arheologie, fără să dea totuși un aviz favorabil. Cu ani de zile mai înainte, când nici un alt specialist nu obținuse încă doctoratul, titlu ce se cerea pentru numirea într-un post de profesor, Emil Panaiteescu fusese numit suplinitor (sau provizoriu ?) la Cluj, pe baza unui raport al Magistrului, la data aceea nefiind încă nimeni pregătit pentru acel post, deoarece D.M. Theodorescu era încă de la crearea Universității Române de la Cluj (1919), profesor de arheologie. De la conferențiar provizoriu și până la titular definitiv (pe baza celebrului articol 81 din vechea lege a învățământului superior) era însă o distanță ca de la cer la pământ, mai ales că, între timp, preopinental nu publicase nici o lucrare temeinică. Această distanță a fost... sărită însă de legăturile politice și de tăcerea Magistrului, impusă de motivele amintite.

Pofta vine însă mâncând, cum spune proverbul, și acum Emil Panaiteescu dorea să fie urmașul lui Vasile Pârvan la direcția Școlii Române de la Roma. Când s-a discutat însă la Academie recomandarea lui Emil Panaiteescu pentru acest post, Nicolae Iorga s-a opus vehement, cu toată autoritatea lui, arătând că similitudinea științifică a lui Emil Panaiteescu nu-l poate îndreptăți la această numire. L-a propus, în schimb, pe G.G. Mateescu, discipol al Magistrului și fost membru al Școlii, la data aceea conferențiar la Universitatea din Cluj și autor al unor temeinice studii. Academia a aprobat această propunere, iar Ministerul, scrâșnind... "liberal" din dinți, a făcut numirea.

Lugli, care avusese unele conflicte și cu G.G. Mateescu atunci când acesta fusese la Roma (1922-1924), nu era deloc încântat de această numire, nepierzând nici un prilej să arunce câte o săgeată înveninată, spunându-ne că el va demisiona din postul de secretar după venirea lui Mateescu. E destul de probabil că, până la urmă, chiar așa s-ar fi întâmplat, căci nici noul director nu-l "avea la inimă", cum ne-a spus în primăvara lui 1928, când a venit la Roma.

Mateescu era încă relativ tânăr - nu cred că avea atunci mai mult de 35 de ani - și lucra cu multă râvnă în special în domeniul onomasticii trace. Înalt, slab, foarte delicat dar și foarte dârz, suferea din păcate destul de serios de inimă și peste doi ani s-a prăpădit, așa încât Emil Panaiteescu tot și-a putut ajunge scopul, fiind numit în 1930 director; nu știu de ce la data aceasta Iorga nu s-a mai opus. Din punct de vedere administrativ, Panaiteescu a făcut totuși unele lucruri utile, dar din acela al prestigiului și științific frește că nu corespundea. Să revin însă la toamna anului 1927.

O dată cu plecarea lui Daicovicu și a lui Ion Anton Popescu (și a lui C. Radu?), rămăseseră vacante câteva locuri, completate în toamnă cu Ștefan Pașca, de la Cluj, lingvist priceput (a făcut repede o frumoasă carieră universitară), dar din păcate a murit tânăr; apoi Cezar Șerbu și doamna Gâzdaru de la Iași, precum și arhitectul Șt. Balș de la București.

După ce am terminat redactarea lucrărilor pentru primul an (Hortansø L'eta del Bronzo nel Piceno, iar eu L'eta del Fero nel Piceno), în vacanța de iarnă am plecat amândoi la Paris, unde sora mea Marioara (moartă chiar în anul când scriu aceste rânduri - 1969!) urma Ecola des Chartes. Pe lângă monumentele și muzeele Parisului, am vizitat împreună cu Dorin - atunci membru al Școlii Române din Franța - orașele Reims și Rouen și cutreleram împreună cu toate împrejurimile La Rouen, aspectul medieval al orașului era cu adevărat impresionant, deoarece multe străzi și nenumărate case datau de la sfârșitul evului mediu și-ți dădeau posibilitatea să trăiești atmosfera specifică acelor vremuri. Și când te gândești că, în timpul ultimului război, toate aceste miracole arhitectonice au fost distruse de bombardamentele anglo-american, pentru a alunga pe ocupații germani!

Deși, cum era de așteptat, impresia pe care ne-a făcut-o Parisul cu toate minunile lui a fost copleșitoare, faptul că am nimerit o iarnă foarte geroasă și cu destul de multă zăpadă ne-a împiedicat să profităm cum am fi vrut de luna aceasta de vacanță; după câteva ceasuri

de alergături - înghețam în adevăratul înțeles al cuvântului și trebuia să intrăm repede la muncă. Așadar într-una din cafenelele de pe Bulevardul St. Michel, unde și locuiam, la Hotel des Beaux-Arts.

Până în primăvară, când a venit noul director Mateescu la Școală, viața s-a scurs destul de liniștită, cu munca în bibliotecă, vizitele repetate în muzee și inerentele fricțiuni între oamenii care locuiau împreună și deci se vedeau prea des... Numai Lugli mai făcea din când în când câte o gugumănie. Așa de pildă, în februarie sau martie 1928 a venit în vizită la Roma, soția lui Șerbu (mai târziu mare comandantă străjeriță, ca și el, ceea ce nu i-a împiedicat să divorțeze), o tânără foarte frumoasă; cum era firească, a locuit cu soțul ei în camera acestuia de la Școală. Dar, după vreo două zile, Lugli mi-a spus indignat: "Ha visto? hanno dormito insieme nello stesso letto!", ca și cum n-ar fi fost cel mai normal lucru din lume ca doi soți să doarmă în același pat, dacă încap! O clipă mi-a venit pe buze întrebarea: Cum se face că totuși are și el un copil, dacă are asemenea "principii" dar n-am avut tupeul necesar.

Mateescu a venit spre sfârșitul lui aprilie și în curând toți membrii Școlii am pornit, sub conducerea directorului, în obișnuita excursie anuală. Ne-a însoțit și Leon Diculescu, un prieten bun al fratelui meu, venit la Roma cu o bursă, iar în anii următori și el membru al Școlii. În afară de Napoli și de Pompei, am făcut și o călătorie circulară în Sicilia (pe care Mateescu n-ovizitase când fusese membru al Școlii), mergând și la Sellnunt, cu impunătoarele ruine ale templelor sale pe care le văzusem în 1927. De atunci m-am întrebat mereu de ce americanii nu sacrifică două-trei milioane de dolari pentru a ridica la loc ruinele acestor mărețe temple, ale căror coloane și arhitrave zac pe locul unde au căzut acum multe sute de ani fiind prea grele și masive pentru a putea fi furate și transformate de locuitorii satelor vecine în piatră de construcție.

Ne-am oprit și la Taormina - cu măreața priveliște a vulcanului Etna, pe care îl vezi cel mai bine din teatrul grec, și cu marea de la poalele muntelui, de un albastru neasemnat, atât de deschis, atât de transparent și de strălucitor. Mai târziu în 1937, când am vizitat insula Capri și Grotta Azzura, am văzut o mare de aceeași culoare.

Întorși la Roma, viața s-a scurs relativ liniștită, fiecare lucrând de zor la problemele pe care le studia. După terminarea lucrărilor, am hotărât cu Hortansa ca - înainte de întoarcerea în țară - să facem o excursie în Spania, din România fiind înfinit mai greu să ajungem tocmai la celălalt capăt al Europei. I-am scris lui Dody la Paris, el a fost de acord și, în seara de 11 iulie 1928, am plecat din Roma, întâlnindu-ne cu el peste două zile, la Narbonne în sudul Franței, iar de acolo am intrat în Spania. La Barcelona ne-am cumpărat bilete de tren valabile 2000 de km, putând în felul acesta să vizităm o bună parte din orașele situate în centrul- sud și în răsăritul Spaniei: în cele aproape trei săptămâni ale acestei călătorii, am fost la Barcelona, Madrid, Escorial, Toledo, Cordoba, Sevilla, Cadix, Alger/Oras și Gibraltar. După aceea, prin Milano și Viena ne-am întors la București la începutul lui august.

Deșigur, deși eram dornici să ne întoarcem în țară și să ne revedem familiile, am rămas totuși mai mult în Spania, dar banii erau pe sponci; pe vremea aceea peseta era o monedă "forte" - valoarea peste 30 de lei, adică de patru ori cât lira italiană. Și cu toate că au trecut mai bine de patru decenii de la această călătorie, multe imagini mi-au rămas întipărite pentru totdeauna în minte: Minunatele ramblas (bulevarde) de la Barcelona (oraș în care ne înțelegeam foarte bine vorbind italianește cu intelectualii, căci aceștia vorbeau o catalană cultă), frumoasele catalane brune și elegante, cu pieptenele lor mari înfipt în păr și susținând o uriașă dantelă neagră ce atârna pe spate. Nu mi-a plăcut însă catedrala, construită într-un stil încărcat și foarte cludat (eu cel puțin nu-mi dau seama cum ar trebui clasificată), la drept vorbind un adevărat coșmar!

Apoi ruinele palatului maur de la Granada, și în primul rând celebrul "Patio de los leones"; pădurea de coloane din interiorul catedralei (fostă moscheie) din Cordoba; mărețul

Guadalquivir ce curge leneș la marginea Sevillei, Toledo cu casa- muzeu al lui El Greco și cu Alcazarul impunător; orașul Cadix scăldat în apele Oceanului, Algeiras - destul de mizerabil și primitiv pe vremea aceea - sau masivul și impunătorul Escorial, cusutele de săli și încăperi și aproape tot atâtea, dacă nu și mai multe, sute de portrete ale "regilor catolici".

Sosind la Madrid de la gară, ne-am dus la o pensiune ținută de o franțuzoaică, pentru care aveam o recomandare de la patroana hotelului din Barcelona; nu mai avea însă nici o cameră liberă și ne-a dat adresa unei alte pensiuni, foarte modeste, unde nimeni nu știa altă limbă decât spanio!a, așa încât ne-am înțeles cam greu. Se mânca însă bine și, ciudat, unele feluri de mâncare erau parcă românești - ostropel de pui, ardei umpluți, fripturi la grătar etc. Tot ca la noi, pe vremea aceea, în paturi erau și "anumite" insecte.

Desigur, n-am pierdut prilejul să ne ducem și la o corrida, la "Plazza de torros" din Madrid, luând bilete pentru locuri a las ombas, mai scumpe dar și mai sus; spectacolul ținea 4-5 ceasuri și nu se putea sta atâta timp în soare. Oricât de crud era, ne-a plăcut totuși, fiind pasionant; îți dai imediat seama că e vorba într-adevăr de o luptă pe viață și pe moarte, cea mai mică neatenție a toreadorului putându-i costa viața. Dintre cei 8 tauri programați, unul sau doi nu prea aveau poftă de luptă și publicul i-a huiduit iar conducătorul luptelor a ordonat scoaterea din arenă și înlocuirea lor; bineînțeles însă că în arenă nu intrau decât pe rând, câte unul. Doi toreadori au fost străpuși de coarnele taurilor și scoși pe targă din arenă, iar a doua zi am citit în ziare că muriseră.

La Madrid și în restul Spaniei viața se desfășura după un ritm ce nouă ni se părea foarte curios - nu știu dacă și astăzi e la fel. Probabil din cauza căldurii (eram în iulie!) lumea ieșea la plimbarea de după amiază abia după ora 8,00 seara, iar pe la 10,00 -11,00 pe străzi era o animație neobișnuită.

Dintre întâmplările acestei călătorii, multe mi-au rămas încă și acum, după peste șase decenii, destul de vii în minte. La Barcelona, de pildă, sau mai degrabă lângă Barcelona, la Montjuich (daca nu mă înșel), într-un fel de Luna Park instalat pe vârful unui deal, se afla, între altele, o cabină, deschisă de la nivelul pieptului în sus, ce se ridica - după ce te suiai în ea - în vârful unui stâlp înalt de câteva zeci de metri. Hortansa n-a avut curajul să se urce, dar Dody și cu mine ne-am dus, împreună cu o englezoaică; de sus se putea admira nu numai Barcelona, dar și Mediterana până departe în zare, spre Baleare. Englezoaica ne întreba mereu câte ceva, arătând-o jos pe Hortansa, iar noi, neânțelegând și crezând că întreabă cine este, dădeam din umeri; până la urmă Dody i-a spus de câteva ori: "E lady of...", arătându-i o întâi pe Hortansa, și apoi arătându-mă pe mine!

În dimineața când voiam să plecăm la Escorial, în gara Madridului un individ ne-a auzit că vorbim românește și a intrat îndată în vorbă cu noi; era un evreu plecat din țară. Ne-a convins că nu e decât un singur tren bun, la care nu sunt însă valabile biletele noastre și trebuie să plătim fiecare câte 5 pesete pentru un loc în așa- zisa clasă "prima de butacas" - deși nu era vorba de fotolii, ci de simple locuri comode de clasa I.

La Cadix, am ținut morțiș să facem baie în apele... Oceanului; ne-am dus la pla je puțin după ora 4d.m., am închiriat costume și ne-am bălăcit cât am putut, așa fiind destul de caldă. Afară de vreo doi copii, ce se tot învârtteau în jurul nostru, nu mai era nimeni în apă. De abia pe la ora 6,00 când ne-am hotărât să plecăm, am văzut că începe să vină lumea, după ce își făcuse seasta...

De la Cadix am plecat cu un autobuz deschis spre Algeiras (cam ca acela care circula între București și Alexandria pe atunci și cu care ne-am întors în 1924 de la periegeza cu Andrișescu), de-a lungul falezelor înalte ale Oceanului, parcurgând timp de vreo două ore nenumerate serpentine și ajungând peste câteva ceasuri la destinație, unde străjuieste stânca Gibraltarului. Pe uscat nu se putea intra direct în colonia engleză; trebuia să luăm o șalupă și să debarcăm în port, viza pentru Spania dând implicit dreptul să vizitezi și Gibraltarul. Ne-am plimbat pe strada principală, pitorească și în pantă, cu sute de cafenele și tot felul de prăvălii care "amîntri" pentru turiști. Am luat apoi una dintre trăsurile cu coviltir, care

to apăra de razele nemiloase ale soarelui, și ne-am tocmit cu birjarul să ne ducă cu 5 pesete până la Punta de Europa; după planul orașului, acesta era cel mai înaintat pinten al stâncii, spre Africa. După câteva sute de metri, ajunși într-un parc cu palmieri impunători, birjarul începea morțiș că am ajuns; a trebuit să parlamentăm la fiecare trei- patru sute de metri ca să-l hotărâm să meargă mai departe. În cele din urmă ne-am oprit tot în parcul acela mare și frumos, dar desigur că nu acolo era Punta de Europa; de acolo nu se vedea țărul Africii, așa cum ar fi trebuit; am făcut calea întoarsă în port și de atunci la Algesiras.

Neașteptat este și peisajul podișului arid dintre Madrid și Toledo. Trenul străbate podișul - la 800 de metri deasupra nivelului mării - aproape în linie dreaptă; într-un anumit loc era ridicat un monument înalt de câțiva zeci de metri; vizibil din depărtare, dar nu-mi mai amintesc în amintirea cui fusese construit.

Spania a fost și este, zice-se o țară săracă și, desigur, aspectul mahalalelor și al multor sate confirma această afirmație. Cu toate acestea - în minte că am discutat de multe ori problema aceasta; în cursul celor 19 zile "spaniole" - n-am văzut nici un singur om desculț, cei săraci purtând în picioare un fel de târlci de pânză sau stofă. Și în nici unul din trenurile cu care am călătorit (totdeauna cu clasa a III-a, cu excepția "primei de butacas" de la Escorial), n-am întâlnit oameni murdari sau cu baine zdrențuite. Avea un fel ciudat de a bea apa și vinul în tren; ridicau deasupra capului, cu amândouă mâinile, un ulcior sau un fel de burduf destul de mare, deschideau larg gura și dădeau de la distanță drumul lichidului pe gât, fără ca, aparent, să aibă nevoie să înghită - ca și cum lichidul trecea direct în esofag - până se săturau. Când scriu aceste rânduri, îmi stăruie în minte întrebarea: voi mai avea prilej să revăd vreodată Spania?

CAPITOLUL VII

Reluarea activității în cadrul Muzeului Național de Antichități și a cercetărilor arheologice

Abia întorși în țară în anul 1928, Andrieșescu m-a delegat să inspectez săpăturile începute de I. Filimon la Cristești, lângă Tg. Mureș cu banii Muzeului Militar. Era un arheolog foarte entuziast, dar și foarte... "amator" care, ca toți cei din categoria lui, era preocupat numai de obiectele pe care le găsea și nicidecum de problemele științifice legate în primul rând de observațiile stratigrafice. Desigur că mi-am făcut datoria, redactându-mi raportul în acest sens către Andrieșescu, și cred (dar nu sunt sigur) că nu i s-a mai dat suplimentul cerut.

Ceva mai târziu, în a doua jumătate a lui septembrie 1928, am plecat la Pitești și de acolo într-o nouă cercetare arheologică în județul Teleorman, împreună cu Vasile Christescu la examenul de capacitate el obținuse media 10, fiind proclamat în tîlul dar cea mai apropiată catedră vacantă fusese aceea de la Pitești, unde soția lui, Aura, era directoarea Școlii Normale de Fete. Ulterior a fost transferat profesor la liceul "Gheorghe Șincai" din București. Pentru săpături ne-am oprit în satul Frumoasa; eu am sondat vreo două zile o mică și ciudată așezare gumelnițeană, a cărei suprafață era în cea mai mare parte acoperită cu prundiș de râu (deși era pe înălțime); numai într-o latură exista un strat de cultură, destul de sărăcăcios și acesta. Christescu a săpat ceea ce credea că este un castru roman cu val de pământ, având în interiorul valului o palisadă arsă. Christescu a socotit că datează dintr-o perioadă romană târzie, materialele ceramice descoperite fiind pe atunci cu totul necunoscute. Acum câțiva ani, colegul N. Constantinescu de la Institutul de Arheologie, reluând săpăturile, a putut constata că e vorba de o cetate de pământ din secolul al XIV-lea, deci sigur veche-românească datarea și încadrarea culturală făcând-o pe baza ceramicii, care acum nu mai constituie o necunoscută.

Între timp îmi dădusem la dactilografiat lucrarea de doctorat *L'eta del ferro nel Piceno fine all'invasione dei Galli Senoni* - și mă rugam mereu ca Andrieșescu să o citească și să facă cuvenitul referat, pentru a se putea numi comisia (la început se numeau numai cei doi referenți) și să fixeze data examenului. În cele din urmă mi-am dat referatul (vreo două pagini și jumătate), însușit și iscălit și de G. Murnu (al doilea referent), așa încât - în primele zile ale lui decembrie 1928 mi-am trecut doctoratul. Comisia ar fi trebuit să fie prezidată de Nicolae Iorga, decanul de atunci al facultății. Dar el nu venea la asemenea examene așa încât comisia a fost compusă din cei doi referenți și din profesorul S. Mehedinți și C. C. Giurescu. Și examenul acesta - la care am obținut calificativul maxim, "magna cum lauda" - a avut loc într-o marți, ca și prima lucrare de proseminar la Magistru...

Numai făcând știință nu se prea putea trăi în România pe vremea aceea, lefurile de la muzeu cum am mai spus, fiind cam 50% din lefurile profesorilor secundari. La rugămintea mea, Hortansa și cu mine am fost recomandați de Andrieșescu directoarei Institutului "Pomilian", unde fusese și el mulți ani profesor; mie mi s-au repartizat cele câteva ore de limba elenă de la clasele a VII-a și a VIII-a, iar Hortansei, o catedră de geografie și de drept. Tot atunci ea și-a pregătit examenul de capacitate (la geografie și drept) acestea fiind - cum am spus - materiile pe care le preda la Pomilian, examenul trecut cu succes în primăvara lui 1929, ea fiind clasificată a doua pe țară. Eu am urmat Seminarul Pedagogic, pentru a putea obține autorizația de a preda orele de limbă greacă la un institut de fete - singurele ore pe care le-am avut vreodată în învățământul secundar, păstrându-le până la sfârșitul anului școlar 1939.

În ceea ce privește mereu promisa asistență la catedra de preistorie, Andrieșescu a făcut, e drept, o intervenție scrisă la minister pentru crearea postului. Tatăl meu s-a dus să vorbească cu directorul general al învățământului superior din minister, în speranța că va putea urgenta lucrurile, dar l-a spus cam ezitând: "Vedeți, dvs. stăruiiți pentru postul acesta, dar dl. Andrieșescu ne-a spus că nu aceasta este problema cea mai urgentă la catedra noastră". Iată de ce nici atunci, nici în anii următori, când un asemenea post nici nu mă mai putea interesa, deoarece îmi trecuseră și examenul de docență, nu s-a mai creat nici un post bugetar de asistent la catedra de arheologie preistorică.

Încă înainte de plecarea noastră în Italia, sora mea cea mai mică, Irina - Nina sau Ninuța, cum o alintam noi - se îmbolnăvise de piept, continuând astfel seria nenorocirilor din familie. Se pare că microbii fuseseră luați într-o casă din str. Barierei nr. 4 (în dosul Gării de Nord), unde locuisem între 1921-1924 și unde - cum am aflat după aceea - copiii proprietarului suferiseră și ei de piept. Ticu neavând mijloace necesare să o interneze într-un sanatoriu, iar pe atunci doctorii eficace nu prea erau, Ninuța a murit în iulie 1929, la câteva luni după ce părinții mei reușiseră să se mute într-o casă bună, în fosta Alee D din Parcul Delavrancea (astăzi Strada Ady Endre, nr. 7). Dar de la Ninuța am luat și noi microbul și celelate două surori - Marioara și Nela (Cornelia). Prima a reușit, după multă suferință, să scape, rămânând însă mereu fragilă. Dar Neluța - după ce reușește prima pe țară la concursul pentru puținele catedre de limba italiană, luând media 10 și obținând o catedră la Sibiu (probabil că anul petrecut acolo l-a zdruncinat de tot sănătatea) - s-a prăpădit la 30 de ani, la 6 decembrie 1936, când eu am intrat în Spitalul Colentina; ultima dată o văzusem la începutul lui noiembrie într-unul dintre sanatoriile TBC de la Predeal, ducându-mă la ea cu d-rul N. Georgescu - bunul meu prieten "Năiță".

Deoarece am vorbit aici despre surorile mele, e poate bine să adaug câteva cuvinte și despre Marioara. Înainte de a termina liceul, a învățat limba elenă cu un profesor de origine macedoneană și în felul acesta - o dată cu bacalaureatul, a dat și diferența de liceu clasic, pentru a se înscrie la filologia clasică - atunci prima și singura studentă la această specialitate - luându-și ca materie secundară italiana.

Profesorul care o învățase limba elenă spunea că n-a mai avut încă un asemenea elev, ceea ce era adevărat, Marioara, dispunând pe lângă inteligență, și de o tenacitate neobișnuită.

La Facultate a luat numai "bile albe", obținând în 1927 destul de greu, totuși, o bursă pentru Paris. Directorul învățământului superior (de care depindea într-o bună măsură acordarea bursei) era tot D. Burileanu, profesorul de limbă elenă de la Universitate, care îi puneă piedici, spunându-i lui C. Kirițescu (secretarul general al ministerului și președintele Comisiei de burse în anii aceia) că nu fusese o studentă prea bună. Tata i-a arătat atunci acestuia, carnetul de studentă, plin numai cu bile albe - inclusiv la examenul cu Burileanu - și așa Marioara a putut obține bursa.

S-a înscris la Ecole des Chartes de la Paris, a terminat-o cu succes după patru ani, fiind - mi se pare - singura din România, după Ovid Densușianu, care a absolvit cu "diplomă oficială" această vestită Școală de arhivistică și biblioteconomie. La sfârșitul primului an, primise un certificat prin care se atesta că a fost "classée avant le premier classé" (cetățenii strălâni nu puteau ocupa locuri în clasamentul oficial, de care depindea repartizarea în posturi) și astfel i s-a menținut bursa, cu toate intrigele unei colege care trâmbeia că: "toată familia Dumitrescu" are burse, ca și cum ar fi fost vreo legătură între o bursă și alta!

Îmbolnăvindu-se și ea, Marioara a fost internată în unele sanatorii, a fost și operată, în cele din urmă însă născându-se, iar la întoarcerea în țară a fost numită bibliotecară la Arhivele Statului din București; în primăvara lui 1943 a dat concurs pentru ocuparea catedrei de biblioteconomie de la Școala Superioară de Arhivistică, reușind prima dintre cei trei candidați și fiind numită profesoară. Cu un an mai înainte, își dăduse și doctoratul cu o lucrare despre un trubadur francez. Altă monografie, consacrată trubadurului Almeric de Belenoy (Poésies du troubadour Aimeric de Belenoy) - teza ei de la Ecole des Chartes - a

fost publicată în 1935 într-o colecție de mare prestigiu de la Paris (Société des anciens textes français).

După terminarea examenului pentru ocuparea catedrei, Victor Papacostea (membru al comisiei) spusese că este "cea mai realizată dintre kolegele noastre". Dar ce folos, căci mai târziu, câțiva kolegi invidioși au făcut un denunț mincinos, susținând că și ea ar fi făcut politică, deși nici măcar nu avusese vreodată această intenție. De aceea, la desființarea Școlii de Arhivistică, nu a fost încadrată la facultate, ca ceilalți kolegi, începând atunci pentru ea o perioadă grea, când cu slujbă, când fără, până în 1963, când a fost pensionată. La 22 ianuarie 1969, a murit din pricina unui cancer - metastază la plămâni.

În iarna 1928-1929, Andrieșescu dorind să expunem în muzeu și unele dintre obiectele preistorice descoperite în săpăturile din ultimii ani, care nu mai aveau loc în vechile vitrine, m-a rugat să mă îngrijesc de executarea unei vitrine centrale și a unor vitrine panouri. Am pierdut multă vreme cu tâmplarul angajat, dar până la urmă am instalat, chiar în prima sală a muzeului, vitrina și panourile cu planșe (prinse pe pereți); secția preistorică - reprezentată până atunci de câteva zeci de obiecte înghesuite în vreo trei vitrine din sala cu tezaurul de la Pietroasa și cu vase grecești din colecția Mavros! - a căpătat o pondere ceva mai mare în muzeu.

Tot atunci s-au făcut formele legale pentru achiziționarea colecției Butculescu, Hortansa inventariind piesă cu piesă - confruntând cu vechiul inventar al lui Butculescu - miile de obiecte achiziționate mai târziu de minister, deși cu destulă greutate, multe dintre piese erau destul de comune, în schimb altele - mai ales preistorice, descoperite în așezările neo-eneolitice de la Zâmbreașca, Tigănești-Calomfirești, Balaci (toate din Județul Teleorman), erau importante și din punct de vedere științific.

În acest răstimp al iernii 1928-1929, m-am zbatut să găsesc banii necesari tipării tezei de doctorat, nu numai pentru că, pe vremea aceea, fără tipărirea tezei nu se elibera diploma de doctor, dar și pentru că, fără diplomă, nu mă puteau înscrie la examenul de docență.

Grigore Florescu obținuse, mai înainte, de la Banca Națională prin guvernatorul ei, Tilică Burlileanu (oltean și el, ca și Grigore Florescu) un ajutor de 30 000 lei pentru tipărirea lucrării sale despre Arcul de triumf al lui Constantin cel Mare de la Roma; l-am rugat deci pe tatăl meu (și el oltean...), care-l cunoștea bine pe guvernator, să solicite un ajutor similar pentru tipărirea tezei mele; destul de curând ni s-a comunicat că mi se aprobasese aceeași sumă ca și lui Grigore Florescu. În aceeași perioadă, profesorul C.C. Giurescu, fiind și directorul Așezămintelor Culturale I.C. Brătianu și I.I.C. Brătianu, mi-a acordat și el un ajutor din partea acestor așezăminte pentru tipărirea tezei, așa încât - cblar dacă sumele obținute nu erau încă suficiente, lucrarea fiind relativ voluminoasă - am dat teza la tipar la tipografia "Universul". Desigur, nu această tipografie era cea mai indicată pentru o asemenea lucrare, cu mii de note și foarte multe figuri în text, plus un număr de planșe, dar era cea mai ieftină și, după câteva luni de sforțări repetate pentru a se termina tipărirea (culesul și tipărirea colilor întrerupându-se mereu) și pentru corectarea numeroaselor greșeli (textul fiind în limba italiană), am reușit să scot volumul în luna mai a anului 1929 (215 pagini format în octavo; 21 figuri și 9 planșe).

Mai înainte de apariția volumului, discutasem cu Andrieșescu, problema docenței, dar el se lăsa greu, invocând diferite motive - ba că ar fi bine să mă duc în Germania (deși nu spunea cu ce bursă a-și putea face acest lucru), ba că nu am de ce să mă grăbesc; eu îl dădeam, însă, exemplul lui Radu Vulpe, care în toamna precedentă își trecuse examenul de docență și plecase la Școala Română din Franța.

Firește, aș fi putut cere eu însumi fixarea unui examen de docență, fără ca el să facă demersurile necesare, dar atunci când o docență nu era cerută de facultate, toate cheltuielile de deplasare ale profesorilor de la universitățile din provincie (câteva zeci de mii de lei) trebuiau plătite de solicitant, ceea ce eu n-aș fi putut face. În cele din urmă, când l-am dat

pe primul exemplar din teza tipărită, cu duvenita dedicație, a fost impresionat de volum și mi-a promis că va cere înființarea unei docențe de "Preistoria Europei de sud-est", la primul an al anului profesional; chiar dacă a mai amânat lucrurile vreo lună, totuși, înainte de vacanța de vară, la ultima ședință a consiliului facultății, a propus înființarea docenței și propunerea a fost aprobată, recomandându-se Ministerului să facă formele necesare pentru publicarea concursului, ceea ce s-a întâmplat abia prin luna decembrie 1929. Dar, întrucât - potrivit prevederilor legii - trebuiau să treacă 6 luni până la ținerea concursului, pentru ca eventualii candidați să aibă timpul necesar să se pregătească - examenul n-a avut loc decât spre sfârșitul lui 1930. Președinte al comisiei a fost numit, și de data aceasta, tot Iorga, dar el n-a venit, iar comisia a fost prezidată de Iuliu Valaori, membri fiind I. Andrieșescu și G. Murnu, din partea Universității din București, Paul Nicorescu de Iași și D.M. Theodorescu de la Cluj.

Puțină lume mai știe astăzi în ce consta un asemenea concurs, care era tot atât de pretențios ca un concurs pentru ocuparea unei catedre universitare. Pe lângă lucrarea tipărită, prezentată o dată cu actele necesare înscrierii, concursul prevedea două lecții ținute în fața comisiei și a publicului (pentru pregătirea fiecărei lecții, candidatul avea 24 de ore de la comunicarea subiectului) și dintr-un colocviu asupra tezei. Una dintre lecții trebuia să trateze despre probleme de metodologie în arheologie (la care am folosit o lucrare a unui specialist german, împrumutată chiar de Andrieșescu, dar subiectele celelalte lecții nu mi le mai amintesc).

Cei ce obțineau titlul de docent universitar făceau parte din corpul profesoral al facultății respective, spre deosebire de preparatori, asistenți și șefi de lucrări, care se încadrau în corpul didactic ajutat.

Îmi aduc aminte foarte bine cum, după prima lecție, coborând cu Andrieșescu în ascensor de la etajul III al Facultății de Istorie (concursul avea loc în sala de mulaje a catedrei de arheologie), acesta mi-a spus textual: "Prea clar, domnule Vladimir, înțeleg toată lumea". De uimire, eu trebuie să fi făcut ochii "cât ceapa" și el a adăugat imediat: "Adică, vezi, nu trebuie să se creadă că oricine poate face acest lucru"...

Atunci mi-am dat seama, pentru prima dată, de ce lecțiile și conferințele lui erau de multe ori confuze. Pe lângă lipsa unui dar natural de vorbitor, el căuta cu tot dinadinsul să arate cât de profunde sunt problemele științei noastre. Mărturisesc însă că n-am împărtășit niciodată acest punct de vedere, socotind întotdeauna că una dintre calitățile esențiale ale oricărei contribuții științifice și ale oricărei lecții este și trebuie să fie claritatea.

Oricum, comisia s-a declarat foarte mulțumită de lecțiile și răspunsurile mele și m-a recomandat în unanimitate pentru titlul de docent universitar - titlu acordat de minister pe data de 1 iulie 1930 (și... re acordat în 1966 printr-o nouă lege a titlurilor universitare). Dar întocmirea și publicarea deciziei respective nu a mers de la sine. Constatând că trecuse o lună de la încheierea concursului și nu mi se comunica rezultatul, m-am dus la subdirectorul general al învățământului Superior, Al. Valeriu, să-l întreb de ce nu se fac formele legale. Oarecum stânjenit, el a încercat să-mi explice că, din pricina uzului și abuzului (în scopuri bănești) pe baza acestui titlu la Facultatea de Medicină, ministerul se gândește să modifice legea. În timp ce eu căutam să-l conving că de pe urma titlului de docent la Facultatea de Litere nu se poate câștiga decât dreptul de a te prezenta la un concurs de conferențiar - dacă și când există un asemenea post vacant, - a intrat în biroul profesorului Tb. Sauclic - Săveanu, atunci ministru în guvernul național - țărănesc (fusese un timp și ministru ad interim la învățământ). Imediat mi-a întins mâna și, potrivit obiceiului universitar din Austria, unde studiasc el pe vremuri, m-a întrebat: "Ce mai faciți, domnule coleg?" Al. Valeriu a făcut ochii mari și apoi mi-a promis numaidecât că se va interesa de problemă. Într-adevăr, așa cum am amintit, la 1 iulie a apărut în ziar informația că mi s-a acordat titlul de docent la Facultatea de Filosofie și Litere. Aveam 27 de ani și jumătate, singurul docent universitar mai tânăr decât mine fiind atunci Grigore Moisil.

Cine știe însă cât mai întârzia decizia dacă profesorul Sauclic - Săveanu n-ar fi venit

la minister chiar în momentul acela! Deși a fost un element strălucit al școlii arheologice de la Viena și, în această calitate, a întreprins săpături în insula Andros (dacă nu greșesc) din arhivele grecesc, profesorul Săveanu nu s-a impus și în domeniul epigrafiei, unde contribuțiile sale au fost uneori contestate. Noi, cei tineri pe atunci, l-am cunoscut încă din 1923 sau 1924, când venea pe la Magistru, la Seminar, și l-am preluat întotdeauna pentru atitudinea sa cu totul occidentală, atât de contrastantă cu a altor profesori. Mai târziu, am avut prilejul să colaborez cu el în mai multe rânduri și niciodată nu a încercat să marcheze distanța care mă separa de el din punctul de vedere al situației și al vârstei, fiind întotdeauna de o politețe desăvârșită. Niciodată nu ni se adresa nouă, celor cu aproape douăzeci de ani mai tineri, altfel decât cu "domnule coleg" și tocmai de aceea mi-am consacrat cu plăcere multe zile în anii următori, în perioada când conduceam muzeul și periodul nostru Dacia, pentru punerea la punct a materialului ilustrativ al contribuțiilor sale. Într-una din fotografiile trimise, el, alături de un monument de la Mangalia - era în costum de baie, și a trebuit să-i cer desenatorului nostru Polonic să-l îmbrace... pe clișeu.

Din aceleași motive pentru care, cu doi ani mai înainte, fusesem silit să predau ore de limbă eienă la Institutul "Pompilian", în luna februarie a anului 1930 am ceruși și am obținut, datorită înțelegerii directorului de atunci al Direcției Presei și Informațiilor, Eugen Filotti, un intelectual de valoare și de o distinsă ținută să flu numit referent pentru probleme culturale la direcția pe care o conducea (uneori depindea de Ministerul Afacerilor Externe, iar alteori de Președintele Consiliului de Miniștri), cumulul fiind admis atunci. Dar m-am obligat de la început să vin regulat la noul serviciu (aceasta fiind condiția pusă de directorul Filotti, disperat de numărul mare al sinecristurilor care veneau mai ales la leafă și, în felul acesta, în cei mai bine de opt ani cât am lucrat aici, am pierdut - pentru cercetarea științifică - un timp uriaș. Din aceeași pricină și campaniile mele de săpături au fost mai scurte, căci trebuia să le fac exclusiv în timpul concediilor anuale de odihnă. Am continuat totuși să public diferite articole, printre care unul cerut pentru volumul Închinare lui Nicolae Iorga, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani.

Fără să fi fost în interesul meu pentru un salariu pe care l-aș fi avut dacă aș fi fost numit asistent la catedra lui Andrișescu nu era de natură să mă încante și, pe această temă, am avut unele discuții nu tocmai plăcute cu el; nu voia (sau nu putea) să insiste pentru crearea unui post de asistent, care mi-ar fi cruțat opt ani de muncă într-un domeniu și într-o instituție la care până atunci nici nu mă gândisem.

N-au lipsit însă nici unele satisfacții. În vara lui 1930, "Asociația Academică Vasile Pârvan", a foștilor membri ai Școlii Române de la Roma - care instituiseră premiul anual "Vasile Pârvan" în valoare de 5.000 lei pentru cea mai bună lucrare a unui membru al asociației, apărută în anul precedent - mi-a decernat acest premiu pentru teza mea, *L'eta del ferro nel Piceno*.

În anii următori au apărut câteva recenzii foarte favorabile în unele reviste străine de prestigiu: una în "Revue Archéologique" semnată de vestitul Salomon Reinach; a doua în "Revue des Etudes Anciennes", semnată de Paul Grenier și alta în "Bullettino di Paleologia italiana", a lui Ugo Antonielli, care a reprodus în întregime tabelul meu cronologic pentru necropolele picene, fiind de acord cu toate concluziile mele.

Colegul Radu Vulpe a publicat și el, peste vreo doi ani, o recenzie în revista clasică "Orpheus" din București; după ce făcea unele obiecții, foarte normale din partea unui specialist care are alte păreri, conchidea că lucrarea mea "este una dintre cele mai bune sinteze privind subiectul tratat", deși, în faptea singura sinteză publicată până atunci (și încă câteva decenii după aceea, când o cercetătoare italiană a reluat problema, citându-mă la tot pasul), celelalte lucrări fiind rapoarte de săpături. Când l-am întrebat pe Radu Vulpe care erau celelalte "lucrări de sinteză" la care se referea, mi-a amintit de rapoartele de săpături ale lui Brizio, despre necropolele de la Novilare, publicate într-un volum din seria Monumenti Antichi, rapoarte foarte importante, ce-i drept, dar nicicum slutețe asupra epocii fierului

în Placem.

Revenind la "Asociația Academică Vasile Pârvan", despre care am amintit mai sus, precizez că ea fusese întemeiată încă de pe când Hortansa și cu mine eram la Roma, așa încât, în chip firesc - la puțină vreme după întoarcerea noastră la București - ne-am înscris și noi ca membri ai ei. Asociația ținea în fiecare an o adunare generală, cu prilejul căreia, după obiceiul la dare de seamă asupra activității, comitetul de conducere își depunea mandatul și se alegea un alt comitet. Încă de la prima adunare generală și câțiva ani după aceea, președinte a fost Emil Panaitescu, din comitet făcând parte permanent (până la încetarea activității asociației, în 1938). Alexandru Marcu, Alexandru Busuioceanu, Paul Nicorescu și Radu Vulpe, aleși și ei președinți (nu mai știu dacă chiar în ordinea amintită aici). Din 1929 (sau 1930), am fost ales și eu membru în comitet și, în 1937, președinte.

Trebuie să consemnez și faptul că, în anul 1931, V. Christescu, fost și el membru al Școlii de la Roma în 1930 -1931, n-a mai fost recomandat de directorul Școlii (la data aceea, Emil Panaitescu) pentru al doilea an (deoarece nu-i plăcuse un articol publicat de Christescu în ziarul "Mișcarea"). Prietenul Christescu a publicat o broșură în legătură cu activitatea științifică (aproape inexistentă) a directorului Școlii; Emil Panaitescu a apelat la comitetul asociației, rugându-l să-l dezarmeze public pe Christescu. Eu m-am opus, arătând că nu fusese criticată Școala și activitatea ei, ci modesta activitate științifică a directorului, iar cererea acestuia n-a obținut majoritatea voturilor membrilor comitetului.

În 1934, asociația a publicat un volum omagial - "În memoria lui Vasile Pârvan" -, pregătit pentru 1932, când se împliniseră 5 ani de la moartea Magistrului și 50 de ani de la nașterea lui, din diferite motive volumul n-a putut apărea decât doi ani mai târziu. În afară de contribuțiile multora dintre membrii Asociației, la acest volum au colaborat câțiva învățați străini, prieteni și admiratori ai Magistrului (Jerome Carcopino, Mateo de la Coste, Gabrielle de Sanctis) ca și unii dintre colegii, discipolii și admiratorii din țară ai marelui dispărut.

În vara lui 1929, fondurile de săpături fiind încă suficiente, am hotărât să întreprindem cercetări în nordul Moldovei, la Horodiștea, și dincolo de Prut, la Petreni.

În prima dintre aceste localități, punctul - socotit mai dinainte ca fiind o așezare preistorică - s-a dovedit a fi o movilă din imediata apropiere a apelor Prutului, în care, în afară de cioburi puține și necaracteristice, am găsit o cantitate uriașă de chirpic ars, resturile probabile ale unei întărituri feudale. În schimb, am descoperit, pe o culme îngustă din apropiere, așezarea preistorică de la care și-a luat apoi numele cultura Horodiștea din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, rezultatele fiind studiate și publicate de Hortansa într-un studiu din Dacia.

La Petreni - la răsărit de Prut - n-am găsit, însă, pe nimeni care să ne poată indica locul unde săpase în 1901, profesorul von Stern, de la Universitatea din Odesa, așa încât, după o călătorie până la Cetatea Albă, unde ne-am întâlnit cu vechiul prieten Gr. Avakian, ne-am întors la București, dorind să discut cu Andreșescu problema altei așezări pe care să o săpăm. El mi-a propus să fac o periegebeză în Dobrogea, de-a lungul malului drept al Dunării, între Turtucaia și Siliștea, reluând o cercetare făcută în 1915 de alți colegi mai vârstnici. Și am pornit astfel, mai cu căruța, mai pe jos, prin hârtoapele și bățișurile din apropierea Dunării, fară să descoperim nici o așezare până la Siliștea. Aici m-a dus la directorul liceului, Pericle Papahagi, cunoscut om de carte (având și unele veleități de arheolog), iar el mi-a arătat câteva vase preistorice - de felul celor cunoscute de la Gumelnța - descoperite într-o "movilă" dintre satele Sarsânlar și Atmageaua Tătărească. Am făcut deci calea întoarsă până la reședința de plasă, cerând pretorului concursul pentru a găsi o căruță (desigur cu plată), "movila" fiind mult mai aproape de satul Atmageaua Tătărească. Dar intrucât guvernul național - țărănesc de atunci voia să-și "menajeze" voturile alegătorilor bulgari, iar comuna Sarsânlar era locuită numai de bulgari, pretorul n-a mișcat nici un deget -

chipurile ca să nu-i indisponă pe alegători - și a trebuit să rămânem peste noapte acolo. Am fost totuși invitați la cină de pretor (eram însoțit de cumnatul meu, Ion Dumitrescu, student la arhitectură), oferindu-ni-se câțiva raci așa încât am rămas cam nemâncăți. Abia a doua zi după masă (ca noțiune de precizat timpul, căci n-am găsit în sat nimic ca să ne astâmpărăm foamea!) am reușit, prin demersuri proprii, să angajăm o căruță și să ajungem astfel la Atmageaua Tătărască.

La primăria de aici, notarul era tot așa de timorat ca și pretorul din comuna vecină. Pledoria noastră l-a convins însă în cele din urmă pe un aromân bogat să ne ofere găzduire, dar nu și cele necesare hranei, deoarece el pleca zilnic la câmp cu toată familia. Dar fostul notar - schimbat în 1928 de noul guvern și care, ulterior, avea să-și reia postul, o dată cu altă schimbare a guvernului - aflând că suntem hotărâți să plătim ca pe un lucrător, femeia care va voi să ne gătească, a acceptat să dea această sarcină soției sale, ocupându-se și de procurarea alimentelor; în felul acesta, două dintre cele trei probleme (casă, masă și lucrători) pe care le pune de la început orice săpătură arheologică, erau rezolvate.

Problema lucrătorilor s-a dovedit a fi cel puțin tot atât de spinoasă ca și celelalte. Coloniștii aromâni erau toți oameni instăriți (aveau foarte multe oi și cumpăraseră cele mai frumoase case și cele mai bune terenuri agricole ale turcilor plecați în patria lui Kemal Atatürk) și nu se angajau la săpat; iar turcii (sau tătării), căți mai rămăseseră în sat, făcuseră nenumărate experiențe triste cu diferiți ingineri de la cadastru, care - după ce li purtaseră zile și săptămâni întregi pe coclauri pentru măsurători, nu le dăduseră nici un ban, spunând că munciseră în contul... prestațiilor! De aceea numai cu greu i-am putut convinge pe câțiva să vină să lucreze cu noi, sub conducerea unuia dintre ei, mai în vârstă, pe care îl chema Hogeia, fiind chiar neam de hoga. Din păcate, a doua zi n-au venit decât 4-5 lucrători și în zilele următoare tot destul de puțini, astfel că, în loc să secționez diametrul întreg tell-ului neolitic, cum avusesem intenția, a trebuit să mă mulțumesc cu un sondaj de identificare. Deși vasele de la liceul din Siliștra spuneau clar că e vorba de o așezare gumelnițeană, tot acolo se descoperise și o diplomă militară romană și, deci, aveam în chip firesc unele ezitari.

În anii următori (1931, 1933, 1934 și 1935) am continuat săpăturile pe scară mai mare, degajând porțiuni importante și precizând stratigrafia, dar, în afară de două articole, n-am putut publica rezultatele complete.

Chiar după prima zi de lucru, când ne pregăteam să ne întoarcem în sat, Hogeia mi-a cerut să plătesc oamenii, spunând că aceștia sunt neîncrezători și, dacă nu-i plătesc în fiecare seară, nu vor mai veni. Zadarnic am încercat să le arăt că trebuie întocmite mai întâi ștatele de plată și că îi voi plăti la sfârșitul săptămânii, căci au rămas neînduplecați. De aceea, în fiecare seară, dădeam lui Hogeia suma convenită lucrătorilor, iar la terminarea lucrului (când am fost alungați de ploile timpurii, dar foarte reci, de toamnă), am întocmit ștatele de plată și toți (sau aproape toți) au iscalit folosind alfabetul arab!

Revenind puțin înapoi, amintesc că, în primăvara sau vara aceluiași an 1929, am primit - spre surprinderea mea - un extras de la I.Nestor, care era încă la Berlin - conținând articolul său Zur Chronologie der rumanischen Steinkupferzeit, apărut în "Prahistorische Zeitschrift", cu o dedicație destul de plăcută. Deși o transcriu din memorie, cred că nu greșesc (de altfel păstrez, pe undeva, și acum extrasul). "O mână întinsă lui Vladimir pe deasupra amintirilor comuna de la Gumelnița, în speranța că ce nu este bun aici, prin sforțări comune vom îndrepta."

I-am cerut imediat lui Metaxa adresa lui Nestor, dorind să-i trimit un exemplar din teza mea, dar el mi-a răspuns că nu e nevoie să mai expediez lucrarea la Berlin, căci Nestor i-a scris că se va întoarce curând în țară. Desigur, judecând după ceea ce a urmat, am greșit ascultându-l. Într-adevăr, înainte de plecarea la săpături, coborând într-o zi cele câteva trepte ale muzeului, îl văd pe Nestor venind și trecând val - vârtej pe lângă mine, fără să se oprească și fără să-mi spună "Bună ziua". A crezut, firește, că n-am vrut să țin seama de "avansul" lui și de atunci - chiar dacă ulterior am mai vorbit - amorul lui propriu rănit mi

l a făcut dușman.

În așteptarea de dificultățile întâmpinate în anul precedent la Atmageaua Tătărească, am preferat să încep săpături în altă așezare, mai aproape de București. Andrieșescu mi-a sugerat să sap așezarea de la Vidra, dar - după o vizită preliminară făcută aici cu Dorin, - nu am rămas prea mulțumiți; stratul superior era aproape cu totul distrus de locuitorii satului și nu puteam ști dacă eventualele straturi inferioare vor da rezultate mulțumitoare. Evident că m-am înșelat, dar cum fondurile erau destul de puține, mi-a fost teamă să le cheltuiesc într-o cercetare incertă. De aceea am preferat să săpăm la Cunești (Ialomița), unde a lucrat mai mult Dorin, care a și publicat rezultatele destul de modeste ale săpăturilor, căci cea mai mare parte a așezării, destul de întinsă de altfel, fusese folosită ulterior drept cimitir.

Cât privește stațiunea de la Vidra, săpăturile începute în anul următor de Dinu V. Rosetti, cu concursul lui Nestor, și continuate apoi mulți ani, au dovedit că așezarea era deosebit de bogată și de importantă din punct de vedere arheologic. Rosetti a publicat de altfel puțin despre săpăturile lui de la Vidra (o dare de seamă preliminară și un studiu despre plastica descoperită), așa încât cea mai mare parte a materialelor descoperite au rămas nedite.

Pentru a nu mai reveni asupra acestei așezări, e bine, cred, să amintesc farsa pe care am aflat că a încercat Rosetti să i-o joace chiar lui Carol al II-lea, invitat să-i viziteze șantierul, nu-mi mai amintesc în ce an.

Oricine știe că în cursul unor săpături preistorice nu în orice moment al lucrului vizitatorii nespecialiști au posibilitatea să vadă în situ lucruri care să-i intereseze și chiar să-l impresioneze. Și cum vizita fusese anunțată abia în ajun, o serie de vase descoperite mai înalte au fost îngropate superficial, pentru ca, la momentul potrivit, să fie... redescoperite și să poată fi arătate astfel un frumos complex arheologic, spre mulțumirea vizitatorului. Dacă cele ce mi s-au spus sunt adevărate, se pare că regele nu s-a prea lăsat păcălit de această înscenare.

În ceea ce privește locul lui Dinu V. Rosetti în istoria arheologiei românești, trebuie recunoscut că a fost până de curând un mare pasionat pentru știința noastră, dar a publicat relativ puține din rezultatele obținute în săpăturile sale. Și, din păcate, nu e singurul în această situație.

În anii ce au urmat după întoarcerea mea de la Roma venea destul de des să vorbească cu mine în biroul pe care-l aveam la etajul IV al noului local al Universității. Mai de fiecare dată îmi vorbea despre stațiuni excepționale și despre descoperiri nemaivăzute făcute de el. Printre altele, mă asigura că într-o așezare din preajma confluenței Dâmboviței cu Argeșul se găsesc vase cu figură umană pe gât, ca la Troia. Bineînțeles însă că nimeni n-a văzut vreodată acele vase, et pour cause, deși ulterior chiar la Gumelnița s-au găsit și unele vase cu figură umană pe corp.

Tot pentru istorie este bine să amintesc că, probabil, pasiunea pentru arheologie i-a fost insufletită de legăturile sale cu prof. D. M. Theodorescu de la Cluj, pe când Rosetti era locotenent în garnizoana de acolo. De ce a plecat din armată este altă poveste, fără nici o legătură cu arheologia.

În privința problemei fondurilor de săpături, într-o discuție avută prin 1931-1932 cu Andrieșescu în prima sală a vechiului muzeu de la Universitate, mi-am arătat durerea noastră a tuturor celor care am sacrificat mulți ani pentru a ne pregăti temeinic, dar nu aveam decât câteva mii de lei pe an pentru săpături, în timp ce Rosetti avea zeci și sute de mii de lei anual. Impresionat probabil de argumentele mele și de tonul meu îndurerat, Andrieșescu mi-a spus, între două pufăituri de trabuc, "Bine, domnule Vladimir, de la anul viitor distribuirea fondurilor de la Muzeul Municipiului îți va fi încredințată dumitale!" Ceea ce, bineînțeles, nu s-a întâmplat niciodată, din mai multe motive, printre care și pentru că eu nu eram funcționar al acestui muzeu și totodată făceam "greșeala" să lucrez și să public mereu.

La începutul verii lui 1930 a murit la Cluj, răpus de boala de inimă de care suferea de mulți ani, profesorul G.G. Mateescu, remarcabil om de știință, fost - după cum am amintit mai sus - succesorul lui Vasile Pârvan la direcția Școlii Române din Roma, Andrieșescu m-a delegat să aduc omagiul îndurerat al muzeului, acelaia care, în tinerețe, fusese și el asistent al Instituției noastre; cu aceste prilej, am revăzut - după mai bine de zece ani - Clujul, reîntâlnindu-mă și cu colegul Daicoviciu, pentru prima dată după plecarea din Roma. În toamna aceluiași an, Daicoviciu - care susținuse cu un an sau doi mai înainte, examenul de docență - a fost numit conferențiar universitar în locul rămas vacant prin moartea lui G.G. Mateescu.

Venind toamna lui 1930, trebuia să mă gândesc la deschiderea cursului meu de docență și, în timp ce pregăteam lecția de deschidere și lecțiile ce urmau, era oarecum îngrijorat dacă Andrieșescu va voi să țină cuvenitul cuvânt de introducere - în calitate sa de profesor titular al catedrei pe lângă care urma să funcționez ca docent -, el fiind încă supărat în urma discuțiilor amintite despre asistență. Pentru orice eventualitate, am vorbit cu profesorul Dimitrie Gusti, decanul facultății, care li cunoștea pe toți elevii Magistrului, rugându-l să rostească domnia sa acel cuvânt de introducere, în caz că Andrieșescu se va abține.

Din fericire n-a fost nevoie de această soluție, deoarece, în ultimul moment, Andrieșescu a înțeles că n-ar fi potrivit să lase altcuiva această sarcină ce îi revenea în chip firesc titularului catedrei, și astfel lucrurile s-au desfășurat normal. Dintre profesorii facultății, în afară de Gusti și de Andrieșescu, au fost de față G. Murnu, S. Mehedinți și C.C. Giurescu, iar studenții au fost, la această primă lecție, destul de numeroși.

În anul școlar 1930/1931 am ținut un curs despre civilizația Gumelnița, iar în anii următori am vorbit, în special, despre diferitele așezări și culturi neo-eneolitice din România și din sud-estul Europei, lecții însoțite în unii ani și de proiecții făcute cu bunăvoință de Metaxa. Într-un an, numai știu de ce (poate din pricina operației de apendicită complicată cu o laparatomie), n-am ținut cursuri, în altul ele au fost întrerupte de o grevă studențească, iar în 1937/1938 de o boală (scarlatină). De fapt, ținam câte o lecție pe săptămână timp de câteva luni în fiecare an, de obicei în amfiteatrul "Vasile Pârvan" de la etajul III.

Printre studenții din primul an erau și Corneliiu Mateescu (care lua note foarte asiduu), Dumitru Berciu, și Dumitru Tudor. Mai târziu a venit și Mircea Petrescu-Dâmbovița, care, peste mulți ani, în 1949, când am lucrat împreună la Hăbășești, mi-a spus într-un moment de sinceritate: "Atunci, la lecțiile dvs., am înțeles de fapt ce este preistoria"; căci, firește, de la cursurile lui Andrieșescu - care într-un an a vorbit despre Al. Odobescu, într-altul despre Camille Julian și așa mai departe, nu prea putea auzi și învăța, cu adevărat, preistorie. Iar când l-am întrebat odată pe Metaxa cum i se par lecțiile mele, mi-a răspuns că sunt clare și că am o voce foarte potrivită pentru cursuri; ceea ce n-a împiedicat să rămân de fapt în marginea Universității.

În iarna 1930/1931 Hortansa și-a trecut și ea examenul de doctorat, cu teza L'eta del bronzo nel Piceno. Președintele comisiei a fost profesorul Gusti, decanul facultății, cei doi referenți fiind I. Andrieșescu și G. Murnu, iar ceilalți doi membri - Gh. Vâlsan și C.C. Giurescu.

Întreaga comisie a fost foarte mulțumită de expunerea și răspunsurile Hortansei, singura obiecție fiind făcută de Gh. Vâlsan, el fiind de părere că lucrarea trebuia să cuprindă și o scurtă introducere privind mediul înconjurător.

La consfătuirea dinaintea proclamării rezultatului, profesorul Gusti a povestit membrilor comisiei că prezidase, cu puține zile înainte, doctoratul unei asistente la pedagogie (?), care avea zece ani de activitate la Universitate, dar aceasta se prezentase foarte slab, ceea ce i-a dat prilejul să o elogieze pe Hortansa, proclamată apoi doctor în filosofie și litere Magna cum laude.

CAPITOLUL VIII

În vara anului 1931, am plecat cu Hortansa la "Expoziția colonială" de la Paris, oprindu-ne însă, la dus, vreo zece zile, în Iugoslavia și în nordul Italiei. Atunci am văzut pentru prima dată coasta Dalmației și - deși din punctul de vedere al amenajărilor turistice și al șoselelor, nu se poate face vreo comparație cu situația actuală - am rămas copleșiți de frumusețea locurilor care ne aminteau în mai multe privințe de Sicilia; Split, cu urbișul palat al lui Dioclețian, cu superba promenadă cu palmieri de lângă port și cu impunătoarea catedrală, în fața căreia se ridică monumentală statuie a lui Gregor de Niu, patronul orașului, operă a celebrului Mestrovic. Apoi Troghirul venețian, cu străduțele medievale înguste și cu nelipsita catedrală monumentală, și Dobrovnicul, fosta Raguza, cu străzile în pantă, unele chiar în scări, cu puternica incintă de ziduri, devenită promenadă pentru turiști, cu micul port adăpostit și liniștit și cu insulele pline de verdeață din apropiere, una fiind o adevărată grădină botanică.

De la Dubrovnic am plecat într-o zi cu o mașină deschisă, împreună cu doi turiști englezi (sau americani), la Cotor (Bocche din Cataro), suind apoi muntele Plevcen de-a lungul celor peste 20 de serpentine foarte strânse, până la Cetinie, fosta capitală a Muntenegrului. Drumul - construit chiar lângă malurile acestui adevărat fiord care este golful Cotor - era într-adevăr încântător, iar orașul cu același nume foarte pitoresc, toate clădirile și bisericile făcându-ne să ne întrebăm dacă nu suntem cumva în sudul Italiei. Numai Cetinie era tipic balcanic.

În Italia ne-am oprit la Veneția - unde ne-am întâlnit, potrivit planului inițial, cu prietenul Al. Bădăuță și am poposit împreună la Stresa. Plimbarea pe lac, până la Lugano, a fost o adevărată încântare, iar imaginea acestui orașel elvețian, cu pomii în floare ogliindindu-se în apele lacului Maggiore, mi-a rămas întipărită pe retină.

La Paris n-am prea avut, însă, nici de data aceasta noroc cu vremea; ploua mai tot timpul. "Expoziția colonială" era însă excepțională, fiecare colonie franceză din vremea aceea avându-și pavilionul ei, adevărate muzee etnografice. Cel mai impresionant era, fără îndoială, templul de la Ankor Vat, din Cambodgia, reconstituit în pădurea de la Vincennes, unde era instalată expoziția. Broderia în piatră a decorului în relieful, sculpturile și însăși arhitectura acestui monument unic ar fi meritat ca această reconstituire să fie făcută din materiale durabile, pentru a nu trebui să fie dărâmată o dată cu închiderea expoziției. Mai ales că, până la urmă, nu se știe dacă el va fi cruțat de grozăviile războiului din Cambodgia.

În schimb, nici atunci nici mai târziu n-am înțeles de ce se entuziasmează unii oameni în fața artei africane, în care de multe ori este prezent monstruosul. Sculptura neolitică de la noi și din tot sud-estul Europei este, după părerea mea (poate e vorba de o deformare profesională...) înfinit superioară acestor sculpturi africane, atât din punctul de vedere al realizării artistice cât și din acela al semnificației. Dar, parafrazând o frază celebră, "moda e un lucru foarte mare" - așa că nu insist.

Fiindcă am amintit de scriitorul Alexandru Bădăuță, e poate indicat să spun că l-am cunoscut la Direcția Presei, unde i-am întâlnit și m-am împrietenit și cu scriitorii Gib. Mihăescu și Al. Phillipide, primul mort din păcate prea curând, dintr-o imprudență; deși suferise de piept în tinerețe, s-a dus să facă plajă la mare și peste câteva săptămâni s-a prăpădit.

Revenind la arheologie, ar fi momentul să amintesc și despre Scarlat Lambrino. Înainte de a mă întoarce de la Roma, în august 1928, nu știam decât după nume, în timpul studenției mele el fiind la Paris. Voinic, cu o figură severă, cu mustață și purtând ochelari, era un om cu reale calități, dar și cu o ciudată atitudine de suspiciune pentru toate și față de toți. Părea însă foarte hotărât, dornic să facă treabă și din pricina aceasta contrasta în chip

izbitor cu Andrieșescu, iar noi ne pusem mare speranță în el. Pe atunci era profesor suplinitor la fosta catedră a Magistrului (abia în 1932 avea să fie titularizat) și trebuia să lupte pe diferite fronturi pentru a nu pierde catedra, râvnită de Emil Panaitescu de la Cluj (susținut de liberali) și de Gh. Cantacuzino (docent și apoi conferențiar la aceeași catedră), sprijinit prin mama lui, celebra Didina Cantacuzino - de țărăniști. Până la urmă, cu sprijinul lui Iorga, Lambrino a obținut catedra.

Avea însă un fel de teamă ciudată de a da ceva la tipar, din dorința - teoretic justificată (dar niciodată realizabilă, în fapt) - de a fi perfect și de a nu omite nimic; de aceea a publicat foarte puține studii. Dacă ulterior el nu s-a mai înțeles aproape cu nici unul dintre foștii discipoli ai Magistrului, de vină a fost, în egală măsură, temperamentul său și soția lui, fosta domnișoară Marcelle Flot, o bine cunoscută specialistă franceză în ceramica grecească, care avea însă un dispreț suveran pentru români, neegalat decât de Morga cu care își purta peste tot "superioritatea". N-am avut prea multe prilejuri de discuție cu ea, dar unul din ele mi se pare potrivit să fie menționat, deși anticipez cu câțiva ani, faptele pe care le voi relata petrecându-se abia în vara lui 1937.

Eram de doi ani director al Muzeului Național de Antichități, în buget fiind însă trecută aceeași leață de conservator, nu tocmai corespunzătoare, ceea ce mă obliga să lucrez în continuare și la Direcția Presei. Într-o zi de iulie sau de august, am fost chemat de ministrul de externe de atunci, Victor Antonescu (Direcția Presei trecuse din nou la Ministerul de Externe), care mi-a prezentat un foarte tânăr membru al Școlii Franceze din Atena, în vizită la noi în țară; era un fin al său, botezat la Paris prin 1914 - 1916, când Victor Antonescu fusese ministrul României în Franța.

M-a rugat să-i însoțesc finul la Constanța și la Histria; deși nu-mi făcea prea mare plăcere să-l întâlnesc pe Lambrino, deoarece la data aceea raporturile noastre se răciseră, a trebuit să împlinesc dorința ministrului.

După vizitarea Constanței, am luat un taxi, ajungând puțin după amiază la Histria, încercuită acum și de un zid modern pentru a se împiedica intrarea persoanelor străine pe șantier, fără îngăduința conducătorului șantierului, respectiv Lambrino. Situația era oarecum comică, la poartă fiind pusă o placă pe care scria: "Muzeul Național de Antichități - Șantierul arheologic Histria". Eram atunci directorul muzeului și nu se putea spune că aș fi fost un... străin. Am lăsat totuși taxiul la poartă și, intrând în zona închisă, l-am întâlnit pe asistentul de atunci al lui Lambrino, Emil Coliu; după ce i l-am prezentat pe oaspete, l-am rugat să-l înștiințeze pe Lambrino, despre venirea noastră. Mi-a răspuns că Lambrino este la București, dar n-a adăugat, așa cum ar fi trebuit că doamna Lambrino era la Histria; l-am condus deci pe francez prin cetate (o cunoșteam bine, căci lucrasem și eu pe vremuri acolo și o mai vizitasem între timp). Fără să observ că, la un moment dat, Coliu se făcuse nevăzut, am intrat în micul muzeu - clădit și organizat de Lambrino. În timp ce priveam diferitele piese adăpostite acolo, aud pași și o văd pe doamna Lambrino în ușa muzeului. Purta o mantie lungă până aproape de pământ, care o făcea și mai masivă decât era, având în mână un baston lung cât o cârjă episcopală înainte de a avea eu timp să deschid gura, m-a apostrofat pe un ton foarte iritat: - "Mais, monsieur Dumitrescu, vous n'avez pas de carte de visite sur vous, surtout si vous etes venu avec mon jeune compatriote?"

Mojicia era pe mare pentru ca să răspund în același fel și m-am mulțumit să-i spun că asistentul domniei sale nu-mi pomenise de prezența ei la șantier, iar eu crezusem (cum era și firesc) că era și ea plecată la București.

După plecarea de la Histria, bietul francez, care la apostrofa doamnei Lambrino, roșise mai tare decât mine, mi-a cerut mii de scuze pentru situația în care mă pusese fără voia lui; l-am liniștit, spunându-i că, din partea doamnei Lambrino, această ieșire nu era tocmai de mirare. Se credea (aceasta nu i-am mai spus-o francezului) adevărata regină neincoronată a Histriei, un fel de "colegă" a reginei Maria, căreia îi făcea regulat lecturi din literatura franceză.

Însemnările de mai sus privind atitudinea generală a doamnei Lambrino față de arheologii români și în general față de toți românii, sunt confirmate cum nu se poate mai bine prin câteva rânduri dintr-o scrisoare a lui Lambrino, din 9-19 iunie 1933, trimisă regretatului profesor Basil Munteanu, în care spune textual că soția sa "ii disprețuiește pe tinerii lui colaboratori".

La acea dată, acești "tineri colaboratori" eram noi, cei care îi dădeam concursul neprecupețit pentru a asigura apariția revistei "Isiros"; toți eram foști membri ai Școlii Române din Roma, conferențieri, docenți sau asistenți universitari, foarte bine apreciați în toate cercurile de specialitate din țară și din străinătate. În toamna lui 1931 am aflat de la Andrieșescu, că în Elveția se crease un comitet de inițiativă pentru înființarea unui nou organism științific internațional - intitulat "Congresele internaționale de preistorie și protoistorie", pentru ca și specialitatea noastră să aibă un for propriu de manifestare, discutându-se de vechile Congrese de antropologie și arheologie preistorică. Și, într-o zi, discutând cu Andrieșescu despre problemele noastre, aproape din senin - eu nu avusesem nici un motiv să aduc în discuție numele lui Roșka Marton - el s-a înflăcărat, s-a făcut roșu la față și, bătând cu pumnul în masa la care lucra, a exclamat: "Roșka Marton trebuie să fie profesor la Universitatea din Cluj!"

L-am privit mirat și l-am întrebat foarte liniștit: "Dar dacă el trebuie să fie profesor la Cluj, noi de ce mai facem știință, domnule director?"

Firește, întrebarea mea l-a descumpănit și m-a privit lung, fără să-mi răspundă. Poate însă că tocmai datorită acestei discuții întâmplătoare, ulterior - când i s-a cerut de către comitetul de organizare despre care am amintit să mai recomande doi specialiști români pentru a fi membrii - secretari pentru România în comitet - a renunțat la Roșka, pe care-l recomandase, în primul moment, și ne-a recomandat pe Radu Vulpe și pe mine.

În ceea ce-l privește pe Roșka, prietenul Daicoviciu mi-a povestit mai târziu că acesta (ținuse ascunse ani de-a rândul tezaurele preistorice ale Muzeului din Cluj și nu le-a dat la iveală decât după cedarea Ardealului de Nord, în 1940, când s-a grăbit să publice și două mari volume; până atunci nu voise să le tipărească pentru a nu da informații românilor.

În primăvara lui 1932 a avut loc la sediul Ligii Culturale, dintr-o fostă clădire (astăzi dărâmată), din strada Banu Mărăcine, de lângă Piața Unirii, o adunare a istoricilor români, pentru alegerea unui nou comitet de conducere. Cum era și firesc, președinte a fost ales profesorul Iorga, iar cei mai tineri dintre cei prezenți Radu Vulpe și cu mine, am fost aleși cenzoari supleanți. Deși Iorga era atunci și prim ministru, își găsea timp să vină la aceste adunări, iar înainte și după discutarea problemelor la ordinea zilei, stătea în chip obișnuit de vorbă cu toți cei prezenți.

Discutându-se despre diferitele congrese internaționale, am profitat de ocazie și l-am spus că în august va avea loc la Londra, primul Congres Internațional de Știință Pre și Protoistorice și că, deși fac parte din comitetul permanent de conducere, nu voi putea participa din lipsa banilor. Imediat Iorga mi-a spus: "Fă dragă o cerere și dă-o lui Vlahide" (secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri) și-ți aprob banii de care ai nevoie".

I-am mulțumit călduros și a doua zi am dat cererea celui indicat, iar peste alte două - trei zile am aflat că Iorga lmi aprobase 50.000 lei, suficienți pentru o deplasare mai lungă și în bune condiții. Dar, înainte de a-mi încasa banii, Radu Vulpe, care aflase de cererea mea și de aprobare, a făcut și el o cerere, pe care Iorga a pus rezoluția: "Nu am decât cel 50.000 lei aprobați".

La stăruințele lui Vulpe, Vlahide ne-a dat flecăruia câte 25.000 lei. Am dat din umeri și n-am stăruit să mi se plătească întreaga sumă ce-mi fusese aprobată.

Făcând și un împrumut la Casa Corpului Didactic, în a doua jumătate a lunii Iulie, am plecat cu Hortansa spre Londra, oprindu-ne câte puțin la Budapesta, Praga, Drezda, Leipzig și Frankfurt pe Main, pentru a vizita muzeele (bineînțeles și orașele), cu o zi două

Înainte de deschiderea congresului (1 august) am ajuns la Londra. Găsisem într-un Guide Bleu o indicație privind un hotel al "Ligii temperanței", lângă British Museum. Într-o englească destul de aproximativă (deși înțelegeam perfect tot ce citeam) am cerut și am obținut o cameră la ultimul etaj. Când groomul ne-a lăsat singuri și am constatat că eram la mansardă, Hortansa s-a așezat pe un scaun și a început să plângă, spunând "Cum, asta e Londra?!" Am coborât în grabă la recepție, spunând "Please, I want a better room"; și am fost mutați la etajul I, într-o cameră mai arătoasă, al cărei preț (inclusiv micul dejun) era de o liră sterlină pe zi; pe atunci lira englească valora 1.000 de lei!

La Congres i-am cunoscut pe câțiva dintre specialiștii despre care știam de mult din cărți și reviste; în primul rând pe sir J.L. Myres (președintele congresului) și pe E. Minns, ultimul - profesor la Cambridge - fusese prieten al Magistrului și, în amintirea lui, ne-a invitat la o masă, iar după aceea, ani la rând, ne-a scris de Crăciun și ne-a trimis fotografiile lui și ale soției sale. Mai erau la Congres, Sir Arthur Evans, vestitul cercetător de la Cnosos, în Creta, profesorul Oswald Menghin de la Viena (în vremea aceea conducea săpăturile într-o așezare neolitică din Egipt), apoi Herbert Kuhn, directorul anuarului Jahrbuch für prahistorische und ethnographische Kunst (JPEK) și excelent specialist în arta paleolitică și, bineînțeles, mulți alții.

În afară de Vulpe, de Hortansa și de mine, mai venise - pe proprie cheltuială - și colegul C.S. Nicolăescu - Plopsir. Făcea senzație pe străzile Londrei cu barba lui neagră și stufoasă (pe atunci bărbile nefiind la modă și la tot pasul trecătorii se întorceau să-l privească, râzând și comentând, iar într-una din zile i-a apărut și fotografia în nu știu ce ziar londonez.

Ca de obicei, lucrările congresului - desfășurate în clădirile Universității din Londra - se țineau pe secții. La una dintre acestea a ținut o comunicare și vestitul istoric italian Pericle Ducati, atingând în treacăt și o problemă legată de Picenum, așa încât am spus și eu câteva cuvinte, arătând că împărtășesc punctul lui de vedere. Imediat s-a ridicat însă Radu Vulpe, combătându-mă; sîrșește, eu am răspuns, el a revenit, până ce sir J.L. Myres, care prezida ședința, a închis înțelept discuția. La plecare, domnișoara Baumgarten - ulterior rămasă în Anglia din pricina regimului hitlerist, cea care peste mulți ani a publicat un valoros studiu despre preistoria Egiptului - m-a întrebat: "Colegul dumneavoastră, era... Nestor?"

Pasă-mi-te citise polemica din Prahistorische Zeitschrift și credea că numai el poate fi așa de vehement.

Dintre englezi mai puțin celebri la acea dată, l-am cunoscut pe V. G. Childe, ajuns curând unul dintre cei mai renumiți preistorici ai Europei, deși nu se poate spune că ar fi fost un arheolog de teren cu vastă experiență. Încă de când eram la Roma, citisem primul lui volum, care l-a făcut cunoscut - The Down of European Civilization (Zorile civilizației europene) - și scrisesem o amplă recenzie, arătând unele greșeli în ceea ce privește situația din România și în general din sud-estul Europei. La întoarcerea la București, am dat recenzia lui Andrieșescu, pentru a fi publicată în "Dacia"; știucă a apreciat-o foarte favorabil, vorbind și altora în chip elogios despre ea (printre alții chiar lui D.V. Rosetti, care el mi-a spus acest lucru după mulți ani). Neavând și alte recenzii pentru volumele III -IV din Dacia, Andrieșescu n-a inclus-o pe a mea în acest volum, iar eu n-am mai reintrat în posesia manuscrisului pentru a-l putea publica în altă parte.

Nu e locul să mă opresc aici pe larg asupra activității lui V.G. Childe, dar trebuie precizat că - din motive pe care nu le cunosc - el a adoptat o atitudine în general ostilă țării noastre, împărtășind punctele de vedere ale propagandei revizioniste maghiare în privința Transilvaniei. De altfel, în următoarea sa lucrare, foarte apreciată și ea, The Danube in Prehistory, apărută în 1929, își oprește expunerea la Porțile de Fier, ignorând total preistoria României extracarpatică, deși acordă o deosebită atenție problemelor Transilvaniei, legate în permanență de el de cele din Ungaria.

Tot la acest congres l-am cunoscut și pe tânărul Charles F.C. Hawkes; se logodea chiar atunci și ne-a invitat și pe noi la el acasă cu acest prilej. A ajuns apoi, destul de tânăr, profesor

la Oxford, dar când l-am revăzut în 1966, la Praga, tot la un congres al Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice, părea un bătrân doborât de reumatism. La un moment dat a divorțat, iar soția sa (păstrând numele fostului soț), a publicat în 1963 un volum în colaborare cu celebrul descoperitor al monumentelor regale de la Ur, sir L. Wolley (Prehistory and the Beginnings of Civilization). În capitolele redactate de Jacquetta Hawkes privind sud-estul Europei sunt însă multe afirmații greșite, multe dintre realitățile din țara noastră, intrate de mult în circulația științifică internațională, fiind total ignorate. De altfel, din lipsa cunoașterii precise a geografiei României, și ea - ca și Childe de altfel - îi numește Oltenians (care se traduce cu Oltenii - respectiv populația de la Olt), pe purtătorii culturii Cucuteni din sud-estul Transilvaniei (aspectul Ariușd), pentru simplul motiv că așezările respective se află în valea superioară a Oltului.

Fără să se poată compara cu Parisul, Londra este totuși un oraș frumos; catedrala Sfântul Paul, catedrala Westminster, clădirea Parlamentului și celebrul Turn al Londrei, alături de celelalte edificii impunătoare, de largile bulevarde, de străzile comerciale și de nenumăratele parcuri vestite în toată lumea - la acestea adăugându-se maiestuoasa Tamisa - îndreptățesc cu prisosință aprecierea de mai sus. Și firește, ca orice străin, am privit și noi, de peste drum de impunătorul palat Buckingham, pitoreasca schimbare a gării călare.

Atunci (în 1932), celebrul smog al Londrei nu lipsea nici în zilele lui august, mai ales dimineața fiind foarte dens și foarte neplăcut. Când am revăzut de două ori Londra, în 1968, prima dată în luna martie, iar a doua oară în octombrie, smogul rămăsese o amintire a trecutului. După câte am aflat, el dispăruse din cauză că industriile și instalațiile de încălzit foloseau în locul cărbunelui alți combustibili; acum era foarte plăcut să te plimbi prin parcurile cu celebrul gazon englezesc atât de verde, fără să te mai supere neplăcutul smog.

În chip firesc, muzeul care ne-a impresionat mai mult a fost British Museum; chiar atunci fusese deschisă acolo și o expoziție a excepționalelor piese descoperite de sir L. Wooley în necropola de la Ur, din Mesopotamia (peste mulți ani, le-am revăzut la Muzeul din Philadelphia, în Statele Unite).

Aceste adevărate minunății sunt acum cunoscute de toată lumea, fiind publicate și reproduse de nenumărate ori. Atunci ele erau însă inedite și nu ne venea să credem că în mileniul al III-lea înainte de erea noastră se putuseră realiza asemenea capodopere. Pe lângă elegante vase de aur, se remarcău alte câteva piese lucrate în aur și în lapis - lazuli: un impunător cap de taur deosebit de expresiv și mai ales un țap ce își sprijină picioarele din față între ramurile unui arbust, precum și o impunătoare liră.

Pe de altă parte, în secția de antichități greco-romane, pe lângă numeroase alte statui și reliefuri, se aflau originalele celebrelor frize ale Parthenonului de la Atena, în preajma mlaștelor cărora ne petrecusem - în sala Seminarului de istorie antică din București - ore și chiar zile nenumărate.

Am vizitat, desigur, și celelalte muzee, inclusiv celebra Galerie Tate, cu atâtea capodopere ale picturii engleze și continentale.

Terminându-se congresul - la care am ținut și eu o comunicare despre stratigrafia de la Atmageaua Tătărească - ne-am dus o zi la Oxford, fără îndoială unul dintre cele mai minunate orașe universitare, cu zecile lui de colegii în stil gotic, cu peluzele impecabile din curțile acestora și din parcurile vecine.

Fiind vacanță, în oraș aproape nu erau studenți și liniștea deplină contribuia la crearea unei atmosfere speciale, de altă lume. Am spus atunci, fără nici o intenție de bluff, că dacă mi s-ar fi dat o bursă - aș fi stat acolo doi ani, deși aveam 30 de ani și nu mai eram de mult student.

La întoarcere spre țară, după ce am admirat imensa plajă de la Ostenda, ne-am oprit câte o zi-două la Bruxelles, Köln, Mainz și ceva mai mult la München; aici, pe lângă vizitarea vechilor muzee, am făcut și excursii cu mașina la Garmisch-Partenkirchen și în împrejurimi, apoi la Salsburg și în cele din urmă am ajuns la Viena.

Cel mai mult m-au impresionat muzeele din Munchen - într-unul sunt expuse și originalele sculpturilor celor două frontoane ale templului din Egina, ale căror mulate le cunoașteam bine din sala Seminarului de istorie antică - cele două mari muzee de la Viena - într-unul sunt păstrate numeroase tezaure antice descoperite în Transilvania, pe care guvernării noastre n-au avut grijă - după întregirea țării - să le revendice, conform prevederilor Tratatului de pace de la Trianon. Nu pot uita însă nici casa-muzeu a lui Goethe din Frankfurt pe Main.

Am amintit despre polemica cu Nestor, și mi se pare că este locul să consemnez câteva din aspectele ei, care depășesc latura științifică. El publicase o recenzie foarte aspră în "Prahistorische Zeitschrift" privind un studiu al meu despre cronologia ceramicii pictate est-europene, apărut în "Ephemera Dacoromana" (deși nu se prea obișnuiau recenzii la studii în reviste și anuare), iar eu am trimis, cum era firesc, un răspuns, cu rugămintea să fie publicat într-un număr următor. Cum însă Nestor se afla la Berlin, lucrând la muzeul de acolo sub patronajul lui W. Unverzagt, l-a determinat pe acesta - redactor al revistei P.Z. să-mi înapoieze răspunsul, pe motiv că era prea lung, cu toate că este firesc ca orice răspuns, trebuind să rezume și critica, să fie ceva mai lung decât acesta. L-am refăcut și l-am scurtat, trimițându-l cu rugămintea să mi se facă și 50 de extrase pe care desigur le voi plăti. Când a sosit însă pachetul cu extrase, am constatat că, după răspunsul meu, se tipărise în extras și un răspuns al lui Nestor - evident pentru ca eu să nu pot folosi aceste extrase...

Cu un an înainte de aceste întâmplări, puțin timp după ce fusese numit prim-ministru, Iorga a început să pună în aplicare planul de evacuare din clădirea Universității a tuturor instituțiilor ce nu aveau legătură directă cu ea: Senatul (acesta ocupa de decenii etajul I al aripii stânga a vechiului local) care a fost mutat în clădirea fostului Teatru Popular de pe actualul bulevard Mihail Kogălniceanu și Muzeul Național de Antichități, instalat la parterul aceleiași aripi și în câteva camere de la etajul II. La parter, colecțiile muzeului ocupau cinci săli mari, un coridor lung și o încăpere mai mică, la care se adăuga holul central al Universității, plin cu monumente antice, și o magazie în curtea interioară, pentru monumentele epigrafice greco-romane ce nu încăpuseră nici în holul amintit, nici pe coridor. Situația aceasta dăinuia aproape de la construirea vechiului local al Universității, deci la puținii ani după înființare, în 1864, a muzeului. Evident că spațiul nu era suficient, mai ales dacă se ține seama că jumătate era ocupat de Secția de artă religioasă, înființată tot de Alexandru Ioan Cuza, dar - de bine, de rău - lucrurile erau adăpostite.

Fără îndoială că măsura lui Iorga nu era o consecință a animozităților ivite între el și Magistrul Vasile Pârvan în ultimii ani ai vieții acestuia. Era o dorință legitimă de a elibera Universitatea de tot ce nu-i aparținea și poate și de a deveni, în același timp, ctitor de muzeu; dar, într-o anumită măsură, acțiunea lui ducea la o dezagregare a Muzeului, la care s-a ajuns de altfel peste câțiva ani. Oricum ar fi, evacuând în prealabil nu știu ce instituție fără importanță, instalată până atunci în "Casa Crețulescu" de pe strada Știrbei-Vodă - a cărei terasă-grădină se mărginește direct cu Cișmigiu - Iorga a hotărât instalarea acolo a Secției de artă religioasă. Mutarea s-a făcut în două-trei zile, ceea ce m-a făcut deloc un lucru ușor, mai ales că era nevoie și de bani... Andrieșescu, nefiind de acord cu ceea ce se hotărâse - deși a fost toată viața un admirator al lui Iorga - a socotit că cea mai bună soluție este să-și dea demisia și să plece la Cluj. Firește, demisia nu i-a fost primită, iar prim-ministrul a aprobat de la Ministerul Învățământului, suma de 50.000 lei, cerându-i lui Virgil Drăghiceanu, competentul secretar al Comisiei Monumentelor Istorice și vechi colaborator al său, să se ocupe de instalarea noii secții-muzeu, spre a putea fi grabnic inaugurată. Am muncit atunci și eu pe brânci, alături de Drăghiceanu și, în două-trei săptămâni, s-a făcut tot ce se putea face - până s-au terminat banii. Frescele originale de la Mănăstirea Curtea de Argeș și tâmplile de la Mănăstirea Arnota și de la Cotroceni au fost puse în valoare mult mai bine decât în vechiul local. Dar, odată banii terminați, celelalte piese - vechile manuscrise, odăjdile și toate piesele de aur și de argint - au fost expuse tot în vechile vitrine, mari și

grosu.

După ce Virgil Drăghiceanu i-a comunicat primului ministru că "noul" muzeu e gata, s-a fixat o zi pentru "inaugurare" - de fapt, aceasta s-a rezumat la o vizită a lui Iorga însoțit de câțiva dintre colaboratorii lui (printre ei era și Rudolf Brandsch, "subsecretar de stat al minorităților"), și s-a terminat cu o fotografie în grup pe scările din fața intrării principale; mai păstrez o copie, cu Iorga în mijloc și masivul sas lângă el, iar noi împrejur. Fără să fie vorba de o "cultură", cum dădeau să se înțeleagă diverșii ciraci - deosebi, așa cum am spus, Secția de artă religioasă fusese întemeiată de Cuza Vodă în (1864) - trebuie recunoscut, totuși, că cele mai multe piese erau acum mai bine valorificate decât fuseseră timp de câteva decenii la Universitate.

Când lucrurile s-au liniștit, Andrieșescu s-a întors la București și curând a început să se agite pentru găsirea unei soluții în vederea adăpostirii celorlalte colecții ale muzeului, adevăratele antichități, rămase provizoriu în vechiul local. Pufăind mereu din țigările de foi (mai târziu a adoptat și pipa), mergea de colo până colo în fosta sală a Seminarului de istorie antică de la etajul II, despre care am vorbit - mulele și biblioteca fuseseră transportate în noul local din strada Edgar Quinet - și nu-l ierta pe Iorga pentru că decisese mutarea unei colecții a muzeului fără să-l întrebe și pe el; "Am eu ac de cocojul domnului Iorga", ne-a spus o dată, deși nici Dorin, nici eu n-am priceput ce fel de "ac" putea să aibă...

Între timp, sistemul sinecurilor fiind în floare, ca sub toate celelalte guverne, ne trezim într-o dimineață cu o decizie a secretarului general al Ministerului Învățământului - profesorul G. Fortunescu, de fel din Craiova - care îl numea pe scriitorul C. Gane conservator la Secția de artă religioasă cu o diurnă de 10.000 lei lunar, în timp ce salariul meu era de 5.600 lei, deși eram de câțiva ani conservator al Muzeului Național de Antichități și aveam o vechime de opt ani.

Când l-am arătat secretarului general ce situație nedreaptă se crease, el s-a mulțumit să reducă la 5.000 lei diurna noului conservator; iar acesta s-a supărat și a renunțat să mai devină muzeograf.

La începutul lunii august 1931, întorcându-ne din concediu (fusesem, așa cum am spus, pe coasta Dalmației și la Paris) și ducându-mă la muzeu, îl găsesc pe Metaxa foarte agitat, cu o telegramă în mână (Andrieșescu era încă retras, ca Ahile, în "cortul" de la Cluj). Telegrama, iscălită de N. Iorga, fusese expediată de la Mangalia și cerea ca muzeul să trimită numaidecât pe cineva acolo pentru săpături arheologice, banii dându-i primăria locală. Metaxa nu voia să se ducă, socotind că ar trebui să mă duc eu, deși, nu eram specialist în arheologie clasică. Firește, nu puteam nesocoti cererea primului ministru, așa încât m-am hotărât să plec. Metaxa mi-a sugerat că ar fi bine să-i propun și lui Radu Vulpe să meargă, ceea ce am acceptat imediat și peste o zi sau două ne-am suit în tren și am descins la Mangalia, ducându-ne îndată la vila lui Iorga de pe plaja de la marginea de nord a orașului. Lui Vulpe și mie ne muriseră socrii cu câteva zile înainte și purtam câte o brasărdă neagră. Când ne-a văzut Iorga, aproape că nici n-am apucat să-i spunem bună ziua, că ne-a și întrebant alarmat: "Dar ce-i cu dumneavoastră, cine v-a murit?" Când a aflat despre cine era vorba, s-a liniștit și ne-a cerut să începem imediat săpăturile, socotind că este o rușine ca ruinele din Mangalia să fie părăsite în felul acesta, și spunându-ne că banii - 30.000 de lei - ni-i va da primăria orașului.

De fapt, șantierul Mangalia-Callatis era condus de profesorul Th. Sauciu - Săveanu, el făcând în flecare un săpături (în funcție, desigur, de sumele mici pe care le primea), chiar dacă se mai amestecase pe acolo și profesorul Orest Tafrali de Iași. De aceea noi doi ne-am decis să mai degajăm o porțiune din zidul de incintă al cetății, chiar lângă casa profesorului Moțaș, la care se săpase înainte de primul război mondial. În felul acesta nu împletam asupra activității profesorului Săveanu. Totodată, primăria hotărând să niveleze terenul într-o zonă a orașului unde se afla o mare movilă, am săpat și acolo timp de trei săptămâni, constatând că movila nu era decât un depozit de "gunoaie" arheologice, datând

din antichitate, un adevărat "Monte Testaccio", cum i-a spus Vulpe. Când Primăria a terminat banii, iar primul ministru s-a întors în capitală, s-au încheiat și săpăturile noastre la Mangalia. Cele mai importante rezultate au fost reprezentate de materialele adunate din movilă; sute de fragmente de statuete grecești de teracotă și de mânuși de amfore cu ștampile. Peste vreun an, Radu Vulpe a publicat în Analele Dobrogei un articol despre acestesăpături, dar în loc să scrie că au fost făcute în colaborare, a scris că au fost conduse de el, "ajutat de dl. docent Vladimir Dumitrescu". El era tot numai docent, iar eu eram și conservator la Muzeu și fusesem cel care îl invitase să mă însoțească la Mangalia. Când i-am reproșat cele scrise, mi-a spus că înțelesese că el conduce săpăturile. De ce - nu mi-a putut explica!

În timpul iernii 1931/1932, Barbu Theodorescu, biblioteconomist și bibliograf, director de cabinet a lui Iorga, mi-a telefonat, spunându-mi că: "Dl. prim-ministru vă roagă pe dumneavoastră să Ingrjiți de transcrierea unui manuscris al său de către una dintre dactilografele Direcției Presei". Nu știu dacă inițiativa de a mi se adresa mie era într-adevăr a primului-ministru, dar nu puteam refuza, și câteva săptămâni a trebuit să descifrez și să dlicez lucrarea - care trata, dacă mi-aduc bine aminte despre Petru Cercel, dactilografa serviciului la care lucrăm neputând înțelege singură textul. În schimb, pentru mine descifrarea textului n-a fost prea dificilă, căci avusesem și mai înainte prilejul să citesc manuscrise ale lui Iorga. Dar urmărirea desfășurării normale a textului, și mai ales identificarea locului unde trebuia pusă fiecare notă constituia adevărate șarade. Unele fraze și cele mai multe note erau adăugate ulterior și scrise aproape de jur împrejurul textului inițial, pe cele patru margini ale paginilor, fără ca locul unde trebuia intercalată o frază să fie întotdeauna bine indicat. Notele nu erau numerotate, ci avea fiecare un anumit semn grafic; din păcate însă același semn se afla adesea de două ori pe aceeași pagină, dar pe marginea paginii respective nu era decât o notă cu acel semn, nu două. Alteori, în text, lipsea semnul corespunzător unora dintre note, așa încât, în unele zile nu reușeam să dlicez decât câteva pagini, încercând mereu - dar nereușind întotdeauna - să identific locul fiecărei note; pentru această operație ar fi trebuit să pot verifica toate lucrările citate și în special volumele colecției Hurmuzachi, ceea ce era cu neputință. De aceea, cred că s-au putut strecura unele neconcordanțe și ar fi poate indicat ca un cercetător al istoriei românilor să încerce o verificare a câtorva dintre nenumăratele note, pentru a se vedea dacă într-adevăr ele corespund cu textul. Nu știu dacă această prezentare a textului era consecința faptului că autorul avea atunci atâtea îndatoriri și deci scrisese în grabă, sau așa se va mai fi întâmplat și cu alte lucrări. Oricum, deși e adevărat că punerea notelor la un studiu este întotdeauna una dintre cele mai neplăcute operații, unele inadvertențe putându-se strecura în lucrările oricui, nu e mai puțin adevărat că manuscrisul despre care am amintit mi s-a părut cu totul extraordinar.

În primăvara lui 1932, din motive pe care nu le-am aflat, Iorga a hotărât evacuarea Bibliotecii Pedagogice din "Casa Macca" de pe actuala stradă I.C.Frimu, nr.11, și mutarea ei la Casa Școalelor, de care depindea. Argentoianu, ministrul de finanțe, s-a grăbit să ofere "Casa Macca" nu știu cărei bănci, dar, înainte ca aceasta să se poată instala, s-a aflat că moștenitorii colonelului Macca vor intenta acțiunea pentru a intra în posesia casei, ea fiind lăsată prin testament pentru o bibliotecă sau un muzeu. Argentoianu a trebuit să renunțe la intenția lui și Iorga și-a adus atunci aminte că jumătate din Muzeul Național de Antichități nu fusese încă evacuată de la Universitate, hotărând imediat mutarea în Casa Macca. Zis și făcut. Fără bani destui, fără oameni de ajutor, cu câteva camioane și câțiva muncitori, în câteva zile totul a fost luat de la Universitate. Monumentele epigrafice și arhitectonice, până atunci adăpostite de bine, de rău, (încă de pe vremea lui Tocilescu) într-o magazie, iar altele încastrate în zidurile coridorului muzeului, au fost aduse și trântite "clăie peste grămadă" în curtea din spatele noului local, în timp ce noi ne chinuiam să expunem piesele mai mici în vitrinele vechi sau în altele improvizate; unele vitrine, ce datau dinainte de începutul secolului, ar fi putut figura ele însele ca piese de muzeu...

Cum-necum, la data cerută de Iorga noul local a fost inaugurat de el, în prezența altor membri ai Guvernului, fiind fericit că a dat muzeului un alt local. Nici atunci, nici mulți ani după aceea, n-am putut pricepe de ce atât el, cât și ceilalți guvernanți ai țării, care văzuseră numărate muzee în străinătate, nu înțelegeau că nu-i suficient să botezi "muzeu" orice clădire, pentru ca aceasta să corespundă într-adevăr unui muzeu. Iar localul de pe Șoseaua Kiseleff, care trebuia să adăpostească și muzeul nostru, nu se mai termina din 1912, data punerii pietrei fundamentale, pentru simplul motiv că partidul liberal - care a guvernat țara la cea mai mare parte a timpului - nu-l suferea pe Al. Tzigara-Samurcaș, zice-se "os domnesc". Sprijinit de Carol I și apoi de Ferdinand, Tzigara-Samurcaș fusese numit director al Muzeului Etnografic, ce trebuia instalat în același local de la Șoseaua Kiseleff. Ce-i drept, după construirea clădirii s-a terminat abia în 1947, Tzigara avusese grijă să se termine vila-kuiniță a directorului încă înainte de primului război mondial și să se instaleze în ea...

Înainte de sfârșitul vizitărtării noului local al muzeului nostru, Iorga l-a invitat pe Andrieșescu să vină cu el la Văleni și să țină o lecție la "Școala de misionari". Pretextând unele ocupații, Andrieșescu a refuzat, iar Iorga ne-a invitat, pe Hortansa și pe mine, să mergem după masă cu el la Văleni. Pe la ora 2,00 sau 3,00 după masă am fost luați în mașina Președenției Consiliului de Miniștri, care a trecut apoi pe la casa lui Iorga - pe fosta șosea Bonaparte - să-l ia și pe el, și am pornit spre Văleni. Ca de obicei, Iorga ședea lângă șofer, citind și făcând diferite însemnări, mașina având în față și un fel de pupitru, iar noi doi stăteam pe locurile din spate. În curând ni s-a făcut inima cât un purice; șoseaua spre Ploiești nefiind încă asfaltată în întregime, iar șoferul gonind cu 90-100 km pe oră chiar prin sate, și ridicând nori de praf de nu se mai vedea nimic, putea în orice clipă să lovească vreo căruță. Din fericire nu s-a întâmplat nimic, am ajuns cu bine la Văleni - unde nu mai fusese exact de zece ani, când luasem parte ca studenți la cursurile Universității Populare de acolo; Hortansa a ținut o lecție fetelor de la "Școala de misionare" și spre seară, în aceeași "Formație", cu aceeași viteză și cu aceleași emoții, ne-am întors la București.

Tot în legătură cu noile localuri ale muzeului nostru, Iorga i propusese lui Andrieșescu, încă din 1931, să se mute în Casa Crețulescu, unde se aflau încăperi suficiente la parterul dinspre Cișmigiu (corespunzând cu subsolurile dinspre Știrbei Vodă, dar mai toate camerele având vedere spre Cișmigiu); Andrieșescu a refuzat, cu drept cuvânt, deoarece își făcuse o casă, ce-i drept departe, în str. Doamna Chiajna, dincolo de Lemătre; "Klein, aber mein", spunea el adesea, când vorbea de casa lui.

Neducându-se însă acasă mai niciodată la prânz și stând acolo numai serile, nopțile și zilele de sărbătoare, distanța nu-l supăra probabil prea mult. Mi-a propus, în schimb, să mă mut eu în Casa Crețulescu - ceea ce am făcut, după ce am investit zeci de mii de lei în reparații și zugrăveli, locuind aici până în toamna lui 1935. Dorins-a mutat și el într-o cameră la parterul clădirii. Dintr-un punct de vedere, această situație era destul de favorabilă, căci stăteam în plin centru și nici nu plăteam chirie. Avantajele au fost curând depășite de necazurile pe care mi le dădea problema întreținerii clădirii. Ministerul nu avea în buget fonduri prevăzute nici pentru încălzitul, nici pentru iluminatul muzeului și noi dădeam din colț în colț ca să găsim soluții fiindcă pentru caloriferul clădirii erau necesare lunar tone de combustibil. Foloseam sobe cu petrol, dar în muzeu era frig și, nu o dată, noaptea, am fost treziți de apa care inunda unele săli, deoarece parte din țevi, din cauza înghețului, se spărseseră. La toate intervențiile directorului nostru, diverșii funcționari din minister ridicau din umeri și nu lua nici o măsură.

Pentru vara anului 1933 fusese anunțat Congresul Internațional de Istorie de la Varșovia. Ne-am înscris și noi, plecând împreună cu Hortansa, înainte de data congresului și ducându-ne pentru câteva zile la Berlin, după ce ne-am oprit la Lwow și la Cracovia, iar apoi, înainte de a ajunge la Varșovia, am făcut un ocol pe la Poznan, Gdansk și Gdinya; am ajuns astfel la Varșovia în ajunul deschiderii congresului. Eu am ținut o comunicare despre scepștrele de piatră de la Sălcuța și Fedeleşeni (pe atunci credeam că reprezintă capete de

hipopotami), prezidând și una dintre ședințele secției de istorie veche. Din țară a mai veniseră N. Iorga, Ion Nistor, P.P. Panaitescu și alții din generația mai în vârstă, apoi C.S. Nicolăescu-Plopșor și D. Berciu (acesta susținut pe atunci din răpșputeri de Plopșor, ca olteni ce se aflau, deși mai târziu nu s-au mai înțeles). Plopșor m-a rugat să spun câteva cuvinte despre activitatea Institutului oltean de arheologie, creat de el, și despre comunicarea lui Berciu, care vorbea tocmai de rezultatele unor cercetări făcute de acest institut, ceea ce am făcut cu plăcere.

Într-una din zile, toți românii participanți la congres au fost invitați la masă de profesorul Sergescu de la Cluj - mare admirator și partizan politic al lui Iorga, căsătorit cu o scriitoare poloneză (doamna Kasterska, dacă memoria nu mă înșală). Ni s-a servit la masă și băutura națională, miedul. I-am spus doamnei Kasterska, cum aflatam despre această băutură din romanele lui Sienkiewicz și că-mi aduc aminte cu plăcere de Zagloba, mare băutor de mied, iar ea a rămas încântată și mi-a mai turnat o stacană.

La Lwow l-am cunoscut pe Tadeusz Sulimirski, pe atunci asistent al profesorului Leon Kozłowski, iar la Varșovia pe profesorul Władimirz Antoniewicz și bineînțeles, și pe profesorul Kozłowski. Ultimul era pe atunci prim ministru al Poloniei, după ce fusese un timp ministru la agricultură; ziarele de opoziție făcuseră glume pe seama lui, spunând că vrea să aducă agricultura în starea în care fusese în epoca preistorică... Învațat de mare valoare, a murit la Berlin în timpul războiului, în urma unui bombardament al aviației; după ce fusese luat prizonier de ruși în 1939, se angajase în formațiile pregătite pentru a lupta împotriva germanilor, dar a căzut încă odată prizonier și în felul acesta ajunsese la Berlin.

Antoniewicz trăia încă acum câțeva vreme, depășind vârsta de 80 de ani. S-a refugiat în Anglia în timpul războiului, a jucat și un anumit rol politic, iar apoi a fost lector la Institutul de Arheologie al Universității din Londra, unde a funcționat până acum câțiva ani, când a fost pensionat, în locul lui fiind numit John Nandriș, fiul fostului profesor român Grigore Nandriș de la Universitatea din Cernăuți.

Încă din vara anului 1932, când am participat la congresul de la Londra, Andrieșescu îmi dăduse câteva extrase ale studiilor noastre ce urmau să apară în volumul III-IV din "Dacia" (volumul n-a apărut însă decât în 1934, la șapte ani după publicarea de către Magistrul Pârvan a primelor două volume și de la numirea lui Andrieșescu în postul de director al muzeului). Sperând că va putea publica și un studiu la care lucra atunci, Andrieșescu a amânat an de an apariția acestui volum; până la urmă, s-a hotărât totuși să publice volumul, ca primă parte a volumului III-IV. Din păcate, a doua parte n-a mai apărut niciodată, deși în cele din urmă textul contribuției sale ajunsese la tipografie și fusese chiar cules. Acest text constituia un răspuns polemic împotriva felului cum se prezenta articolul despre România și celelalte articole tratând despre diferitele așezări și descoperiri de la noi din țară în Realexikon der Vorgeschichte, editat de Max Ebert, fost profesor la Odesa și apoi, după 1918, la Königsberg (astăzi Kalinin). Supărarea lui Andrieșescu era cu totul îndreptățită, dar răspunsul lui, pe care l-am citit în șpalturi, nu mi s-a părut nici convingător, nici complet. Mai bine de jumătate din textul său era constituit din citate dintr-o sinteză a lui Schuchhardt, cu totul insuficiente pentru a putea da o imagine corespunzătoare a preistoriei României, ținând seama de tot ceea ce se știa la acea dată.

De fapt, când eram la Roma, am scris și eu un articol destul de "tare" împotriva articolului lui Wilke - Rumanien - din același Realexikon și l-am trimis la Paris lui Salomon Reinach, pentru a-l publica în "Revue archéologique". După câteva timp, l-am primit înapoi, cu o scrisoare foarte amabilă a lui Reinach, din care îmi amintesc perfect fraza: "Cher Monsieur, votre bel article est une polémique contre un article qui n'en vaut pas la peine". Adevăratul motiv pentru care Reinach nu mi-a publicat articolul l-am aflat mai târziu de la Radu Vulpe, care fusese în 1929 la Paris; G. Wilke era aproape singurul arheolog cu oarecare reputație care aprobase părerile cu totul greșite ale lui Reinach despre așa zisele anticități și tăblițe cu inscripții de la Glozel; era deci firesc să nu publice un articol care-l critica pe

Revenind la "răspunsul" lui Andrieșescu, amintesc că peste câțiva ani, când l-am oferit primul volum (V-VI, 1935/1936) al anuarului "Dacia", publicat de mine, mi-a reproșat că nu l-am ajutat să publice și partea a doua a volumului III-IV...

Prin 1935 a venit în țară profesorul Eugène Albertini - pe atunci titular la Universitatea de la Alger -, eu fiind delegat de Ministerul de Externe să-l însoțesc în Transilvania, pentru vizitarea cetăților dacice. La Deva eram așteptat de Daicovicu și ne-am dus împreună la Costești și prin împrejurimi, iar de acolo, prin Alba Iulia, la Cluj, unde Albertini și cu mine am fost găzduți în casa profesorului Emil Racoviță.

În aceeași vară, profesorul Constantin Dascălu, directorul Liceului de băieți din Roma - care în anii 1909 și 1910 participase, student fiind, la săpăturile lui Hubert Schmidt de la Cucuteni - a înștiințat Muzeul nostru că lângă oraș se descoperise un mormânt vechi conținând și câteva obiecte. Andrieșescu m-a delegat să fac o cercetare la locul descoperirii și profesorul Dascălu mi-a încredințat obiectele descoperite. M-am dus, firește, și la locul descoperirii, într-un sat din marginea Romanului - astăzi devenit un cartier mărginaș al orașului - constatând că mormântul fusese găsit în curtea unui locuitor, cu prilejul săpării unei pivnițe. Din informațiile obținute atunci, rezulta că în comună nu se mai gășise nici un alt mormânt, cel descoperit fiind probabil izolat, nefăcând parte dintr-o necropolă.

Inventarul mormântului - publicat de mine într-un număr din "Revista Istorică Română" din 1934 - data această descoperire în perioada migrației popoarelor, atribuirea ei certă fiind mai dificilă; diferitele piese, datând de la sfârșitul secolului IV sau începutul secolului V e.n., erau de caracter germanic. Dar, după cum se știe, la data aceea goții fuseseră împinși mai spre vest de către huni, așa încât femeia îngropată în acel mormânt putea foarte bine să fi fost o autohtonă.

Cu acest prilej am continuat deplasarea și în fostul județ Baia, făcând o serie de periegeze împreună cu vechiul nostru colaborator, învățătorul D. Drăgușanu și identificând mai multe așezări cucuteniene, din păcate toate aproape integral distruse de alunecările de teren și de lucrările agricole.

În schimb, aflând de o descoperire mai puțin comună, făcută pe teritoriul satului Boureni, de pe malul stâng al Siretului, am prelungit cercetarea până acolo și am avut norocul să gășesc, la învățătorul Grigoriu din sat, un vârf de lance de silex, lung de 13 cm, cu retușe frumoase pe ambele fețe, descoperit într-o grădină din marginea satului. Micile sonde pe care le-am putut face printre rândurile de legume n-au întâlnit însă vreun strat de cultură și nici n-au prilejuit descoperirea altor piese. Când am publicat vârf de lance, l-am încadrat în perioada solutreană a paleoliticului, deși - după unele păreri - ar putea fi vorba de o piesă neolitică. Oricum însă, deși este adevărat că în neoliticul din Polonia se întâlnesc piese relativ similare, în țara noastră nu s-a descoperit piese de acest fel în nici una dintre așezările culturilor din epoca neolitică și din perioada eneolitică.

În marginea satului Boureni am întreprins și un mic sondaj într-o așezare cucuteniană cu materiale datând din fazele A și B, pe care le-am publicat ulterior în volumul IX-X din "Dacia".

Cred, de astfel, că aici se impune o mică paranteză privind respectivele faze și denumirile lor, ținând seama de faptul că nu toți eventualii cititori ai acestor rânduri cunosc aceste probleme de arheologie. Cu prilejul săpăturilor întreprinse în așezarea eponimă de la Cucuteni, Hubert Schmidt precizase existența a două straturi suprapuse de cultură, numite de el faza A (cea mai veche) și faza B (cea mai nouă). Constatând însă că într-o așezare aflată chiar la poalele "Cetățuiei", în punctul numit "Dâmbul Morii" s-au găsit materiale ceramice al căror loc, în succesiunea cronologică a fazelor culturii Cucuteni, se situează între faza A și B, le-a încadrat în faza intermediară faza A-B, socotită o tranziție de la faza de început la cea de sfârșit a acestei culturi.

Nu este locul să arăt aici pe larg în ce constau deosebirile dintre aceste trei faze

(împărțite fiecare, ulterior, de arheologii români, în mai multe etape). Precizez însă că elementul esențial pentru datarea unei așezări cucuteniene într-una sau alta dintre fazele amintite îl constituie în special ceramica cu decor pictat, bicrom și policrom, fiecare fază și etapă având caracteristici proprii, la acestea adăugându-se și tipul statuetelor antropomorfe de lut ars, diferit de la o fază la alta.

Așa cum am mai spus, Lambrino era un om energic, hotărât, desigur și ambițios, nu mi se pare a fi un defect, ambiția pusă în slujba unei idei și a unor realizări ce depășesc interesele personale. De altfel, după câte mi-au spus unii dintre foștii lui studenți, șinea cursuri foarte frumoase.

Își cumpărase un Ford cu capotă, cum circulau multe pe vremea aceea, îl pusese roți și cauciucuri solide, ca să reziste mai bine la drumurile dobrogene, și făcea cu el dese deplasări la Histria, fiind destul de des la șantier. E adevărat că a publicat prea puțin despre Histria, dar aceasta se datora curioasei lui ezitări de a da lucrările la tipar, despre care am mai vorbit. Oricum, după ce fusese numit profesor titular la Universitate, în 1932, începuse să se gândească - pe drept cuvânt, după părerea mea - că situația în care ajunsese arheologia română în ultimii 5-6 ani, din pricina reducerilor bugetare și a abuliei lui Andrieșescu, era tragică și amenința să devină dezastruoasă. Nu-l supăra atâtă faptul că banii de săpături erau tot mai puțini (vorbesc de cei dați de minister prin Comisia Monumentelor Istorice și distribuiți pe baza propunerii directorului Muzeului Național de Antichități), căci el obținea prin relațiile personale multe zeci de mii lei anual de la Banca Națională și din alte locuri. Dar faptul că Dacia nu mai apărea și că activitatea arheologică devenea din ce în ce mai sporadică, deci mai puțin temeinică, îl îngrijora și pe el și ca și pe noi. Socotea, desigur - deși nu ne-a spus-o niciodată - că el ar fi fost un conducător mai indicat al acestei activități decât Andrieșescu; și cred că, indiferent de unele aspecte ale temperamentului său, așa era. Conducerea activității arheologice depinzând însă de directorul muzeului nostru și de Comisia Monumentelor Istorice, evident că această cale era închisă, în ambele locuri aflându-se Andrieșescu. S-a hotărât atunci să meargă pe altă cale, plănuiind editarea unei reviste de istorie veche și străngerea noastră, a celor mai tineri, în jurul lui. Dornici să avem unde publica și totodată bucuroși că se încearcă o ieșire din amorțeala care cuprinsese arheologia, am răspuns îndată apelului lui Lambrino, atât Gr. Florescu, mai în vârstă decât noi, cât și Vasile Christescu, Radu Vulpe, Dorin Popescu și eu.

El concepea o revistă - în chip firesc, de altfel - nu numai drept o culegere de studii și de articole, ci ca un organism viu, din care să nu lipsească notele critice și mai ales recenziile - așa cum voise să facă și Vasile Pârvan din "Dacia", împiedicat însă de boală și apoi de moartea timpurie; la fel am încercat și eu reușind numai în parte, să fac din "Dacia", când am condus-o în anii 1935-1945, și cum mi-am dat silința să fac între 1957-1970 pentru noua el serie, fără să reușesc întotdeauna, din timiditatea unora dintre colaboratori sau din comoditatea altora.

La data de care vorbesc, în 1935, muzeul nostru nu organizase încă schimbul cu publicațiile străine și nu primea nici o revistă de afară; Universitatea abia de mai cumpăra, din când în când, câte o carte care ne interesa și pe noi, iar Biblioteca Academiei era departe de a putea satisface toate cerințele cercetării științifice arheologice.

În legătură cu revista proiectată, Lambrino a socotit că, pentru informarea noastră și pentru rubricile de note și recenzii, va fi nevoie de unele deplasări în străinătate, până ce - după apariția primelor numere - se va putea organiza un schimb sistematic de periodice. Reușind să obțină bani, ne-a dat fiecăruia câte o sumă și astfel, în 1933, înainte de congresul de la Varșovia, despre care am mai vorbit mai înainte, am lucrat în bibliotecile universitare de la Cracovia și de la Berlin, aducând un material bibliografic foarte bogat, folosit apoi pentru recenzii în primele două fascicule din revista ce avea să apară în 1934 și căreia Lambrino i-a dat numele "Istros".

Vaule Christescu și Dorin au plecat și ei la Berlin - unde ultimul a stat mai mult și nu în același timp cu noi, lucrând și pentru marea bibliografie a studiilor clasice conduse de profesorul Marouzeau de la Paris, al cărui colaborator principal era Lambrino.

Înainte de a se ajunge la faza tipăririi primului fascicol din "Istros", Lambrino ne-a cerut cuvântul că nu vom vorbi nimănui despre această revistă, deși n-am înțeles niciodată de ce această nevoie de mister izvora din teama de a nu i se pune bețe în roate sau numai din temperamentul lui bănuitor. Oricum, în cursul unei convorbiri cu Andrieșescu la muzeu, aceasta mi-a spus pe neașteptate: "Așadar, dumneata vei scoate o revistă cu domnul Lambrino și eu nu știu nimic despre aceasta?!" Am rămas "pal", cum se spune, și i-am răspuns că eu nu voi scoate revista, ci Lambrino, care ne-a cerut și nouă colaborarea, ceea ce era adevărat.

Lambrino prevenindu-ne că, dacă se află ceva înainte de apariția primului număr, el va renunța să scoată revista, m-am găsit într-o situație destul de neplăcută. Era firesc să-i relatez discuția cu Andrieșescu, dar în același timp mă temeam că va face așa cum ne amenințase și va renunța la revistă. Totuși, când l-am văzut prima oară, i-am povestit discuția cu Andrieșescu, iar el a sărit "ca ars", tunând și fulgerând împotriva "indiscreției" făcute și afirmând că renunța la tot. Mai apoi am aflat cum ajunsese "secretul" la urechile lui Andrieșescu. Vulpe, prieten bun cu Busuioceanu, nu se putuse abține să nu-i vorbească acestuia despre planul nostru, iar Busuioceanu, cu prilejul unei vizite de Sfântul Ion la Andrieșescu acasă, după câteva pătărele și socotind că asemenea "secrete" sunt absurde (și avea dreptate...), i-a strecurat știrea lui Andrieșescu.

Până la urmă, Lambrino s-a liniștit și în 1934 au apărut primele două fascicule din "Istros". Trebuie să recunosc că el și-a dat multă osteneală, revizuiind textele noastre franceze și traducând chiar el unele dintre recenzii, pentru a asigura o înțelegere cât mai bună revistei. Îndată după apariția primului fascicol, a făcut o amplă expediție în străinătate, solicitând schimbul cu diversele periodice, iar în curând au început să-i sosească numeroase reviste străine de specialitate. Din păcate, din lipsa unui local adecvat, trebuia să le țină pe toate în biroul lui de la Universitate, așa încât nu le-am putut folosi, iar destul de curând toată "organizația" avea să se destrame.

În aprilie 1934, Asociația foștilor membri ai Școlii Române de la Roma a organizat o excursie în Dobrogea, la care au participat Al. Marcu, Al. Busuioceanu, Gr. Florescu, Mac Constantinescu și cu mine.

Coborând din tren la Cernavodă, am mers de acolo la cetatea Capidava, unde săpăturile erau conduse de Gr. Florescu. Apoi, luând un taxi la Constanța, ne-am dus la Adamclisi și la Histria, iar de aici la Lunca, sat în care Paul Nicorescu își avea casa părintească. El ne-a condus la Dolojman, lângă Jurilovca, pe malul lacului Razelm, vizitând aici ruinele cetății bizantine, unde începuse el săpăturile. În spatele cetății, stânca de piatră cobora vertical, ca un perete, înalt poate de mai bine de o sută de metri, iar jos sclipeau apele lacului, de un albastru închis.

A fost o minunată excursie colegială, în timpul căreia printre altele, Mac Constantinescu își desfășura talentele de imitare a turcilor care vorbeau prost românește și ne distra tot timpul pentru a mai uita de prafulingrozitor al șoselelor și de gropile ce amenințau la fiecare pas să rupă arcurile mașinii.

La câteva zile după întoarcerea la București s-a născut fiica noastră Carmen-Laura; venirea ei pe lume a însemnat, ca pentru orice părinți, un prilej de nespusă mulțumire sufletească și de bucurie.

În legătură cu localul muzeului din Casa Crețulescu, cred că merită să fie amintit și un episod nostim.

În afară de clădirea principală, mult retrasă, în față se află, chiar la poartă, și o casă modestă, cu vreo trei camere (poate fosta locuință a portarului), în care Andrieșescu, făcând Indiscutabil o faptă bună, îl instalase pe Dionisie Pecurariu, desenatorul muzeului nostru.

Într-o bună zi din 1933 sau 1934, primarul Dobrescu, luând hotărârea să lărgască strada Știrbei Vodă pe o anumită porțiune, ne-am pomenit cu o echipă numeroasă de lucrători cu târnăcoape și lopeți, care, suindu-se pe acoperișul acestei clădiri de la poartă (ieșită puțin din alinierea trotuarului), au început să-l demonteze. Înștiințat telefonic, Andrieșescu a venit grabnic și, amenințându-i vehement cu bastonul pe cel de pe acoperiș, a izbutit să-i dea jos. Se strânsese multă lume și râdea de scena aceea puțin comică; un impunător profesor, strigând cu putere și agitând bastonul spre cei de pe acoperiș, chiar dacă inițiativa primarului era justificată, el ar fi trebuit să rezolve mal înalte problema locuinței familiei ce ocupa clădirea supusă dărâmării.

Primăria n-a renunțat însă la planul său și dărâmarea s-a făcut în zilele următoare, iar familia Pecurariu s-a mutat într-o altă mică anexă de lângă clădirea principală.

Prin 1934, cred, a fost anunțat un congres de arheologie și numismatică, la Craiova, organizat de Societatea Numismatică Română. Cum însă nu mi-au fost pe plac niciodată reuniunile "științifice" la care predomină diletanții, i-am scris lui Ploșor, expunându-mi punctul meu de vedere și anunțându-l că nu voi participa. Peste câteva zile, discutând despre unii colegi cu Hortansa și spunându-i că am toată încrederea în Ploșor - un coleg de ispravă -, drept răspuns a scos din sertarul biroului o telegramă și mi-a dat-o spunând: "Așa? Atunci citește asta!"

Textul telegramei, pe care-l reproduc din memorie, dar cred că nu greșesc deloc, suna astfel: "Dacă invitația noastră o socotești inoportună, atunci scrisoarea d-tale este impertinentă. Adio și un praz verde. Ploșor".

Am rămas destul de descumpănit, dar, în curând, raporturile noastre prietenești s-au restabilit și am rămas buni prieteni până la moartea lui în 1968, o singură dată o mică furtună tulburând colaborarea noastră.

Tot cam în această perioadă, a venit la noi în țară și arheologul german Gerhardt Bersu. Vizitând și cetatea dacică de la Costești, a afirmat că aliniamentele de tambururi de coloane, descoperite acolo, nu aparțin unor sanctuare, cum se susținea de către arheologii români, fiind simple baze de hambare. Imediat Nestor s-a grăbit să adopte această părere și (cea ce era mai ciudat) Daicovicu s-a declarat și el de acord cu ea. N-am înțeles însă niciodată cum se putea susține că hambarele cu provizii ale unei cetăți puteau fi instalate în afara zidurilor și a valurilor de apărare, la discreția dușmanilor. Mulți ani, Daicovicu și-a păstrat această părere; în discuțiile noastre din 1934, când am stat cu el zece zile la Costești și la celelalte cetăți din Munții Orăștiei, a încercat să mă convingă că nu puteau exista atât de multe sanctuare; eu am rămas însă la interpretarea inițială dată acestor aliniamente. În schimb, în 1950, când m-a invitat la o excursie organizată de el, împreună cu mulți profesori de la Cluj și de la București -, după descoperirea marelui sanctuar cu coloane de andezit de la Sarmizegetusa - Grădiștea Muncelului, revenise la interpretarea veche și frească a lui D.M. Theodorescu și a lui Vasile Pârvan, vorbindu-ne celor prezenți despre sanctuare.

Imprudent, l-am întrebat dacă nu mai crede în hambare, iar el m-a apostrofat în stilul lui specific, eu fiind gata - gata să părăsesc excursia.

Seara, profesorul Andrei Oțetea m-a consolă, spunându-mi: "Lasă, nu fi supărat, nu știi că așa-i Daicovicu?"

În 1933 sau 1934 se descoperise la Oinac, lângă Giurgiu, un depozit de bronzuri și Andrieșescu dorea în chip firesc să-l obțină pentru muzeul nostru, conform legii. Mal aflase însă despre această descoperire și Dinu V. Rosetti; se pare că se și grăbise să plece într-acolo, în speranța să-l ia pentru Muzeul Municipal. Nu știu cine l-a informat pe Andrieșescu, dar imediat el a expediat prefecturii de Vlașca o telegramă oficială, în care cerea "arestarea unui anume Dinu Rosseti dacă se prezintă pentru ridicarea depozitului de bronzuri de la Oinac". Până la urmă, lucrurile s-au liniștit, Andrieșescu a obținut depozitul, l-a ținut mulți ani la el, dar nu l-a publicat. Abia acum vreo 25 de ani a fost publicat, la îndemnul meu, de eleva mea Silvia Marinescu - Bilcu, pe atunci proaspătă cercetătoare la Institutul de Arheologie.

În vacanța de primăvară a anului 1935, obținând prin Direcția Presei un bilet circular pe căile ferate bulgare, am făcut o excursie împreună cu Hortansa, cu sora mea Marloara și cu dr. C. Zoppa. În timpul celor aproape două săptămâni cât a durat excursia, am putut vizita Sofia, Plovdiv, Burgas, Mesambria, Șumen, Pilsca, Madara și Tîrnovo, precum și o veche mănăstire, Stanimaka, la câțiva zeci de kilometri sud de Plovdiv. Cu excepția Sofiei și a Varnei - și într-o oarecare măsură a Burgasului - hotelurile erau atunci adevărate banuri (mai ales cel de la Tîrnovo); în schimb, taxiurile erau ieftine și numai datorită acestui fapt am putut vizita Mesambria, Pilsca și Madara, fără să ne coste prea mult.

Mesambria era atunci un blet sat cu căsuțele împrăștiate printre ruinele nenumăratelor biserici bizantine. N-am găsit nimic să mâncăm, iar primarul, un tânăr doctor în drept de la Paris, se jeluia că a fost trimis să putrezească într-un asemenea sat (încă de atunci toți tinerii universitari din Bulgaria erau obligați să facă un stagiu de cel puțin trei ani la sate).

Când am revăzut unele orașe din Bulgaria, în 1962, și în special în 1966 - în timpul unui circuit de studii la muzee - am fost impresionați și eu și Hortansa de schimbările uluitoare constatate peste tot. Parcă nici nu mai erau aceleași orașe. Bulgarii devenise țară civilizată. Poate despre aceste lucruri voi scrie mai multe mai târziu, dacă voi ajunge cu aceste "amintiri" până în deceniul al șaptelea al acestui secol.

CAPITOLUL IX

Întorși la București, prima știre aflată seara, acasă, a căzut ca un trăznet; Andrieșescu își dăduse demisia de la direcția muzeului. Nu-mi puteam da seama ce se petrecuse, iar familia Hortanței, care ne-a dat știrea, nu cunoștea nici un detaliu și până a doua zi ne-am zbatut în tot felul de ipoteze.

Dimineața, am aflat însă totul. Al. Tzigara - Samurçaș, "comisar" guvernamental al Expoziției de artă veche românească organizată la Bruxelles, ceruse ca - printre piesele ce vor fi expuse - să figureze și coiful de aur de la Poiana-Coțofonești (județul Prahova). Andrieșescu nu-l publicase, deși îl primise de la minister din 1929, și se temea că vreunul dintre arheologii străini care-l vor vedea la expoziție va scrie despre coif, ceea ce nu-i putea fi pe plac. Raportase deci ministrului Cultelor și Artelor - profesorul Alexandru Lapedatu - că starea de conservare a coifului, care nu fusese în nici un fel restaurat și era în parte destul de fragil, nu permite transportarea lui. Ministrul era dispus să înțeleagă obiecțiile lui Andrieșescu, dar Tzigara Samurçaș, vrând cu tot dinadinsul să-i facă sânge rău lui Andrieșescu (încă de pe vremea lui Tocilescu el n-a fost în relații bune cu nici unul dintre directorii Muzeului Național de Antichități), a insistat, cerând cel puțin un mla j. Andrieșescu a obiectat că executarea unui mla j ar periclita coiful tot atât de mult ca și eventualul transport - dar Tzigara Samurçaș vorbise și regelui despre coif iar Lapedatu a fost silit să-i ceară lui Andrieșescu să dea dispoziții să se execute mla j ul. Atunci Andrieșescu și-a înaintat înscris demisia de la direcția muzeului. Lapedatu - care îl cunoștea de mult și îl aprecia - a trecut peste scrisoarea de demisie și i-a cerut încă o dată, printr-o nouă adresă, să ia măsuri pentru executarea mla j ului în timp util, data deschiderii expoziției apropiindu-se și "de sus" se decisese să fie expus cel puțin mla j ul coifului.

E greu de știut ce s-a petrecut în sufletul lui Andrieșescu, dar inclin să cred că - cel puțin într-o oarecare măsură - s-a folosit de acest prilej pentru a scăpa de povara pe care o constituia pentru el muzeul; nu erau bani pentru întreținere, se împușinaseră aproape până la dispariție fondurile de săpături, localurile erau necorespunzătoare, colaboratorii lui nemulțumiți din cauza lefurilor de mizerie, iar el prea comod pentru a se lupta pe atâtea fronturi, mai ales că își avea asigurată catedra universitară și fusese ales, încă de pe vremea Magistrului și la propunerea acestuia, membru corespondent al Academiei Române. Oricum, el și-a reinnoit în scris demisia dacă nu se acceptă punctul lui de vedere în legătură cu "sacrosanctul" coif, iar ministrul Lapedatu, presat de apropierea deschiderii expoziției și de insistențele lui Tzigara Samurçaș, i-a primit-o. Această ultimă fază s-a petrecut însă după întoarcerea noastră din Bulgaria și după ce noi toți îl rugasem pe Andrieșescu în chip repetat să nu-și mențină hotărârea, arătându-i că totuși are o anumită îndatorire față de muzeu și față de moștenirea Magistrului. Sperase, poate, până în ultimul moment că, punctul lui de vedere va fi acceptat de ministru și de aceea a rămas intransigent. Iar la stăruințele mele, imi răspundea că poate fi numit director George Murnu (care mai fusese un an director după moartea lui Gr. Tocilescu, până la numirea lui Vasile Pârvan), perspectivă cu totul nemulțumitoare, deoarece admirabilul om care era Murnu n-ar fi putut fi decât un director și mai puțin energic decât Andrieșescu. Adevărurile trebuie spuse pentru istorie cel puțin după atâția ani și în cuprinsul unor amintiri scrise cinstit; Conducerea lui Andrieșescu a fost, după părerea mea, destul de negativă pentru Muzeul Național de Antichități și pentru arheologia românească, nu pentru că ar fi făcut lucruri rele, ci din pricină că făcea prea puțin din ceea ce trebuia pentru a se continua în bune condiții activitatea prodigioasă din timpul prestigiosului său predecesor. După opt ani de conducere, toate ajunseseră într-o stare necorespunzătoare - deși trebuie să flu drept și să recunosc că vina nu era numai a lui, ci în primul rând a neînțelegerii guvernanților.

Să nu se uite că Muzeul Național de Antichități Îndeplinea, de fapt, rolul de Institut de Arheologie al României încă din 1881, când fusese numit director Tocilescu, și a continuat să joace acest rol până în 1956, când a fost înființat Institutul de Arheologie al Academiei Române din București, prin transformarea muzeului în institut.

În timpul acelor zile de agitație și de incertitudine, după ce Andreșescu ne-a spus categoric că nu-și retrace demisia, ne-am mai întâlnit de câteva ori la muzeu, când venea să predea diferitele lucrări oficiale, stând de vorbă în micul birou de atunci al direcției. La una dintre aceste întrevederi a fost de față și Nestor, care - aducând vorba despre diferitele posibilități în legătură cu numirea unui nou director - a spus: "S-ar putea ca și dl. Dumitrescu să fie numit director", iar la plecare mi-a întins mâna. Am refuzat însă să-i strâng mâna, spunându-i că, în eventualitatea că eu aș fi numit director, poate fi sigur de tot concursul meu în ceea ce privește activitatea lui științifică, dar despre relații prietenești nu mai poate fi vorba, după cele ce mi-a făcut cu ani în urmă. Așa s-a și întâmplat; niciodată nu l-am făcut vreoa dificultate, repartizându-i întotdeauna fonduri de săpături din belșug, deși el mi-a făcut greutăți ori de câte ori se părea că situația mea devenea oarecum critică. Era, fără îndoială, un om inteligent și bine pregătit, avusese norocul să studieze câțiva ani în Germania, cu profesori de renume, rodul principal și imediat al acestor ani fiind teza sa *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien (Stadiul cercetării preistorice în România)*, lucrare de bază la epoca aceea, dar cu unele greșeli și lipsuri, dintre care pe unele le-a remarcat Radu Vulpe, într-o recenzie publicată în "Revista Istorică Română". Am scris și eu o recenzie pentru "Istros", rămasă în manuscris, căci Lambrino nu a mai continuat publicarea acelei reviste. Firește, nu este locul aici să reproduc recenzia aceea scrisă acum mai bine de patruzeci de ani; dar nu este lipsit de interes să arăt că - inspirat de arheologii americani de origine olandeză, H. Frankfort - Nestor afirma că între fazele Cucuteni A și B nu se poate stabili o legătură directă, deși avusese prilejul să studieze personal la Berlin toate materialele rezultate din săpăturile lui Hubert Schmidt la Cucuteni. În volumul publicat de profesorul german, se arată clar că există o legătură indiscutabilă între fazele A și B, prin faza intermediară A-B. Pe de altă parte, urmând părerea lui Gerhard Bersu, el a susținut că alianțele de tamburi de coloane descoperite în cetățile dacice din Munții Orăștiei erau suporturi pentru hambare... În ceea ce privește bibliografia de la sfârșitul cărții, a intitulat-o "lista publicațiilor mai des citate în text", pentru a omite toate lucrările mele, deși unele erau amintite în notele volumului și cu un număr de lucrări care nu fuseseră citate niciodată în notele lucrării.

Cu alte prilejuri, în alte articole, la început a refuzat să accepte existența unei faze B a culturii Gumelnița, pe care într-un articol a "dizolvat-o (expresia e a lui), creând însă (în chip artificial) două alte faze - C și D; în prima includea o serie de lucruri absolut tipice fazei Gumelnița B, iar în grupul D a încorporat materialele care, ulterior, s-a dovedit că aparțin culturii Cernavodă I - pe atunci încă necunoscută. Mai târziu, a revenit și a precizat că toate materialele atributei grupei sau fazei C trebuie reincorporate fazei B (pe care acum o recunoaște). Merită să fie amintit și faptul că una dintre elevele sale, crezând că în felul acesta Nestor corectează greșeala altora, nu chiar a lui, s-a grăbit să reproducă aproape textual această formulare. Din păcate însă, el era prea încrezut în posibilitățile și cunoștințele sale. Pentru a da un exemplu, anticipez asupra unei discuții pe care am avut-o spre sfârșitul deceniului al șaptelea. Vorbind cu el despre Vasile Pârvan și despre opera lui, Nestor mi-a spus foarte sentențios: "Pârvan poate fi depășit, domnule Dumitrescu" - gândindu-se, desigur, la el însuși. I-a aceasta, i-am răspuns calm: "Ca informație, fără îndoială, dar ca înțelegere a fenomenelor istorice, ca putere de sinteză și claritate de expunere, nu cunosc încă nici un arheolog care să-l depășească".

În cei 30 de ani de profesat - studenții lui afirmă toți că ținea cursuri frumoase - a făcut mulți discipoli - unii dintre ei fiind astăzi cercetători de primă mână; cred însă că tocmai aceasta este una dintre meritele unui profesor universitar.

Constatănd că Andrieşescu nu renunţă la demisia, dar şi după aceea, când demisia îi fusese primită, am discutat de mai multe ori cu I.ambriño problema "succesiunii": i-am spus că, după părerea mea, în aceste condiţii, ar fi indicat să ceară el să fie numit director. La început - cât timp demisia nu fusese primită - imi răspundea că ezită să facă vreun demers, fiind vorba de situaţia unui coleg; şi avea dreptate! Apoi, după primirea demisiei, mi-a spus că el nu înţelege să ceară nimic şi aşteaptă să vadă cum se vor desfăşura lucrurile. De fapt, fie că el solicitase numirea, fie că iniţiativa aparţinuse ministrului (nu ştiu care a fost adevărul şi de aceea amintesc ambele posibilităţi), i se spusese că va fi delegat cu conducerea muzeului, unul dintre articolele legii financiare din anul acela împiedicând ocuparea prin titluri a posturilor devenite vacante, spre a se face economii.

Oricum ar fi fost, cert este că, prin refuzul lui de a accepta deocamdată această situaţie, pe care noi cei de la muzeu o doream toţi atunci - cu excepţia lui Nestor - se ivea riscul numirii unei persoane neindicate, din afară - putându-se repeta situaţia din 1931, când scriitorul Constantin Gane fusese numit conservator la Secţia de artă bisericească mutată în localul din str. Ştirbei Vodă - eventualitate care, bineînţeles, nu surădea deloc nimănu.

Aflând de la Grigore Florescu că Radu Vulpe s-ar gândi să facă unele demersuri pentru a fi numit director, m-am hotărât să-i trimit prietenului Daicoviciu o scrisoare, arătându-i situaţia şi spunându-i că, de vreme ce la muzeu nu poate fi numit director un profesor titular de specialitate, nu mi se pare drept ca postul să fie ocupat de cineva din afară, ci de cineva din personalul ştiinţific al muzeului; aveam 12 ani vechime în această instituţie, lucrasem tot timpul în cadrul ei, imi bătusem capul şi-mi pierdusem multă vreme cu instalarea lui în cele două noi localuri şi cu toată scriptologia administrativ-birocratică, şi, pe deasupra, devenisem un specialist bine cunoscut în ţară şi în străinătate, fiind docent universitar de cinci ani şi autor al multor lucrări, aşa încât nu mi se părea că ar fi o pretenţie prea mare să cred că aş putea fi numit director.

Convins că aveam dreptate şi cunoscându-mi bine activitatea, Daicoviciu a vorbit cu ministrul Lapedatu (a cărui catedră de istorie veche a României de la Universitatea din Cluj o suplinea el pe timpul cât titularul era ministru) şi l-a convins că aceasta pare singura soluţie bună.

Profesorul Lapedatu, nefiind specialist în istorie antică şi preistorie, nu avea altă posibilitate să fie informat temeinic despre activitatea şi valoarea ştiinţifică a arheologilor de la muzeu decât sfătuiindu-se cu Daicoviciu şi - ca atare - a ţinut seama de părerea acestuia.

Numirea mea ca director delegat s-a făcut pe data de 5 iunie 1935 - dar cu precizarea că eram delegat la conducerea secţiilor de antichităţi ale muzeului, Secţia de artă bisericească trecând sub îngrijirea Comisiei Monumentelor Istorice, fără ca totuşi Lapedatu să vrea să consfinţească, prin decret sau decizie, această scindare a muzeului înfiinţat de Cuza Vodă.

După ce am primit de la Andrieşescu câteva acte oficiale pe care le mai avea la el, precum şi o sumă de 50.000 de lei - subvenţia anuală pe care Primăria Municipiului Bucureşti o acorda muzeului - a trebuit să mă ocup imediat de executarea mularului coifului care stărnise furtuna. Am vorbit în acest sens cu prietenul Mac Constantinescu, sculptor talentat, care prezentase într-o expoziţie personală şi câteva frumoase lucrări în metal; în scurtă vreme copia metalică a fost gata şi am predat-o spre a fi expediată la Bruxelles, unde a făcut senzaţie. De data aceasta nu mai era vorba de un fals, ca celebra "tiară a lui Saitarfernes", care-l cam compromisese mai de mult pe Reinach, ci de o piesă autentică de mare valoare artistică şi ştiinţifică, consacrată pe atunci lucrare de artă scitică, iar astăzi traco-getică. Tzlgara - Samurcaş a avut grijă să-i tipărească o fotografie chiar pe coperta catalogului pavilionului românesc, pentru ca în felul acesta să-i facă şi mai mult sânge rău lui Andrieşescu. Această copie a fost expusă de noi, după întoarcerea ei de la Bruxelles până în 1937, în vitrina în care erau păstrate piesele tezaurului de la Pietroasa şi apoi până în 1937, când am reuşit să comand la Fabrica "Fichet", o mare vitrină - casetă de siguranţă, cu pereţi de oţel groşi de 2 cm, în care coiful original a tronat destul de puţin vreme. Dar despre

ca rasta, la locul cuvenit.

În ziua de 5 iunie 1935, când s-a semnat decizia pentru delegarea mea cu conducerea obiectivelor de antichități ale muzeului, sau poate în una din zilele imediat următoare, nu-mi mai amintesc bine, a avut loc obișnuita masă anuală a colaboratorilor și prietenilor "Revistei Istorie Române", la care luam și eu regulat parte, ca unul dintre colaboratorii ei încă din primul an de apariție, deși nu era lucru tocmai ușor să nu îți seama de fulgerele lui Iorga. Nu știu însă cine-l invitase și pe Dinu V. Rosetti, care nu colaborase niciodată la revistă și cu care nu mai aveam relații de câțiva ani, din cauza unui răspuns necivilizat al lui la un foliețon publicat de mine în "Curentul"; vorbind de arheologia românească și de necazurile ei, arătasem că nu e drept ca, în timp ce specialiștii, care s-au ostenit ani de zile în țară și străinătate (ca să dobândească o pregătire temeinică, aproape nu mai pot lucra, din lipsa fondurilor, unii nespecialiști, diletanți au fonduri cu nemiluita. În răspunsul său, D. V. Rosetti s-a referit printre altele și la "dl. Vladimir Dumitrescu, care sare din postul său de subaltern de la muzeu..." Vezi doamne, eu nefiind director, nu aveam... dreptul să arăt cât de nefirească era situația, în timp ce el, fiind "nepotul statuii", avea toate drepturile.

Am părăsit restaurantul împreună cu Lambrino și încet-încet, am ajuns până în actualul bulevard Mihail Kogălniceanu, unde locuia el, discutând despre problemele ce ne frământau: săpăturile, lipsa de fonduri și revista "Istros".

I-am spus atunci că situația la muzeu se schimbă, deoarece fusese delegat cu direcția, iar el mi-a răspuns că aflase despre numire. Din convorbirea ce a urmat nu rezulta că lucrul acesta l-ar indispuș, probabil tocmai fiindcă era vorba numai de o delegare; constatase că nu fusese indus în eroare când i se spusese că nu poate fi numit director plin; dar poate și pentru că, în felul acesta, socotea că mai există încă posibilitatea ca, până la urmă, să fie el numit director, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat. Pe de altă parte, știa că eu însumi stăruisem la început să primească direcția și nu avea nici un motiv să se îndoiască de dorința mea de a colabora mai departe cu el, iar la data aceea nu manifestase nici o supărare pentru cele întâmplante.

Într-adevăr, obiectiv vorbind, nu avea motive să se îndoiască de sentimentele mele și, în general, de ale celorlalți colegi; cu un an înainte, când fusese grav bolnav și amenințat să-și piardă vederea, fiind internat la Spitalul Saint Vincent de Paul, îl vizitasem de câteva ori și îl arătasem îngrijorarea noastră sinceră.

Cu puține zile înainte de primirea demisiei lui Andrieșescu ducându-mă la Academie să discut probleme cu generalul Rosetti - pe atunci și bibliotecar al Academiei -, l-am găsit în biroul acestuia pe profesorul Constantin Moisil, șeful Cabinetului Numismatic al Academiei, care aparținea și atunci, ca și acum când scriu aceste rânduri, Bibliotecii Academiei. Moisil tocmai îi arăta generalului Rosetti un tezaur de peste 100 de monede dacice descoperite, cred, în județul Vâlcea, și-i propunea cumpărarea câtorva exemplare din fiecare dintre tipurile monetare reprezentative în acel variat tezaur, propunere, firește, aprobată. Fără să flu specialist în numismatică, m-am mirat că un tezaur, care ar trebui păstrat și studiat în totalitatea lui, va fi astfel împărțit. Terminând discuția începută cu generalul Rosetti, m-am dus în biroul profesorului Moisil și l-am întrebat dacă l-a înștiințat pe profesorul Andrieșescu despre tezaur. Mi-a răspuns că n-a avut timp, dar că pot să-l înștiințez eu. Coborând în sala de la intrarea Academiei, unde se afla descoperitorul tezaurului, care-l adusese spre vânzare, l-am întrebat dacă nu vrea să vină până la muzeu, pentru a vedea dacă putem achiziționa noi restul. N-a apucat însă să-mi răspundă, și pe ușă a intrat val-vârtej o doamnă Pauker, cunoscuta colecționară, care a pus imediat mâna pe pachetul cu monede și a spus: "Astea le-am cumpărat eu!" Desigur, fusese înștiințată telefonic de profesorul Moisil, înainte de a fi vorbit cu mine. Zadarnic am protestat, căci doamna Pauker nu a cedat și cu mare greutate mi-a promis că, dacă Andrieșescu va voi să cumpere câteva piese, i le va accepta.

Povestindu-i lui Andrieșescu, la muzeu, toate acestea el mi-a spus că-l pare rău, dar

nu avem bani... Totuși, cum am amintit, când mi-a predat "direcția", mi-a dat și 5.000 lei. Iar după numirea mea ca director, m-am dus la doamna Pauker acasă, o somptuoasă clădire lângă aceea a Casei Școlilor, să discut despre tezaur, dar ea mi-a spus că a așteptat un cuvânt de la Andrieșescu și intrucât n-a primit nici o știre, a făcut schimb cu colegii săi colecționari, păstrând numai câteva monede din fiecare tip, așa că nu mai poate face nimic. Cel mult, dacă insist, se poate ceda și nouă două piese.

Fiind vorba alci de amintiri scrise într-o ordine mai mult sau mai puțin cronologică, dar exclusiv pe baza memoriei, este firesc cred, să trebuiască să revin uneori asupra unor fapte despre care desfășurarea nesilită a acestor "amintiri" nu mi-a dat posibilitatea să spun câteva cuvinte. De aceea intercalez acum unele însemnări în legătură cu "Revista istorică română", cu unii dintre membrii comitetului de redacție și cu unele întâmplări legate într-un fel sau altul de ei.

Se știe că apariția acestei noi publicații l-a indispus și iritat în chipul cel mai neașteptat pe Nicolae Iorga, care publica de mulți ani - "cu concursul mai multor specialiști", cum era indicat pe copertă - "Revista istorică". Era desigur nemulțumit de faptul că o mână de cercetători de valoare - printre care și câțiva dintre foștii lui elevi - în loc să colaboreze la revista lui, scot o nouă publicație cu același caracter, dar în același timp într-o prezentare grafică impecabilă, mult superioară condițiilor în care, fără fonduri și fără colaboratori permanenți care să-l ajute în munca migăloasă de redacție, putea el să scoată "Revista istorică". Psihologic, această iritare poate fi socotită firească; dar, în același timp, se știe că orice colaborare cu Iorga era destul de dificilă și, cu atât mai mult o colaborare permanentă.

Ce putea fi însă mai natural decât ca un grup de specialiști în domeniul istoriei, al limbii și al vechii literaturi românești să dorească să aibă un organ pe care să-l conducă ei, după un plan propriu și în condiții tehnice de nivel european? În afară de personalitatea celor care conduceau noua revistă și de aceea a colaboratorilor, ca și de calitatea materialelor publicate, cred că și condițiile tehnice superioare au contribuit într-o anumită măsură la prestigiul și larga răspândire de care s-a bucurat în foarte scurt timp această publicație.

S-a spus încă de la apariția ei - care a coincis mai mult sau mai puțin cu sciuzina partidului liberal și înființarea partidului "Georgist" (fiecare dintre cele două tabere considerându-se "adevăratul partid liberal") - că revista este o emanație a partidului condus de George Brătianu, deși în Cuvântul înainte din primul număr se preciza clar că revista este publicată de Institutul de Istorie Națională de pe lângă Universitatea din București, institut anexă (precizez eu) al catedrei de istoria românilor, ocupată de C. C. Giurescu din 1927. Este adevărat că aproape toți, dacă nu chiar toți membrii comitetului de redacție (despre Nicolae Cartoian nu sunt sigur), făceau parte din partidul condus de G. Brătianu. Nu se poate spune însă în nici un caz că la această revistă s-a făcut vreodată politică sau că toți colaboratorii erau și ei georgiști, ci dimpotrivă. În legătură cu aceasta, merită să fie menționată aici și o întâmplare petrecută aproape imediat după întemeierea mișcării georgiste.

Înșind într-o zi din liftul Universității, pe coridorul etajului III al aripii unde se afla o parte din încăperile destinate secției de istorie (pe lângă acelea rezervate la etajul IV viitorului Institut de Arheologie plănuț de Vasile Pârvan, unde aveam și eu o cameră de lucru mult mai încăpătoare decât totce-am avut vreodată la muzeu), m-am întâlnit cu Giurescu, cu care eram în cei mai buni termeni (am amintit, de altfel, la locul convenit, de ajutorul dat pentru tipărirea tezei mele de doctorat). Dintr-una în alta, am ajuns la discutarea situației politice și el m-a întrebat pe neașteptate; "Nu vii și tu la noi în partid?" Tot atât de direct i-am răspuns și eu: "Nici prin gând nu-mi trece, căci dacă așa avea vreodată intenția să fac politică, nu aş face-o cu partidul liberal".

Într-adevăr, nu am simpatizat acest partid încă de la vârsta de 14 ani (așa cum învățasem din articolele și din cuvântările lui Iorga,) din cauza abuzurilor repetate în multe domenii, pentru lipsa de principialitate cu adevărat românească a conducerii sale, pentru dictatura pe care a exercitat-o de fapt decenii întregi asupra țării, ținând țărânamea - adică

mare majoritate a fiilor neamului - in mizerie materială și in intineric cultural.

Trebuie recunoscut, însă, că acela care a asigurat cea mai mare parte a muncii redacționale și administrative a fost Giurescu, ceea ce i-a dat posibilitatea ca, după separarea politică de George Brătianu (la începutul lui 1938) și după destrămarea comitetului de redacție, să conducă singur revista mai departe, in bune condiții, timp de alți câțiva ani, până la încetarea apariției. Pe Giurescu îl cunoscusem încă de când eram in clasa a opta de liceu, ducându-mă chiar odată la o mică petrecere in casa lui, cu fratele meu Titu, coleg de an și prieten cu el. Era energic, muncitor, bine pregătit, știind ce vrea și urmărind cu perseverență să ajungă cât mai departe (de aici și unele compromisuri), dar este absolut sigur că zvonurile răutăcioase care au circulat in legătură cu primele lui lucrări - despre care se spunea că ar fi fost "moștenite" de la tatăl lui - sunt numai calomnii. Toată activitatea lui științifică până in zilele când scriu aceste pagini a dovedit că este intr-adevăr un cercetător de mare valoare.

Totuși, după părerea mea, mai valoroase sunt lucrările celui alt istoric al românilor din comitetul revistei - P.P. Panaitescu. Am mai spus că pe el l-am cunoscut încă din timpul primului război mondial, la "Liceul refugiaților" de la Iași; se împrietenise cu fratele meu, Titu, iar după moartea acestuia am devenit foarte buni prieteni, deși el era cu trei ani inaintea mea la Universitate.

Înalt, având circa 1,80 m, voinic chiar, fără să fie gras, umblând puțin adus, era veșnic preocupat de ceva, având un mare dar al conversației; chiar când tu nu găseai un nou subiect de discuție, el trecea imediat la altă problemă tot atât de atrăgătoare. Avea în același timp și un deosebit talent de profesor, ținând cursuri splendide și învățându-i pe mulți dintre actualii istorici și limba slavonă, nu numai istorie. Avea o cultură foarte vastă, citea multă literatură și cunoștea bine mai mult de 10 limbi (toate cele slave, toate limbile neolatine - afară de portugheză, engleza, germana, și bineînțeles latina și elena). Foarte inteligent, cred că a fost cel mai de seamă reprezentant al generației noastre.

De o erudiție excepțională, tot timpul cufundat în studii, își făcuse treptat o bibliotecă personală admirabilă, ale cărei rafturi acopereau până in tavan pereții camerelor. Nu cred că mă înșel spunând că lucrările lui științifice "vor rămâne" in cea mai mare parte, in timp ce multe lucrări ale altor cercetători își pierd sau își vor pierde valoarea in funcție de noile cercetări. Volumele lui din domeniul istoriografiei (cele asupra influenței istoricilor poloni asupra cronicarilor moldoveni, ca și cele despre diferiți cronicari), precum și sintezele lui despre Mihai Viteazul și Mircea cel Bătrân, scrise și cu un real talent literar, sunt unele dintre cele mai frumoase lucrări istorice românești. E drept că s-a făcut mult "tapaj" în legătură cu volumul Mihai Viteazul, invocându-se așa-zisa lipsă de sentiment național al autorului, deoarece el ajunsese la concluzia că Mihai nu fusese "os de domn"; dar acele răbufniri pătimase nu pot scădea valoarea cărții. Și ar fi, cred, foarte indicat să se reediteze acum și acest volum, pe lângă acela al lui Iorga despre marele voievod, dându-se posibilitatea actualei generații să facă o comparație între cele două lucrări. Pe de altă parte, sinteza lui despre Mircea cel Bătrân mi se pare că poate fi socotită una dintre cărțile de bază ale istoriografiei române, ea punând in adevărată lumină personalitatea excepțională a domnitorului, care instala sultani pe tronul turcesc, potrivit intereselor Țării Românești; cred că și reeditarea acestui volum ar fi de mare interes. Pe scurt spus, părerea mea este că P.P. Panaitescu a fost cel mai bun istoric contemporan al nostru în domeniul istoriei Românilor și nu am nici o îndoială că - atunci când subiectivismul cu care sunt judecați în general contemporanii se va atenua o dată cu trecerea anilor - acest adevăr va fi tot mai mult recunoscut.

Revenind însă la perioada în care a apărut Mihai Viteazul, fără să mai fiu sigur în privința tuturor detaliilor și mai ales a succesiunii lor, e sigur că 1935, a fost anul în care s-a declanșat (sau în orice caz s-a intensificat) atacul neînduplecat al lui Iorga împotriva "noii școli istorice", cum îi spunea el, împotriva lui "ca-ca giurescu (C. C. Giurescu) și Pi-pi Panaitescu" (P. P. Panaitescu), cum îi numea în toate împrejurările pe cei doi foști elevi ai

lui.

Nu e nici o îndolală că atât primul volum din "Istoria românilor" de Giurescu, apărut în primăvara lui 1935, ca și volumele ce i-au urmat, sunt lucrări de valoare. Ele înmănucează cursurile ținute la Universitate timp de câțiva ani, sistematizate și publicate apoi în câteva ediții. Înlocuirea notelor din josul paginilor prin bibliografia la sfârșitul fiecărui capitol n-a fost socotită cea mai indicată metodă, deși, dacă bibliografia este completă, nu se poate reproșa autorului nimic. Pe de altă parte, este firesc ca atunci când nu rezevi cu destulă atenție lecțiile ținute să se strecoare eventual și fragmente de fraze care aparțin altora, dar de aici și până la acuzația de plagiat cei s-a adus de unii este o distanță ca de la cer la pământ. În orice caz, pentru masa intelectualilor dormici să poată citi o sinteză scrisă curgător și care să îmbrățișeze treptat întreaga istorie a neamului nostru - începând în chip firesc chiar cu preistoria - volumele lui Giurescu au fost foarte bine venite, ceea ce explică marele succes de librărie pe care l-au avut. Apreclind cum se cuvine stilul lui Giurescu, nu înseamnă deloc că l-aș considera superior celui al lui Iorga. Am fost întotdeauna admirator al stilului incisiv al acestuia, al perloadelor atât de ample ale lui, chiar dacă mulți l-au criticat pentru frazele lungi, considerate de multe ori neclare. Dar, citindu-l pe Iorga încă de la vârsta de 14 ani, așa cum am spus, m-am deprins curând cu felul lui de a scrie, cu parantezele atât de lungi și de bogate - care, după unii, intrerup desfășurarea firească a frazei, dar de fapt contribuie la urmărirea și amplificarea ideii prințeps, fără a-i tăia aripile prin tot felul de semne de punctuație. Este adevărat, totuși, că - pentru cei ce nu l-au citit pe Iorga decât din când în când - lectura este de multe ori dificilă; dar oare faptul că Tacit este așa de greu de citit îl împiedică să fie unul dintre măștrii limbii latine și, probabil, cel mai mare prozator latin?

Un răstimp destul de lung, cei din "noua școală de istorie" nu au răspuns atacurilor lui N. Iorga, fiind destul de răbdători. Păcat că ulterior, printre cei "cooptați" în falanga de contraatac a fost și D. Bodin, arivist care a făcut carieră universitară numai cu sprijinul lui Giurescu, atacându-l în chip vulgar pe Iorga; mai târziu, când Giurescu a trecut și el printr-o perioadă grea, fiind scos de la catedră, Bodin l-a atacat și pe el, în speranța că-l va putea lua catedra...

În sfârșit, înainte de a reveni la anul 1935-1936, câteva cuvinte și despre cel mai "masiv" răspuns pe care Iorga l-a dat "noul școli de istorie" și în special lui Giurescu. În doi-trei ani a scris Istoria Românilor în opt - zece volume, asupra valorii de ansamblu a căreia nu mă pot pronunța, deși știu că cei din "noua școală de istorie" nu o apreciau favorabil. Ceea ce pot să spun însă, este că în volumul I, pe care-l încep și el în chip firesc tot cu preistoria, sunt multe și grave greșeli, unele de-a dreptul inexplicabile - ca de pildă formularea "epoca eneolitică a bronzului", absolut de nelușes la un om care știa bine grecește și latinește. Se știe că termenul eneolitic este o combinație între latinescul aeneus (de aramă) și grecescul lithos (piatră) și indică perioada finală a epocii neolitice (a pietrei șlefuite), când se folosea și arama pentru podoabe, unelte și arme; și deci nu se poate spune "epoca eneolitică a bronzului". Faptul că lucrările mele apărute până atunci sunt citate de zeci de ori constituie, cred, dovada că apreciere defavorabilă pe care o fac primului volum al Istoriei Românilor de Iorga nu are nici o nuanță subiectivă.

În vara lui 1935, împreună cu colegii din generația mea și cu unii dintre arheologii mai în vârstă - în primul rând cu Paul Nicorescu, profesor la Universitatea din Iași și Grigore Florescu, asistent la București - am luat inițiativa să ne întrunim pentru a discuta situația gravă a arheologiei românești. Concluzia discuțiilor noastre a fost că este necesar să înființăm o asociație profesională a căreia l-am spus Colegiul Arheologic Român, din care să facă parte ca membri activi toți specialiștii ce obținuseră titlul de doctor și ca membri corespondenți cel cu licență, precum și profesorii secundari de istorie care ar fi dorit să-și îndrepte atenția spre cercetarea arheologică. A fost redactată și trimisă atunci o circulară, semnată de Paul Nicorescu în numele comitetului de inițiativă, pentru participarea tuturor celor îndreptățiți la ședința de constituire a Colegiului, care urma să se țină în luna august

în sala seminarului de epigrafie latină (asistent fiind Gr. Florescu). Bineînțeles că nu au venit nici cei invitați. Profesorul Th. Sauciu-Săveanu a trimis o telegramă de adeziune, același lucru mi se pare că l-a făcut și Andrieșescu, dar Lambrino s-a arătat de la început ostil, susținând că această inițiativă pornește de la mine, din dorința de a-mi consolida situația la muzeu. De atunci colaborarea noastră a lut sfârșit, iar din revista "Istros" n-a mai apărut nici un alt număr afară de cele două din 1934, deși un al treilea fusese pregătit și se pare că era pe punctul de a apărea în 1940. Este probabil că lui Lambrino nu-i convenea faptul că noi îl alesesem "port-drapel" pe Paul Nicorescu, fiindcă ar fi dorit să ne gândim la el, deși mă întreb dacă i-ar fi convenit organizarea noastră, ținând seama de temperamentul lui destul de "dictatorial".

Dimpotrivă, Paul Nicorescu era blajin și înțelegător, fără "morgă", fiind totuși adevărat că nu avea o activitate științifică prea bogată. Fusese primar al orașului Cetatea Albă pe timpul primei guvernări averesciene - pare-mi-se chiar deputat - și apoi membru al Școlii Române din Roma, în prima serie din 1922-1924, publicând în "Ephemeris Dacoromana" un studiu intitulat La tomba degli Scipioni, cu care cred că și-a dat și doctoratul. Iar după aceea a fost numit profesor de istorie antică la Universitatea din Iași, cu toată împotrivirea lui Orest Tăfrali, profesorul de arheologie de acolo.

În ședința de constituire a fostales deci președinte Paul Nicorescu (deși nu era un om prea energic), vicepreședinți Andrieșescu (sau Sauciu-Săveanu?) și Daicoviciu, iar secretar general am fost ales eu. Ședința a fost urmată de o plăcută masă colegială, iar a doua zi dimineață Nicorescu, Daicoviciu și cu mine ne-am dus în vizită la Andrieșescu acasă, să-l înțelegăm de ceea ce s-a făcut. Ne-a primit destul de bine, cu tradiționala gustare, deși nu știu dacă inițiativa noastră îi era pe plac.

Toată toamna, după ultima campanie de săpături la Atmageaua Tătărească, cu bruma de fonduri pe care le obținusem, și la începutul iernii m-am zbatut cu necazurile muzeului. Am mai spus că nu erau fonduri nici pentru plata apei și a luminii și unul dintre primele demersuri pe care le-am făcut a fost la Direcțiunea Uzinelor Electrice (nu-i mai țin minte numele exact), care funcționa pe bulevardul General Magheru. În anticamera directorului aștepta și o șefă de lucrări de la "Muzeul Grigore Antipa", care venise cu aceleași necazuri și mi-a spus cu reală durere: "Auși ei un singur muzeu adevărat în capitală și nici de acela nu au grijă!" Reproșul justificat se adresa ministerului - același de care depindea și muzeul lor -, minister care nu binevoia să ordonașeze sumele necesare pentru plata facturilor de lumină și de apă, pe motiv că nu au fonduri. Demersurile noastre au fost însă încununate de succes, directorul cu care am vorbit arătându-se înțelegător și sabia lui Damocles a fost îndepărtată provizoriu de deasupra... firelor electricecând îndată după ce fusese delegat director al muzeului, mă dusesem la minister, la Direcțiunea Contabilității, directorul Ștefănescu nu m-a încurajat deloc, spunându-mi că nu mă poate felicita pentru această numire, deoarece "stăm rău cu fondurile". Încet-încet am reușit însă să obținem bani, să achit restanțele și să înlătur amenințarea de a rămâne fără apă și lumină, stăruiind aproape zi de zi la minister. Singura modalitate de a obține ceva era să te duci personal la director și la secretarul general, lucru pe care Andrieșescu fie că nu-l înțelesese, fie că nu-l socotea de demnitatea sa. Chipurile îl auzise pe Magistrul Pârvan cu ani înainte, că el n-are ce să caute la minister pentru a sta de vorbă cu Burileanu, pe atunci director general al învățământului superior și coleg de universitate, cu care nu mai avea relații încă de la concursul pentru ocuparea catedrei. Magistrul se mulțumea deci, să-l trimită pe Metaxa cu adresele semnate de el și iscălitura lui, avusesse alt efect decât avea acum aceea a lui Andrieșescu, așa încât, treptat, se ajunsese la situația amintită.

Nu e mai puțin adevărat însă că la înrăutățirea situației contribuieră și diversele "curbe de sacrificiu" provocate de marea criză generală economică declanșată din 1929.

Destul de curând după ce am fost numit director delegat al muzeului l-am scris prietenului Dorin la Școala Română din Roma - unde se afla ca "membru ospitant" pentru

câteva luni - și el s-a grăbit să mă felicite, adăugând că "este prima știre bună pe care o afla de cățiva ani". Tot atunci am luat măsura să îmi se plătească din nou salariul integral, deoarece Andrieșescu, pentru a-l ajuta pe Nestor (care nu voia să-și mai ia, camăine, o slujbă), decisese ca acesta să primească și jumătate din salariul lui Dorin pe timpul concediului. Firește, Nestor a protestat dar când i-am răspuns că nu a lucrat nimic din ceea ce ar fi trebuit să facă Dorin (toate lucrările de birou făcându-le eu), n-a mai avut ce spune.

Am vorbit până acum de câteva ori, foarte pe scurt, e adevărat, de Dorin Popescu și cred că ar fi locul să stăruim mai mult asupra lui, căci a fost timp de decenii cel mai bun prieten al meu, încă din anii pribegiei de la Iași. Înalt, bine legat și mai voinic decât mine - deși în tinerețe era și el destul de slăbuț - a fost într-adevăr un baiat frumos și nici, când a trecut de șaptezeci de ani nu se poate spune că n-ar fi "un bărbat bine". S-a înscris la secția istorică a Universității din capitală tocmai din dorința de a fi mereu împreună și a fost foarte contrariat, în septembrie 1921, când - venind la București să se înscrie la cursuri - a aflat că eu am ales filologia clasică. Deziluzia i s-a mai atenuat când i-am aratat că foarte multe dintre cursurile noastre vor fi comune și a dispărut cu totul în anii următori când, așa cum am povestit, am trecut și eu "cu arme și bagaje" la istorie. Lipsit însă de ambiție și de energie și nereușind să se pasioneze pentru arheologie, a fost foarte descumpănit la moartea lui Pârvan spunându-ne că el numai de dragul Magistrului s-a făcut arheolog, ceea ce este desigur adevărat. Mi-a repetat de altfel, de-a lungul anilor, de câteva ori că lui nu-i place munca de teren și așa se explică în bună măsură de ce a făcut mai puțin săpături și de ce a publicat mai puțin decât alții.

După întoarcerea din Franța - unde rămăsese trei ani la Școala de la Fontenay aux Roses - și până prin 1935, voia să scrie scenarii de filme; frumos cum era, ar fi putut foarte bine să fie chiar un bun actor de cinematograf; avea și o voce frumoasă și amplă de bariton - dar toate acestea ar fi cerut eforturi și Dody nu dorea sau nu putea să facă eforturi. A citit foarte multă literatură având și marele avantaj (pe care-l nu l-a fructificat destul în arheologie) că știa perfect germana și maghiara; multe după-amiezi le-am petrecut împreună, fie la muzeu, fie la el sau la mine acasă, citind lucrări în aceste limbi - el traducând și eu luând notițe, în unele cazuri această colaborare ajutându-mă mult.

Tocmai din pricina firii lui, după ce mi-am dat eu doctoratul în 1928, l-am săcâit vreo trei-patru ani să-și termine teza (cred că și-a susținut doctoratul în 1932), pe care apoi, complet refăcută (probabil că nu mai conținea nici 10% din textul inițial), am publicat-o în 1944, în limba germană - Die fruhe und mittlere Bronzezeit in Siebenburgen (Epoca timpurie și mijlocie a bronzului în Transilvania) - într-un al doilea volum din Biblioteca Muzeului Național de Antichități", serie inițiată de mine cu câțiva ani înainte, cu un prim volum, lucrarea lui Grigore Florescu intitulată Monumenti funerarî romani della Dacia inferiore, apărut în 1942.

De vreo două ori raporturile noastre s-au răcit, eu fiind contrariat de faptul că, în anumite perioade, mi-a spus că ar fi bine să nu mai fim văzuți prea des împreună - dar poate ca avea dreptate, căci cine știe ce interpretare politică puteau da unii plimbărilor noastre. Tot în veșnica lui nehotărâre, s-a însurat foarte târziu, abia în iarna lui 1949 - 1950, deși Valerica, soția lui, îl admira de vreo zece ani. Pentru felul lui comod de a fi, căsătoria aceasta a fost foarte indicată, pasivitatea lui fiind din plin suplinită de energia Valericăi.

Revenind la problemele muzeului, un detaliu mi se pare că poate arunca lumină asupra chipului în care Nestor privea unele îndatoriri ale sale, deși Andrieșescu îi dăduse și locuință în două camere din clădirea din curtea muzeului. În situația noastră, neavând secretar, ștatele de plată lunar a salariilor - în patru sau cinci exemplare - le scriam de obicei chiar eu, dar într-o zi l-am rugat pe Andrieșescu, pe atunci încă director, să dea această sarcină pe rând și celor patru asistenți ai muzeului, ceea ce a și aprobat, așa încât cei trei asistenți prezenți atunci la muzeu (Nestor, Hortansa și Ecaterina Vulpe, căci Dorin era în străinătate) au făcut fiecare pe rând ștatele câte o lună. Când i-a venit a doua oară rândul,

Nistor s-a infuriat și a scris pe ștutul -model: "La Muzeul Național de Antichități se află următorii asistenți (și le-a trecut numele "en toutes lettres"), așa încât m-am resemnat și am mai făcut încă o dată ștatele. Cred că exemplarul cu acest "autograf" se află încă în arhiva Institutului de Arheologie. Menționez, de altfel, că aceasta a fost singura activitate administrativă care i-a fost cerută vreodată și de asemenea, că în toți anii (vreo patru, dacă nu mai mulți) când a fost în Germania la studii, nimeni nu se gândise să-i rețină o jumătate din salariu pentru a o da celor care lucrau efectiv la muzeu.

În luna august 1935, după ce se mai liniștise zarva provocată de schimbările de la muzeu, profesorul George Fotino, deputat liberal și primar al orașului Balcic, m-a invitat prin Alexandru Busuioceanu să întreprind săpături la Balcic, cu fonduri pe care avea să mi le pună la dispoziție primăria. În ceea ce mă privește, n-am înțeles niciodată atracția extraordinară pe care o exercita acest colț de țară în rândurile multor intelectuali, deși poziția era desigur frumoasă. Dar ariditatea colinelor acelea goale și albe nu mă copleșea și pe mine. Bineînțeles că, având așa de puține fonduri de săpături la muzeu, am primit și am stat la Balcic trei săptămâni. Eu aș fi preferat să sap câteva movile din preajma aeroportului, care puteau foarte bine să fie preistorice, dar Fotino dorea să cerceteze ruinele aflate chiar în oraș, pe o pantă. Am dezvelit ceea ce mai rămăsese din zidurile unei construcții romane, în mijlocul caselor turcești. Cum însă nici fondurile primăriei Balcic nu erau nelimitate, firește că săpătura n-a putut fi terminată; ruinele scoase la lumină nu erau deloc monumentale și deci nu satisfăceau speranțele pe care și le pusese George Fotino în aceste săpături. Ocupat cu multe alte probleme, el pleca destul de des cu avionul la București, dar mi-am putut da seama că era un intelectual distins și manierat și am rămas în cele mai bune raporturi cu el, cu toate părerile noastre diferite în multe privințe.

Tot la Balcic, unde își petrecuse concediul Al. Busuioceanu, l-am cunoscut prin el, pe Grigore Nandriș, profesor de slavistică la Universitatea din Cernăuți, un om deosebit de civilizată și ponderat, cu care stăteam ceasuri întregi de vorbă la plajă și seara la restaurant, până târziu. A murit în 1968, la sfârșitul lui martie, exact în noaptea sosirii mele la Londra (unde se stabilise el), ca invitat la Congresul Societății Engleze de Preistorie, așa încât n-am mai avut prilejul să-l revăd. Fiul lui, John Nandriș, este arheolog englez și a publicat câteva studii interesante.

În sfârșit, pentru a termina cu Balcicul amintesc că în ultima zi a săpăturilor am luat cu mine echipa de lucrători și am început săpătura unui tumul pe dealul din apropierea aeroportului. Dar, în cele câteva ceasuri de lucru, șanțul -sondaj trasat pe mijlocul movilei nu a putut ajunge până la baza ei și deci la probabilul mormânt, iar fondurile terminându-se am plecat a doua zi cu avionul la București. Avionul care făcea cursele la Balcic și înapoi nu avea, afară de locul pilotului, decât cinci locuri pentru pasageri; a fost prima mea călătorie cu avionul și am fost impresionat cu adevărat de perspectivele nesfârșite pe care le poți admira de la câteva mii de metri înălțime.

În luna februarie a anului următor (1936), a trebuit să fiu operat de urgență de apendicită, la spitalul Saint Vincent de Paul, de către doctorul Ghișescu, cumnatul prietenului Victor Papacostea.

În timp ce eram internat în spital, Lambrino a venit să se intereseze de soarta mea, întorcându-mi în felul acesta vizitele pe care i le făcusem când fusese și el internat în același spital; dar, aflând că merg spre însănătoșire, s-a mulțumit să-și lase cartea de vizită, fără să mai suie până la mine. În primăvara aceluiași an (poate în aprilie, poate în mai), colegii și asistenții lui Giurescu au luat inițiativa să-i dea acestuia o masă, spre a-l sărbători pentru apariția "Istoriei României", fiind invitați toți colaboratorii și prietenii "Revistei istorice române"; am primit cu plăcere să particip la masa dată la Atheneé Palace. Repet, nu-mi aduc precis aminte data, dar știu că era la 2-3 luni după operația despre care am vorbit mai sus, deoarece doctorul Ghișescu, invitat și el, mi-am atras atenția să nu pun prea multă lămaie pe nișetrul la grătar; este deci sigur că masa nu a avut loc mai devreme, deși volumul I din

Istoria Românilor a lui Giurescu apăruse cu un an înainte.

I.a această masă au luat parte peste o sută de invitați, și mai tineri și mai bătrâni, și cu coloratură "georgistă" și fără; s-au ținut toasturi și discursuri, într-un cuvânt reuniunea s-a desfășurat plăcut și chiar cu entuziasm. A doua zi, cum era firesc, asistenții sărbătoritului au avut grijă să publice în ziare o dare de seamă despre reuniune indicând și numele participanților, așa încât peste alte 24 de ceasuri, a izbucnit furtuna. Iorga, care socotea acum că orice act de prietenie pentru Giurescu înseamnă un act de averșitate față de el Inuși (prezența la această masă ar fi indicat, chipurile, și o azeziune la criticele împotriva lui), a publicat în "Neamul românesc" numele celor care au participat la banchet, amintind dedicațiile omagiale de pe lucrările pe care aceștia i le trimiseseră lui. N-am lipsit firește, nici eu din această listă, dar - după părerea mea - participarea la o masă omagială nu înseamnă și însușirea tuturor ideilor și punctelor de vedere ale celui sărbătorit (mai ales că masa avusese ca obiect precis sărbătorirea apariției Istoria românilor); pe de altă parte, am socotit că orice om major trebuie să suporte consecințele - oricât de neașteptate ar fi ele - ale faptelor proprii. Nu aceeași părere au avut-o alți patru participanți - Constantin Moisil, Radu Vulpe - geografie, Ion Conea și încă unu, al cărui nume imi scapă acum - care s-au grăbit să trimită câte o scrisoare redacției "Neamului românesc", arătând că ei n-au nici un amestec în polemica dintre cei doi preopinienți, că desigur sărbătorirea unui prieten pentru o lucrare științifică nu înseamnă aderarea la tot ce spune și face acesta și în sfârșit că, bineînțeles, stima și considerația lor pentru Iorga rămân aceleași.

Retractările acestea n-au făcut deloc impresie bună. De altfel, Iorga nu l-a iertat niciodată pe Moisil, iar la moartea numismatului Șutzu membru al Academiei, s-a opus la alegerea lui Moisil ca membru plin, deși era îndreptățit, fiind de mult membru corespondent. Dar nici Giurescu nu l-a iertat pe Conea, așa încât peste doi-trei ani, când acesta s-a prezentat la un concurs pentru ocuparea unui post de conferențiar la geografie, la trântit "cu succes", cu sprijinul socrului său, Simion Mehedinți, recomandându-l, conferențiar pe celălalt candidat, C.(?) Rădulescu, mult mai puțin afirmat pe terenul științific, dar partizan politic la Focșani...

În primăvara sau vara aceluiași an a venit în țară, invitat de Ministerul de Interne, Jacques Ancel, profesor la unul dintre institutele de învățământ superior de la Paris, care, printre altele, dorea să-l viziteze pe Iorga la Văleni. Trebuia să fie însoțit de cineva de la Direcția Presei, dar nici Busuioceanu, subdirector pe atunci, nici Radu Vulpe, referent cultural ca și mine la aceeași direcție, nu voiau să dea ochii cu Iorga. Am fost deci rugat stăruitor să mă duc eu "în gura lupului", și am primit, nesocotindu-mă vinovat cu nimic față de un om pe care îl divinizasem și pe care-l continuam să-l admir, deși nu-l mai aprobam.

Am ajuns la Văleni astfel cu mașina și, în timp ce doamna Catinca Iorga dădea dispoziții pentru pregătirea mesei, Iorga ne-a poftit la o plimbare. Din vorbă în vorbă, a trecut și la ceea ce-l durea, atitudinea "noii școli istorice" față de el și uitându-se la mine, a spus, printre altele, pe un ton de reproș: "Meme Mr. Dumitrescu ne m'aime pas"; i-am răspuns imediat că dacă ar fi așa, nu aș fi venit la Văleni.

La întoarcere, Jacques Ancel s-a scuzat pentru că m-a pus într-o situație neplăcută, dar eu socoteam că prilejul de a preciza unele lucruri fusese binevenit și apostrofa lui Iorga nu mă supărase deloc.

Au mai trecut câteva luni și pe la începutul lui iulie 1936, ministrul Lapedatu, mulțumit de activitatea mea la muzeu, m-a numit director titular, iar eu m-am ocupat imediat de unele situații pe care le socoteam mai importante și mai urgente. În primul rând era vorba de sutele de monumente epigrafice și sculpturale greco-romane: atunci când fuseseră aduse de la Universitate, în 1932, au fost descărcate din camioane "claie peste grămadă" în curtea din spatele clădirii principale a noului nostru local! Această ingrămădeală împiedicând o adevărată sistematizare a sutelor de piese, pe categorii și pe epoci, singura posibilitate ce mi se oferea era aceea să le luăm pe rând din marea grămadă și să le așezăm

în câteva șiruri; unul de-a lungul zidului care desparte curtea muzeului de clădirea de la nr. 9 al străzii, altul în formă de potcoavă unghiulară, de-a lungul grilaului care izolează mica grădină din fața muzeului, și alte 5-6 șiruri relativ paralele în marea curte din spate, și în spațiul dintre aceasta și clădirea secundară, unde la parter fuseseră grajdurile și remizele trăsurilor fostului proprietar.

Această operație nu putea fi făcută însă numai cu paznicii muzeului - deși cel mai tânăr dintre ei (un ardelean care fusese și prin America și o rupea englezește) era foarte voinic; am angajat câțiva zilieri, lucrând cu ei toată luna iulie, singura "mecanizare" fiind un... vinclu și câteva răngi de fier.

La sfârșit "lapidariul" muzeului a luat înfățișarea pe care a păstrat-o 35 de ani, adică până în primăvara anului 1971, când o serie de monumente mai bine păstrate și mai importante au fost duse la Muzeul Național de Istorie al României, inaugurat în august 1971, în fosta clădire a Poștei Centrale, astfel că unele dintre șirurile aliniate de mine în 1936 au rămas "știrbe". Fără ca ceea ce făcusem în 1936 să fi constituit o soluție perfectă, era atunci singura noastră posibilitate de expunere decentă a nenumăratelor piese, deși aceasta nu le scăpa de lentă dar sigură degradare; iar Andrieșescu a ținut să-mi reproșeze la prima ocazie că "am scos pietrele în stradă". Prezentând profesorului C. Kirieșescu (atunci șinea locul de secretar general al ministerului, titularul fiind în concediu) un memoriu însoțit de statele de plată a zilierilor, însumând câteva mii de lei, am găsit la el înțelegerea cuvenită și a aprobat să mi se ordonanțeze suma cheltuită - pe care o plătisem din subvenția Primăriei municipiului și dintr-o subvenție obținută de la Banca Națională, golind astfel punga așa de săracă a muzeului.

În timpul aceleiași primăveri făcusem un demers pentru echivalarea salariului personalului științific al muzeului cu acela de la Universitate, dar - deși s-a recunoscut dreptatea cererii noastre - Ministerul de Finanțe a rămas intransigent (le era teamă că se dezechilibrează bugetul de multe miliarde cu câteva zeci de mii de lei în plus pe an!) și m-a înscris în proiectul de buget salariile modificate. Neavând altă soluție, am trecut la o acțiune "pe cale parlamentară", mobilizând toate cunoștințele noastre, deputați din diverse partide (George Fotino, C. C. Giurescu și alții), iar aceștia au depus un "amendament din inițiativă parlamentară" și asistenții muzeului au primit, începând de atunci, salarii de asistenți universitari, iar Metaxa și cu mine, salarii de șefi de lucrări. Nici de data aceasta Ministerul de Finanțe n-a acceptat echivalarea postului de director cu acela al directorului Muzeului "Grigore Antipa" (deci cu acela de profesor universitar), lucru obținut abia în vara lui 1940.

În vacanța de primăvară, din acel an fusesem rugat de un coleg mai tânăr de la Direcția Presei - Mihail Livadaru - să însoțesc în calitate de "consilier științific" o excursie în Grecia, organizată de societatea "Amicii Turciei" prezidată chiar de el. Era de fapt o societate studențească, până atunci Livadaru mulțumindu-se cu excursii la Istanbul; acum - după o experiență de câțiva ani - voia să se avânte mai departe. Am primit cu plăcere, în schimbul a trei prelegeri pe care urma să le țin participanților, în Grecia, oferindu-mi-se două locuri gratuite pe vapor și în restul excursiei. Cabina vaporului era de clasa a III-a, însă eram tineri și n-am avut de ce să ezităm și nu ne-a părut rău. Ne-am oprit și la Istanbul 24 de ore - atât cât făcea escală vaporul - și am vizitat multe dintre moschelle și monumentele vechi, pe care le vedeam astfel după 12 ani; unii dintre participanți s-au arătat nemulțumiți că nu fac pe... ghidul (așa înțeleseseră ei rolul meu).

În Grecia am vizitat, la Atena și în împrejurimi, tot ce se putea vedea în timpul relativ scurt până la întoarcerea vaporului de la Alexandria (Egipt) și am rămas toți încântați, atât de muzee cât și de monumentele vechi. Am văzut prima oară - atunci - excepționalele obiecte de aur din mormintele regale de la Micene, cunoscute din cărți, și tot atunci ne-am extaziat pentru întâia oară în fața neasemuitului Parthenon. Pe scările Propyleelor am făcut un popas, ținând prima prelegere prevăzută în program - după care Livadaru mi-a spus: "Ia-ți făcut paf, domn' profesor!"; făcea aluzie mai ales la cei nemulțumiți la Istanbul. Într-un

grupul mic, noi vizitasem acropola Atenei și în a june, seara, în nopțile cu luna plină publicul purtându-se sul pe acolo. Impresia este desigur și mai covârșitoare, când - în lumina palidă a lunii - te plimbi printre coloanele Parthenonului sau privești cariatidele Erechtheonului.

În programul nostru era prevăzută și o excursie la Corint, chipurile ca să vedem și celebrul canal. În drum, chiar lângă Atena, ne-am oprit pentru vreun ceas la Dafni, unde l-am rugat pe arhitectul Gogu Ionescu (arhitect șef la Ministerul Cultelor și Artelor și fost membru al Școlii Române din Roma - de altfel și fost soț al ziaristei Aprileana Medianu, colegă cu mine la Direcția Presei) să ne spună câteva cuvinte despre vestita biserică. Această adevărată perlă de artă bizantină nu era încă restaurată și puteai privi cerul prin bolțile sparte ale cupolelor. În 1970, când am revăzut-o am putut-o admira în toată splendoarea ei, restaurată și admirabil întreținută.

La Corint, după vizitarea ruinelor, ne rămăneau prea multe ore libere până la întoarcere; am propus deci să se organizeze o excursie suplimentară la Micene. Jumătate din participanți au acceptat să plătească în plus 40 de drahme, și astfel, cu două din cele patru autobuze, ne-am dus degrabă până la cetatea lui Agamemnon. Nimeni n-a regretat, nici la "mormântul Atrizilor" - care, cu bolta sa în chip de stup de albine - te uluiește prin amploarea lui - nici pe cetate, deși ruinele erau destul de neingrijite (și cam tot așa erau și în 1970). Din vârful colinei privești sea se deschide largă, peste câmpia Argolidei, până la mare; aproape nici n-ai nevoie să închizi ochii pentru a avea impresia că îi ai (în față pe soldații ahei ce păzeau cetatea, "cea bogată în aur", cum o numea Homer. Aici am ținut o altă prelegere, explicându-le rostul cercului de lespezi al mormintelor regale, amintindu-le și de câțiva dintre eroii Iliadei și am avut impresia că toată lumea a fost mulțumită.

La Atena, am ajuns noaptea târziu, nu fără oarecare teamă pe drum; șoseaua era asfaltată, ce-i drept, dar foarte îngustă și autobuzele goneau cu o viteză ne bună, fără să semnaleze cu farurile la încrucișare cu cele ce veneau din sens invers, așa încât aveam mereu impresia că ne vom ciocni.

În altă zi, am fost la Maraton, unde se construie un mare baraj, formându-se în felul acesta un lac artificial destul de mare, iar peisajul devenise mai puțin arid decât în restul Greciei.

La întoarcerea spre țară (după ce vizitasem firește și Pireul și una dintre plajele vecine, pe atunci foarte modeste, dar astăzi extrem de pretențioase, vaporul a trecut prin largul Capului Sunion, soarele apunând pe marea atât de albastră a Greciei - dincolo de coloanele templului ce se profilează pe stânca impunătoare pe care a fost zidit acum 25 de secole.

Din grupul nostru făceau parte și o serie de colegi; profesoara Mariana Rarinescu (astăzi Zamfirescu), frații Nicolăescu (el doctor și ea profesoară) și alți profesori mai tineri, precum și Nicolae Georgescu - Tistu, care făcea de zor curte unei fete tinere, deși fusese însurat de trei ori și avea atunci peste 40 de ani. E drept că de atunci s-a mai însurat de trei ori.

Revenind la muzeu, trebuie să amintesc și de o altă problemă ce se punea cu strigență - pe lângă aceea a măririi fondurilor de săpături - și care nu putea fi rezolvată tot din cauza refuzului Ministerului de Finanțe; mă refer la continuarea publicării anuarului "Dacia". Înființat de Vasile Pârvan (după cum am mai spus, el publicase primele două volume - I/1924 și II/1925 - iar destul de târziu Andrieșescu publicase prima parte a unui volum dublu, III - IV/1927 - 1932 - apărut în 1934).

La cine să apelez însă pentru cele trei - patru sute de mii de lei cât costă tipărirea unui volum de circa 400, pagini? Ministerul nostru spunea că n-are bani, Comisiunea Monumentelor Istorice de asemenea, iar Ministerul de Finanțe nu se preocupa de aceste probleme. L-am rugat atunci pe profesorul Nae Ionescu, care-l aprecia mult pe Vasile Pârvan, să se gândească ce s-ar putea face. După un răstimp destul de lung, mi-a trimis vorbă într-o zi să-i aduc iute o cerere către Ministerul de Finanțe, căci va obține aprobarea. A doua zi i-am și trimis un

memoriu documentat - nu prea lung, ca să fie citit! - și foarte curând acesta mi-a fost restituit, cu apăsarea ministrului M. Cancicov, prin care aproba tipărirea volumului de către Împăreria Statului din Calea Șerban Vodă (fostă "Cultura Națională") în contul Ministerului de Finanțe. După orânduirea monumentelor lapidariului, obținem în felul acesta un al doilea rezultat îmbucurător, pe care trebuia să-l perfectez începând din toamnă.

CAPITOLUL X

Alte congrese, săpături arheologice, refugiul

Înainte de a începe adunarea contribuțiilor destinate unui nou volum din Dacia, trebuie însă să mă gândesc la pregătirea participării mele la al doilea Congres Internațional de Științe Pre și Protoistorice, programat pentru prima săptămână a lunii august, la Oslo. Era nevoie de multe însă, dacă ar fi trebuit mii de lei pentru această călătorie, deși urma să plec fără Hortansa, nevoită să rămână cu Carmen (care abia împlinise doi ani) și să se ducă cu ea la mare.

Cu un împrumut de la Casa Corpului Didactic și cu puținele rezerve, m-am pregătit de drum. Toți acești bani n-ar fi ajuns însă, dacă ar fi trebuit să plătesc toate biletele de tren. Am obținut prin Direcția Presei (ca și colegul Vulpe, cu care am mers împreună) câte un bilet gratuit prin Cehoslovacia și prin Norvegia, noi plătind doar restul traseului; am schimbat valuta la Banca Națională și am pornit la drum. Dar la frontiera cehoslovacă, un funcționar puțin conștiincios n-a menționat în pașaport valuta pe care o aveam cu noi, așa că la Praga ne-am pierdut jumătate din singura zi cât puteam rămâne acolo, pentru a obține de la Banca Națională viza de ieșire cu deuze.

La Berlin se începea tocmai atunci Olimpiada, fiind, după cum aflasem, greu de găsit camere la hotel. Dar spiritul metodic al germanilor nu se desmințise și, încă de la Dresda, un funcționar anume angajat ne-a dat în tren bonuri pentru o cameră particulară, firește contra cost. Din păcate, la Berlin am constatat că era o cameră situată cam pe unde "a înfărcat dracul copiii", cum spune proverbul, și ne-am chinuit cu geamantanele prin trenul aerian și mult după aceea, până am reușit să găsim strada și casa, pentru o singură noapte.

La Copenhaga a fost mai ușor; am găsit o cameră într-o pensiune foarte centrală și ne-am plimbat apoi toată ziua prin acest minunat oraș insular. Ne-a impresionat neplăcut culoarea cenușie-neagră a zidurilor din cărămidă aparentă a celor mai multe case, distrându-ne în schimb uriașul număr de biciclete - înșirate de-a lungul tuturor bordurilor trotuarelor, fără teama de a fi furate, căci erau foarte ieftine - și ne-a plăcut nespus de mult celebra sireună din port; seara am privit parcul de distracții Tivoli, de la poartă, ca să nu cheltuim bani. Bineînțeles că primul obiectiv vizitat a fost Muzeul Național - atunci renovat (cel puțin secția arheologică), și deosebit de instructiv aranjat. De câte ori vedeam un muzeu frumos în străinătate, mă gândeam la necăjitele noastre muzee din vremea aceea.

La Oslo am fost găzduiți la un cămin studențesc; fiind vacanță, toate camerele erau libere. Lui Vulpe și mie ni s-a dat un apartament pentru doi studenți (desigur contra plată, dar destul de modestă), compus din două camere de dormit, un salonaș și un duș, iar dimineața - în prețul camerei - ni se servea și micul dejun într-o sală specială. Cred că am amintit ce bogat era micul dejun la Londra. Ei bine, aici era cu adevărat pantagruelic! Lapte, ceai, cafea, câteva feluri de brânză, pește de mai multe feluri, șuncă, dulciuri și câte nu mai știu - și desigur nu puteam mânca din toate, dar, oricum, mâncam pe săturate, la amiază putând face oarecum economie la restaurant.

Congresul s-a desfășurat plăcut, sub președenția profesorului Brogger (nu eram decât două-trei sute de participanți, nu câteva mii, ca la congresele de după război), secretar general fiind profesorul Boe, un munte de om foarte simpatic. Eu am ținut o comunicare despre ceramica pictată din așezarea de la Atmageaua Tătărăscă - publicată ulterior în englezește în cunoscuta revistă "Liverpool Annals of Anthropology" (care după război n-a mai

apărut). S-au făcut câteva excursii prin împrejurimi, unde am vizitat câțiva tumuli uriași de pe vremea vikingilor și, desigur, am vizitat muzele. Marele muzeu de la Universitate era în special închinat artei medievale, dar mai impresionante erau muzeele unde se păstrau corăbiile de lemn ale vikingilor, descoperite în unele dintre movilele săpate. Erau impresionante tocmai prin simplitatea lor; unul fusese construit în formă de T, pentru a cuprinde lungi corăbii de lemn depuse chiar în același tumul, cheltuindu-se în felul acesta bani pușini, dar asigurându-se o expunere și o conservare ideală.

Radu Vulpe, care înainte de Congres făcuse primele lui săpături în așezarea eneolitică de la Izvoare, din județul Neamț (descoperită de preotul Constantin Mătasă, ca mai toate așezările preistorice din acel județ), a ținut o comunicare intitulată *Civilisation pré-cucutenienne récemment découverte a Izvoare, en Moldavie, ulterior publicată în "Eurasia Septentrionalis Antiqua", editată la Helsinki de renumitul arheolog finlandez A.M. Tallgren.*

Îndată după terminarea săpăturilor, Radu Vulpe venise la București la muzeu și ne spusese că descoperise, sub stratul cu ceramică pictată din faza Cucuteni A, un strat cu ceramică exclusiv nepictată, dar cu ornamente incizate, ceea ce a stârnit scepticismul lui Nestor. Cu câțiva ani înainte, mă combătuse - în recenzie pe care o făcuse - pentru că admisese în lucrarea mea despre cultura Cucuteni, drept posibilă existența unei faze Tripolje (respectiv Cucuteni) fără ceramică pictată, potrivit unei ipoteze mai vechi a cercetătorului finlandez Ailio. Ulterior, bineînțeles, a trebuit să admită a contră coeur existența acestei culturi pre-cucuteniene, astăzi bine cunoscută, împărțită de Hortansa și de mine în trei faze de evoluție - și ele contestate până de curând, dar în cele din urmă existența lor s-a impus tuturor cercetătorilor.

Nu mi se pare necesar să amintesc numele tuturor participanților mai de seamă de la Congres, dar trebuie spus că erau prezente multe dintre cele mai reprezentative personalități ale științei noastre, destul de numeroase comunicări fiind deosebit de importante. Figura proeminentă a preistoriei europene era la acea dată profesorul Oswald Menghin de la Universitatea din Viena, care, de altfel, a prezidat ședința la care am vorbit și Radu Vulpe și eu. Nu lipsea nici vechiul meu prieten Herbert Kuhn, atunci îndepărtat de la catedră, fiind căsătorit cu o evreică, dar continua să publice anuarul despre care am amintit (*Jahrbuch für prahistorische und ethnographische Kunst*), la care colaborasem și eu. Tot atunci am făcut cunoștință cu francezul alascian C.F.A. Scaeffler, ulterior conducătorul unor importante săpături în Liban, fiind ales după război membru al Institutului Franței. Și, desigur, mulți alții, fie cunoscuți de la Congresul din 1932, fie întâlniți acum pentru prima oară.

Ca de obicei, în timpul Congresului au avut loc o serie de recepții, inclusiv aceea de la palatul regal; regele și regina, alături de profesorul Brogger, așteptau în capul unei impunătoare scări interioare și strângeau mâna fiecărui congresist, prezentat de președintele congresului.

Altă dată am cinat la un restaurant de vară, situat pe una dintre colinele care domină golful și portul. Privești era feerică, cu miile de lumini ale bărcilor, ale vapoarelor și ale felinarelor de pe cheiuri, și cu luminile colorate ale farurilor ce sclipeau ritmic, reflectându-se în apele mării. De fapt, după cum se știe, golful Oslo este și el un fiord, dar foarte larg, necorespunzând definiției clasice a fiordurilor - înguste, adânci și cu maluri abrupte. Datorită și poziției sale, Oslo e un oraș mult mai frumos decât Copenhaga, și la fel sunt și împrejurimile sale.

După încheierea lucrărilor Congresului, unii congresiști au pornit spre Bergen, port la Marea Nordului. Radu, eu și Dikaïos, directorul muzeului din Cipru, am format o mică comitivă pe cont propriu, pornind dimineața spre Bergen. Calea ferată urcă până aproape de creasta munților pentru a trece pe versantul apusean, dar munții aceștia sunt alci foarte tociți și linia ferată nu sula decât până la 1200 de metri. Totuși, cam pe la jumătatea drumului, înainte de a se începe coborârea spre Marea Nordului, la mai puțin de un kilometru de una dintre gări, se aflau poalele unui uriaș ghețar ce acoperea munții înconjurători; mulți

călători, echipați cum trebuie, și-au întrerupt acolo călătoria, pentru a face sport cu skiurile. Ne-am am ajuns la Bergen, am descins la un hotel destul de bun, ducându-ne apoi la un restaurant cu atmosferă specifică marinărescă, unde clienții cântau, bând nenumărate halbe de bere. Erau și fete vesele și Dikaios părea amator să intre în vreo combinație, dar noi ne-am retras strategic.

A doua zi am vizitat Muzeul Arheologic - director era, cred, profesorul Sheteling - apoi ne-am suit cu funicularul pe una dintre înălțimile vecine, să admirăm orașul și portul. Deși funicularul ne-a lăsat la numai 400 de metri înălțime, perspectiva era neașteptat de cuprinzătoare: jos orașul, cu străzile vechi, înguste, cu casele de lemn specific nordice, având acoperișurile în pantă pronunțată, înșirându-se până spre portul din fundul fiordului, de data aceasta un adevărat fiord, "ca la carte". Nenumărate corăbii de pescari, bărci și vaporase mișunau în golf sau erau ancorate de-a lungul cheiurilor, iar pe străzi forfoteau oamenii ca niște furnici. În depărtare, nesfârșita mare.

Privind spre uscat, perspectiva cuprindea, dincolo de coamele munților din apropiere, și munții mai îndepărtați și mai înalți, albi de zăpadă și de ghețari, completând astfel panorama pe care o aveam în fața ochilor. Mă întrebam aproape cu glas tare dacă e mai frumos acolo, sau la Taormina, în Sicilia, și am făcut legământ să mă întorc la Berger, împreună cu Hortansa. Împrejurările nu mi-au ajutat însă să-mi îndeplinesc dorința aceasta.

Ziua următoare am făcut o mică excursie cu un tren local, până într-un orășel apropiat, în vecinătatea căruia se afla casa-muzeu a compozitorului Grieg; în mijlocul unui lac nu prea mare, era o insulă, la care se ajungea pe un podet, pe insulă fiind casa vestitului compozitor. Atmosfera locului era într-adevăr favorabilă reculegerii și liniștii de care avea nevoie Grieg pentru compunerea minunatelor lui concerte, iar în interiorul casei toate erau păstrate așa cum le lăsase el: pianul, partiturile, mobilierul, tablourile și celelalte obiecte.

În cele din urmă și excursia noastră la Bergen trebuia să ia sfârșit; a doua seară ne-am suit toți trei într-un compartiment de vagon de dormit de clasa a III-a, cu trei paturi suprapuse, iar dimineața am ajuns din nou la Oslo, pentru ca, în ziua următoare, să pornim, de data aceasta numai Radu și cu mine, spre Stockholm. După șapte-opt ceasuri de călătorie cu trenul accelerat, printr-o regiune de păduri, pășuni și lacuri - totul de un verde proaspăt, aproape fără gări și așezări omenești - spre seară am "debarcat" în capitala Suediei, numită pe drept cuvânt "Veneția nordului". Orașul este clădit pe câteva insule și pe marginea unui golf - poziție deosebit de favorabilă, pe care oamenii au știut să o folosească pentru a nu pierde nici o palmă de pământ; într-un anumit loc una dintre străzi trece pe un pod, deasupra alieia.

Muzeul Național era așa cum îl lăsase Montelius - între timp probabil că lucrurile se vor fi schimbat - și nu făcea prea bună impresie, cu obiectele prinse cu sârme de plânșe, deși colecțiile erau importante. În schimb, noul și micul muzeu Ostasiatiska Sammlingarna - Colecțiile est-asiatice -, întemeiat și organizat de profesorul Anderson (care pe atunci era încă în viață), conținea o serie de colecții foarte bine expuse, inclusiv celebra ceramică neolitică chineză din regiunea Hansu, cu decorul ei pictat așa de asemănător, la prima vedere, cu acela al ceramicii noastre cucuteniene. Aveam impresia că unele mici fragmente, dacă ar fi fost intenționat amestecate printre cioburi cucuteniene din faza B, nu s-ar fi deosebit ușor de acestea din urmă. După amiază, Radu s-a dus la Upsala (vroia să-l întâlnească pe un profesor celebru, fost prieten al Magistrului), eu, preferând să hoinăresc prin port și pe străzi, știind că nu prea aveam șanse să mai revin în acest oraș. Am ajuns astfel într-o piață unde se încrucișeau câteva străzi venind din toate direcțiile de pe diferite coline, suprapunându-se, o realizare cu totul nouă și originală, în felul încrucișărilor autostrăzilor. La marginea pieței se înălța un turn din metal, în vârful căruia urcai cu un ascensor rapid sau ajungeai pe un podet ce pornea de pe o înălțime alăturată; de aici puteai privi nu numai piața aceea originală, cu circulația perfect orînduită, ci aproape întregul Stockholm și până departe spre uscat și spre Baltica.

În dimineața următoare - după ce am călătorit toată noaptea tot în vagon de dormit de clasa a III-a - am ajuns la Goteborg: trenul a fost imbarcat imediat pe un ferry-bout și am străbătut Baltica, tot așa de ceneșie și de lipsită de soare cum o văzusem la Hortansa la Gdansk și la Gdinya, în 1933.

La Berlin - după ce am rezistat ispitei de a mai rămâne o zi - căci mă întâlnisem întâmplător cu prietenul Al. Bădăuți și el m-a invitat să mergem împreună, după amiază, la stadionul olimpic, la meciul de fotbal România-Germania -, abia am reușit să ajung la timp la gară cu un taxi, din pricina uriașelor "embouteillages" provocate de miile de automobile care fiecare voia să meargă în altă direcție. M-am întrebat atunci ce devenise vestita ordine și organizare germană...

Prin Cehoslovacia, luând un tren care ocolea puțin, deoarece doream să mă opresc câteva ceasuri la Karlovy Vary (pe atunci mai puțin înghesuit decât acum) m-am oprit doar o zi la Praga, iar după aceea am pornit spre țară.

Întorcându-mă în București, după câteva zile, potrivit unei înțelegeri stabilite mai înainte cu Daicoviciu, am plecat la Orăștie și de acolo la Turdaș, pe malul Mureșului, să întreprind un sondaj stratigrafic în bine cunoscuta așezare neolitică de lângă oraș. Mi-a trimis ca ajutor pe un student al lui, Marius Moga - mai târziu, timp de mulți ani, director al Muzeului Banatului. Dar apele Mureșului surpaseră treptat, de-a lungul mileniilor, tot ceea ce se mai păstrase din așezarea preistorică, și sondajul nostru, paralel - la oarecare distanță - cu malul apei, n-a dat rezultatele scontate. În afară de câteva cioburi destul de răzlafe și cu totul necaracteristice - nu se putea spune sigur decât că erau preistorice -, fără ornamente și prea mici ca să se poată preciza forma veselor, n-am găsit nimic; a trebuit deci să renunțăm și să regretăm că n-am putut preciza dacă această bine cunoscută așezare neolitică avusese sau nu mai multe niveluri de locuire.

Tot în cursul acestui an (1936), prietenul Victor Papacostea - și el membru al partidului liberal-georgist, ales deputat de Caliacra încă din 1932 - a fost cooptat în comitetul de direcție al "Revistei istorice române", numire care avea, cred, și un substrat politic, el neavând atunci nici o activitate științifică mai susținută și mai valoroasă decât alți colaboratori ai revistei de lănceput ei.

Inițial, I. Lambrino s-a opus totuși la cooptarea lui Papacostea, temându-se că Radu Vulpe și cu mine vom cere, cu toată îndreptățirea, să fim și noi cooptați în comitetul de direcție (cu atât mai mult cu cât din comitet nu făcea parte nici un specialist în domeniul preistoriei). A cedat numai cu condiția ca în viitor să nu se mai facă nici o cooptare de membru în comitet. Dorind totuși să-l coopteze pe Victor Papacostea, ceilalți au admis propunerea lui Lambrino, scăpat astfel de "primejdia" de a nu avea colegi.

Cam tot în acea vreme se situează, după cât mi-aduc aminte, și un demers făcut de Paul Nicorescu (președintele Colegiului Arheologic Român) pe lângă Lambrino, în dorința de a-l face să înțeleagă că este necesar ca toți arheologii să fie uniți, pentru a se putea obține sprijinul autorităților. Între altele, i-a trimis o scrisoare pe hârtie cu en-tete-ul Colegiului, la care a așteptat zadarnic răspunsul. După un oarecare timp, Nicorescu mi-a spus totuși că a primit de la I. Lambrino o scrisoare personală, dar - în loc să răspundă propunerii noastre, îl întrebase dacă iscălitura de pe adresa Colegiului era într-adevăr a lui, deoarece anumite "ligaturi" n-ar fi cele obișnuite. Pasă-mi-te făcea "epigrafie" și cu acest prilej, socotind totodată că mă poate bănuși pe mine de a fi falsificat iscălitura lui Nicorescu. Bineînțeles, acesta i-a spus că observațiile sale... epigrafice sunt neintemeiate, dar I. Lambrino a rămas mai departe pe poziția sa de ostilitate. Împrejurările care au urmat au făcut ca nici Colegiul nostru să nu poată trece la demersuri susținute la Minister și, în felul acesta, încercarea de organizare a unei activități comune în vederea scoaterii arheologiei românești din marasmul în care ajunsese a dat greș.

Înainte de plecarea la Congresul de la Oslo, făcusem o cercetare de teren în județul Neamț, unde inimosul preot Constantin Mătasă - care organizase un început de muzeu

arheologic în Casa de cultură zidită cu osteneală proprie chiar lângă casa lui din Piatra Neamț - m-a purtat pe la diferitele așezări preistorice descoperite de el, pentru a-mi alege una, unde să întreprind săpături sistematice, cu puținele fonduri de la muzeul nostru. Înalt, subțirel, cu cioc a la Richelieu, foarte dornic de glume și de mici petreceri decente, Mătasă a făcut pentru arheologia Moldovei, în anii 1930-1940, mai mult decât toate oficialitățile la un loc. Inerentele lipsuri ale nespacialistului, care caută mai mult obiecte de valoare muzeistică, fără să se intereseze întotdeauna de problemele științifice propriu-zise, nu pot umbri - sub specie aeternitatis - meritele acestui neobișnuit căutător și strângător de antichități, în special neo-eneolitice și mai ales cucuteniene. Cu sprijinul celor doi-trei de la București care l-am înțeles de îndată ce am fost solicitați, colaborând cu el, a organizat cel mai frumos muzeu de ceramică cucuteniană din țară, cel puțin până acum câțiva ani. Avea de altfel și noroc, descoperind - de îndată ce făcea cel mai mic sondaj - piese de toată frumusețea, pe care noi nu le găseam întotdeauna nici în săpături sistematice mai îndelungate.

La întoarcerea de la Congresul de la Oslo, m-am dus din nou la Piatra, plecând împreună cu el la Dobreni; aici - pe dealul "Mătăhuia" - se afla cocoțată o așezare cucuteniană. Din păcate, în timpul războiului din 1916-1918 (sau poate și cu alt prilej) se săpaseră acolo nenumărate gropi și câteva tranșee, și am constatat curând că totul era răvășit, materialele din diferitele faze ale culturii Cucuteni găsindu-se amestecate de-a valma și, pe deasupra, foarte sfărâmate. Pentru a nu irosi zadarnic fondurile destul de subțirele, am renunțat după câteva zile și am plecat, tot cu preotul Mătasă, în satul Traian din comuna Zănești, la sud de Roznov, unde tot el descoperise o așezare cucuteniană.

Situată pe un mare bot de deal - platou, numit "Dealul Fântânilor", așezarea este destul de întinsă. În răpa de unde se scotea lut pentru chirpiciul caselor, se puteau vedea fragmente ceramice și bucăți de chirpici ars, iar deasupra, în miriște, se puteau culege cioburi din belșug. După ce m-am instalat, preotul Mătasă a plecat, iar eu am rămas cu fratele Hortanșei, de care am mai amintit. Gazda era "Moș Pescaru" - cum îi se spunea, deși pe atunci avea cel mult 55 de ani - iar noi dormeam pe un "pat" de scânduri cu o cergă pe ele, prepararea meselor noastre fiind în grija soției lui, iar puii fripiți, brânza cu smântână, jumările și mămăliga alcătuiind, pe rând, diferitele noastre "meniuri".

În vara aceea am săpat două suprafețe, una de 100 mp și alta de 60 mp, constatând că stratul cucutenian era destul de puțin adânc. În tranșeea de control stratigrafic făcută pe marginea primei suprafețe, ne-am adâncit totuși în lut pentru a controla dacă mai jos sunt și alte straturi arheologice; la 1,80 m (sau 1,60m) adâncime am găsit un vas întreg pictat în stilul a.2 al fazei Cucuteni A-B, care la început m-a uluit de tot; în profilul tranșeei se vedea bine că acolo nu există un alt strat arheologic, iar groapa în care se afla vasul (plin și el cu lut), fusese și ea astupată tot cu lut, așa încât contururile ei nu se mai distingeau. Chiar cumnatul meu, în timp ce desenam profilul pe hârtie milimetrică, se minuna cum de ajunsese acolo un vas, de vreme ce nu se vedea groapa și nu putea fi vorba de alt strat.

Abia începând din 1951, după reluarea săpăturilor de la Traian pe scară întinsă, ne-am dat seama că vasul acesta fusese un "vas de fundație" - cuni am numit eu asemenea descoperiri - îngropat pe locul unde urma să fie construită o locuință, sub multe dintre locuințele săpate și degajate în această așezare între 1951 și 1960 descoperindu-se alte asemenea vase, îngropate destul de adânc sub nivelul locuințelor.

Cea mai bună "recoltă" din 1936 am avut-o însă într-o groapă puțin adâncă din care am scos multe fragmente foarte interesante, dar nici un vas întreg sau întregibil. La Piatra, când le împachetam bine, înainte de expedierea la București, Solița - ajutoarea părintelui Mătasă, la spălat ceramica, devenită treptat o restauratoare pricepută și lucrând apoi în această calitate la Muzeul de Istorie din Bacău - le privea cu oarecare invidie și spunea "De ce nu găsim și noi vase așa de frumoase?". Dar, în anii următori, au găsit și ei, în alte așezări, piese mai frumoase și mai ales întregi, astfel că n-a mai avut de ce regreta că n-au săpat ei la Traian. Oricum, această primă campanie de săpături de la Traian, așezare în care am

continuat săpăturile în 1938, 1940 și apoi din 1951 până în 1960 (cu o întrerupere, în ceea ce mă privește, în anii 1953 și 1954) a dat rezultate foarte importante, la Dealul Fântânilor fiind prima așezare din faza A - B săpată sistematic, după aceea de la Dâmbul Morii, de la Cucuteni, sondată de Hubert Schmidt.

Deșigur, puținătatea fondurilor pe care le-am avut la dispoziție înainte de 1951 nu ne-a îngăduit să facem săpături prea întinse, dar încă din 1940 am încercat degajarea completă a unor locuințe și, oricum, încă din 1936 mi-am dat seama de importanța deosebită a acestei așezări. Pe de alta parte, revenirea în Moldova - unde nu mai lucrasem din 1929 - mi-a făcut plăcere și din punctul de vedere al atmosferei liniștite și al oamenilor potoliți, deși printre lucrători se aflau și romi - în special din familia Sârbu - jumătate din sat fiind locuit de ei.

De pe botul de deal, privirea cuprindea nu numai Valea Bistriței și Munții Tazlăului spre apus, dar departe - spre nord - vest, se zăreau Ceahlăul și Toaca, lângă care soarele asfințea ca o roată de foc. Iar jos, la poalele dealului pe care era așezarea preistorică, se aflau fântânile de la care el și-a luat numele; cel puțin zece izvoare bogate și cu apa rece, captate și înconjurare cu ziduri de piatră. Ce păcat că, în ultimul timp, nimeni n-a mai avut grijă de ele, multe s-au surpat și peste ele trec vitele și oile, iar apa, care înainte era excelentă, acum nu se mai poate bea.

În aceeași vară, "Moș Păcurariu", desenatorul muzeului, împlinind 60 de ani, a cerut pensionarea; știa că va mai putea câștiga bine în afară de pensie, deoarece avea și talent și pricepere pentru desenarea pieselor arheologice. Și într-adevăr a mai lucrat timp de peste 20 de ani, executând mii de desene, unele adevărate opere de artă. E drept că, atunci când avea mult de lucru, mai făcea pentru arheologii neatenți și lucru de mântuială, dar dacă stătea și discuta cu el și vedea că nu accepta orice desen, nu mai încerca să "dea rasol".

În locul rămas vacant prin pensionarea lui, am recomandat ministerului numirea lui Pamfil P. Polonic. El era fiul fostului inginer topometru Pamfil Polonic, mulți ani colaborator al lui Grigore Tocilescu, pe care îl cunoscusem și eu; mic, subțirel, cu mustăți și cioc, mal lucra și el câte ceva din când în când.

Polonic fiul, deși era licențiat în istorie și geografie, având talent și fiind un cartograf neîntrecut, a preferat să devină desenator de meserie; făcuse, de altfel, și Școala de cartografie de la Serviciul Geografic al Armatei. La început avea și altă slujbă, la una dintre marile întreprinderi petroliere din București, dar ne-am făcut că nu știm și, în felul acesta, el a continuat să-și mențină ambele slujbe până prin 1940. Foarte harnic, muncea mult, lucrând și după ce a fost pensionat, acum câțiva ani, până când l-a doborât, în câteva luni, un cancer la plămâni.

Dacă mă gândesc la "cantitatea" de muncă pe care au depus-o Păcurariu și Polonic, chiar atunci când muzeul nu-l avea decât pe câte unul dintre ei, și la "cantitatea" de muncă realizată acum, când la institut sunt 5-6 desenatori, nici nu-mi vine să cred că într-adevăr decenii întregi muzeul n-a avut decât câte un singur desenator.

În cursul aceleiași veri, am făcut împreună cu Dorin, două cercetări în provincie, pe baza unor informații primite de la diferite persoane.

Prima a fost în județul Buzău, pe valea Slănicului; ne-am dus cu o mașină până la ultimul sat de sub munte, găsind într-adevăr piesa despre care ni se vorbise; un topor de bronz cu creste verticale pe "manșon", pe care învățătorul din sat îl văzuse mal de mult la un băiețel; acesta îl găsisse întâmplător și îl pusese în vârful unui băț, să se joace cu el. I-am dat câțiva lei copilului și toporul a intrat în colecțiile muzeului. Dar tot în acel sat am aflat că, pe un munte vecin - care se chema, dacă nu greșesc, "Muntele Războlului", sau ceva similar - s-ar fi aflat multe arme de fier. N-am avut însă posibilitatea să controlăm informația, căci ar fi trebuit să urcăm munții spre Penteleu; n-am mai auzit de atunci despre aceste presupuse arme. În schimb am putut verifica o altă informație; ni s-a spus că pe o mică vale vecină s-ar fi găsit un mormânt din lespezi de piatră și ne-am dus într-acolo, găsind mormântul - cistă de piatră, aflat pe o coastă de deal. Proprietarul locului, care avea acolo

o vilă, era la București, fiind inginer la Ministerul Agriculturii, după spusele localnicilor; iar în mormânt s-ar fi găsit și unele vase, dar demersurile ulterioare la minister nu au dus la nici un rezultat. Cert este că mormântul acesta, datând din perioada de tranziție sau de la începutul epocii bronzului, aparține a celuiiași aspect cultural ca și mormintele destul de numeroase descoperite de Andrieșescu în zona de dealuri a județului Muscel, pe care însă nu le publicase. Alte morminte în ciste de piatră s-au găsit atât în Transilvania de sud-est cât și în Moldova de apus.

A doua expediție cu Dorin a fost în județul Brăila. Din oraș, pe care l-am văzut atunci prima dată (și, până acum când scriu, și ultima oară), am plecat cu o mașină spre sud-vest, până la o localitate de pe valea Călmățuiului, unde ni se semnalase o așezare preistorică. În satul respectiv nimeni nu știa însă nimic, iar pe boturile de deal pe care le-am colindat două - trei ore n-am găsit nici un ciob.

În toamna lui 1936 (sau poate la începutul lui 1937, nu-mi aduc bine aminte) am redactat o adresă circulară a muzeului către toți arheologii din țară, înștiințându-i că pregătim publicarea unui volum dublu (V - VI) din Dacia și solicitându-le călduros colaborarea. Aproape toți au răspuns repede, exprimându-și satisfacția pentru reparația apropiată a Daciei, cu excepția lui Lambrino și al lui Andrieșescu; e adevărat că ultimul mi-a promis verbal, de câteva ori, că va transmite ceva. Printre cei care s-au grăbit să-mi răspundă și să trimită un text despre săpăturile conduse de el la Mangalia - Callatis a fost profesorul Th. Sauciu - Săveanu, despre care am mai vorbit în aceste însemnări și despre care am aflat abia ieri că a murit de câteva zile. Cum nu citisem "România liberă", iar în "Scântea" se publică numai necroloage oficiale, n-am aflat decât prea târziu despre moartea acestui om deosebit de îndatoritor și lipsit de ifosele unor "excelențe ministeriale".

Adunarea articolelor, traducerea lor și organizarea ilustrației au presupus o muncă de aproape un an, eu făcând totul aproape singur, neexistând o "redacție" sau mai știu eu ce alte servicii auxiliare. Cea mai mare parte din texte au fost traduse în limba franceză de sora mea Marioara, bineînțeles plătindu-i destul de puțin așa cum își putea permite pe atunci muzeul. Abia în toamna lui 1937 volumul a putut fi gata pentru tipar și a apărut în mai sau iunie 1938; dar asupra acestui moment voi reveni mai departe.

În aceeași perioadă, am avut o discuție foarte aprinsă cu prietenul Christescu, în legătură cu activitatea lui științifică. Se cufundase cu totul în politică și-mi spunea că a terminat cu știința care nu i-a dat satisfacția la care se credea îndreptățit. În cele din urmă argumentele mele l-au convins și a început să lucreze temeinic la studiul Organizarea militară a Daciei romane, publicat chiar în 1937 în seria de lucrări editate de fundația Carol I (al cărui director era Al. Tzigara - Samurcaș), conducătorul seriei amintite fiind C.C. Giurescu.

E interesant de precizat că, deși el era numai profesor la Liceul "Gh. Șincai" (la examenul de capacitate pe țară reușise primul, iar în 1929 își dăduse și doctoratul) și asistent onorific la catedra lui Lambrino (predând orele de seminar de epigrafie latină, dacă nu mă înșel), publicase două lucrări de sinteză (pe lângă numeroase articole), în timp ce trei dintre cei patru profesori universitari de istorie antică (Lambrino la București, Emil Panaiteanu la Cluj și Paul Nicorescu la Iași) publicaseră mult mai puține studii temeinice. Cartea lui Christescu a fost bine primită de specialiști și, deși e firesc ca unele dintre concluziile lui de acum patruzeci de ani să nu mai corespundă stadiului actual al cercetărilor, este încă singura sinteză asupra problemelor tratate de el.

La începutul lui 1938, am prezentat cartea Academiei, candidând la premiul "Vasile Pârvan", pentru care înaintasem și eu un mic volum - L'art préhistorique en Roumanie - asupra căruia voi reveni. Referatele au fost favorabile pentru ambele lucrări și Secția istorică a Academiei le-a înscris pe amândouă pentru premiul amintit (câte jumătate fiecare, adică 15.000 lei). Dar în cursul primăverii, când trebuiau decernate premiile, Ministerul de Interne a intervenit și am fost șterși amândoi de pe listă, iar premiul pe 1938 n-a mai fost decernat. De altfel, până la data când scriu aceste rânduri, cred că sunt singurul dintre elevii lui Vasile

Păruan, din generația de după Războiul Integritii neamului, care nu am primit acest premiu. În 1976, Academia Republicii Socialiste România mi-a decernat însă unul dintre premiile sale, pentru volumul *Arta preistorică în România*, apărut în 1974 la editura Meridiane.

În altă ordine de idei, la începutul lui 1937 s-a comunicat în cbip oficial că în luna august se va ține la București Congresul Internațional de Antropologie și Arheologie preistorică, continuând seria care precedase organizarea congreselor de științe preistorice și protoistorice (despre care am vorbit). Fiind sigur că la acest Congres vor veni și mulți arheologi străini, dornici să viziteze neapărat și Muzeul National de Antichități, am intrat puțin în panică: vitrinele noastre, aduse din veciul local de la Universitate (cu excepția celorva făcute în 1932), aveau o vârstă matusalemică, fiind ele înșele adevărate piese de muzeu, căci datau din secolul trecut și erau cu totul improprie pentru o expunere modernă a colecțiilor.

Am înaintat atunci un memoriu ministrului Învățământului, Dr. C. Angelescu, arătându-i situația și solicitând o subvenție de 200.000 lei pentru instalarea unor vitrine noi, deoarece altfel ne vom face de răs. Ulterior am aflat că, la o reuniune a comitetului de organizare a congresului, din care făcea parte și Andrieșescu, ministrul a adus memoriul meu și l-a întrebat pe Andrieșescu ce spune despre această problemă; el a răspuns, în cbip firesc, că am dreptate și astfel mi s-a aprobat suma cerută.

A început atunci o activitate febrilă în legătură cu zecile de vitrine de care era nevoie pentru a mobila ambele etaje ale muzeului și a putea scăpa de toate vechiturile, suma fiind de fapt, destul de mică, timpul prea scurt, iar banii dându-ni-se abia în primăvară. Spre norocul nostru, de câțiva ani, după moartea șefului gardian Gh. Bălășoiu (care luase locul lui Moș Ion), în acest post fusese numit Gh. Stanciu, tâmpiar de meserie, care renunșase la atelierul său din cauza crizei economice. Am organizat atunci un adevărat atelier de tâmplărie - în camera de la subsol, unde a fost, ulterior, camera de lucru a asistenților Didi Alexandrescu și D. Vâlceanu ai Institutului de Arheologie -, Stanciu aducându-și de acasă "hancul" de tâmplărie și toate sculele necesare. Planurile diferitelor vitrine le-am desenat eu - unele mai mari și mai adânci, altele mai mici și mai puțin adânci, ținând seama de camerele în care trebuiau instalate și de piesele ce trebuiau expuse, iar Stanciu a cumpărat materialele și a început să lucreze, ajutat de ceilalți paznici. În același timp m-am dus la firma "F. Ichet" - al cărui sediu era pe actualul bulevard Bălcescu, și am comandat o vitrină cu pereții de oțel, groși de 2 cm, pentru expunerea tezaurului muzeului: coiful de aur de la Polana-Coșofenești și 60 de piese (din totalul de 80) din tezaurul (pe atunci considerat scitic, astăzi socotit tracogetic) de la Craiova, restul de 20 de piese fiind rămase, conform unei convenții, la Berlin (unde fuseseră păstrate și celelalte, până în 1936). Și această vitrină, a cărei jumătate superioară se cobora pescripete în cea inferioară, având deasupra un "capac" de aceeași grosime ca și pereții, a fost executată tot după schițele mele, inspirându-mă după vechea vitrină care adăpostise tezaurul de la Pietroasa în vechiul local de la Universitate (până la încercarea de furt și depozitarea lui la Banca Națională, expunându-se în muzeu numai copia tezaurului). După cum se știe, originalul fusese trimis în Rusia în timpul războiului, în 1916 și înapoiat în 1956. Numai această vitrină metalică a costat 50.000 lei, iar cristalurile și geamurile pentru cele câteva zeci de vitrine de lemn au costat și ele cam tot atât. În legătură cu aceste cristaluri, merită să fie amintită o scenă destul de nostimă.

Ducându-mă la fabrica "Zwölfer" de pe Calea Griviței (lângă gară) să comand cristalurile și geamurile pentru vitrine - potrivit dimensiunilor fixate împreună cu Stanciu și arătându-mi-se un deviz-ofertă care depășea cu puțin suma de 50.000 lei, l-am rugat pe director să trecem într-un birou unde să putem vorbisunguri. Mi-am dat imediat seama, după cum m-a privit și după cum s-a uitat la colaboratorii lui, că se aștepta să-i cer, între patru ochi, obișnuitul "Sperț" pentru această serioasă comandă. Când a văzut că nu-i cer decât o oarecare reducere a prețului, noi având bani relativ puțini și multe de făcut, a respirat ușurat,

a mai redus vreo 2.000 de lei și a executat comanda cu toată precizia cerută. A mic dar tot am primit, din propria lui inițiativă, trimitându-mi-se un prese-papierdecrystal, gros de vreo 3 cm, și cu laturile de 12 cm, în interiorul căruia sunt gravate literele V. și D.

Prin luna februarie sau cel mai târziu martie a aceluia an s-a ținut obișnuita adunare generală anuală a Asociației Academice Vasile Pârvan a foștilor membri ai Școlii Române din Roma, convocată pentru depunerea gestiunii fostului comitet și alegerea altuia. Câțiva ani de-a rândul fusese președinte Emil Panaltescu, directorul Școlii Române din Roma, dar după aceea toți ne-am gândit, cu drept cuvânt, că el nu poate fi un președinte permanent; în 1933 (cred) a fost ales președinte Alexandru Marcu, în anul următor Al. Busuioceanu, apoi Gr. Florescu și, în 1936, Radu Vulpe, respectându-se oarecum ordinea seriilor în care aceștia fuseseră membri ai Școlii, dar ținându-se seama de activitatea lor științifică și de interesul pe care-l arătaseră între timp pentru Asociație. În 1937 am fost ales eu președinte și în 1938 a fost ales Mac Constanținescu.

Terminând cu problema vitrinelor muzeului, după ce am "qansat" comenzi, am socotit că pot respira puțin în vacanța de primăvară și, la solicitarea câtorva colege ale Hortansei de la liceul "Carmen Sylva" - între care și directoarea, doamna Dimancea -, am organizat o excursie de 17 zile în Italia. Au participat la această excursie în special profesori de liceu - inclusiv prietenul Pompiliu Constantinescu cu soția, care au făcut atunci prima ieșire din țară. Am fost în total 16 participanți, dintre care 15 cu plată și conducătorul fără plată, acestea fiind condițiile fixate de agenția din București a organizației italiene de turism ENIT. Pe baza programului întocmit de mine, ENIT s-a îngrijit într-adevăr de tot, în Italia. Obținerea valutei a fost mai grea, dar ajutat de un prieten am trecut și peste acest hop, la începutul vacanței pornind la drum. Prima etapă a fost Postumia (astăzi Postojna, în Iugoslavia), unde am văzut întâia oară splendidele grote, amenajate pentru turism în cele mai bune condiții, un trenuleț purtându-ne câțiva kilometri prin săli uriașe (într-una dintre acestea celebrul Mascagni dirijase un concert cucățva ani mai înainte) și galerii lungi, uneori cam strâmte. După aceea am vizitat câteva orașe - Veneția, Florența, Roma, Neapoli (inclusiv Pompel, Capri și Sorrento), iar la întoarcere Pisa și Milano - făcând și o plimbare la Lago di Como - Fiume, Abazzia, Zagreb și Belgrad.

Mulți dintre membrii grupului nostru mai fuseseră în Italia, dar le-am arătat locuri și lucruri cu totul noi pentru ei. Profesorul Gheorghiu, de la Seminarul Pedagogic, mi-a spus că mai fusese de trei ori la Veneția, dar abia acum o cunoaște cu adevărat. E drept că a fost puțin cam obositor, dar s-a călătorit foarte comod, cu clasa a II-a, nu cu clasa a III-a, și n-am dormit în tren decât prin Iugoslavia și o noapte între Milano și Fiume. Pentru Hortansa și pentru mine, a fost nouă numai vizitarea Grottei Azzura de pe insula Capri, care într-adevăr e încântătoare.

Centrul Romei căpătase și el o înfățișare cu totul diferită de aceea cu care noi ne obișnuisem în anii 1926-1928. De-a lungul forurilor romane existaseră străduțe înguste, cu case meșchine, vechi și nu erau însă monumente istorice, dar în zidurile lor se vedeau fragmente arhitectonice antice. Totuși, de-a o impresie destul de neplăcută și, în același timp, ascundea multe monumente și alte ruine importante. Acum acestea fuseseră înlăturate ("demolate", cum se spune acum) și în locul lor fusese construit un mare bulevard, de la Forul lui Traian până la Coliseu, bulevard numit atunci Via dell' Impero (care după războiul din Abisinia), iar ulterior Via dei Fori Imperiali. În felul acesta se deschisese nu numai o minunată arteră modernă printre forurile imperiului, dar se puneau în valoare și toate monumentele din stânga acestora, până atunci aproape total ascunse privirii.

Am făcut, în corpore, și o vizită la Școala Română din Roma, în noul local, construit pe un teren donat de Primăria Romei, după planurile întocmite de arhitectul Antonescu, în Valle Giulia - peste drum de Școala Engleză și de Muzeul de Artă Modernă. Câtă deosebire de vechiul local, în care ne petrecusem noi cei aproape doi ani! Am fost primiți chiar de Emil

Panaitescu, directorul de atunci al Școlii și - după ce ne-a arătat frumoasa și încântătoarea sală a bibliotecii și câteva dintre micile apartamente ale membrilor - ne-a poftit într-un salon de recepție, oferindu-ne o mică gustare. Ținând seama de faptul că știa de cele întâmplate la poezia comitetului Asociației foștilor membri ai Școlii Române din Roma cu câțiva ani înainte, trebuie să recunosc că atitudinea lui a fost ireproșabilă.

Restul primăverii și primele două luni ale verii s-a lucrat intens la muzeu pentru executarea vitrinelor, deși uneori oamenii, poatesupersolicitați, se mai abăteau după amiază de la program, cinstindu-se cu câteva păbărele. N-am putut suferi niciodată oamenii care beau peste măsură, dar în principiu îi înțelegeam pe Stanciu și pe ceilalți; totuși atunci nu puteam fi îngăduitor, având de terminat într-un timp scurt câteva zeci de vitrine, iar îndată ce vor fi montate, după aducerea geamurilor și a cristalurilor, trebuia să trecem la expunerea pieselor.

Puțin mai înainte se întâmplase însă un incident pe atât de neplăcut pe cât de neașteptat. Într-o seară, când eram la părinții mei la masă, am fost chemat la telefon la Prefectura Poliției Capitalei, fiind rugat să vin urgent, căci fuseseră descoperite unele obiecte furate de la muzeu. M-am dus într-un suflet și, spre uimirea mea, l-am găsit acolo pe Morărescu, atunci "șeful gardian" al muzeului (după Moș Ion și înainte de Stanciu), care furase câteva obiecte de argint din depozite și fusese prins când încerca să le vândă: un serviciu de cafea, donat pe vremuri de familia lui Mihail Kogălniceanu - toate piese cu totul moderne, păstrate în depozite, neputând fi expuse. Morărescu le luase singur din podul clădirii aflate în curtea muzeului, unde atunci erau instalate unele dintre depozitele noastre. Până la numirea mea ca director, în afară de cele două-trei camere ocupate de familia Nestor, multe dintre celelalte încăperi erau nu numai nefolosite, dar chiar nefolosibile în starea în care se aflau. La parter, pe lângă camerele ocupate astăzi - când scriu - de laboratorul fotografic al Institutului de Arheologie și de biroul lui Nestor, se afla marele grajd al Casei Macca (păstrând încă stanoagele cailor), iar alături o remiză pentru trăsuri, și una și alta pavate cu bolovani de râu. La etaj erau două camere și două poduri, unul deasupra grajdului și altul deasupra remizei de trăsuri, fără uși între ele. Ultima era plină cu cărți ale Casei Școalelor, care mulți ani n-a vrut să le evacueze.

Pentru a asigura depozitarea unora dintre colecțiile vechi și amenașarea unor camere de lucru, în anul 1937 l-am rugat pe Nestor să se mute, precizându-i că nu intenționez să mă mut eu acolo, (ca director aș fi avut dreptul să locuiesc la muzeu). În încăperile ocupate până atunci de el am instalat un laborator ceramic și trei camere-birouri, una pentru mine, una pentru Nestor și alta pentru ceilalți asistenți, toți aducându-ne acolo materialele recoltate de pe șantiere spre a le putea studia. În podul de deasupra grajdului am organizat un depozit pentru câteva colecții ce nu aveau "nici în clin nici în mănecă" cu adevăratele antichități, iar la parter grajdul și remizele au fost transformate și ele în depozite cu rafturi, depozitând sistematic, în câteva sute de cutii de carton, comandate special în acest scop, toate colecțiile vechi ale muzeului. În felul acesta se poate spune că, pentru prima dată de la Tocliescu, diferitele colecții vechi erau depozitate cum trebuie, putând fi cercetate și studiate de cel interesat. Și, pentru a termina cu furtul de la care am pornit această paranteză privind depozitele, aproape nu mai este nevoie să spun că Morărescu a fost destituit și probabil a făcut și ceva pușcărie, deși la proces - chemat ca martor al apărării - am arătat că până atunci fusese un om de nădejde și nu-mi explicam fapta lui, ceea ce cred că i-a adus diminuarea pedepsei.

În sfârșit, a venit și luna iulie; vitrinele au fost terminate, cristalurile montate și am putut începe expunerea obiectelor. În toate vitrinele de la etaj am expus, ajutat de Dorin, colecțiile preistorice și puținele materiale din perioada migrațiilor, pe care le avea atunci muzeul, iar la parter a lucrat Metaxa, expunând colecțiile greco-romane, inclusiv unele statui și piese epigrafice mai mici, dar și nelipsitul "Cetățean de la Tomis", chiar la intrare. Ar fi fost normal, desigur, să instalăm la parter colecțiile preistorice și la etaj pe celelalte, pentru ca vizitatorii să le poată vedea în ordinea desfășurării lor cronologice, dar nu ne

puteam permite să suim monumentele grele la etaj, neștiind ce rezistență avea tavanul parterului. Din păcate, ca de obicei, Metaxa lucra încet , nu din rea voință, ci grație firii lui, așa încât a terminat abia în ajunul deschiderii Congresului. Oricum, totul s-a sfârșit cu bine, iar când arheologii veniți la Congres au vizitat muzeul, au fost destul de plăcut surprinși că au putut vedea atât de multe lucruri interesante, chiar dacă localul nu era deloc adecvat. Pentru întâia oară, de altfel, erau amplu expuse obiectele preistorice descoperite în săpăturile din ultimii 15 ani, care schimbaseră cu totul fața secției de preistorie a muzeului.

Trebuie să menționez însă că, dacă am obținut la timp subvenția acordată, faptul s-a datorat înțelegerii deosebite arătate de profesorul Minovici - directorul Institutului Medico-Legal și fac-totum în comitetul român de organizare a congresului - ajutat de doctorul Iorgulescu, secretar general al congresului. În ziua începerii lucrărilor, doctorul Iorgulescu m-a rugat stăruitor să primesc să fiu secretarul secției de arheologie preistorică - și, desigur, nu -am putut refuza, ținând seama de împrejurări. Spre uluirea mea, peste câțiva ani, într-o dare de seamă iscălită de Corneliu Mateescu și M. Petrescu-Dâmbovița, publicată în "Revista de preistorie și de antichități naționale" condusă de Andrieșescu, am citit că așa fi fost numit secretarul secției "la propunerea lui Andrieșescu". Dar așa se scrie uneori istoria!

Cu prilejul acestui congres, atât Andrieșescu cât și Lambrino, care - potrivit legilor - s-ar fi convenit să prodea muzeului piesele descoperite în săpăturile conduse de el, au ținut fiecare să organizeze câte o mică expoziție proprie. Andrieșescu, în sala Seminarului de preistorie de la etajul IV al Universității, iar Lambrino în sala bibliotecii de istorie veche de la etajul III, unde a expus o serie de piese descoperite la Histria. Cu un an sau doi mai înainte el mai organizase la Academie, în fosta casă "Banu", o mică expoziție cu piese de la Histria.

În expoziția lui Andrieșescu, printre diferitele obiecte preistorice, se aflau și cele descoperite în mormântul de la Agighiol, deși erau - după toate legile - proprietatea Muzeului Național de Antichități; nu numai că nu le predase muzeului, dar nici nu ni le arătase vreunui dintre noi. La plecare i-am spus lui Andrieșescu că m-am bucurat că a trebuit să aibă loc acest congres ca să le pot vedea și eu, directorul muzeului, care, legal, eram proprietarul lor, ceea ce l-a făcut să se cam zărească.

Paralel cu strădaniile pentru reorganizarea muzeului în vederea congresului, un colectiv de la Direcția Presei, sub conducerea lui Alexandru Bădăuță, din care făceam și eu parte - lucra până seara târziu la pregătirea broșurilor și volumelor ce urmau să constituie materialul documentar și de propagandă destinat pavilionului României de la Expoziția Internațională de la Paris, programată tot în vara lui 1937. Activitatea aceasta se desfășura în colaborare directă cu subsecretarul de stat de la Ministerul de Externe din vremea aceea, Victor Bădulescu, el dându-și toată silința ca lucrurile să fie făcute cât mai bine.

S-au realizat cu acest prilej multe broșuri bine concepute, cu toate că, de multe ori, venea "de sus" - peste noapte - ordinul să schimbăm textele sau ilustrațiile. Succesul pavilionului românesc a fost asigurat însă și datorită acestei activități. Este drept să amintesc, pe lângă energia și pricepera lui Bădăuță, că la reușită a contribuit și interesul arătat zi de zi de ministrul Bădulescu; lucra uneori cu noi până seara târziu, ceea ce nu prea făceau mulți miniștri! Ce mare diferență între el și predecesorul lui, Savei Rădulescu, încrezut și distant față de colaboratori.

Tot atunci s-a tipărit și volumul meu *L'art préhistorique en Roumanie*; scrisesem această lucrare cu doi ani înainte, la invitația lui Busuioceanu, editorul unei colecții de artă, dar el renunșase ulterior la publicarea seriei. Și volumul meu, ca multe dintre broșurile și volumele editate în vederea expoziției de la Paris, s-a tipărit la tipografia "Lucașfăru", în condiții grafice excelente, planșele fiind - sunt sigur - printre cele mai bine imprimate planșe cu piese arheologice până atunci la noi, stărnind chiar admirația unor specialiști străini.

Revenind la congresul de la București, amintesc că i-am însoțit aproape permanent pe profesorul Leon Kozlowski de la Low (nu mai era prim-ministru al Poloniei...) și pe

profesorul Kostrzewski, de la Poznan (acesta a murit acum un an, în vârstă de 84 de ani, încă în plină activitate). Păstrează și acum fotografia făcută cu noi trei pe ruinele castrului roman de la Drobeta; eu la mijloc, între cei doi profesori mai în vârstă, deși la ei acasă nu se prea înțelegeau.

Ca de obicei, după terminarea congresului au urmat unele excursii, cu un tren special format numai din vagoane de dormit; s-a mers întâi la Constanța, pentru o vizită la Histria, iar după aceea în Bucovina și am ajuns la Cluj, trecând munții pe la Oituz. După inerenta agitație a acestor deplasări am respirat și eu puțin și am reluat munca pentru Dacia; fotografiile, desene și apoi corecturi; toată toamna lui 1937, întreaga iarnă și primăvara a lui 1938 n-am avut răgaz, iar volumul a apărut abia în iunie. Singura "pauză" - forțată - a fost una din lunile de iarnă, când a trebuit să mă internez la spitalul Colentina, îmbolnăvindură de scarlatină. Iar în acest răstimp a murit sora mea Nela (Cornelia), în vârstă de numai 30 de ani și n-am mai putut-o vedea nici la înmormântare.

Între timp avuseseră loc schimbările politice cunoscute, din primăvara lui 1938, și în chip firesc - am prezentat primul volum (V-VI- 1935-1936) din Dacia, publicat de mine, episcopului Colan de la Cluj, noul ministru. Țin să amintesc că pe coperta Daciei - atât la acest volum, cât și la celelalte publicate de mine după 1940 - am omis intenționat să pun și numele meu, în calitate de director al anuarului nostru, mulțumindu-mă însă indic: "Fondatorul Vasile Pârvan", spre deosebire de Andrieșescu, care - când publicase volumul III-IV - își pusese și numele său pe copertă.

Am socotit că e suficient să precizez, pe pagina a doua a copertei, că toată corespondența pentru Dacia trebuie să mi se adreseze în calitate de director al publicației, iar în prefață să arăt eforturile depuse pentru continuarea operei Magistrului Pârvan și să mulțumesc aceluia care m-au ajutat să duc la bun sfârșit o muncă nu tocmai ușoară.

Prin luna februarie sau martie 1938 au ajuns în discuția consiliului profesoral al Facultății de Filosofie și Litere propunerile pentru crearea unor conferințe pe lângă diferitele catedre, cerute de profesorii titulari ai acestora, destinate multora dintre "tinerii" ce se afirmaseră și puținilor docenți ce mai rămăseseră. Văzând că Andrieșescu nu face nici o propunere pentru mine, P. P. Panaitescu l-a întrebat: "Dar dumneata, domnule Andrieșescu, nu ceri o conferință pentru Vladimir?"; Andrieșescu i-a răspuns: "el (adică eu) este acum directorul Muzeului și, pe de altă parte, nici nu ne prea înțelegem" - ca și cum aceasta ar fi trebuit să fie condiția sine qua non pentru ca cineva să poată ocupa un post de conferențiar la catedra de arheologie! Era probabil indispus de faptul că începuseră să se arate roadele activității mele la muzeu și, poate și pentru că, într-un foileton din ziarul "Cuvântul", deplănsesem starea în care ajunseseră arheologia românească după moartea lui Vasile Pârvan.

La sfârșitul lui iunie 1938 am plecat la săpături cu Simion Barta, "gardian" la muzeu, care - în lipsa unui post pentru un adevărat laborant - făcea și oficiul de laborant, întregind ceramica cu o pasiune care depășea - din păcate - cu mult îndemânarea lui. Cu el am întreprins a doua campanie de săpături la Traian, încercând de data aceasta să degajez câteva complexe, fără să reușesc decât parțial; banii erau puțini și n-am putut lucra decât două săptămâni, cu o echipă nu prea numeroasă.

Poate e bine să adaug (acum, în 1981) că încercarea aceasta de degajare integrală a resturilor unor locuințe distruse de incendiu am făcut-o cu mult înainte de a fi luat cunoștință de metoda folosită de colegii sovietici pentru cercetarea așezărilor trpollapse, recenta afirmație a unui coleg ieșean - care a susținut că de la ei am învățat acest lucru - fiind cu totul neîntemeiată. Dacă, de cele mai multe ori, noi ne mulțumeam să săpăm tranșee și suprafețe mici, eram siliți să procedăm așa din pricina fondurilor insuficiente, necesare unor lucrări de mare amplasare. De altfel, chiar din 1925, la Gumelnița, pe lângă șanțurile de control stratigrafic, am săpat și o suprafață de 100 mp, tocmai pentru a putea cuprinde în întregime resturile locuințelor, ce se întindeau și în terenurile vecine; acestea fiind plantate cu vii, m-au împiedicat să lărgesc suprafețele săpate și să degajez complet resturile locuințelor.

Cu atât mai puțin exactă este și afirmația că introducea metode de săpături ample și de degajare a complexelor de locuințe preistorice și se poate atribui lui Nestor. Este suficient să se compare planurile săpăturilor sale din 1948-1950 din nordul Moldovei - câteva șanțuri de control - , cu planurile mele de la Hăbășești din același an (și, ulterior, ale celorlalte săpături întreprinse de mine), și se va vedea cât de tendențioasă este afirmația colegului ieșean. Ea trebuie atribuită faptului că în 1950, cu prilejul vizitei mele la șantierul de la Poiana, unde îl făcea parte din colectivul colegului Radu Vulpe, nu m-am arătat deloc convins de explicațiile date cu privire la stratigrafia așezării. Dar - cum am mai spus - așa se scrie istoria și de cine nu o cunoaște și de cine nu vrea să o cunoască.

Revenind la Simion Barta, imi dădusem seama și până atunci ce suflet cinstit și ce fire devotată avea acest om. Era de fel de lângă Aiud (mi se pare din comuna Gârbova). În timpul săpăturilor din anul 1938 de la Traian am locuit în aceeași casă cu el (dormea în tindă, așa spre camera mea fiind permanent deschisă și, înainte de a dormi, ne spunea unul altuia toate păsurile). Mâncând la aceeași masă și lucrând cot la cot, zi de zi, i-am putut aprecia calitățile. De fapt, numele lui de familie fusese Boartă, dar - în actul de naștere - stăpânirea ungurească dinaintea de 1918 îi maghiarizase numele, transformându-l în Barta. Din anul acela m-a însoțit la toate săpăturile: la Traian în 1940 și 1951-1952, la Cârna în 1942, la Rast și Basarabi în 1943 și 1950, la Hăbășești în 1949 și 1950, până s-a îmbolnăvit grav prin 1953 sau 1954, se pare de cancer, murind în chinuri cumplite, după ce zăcuse doi sau trei ani fără să se poată scula din pat.

La Hăbășești, într-una din zile, Petrescu-Dâmbovița a exclamat cu o nuanță de mirare în ton (nu știu de ce!): "Dar Simion ține cu adevărat la dvs" - ca și cum ar fi fost singurul om de pe lume care a avut asemenea sentimente față de mine! *

Eu nu aveam de ce să mă mir, deoarece tot timpul, la muzeu și la săpături, m-am purtat prietenește cu Simion, chiar dacă uneori avea parte și de câte o muștrare mai severă, când bea ceva mai multă țuică decât trebuia.

Era mic, destul de indelat, purta mustață roșcată și stufoasă răsucită ungurește și, cum am mai spus, uneori îi plăcea să bea câte o țuică în plus; era însă muncitor, pasionându-se și el pentru cioburi și fiind fericit când constata că unele "se potrivește", existând deci posibilitatea de reconstituire a vaselor, mai ales că și înainte de 1940, dar și după aceea - când am numit-o pe Georgeta Pallade laborantă în titre la muzeu, în postul nou creat - el își dădea toată osteneala să întregască vasele cât putea de bine.

La sfârșitul săpăturilor din anul acela, am plecat în concediu cu Hortansa și cu Carmen la Bușteni. Iar pe când ne aflam acolo, am citit - cred la 1 august - la rubrica "Informații" din "Universul" - că am fost îndepărtat de la direcția muzeului, măsură la care mă așteptam.

M-am întors repede la București pentru întocmirea unui proces-verbal de predare-primire, nu atât a colecțiilor, pe care nu mi le dăduse nimeni în primire cu nici un fel de act atunci când fusesem numit director, ci a fondurilor, câtă brumă mai erau, ca și a actelor justificative pentru banii cheltuiți. Procesul-verbal l-au semnat și Metaxa și Dorin , iar eu m-am întors mai mult sau mai puțin liniștit la Bușteni, consolându-mă de cele întâmplate prin excursii singuratic pe crestele munților. În felul acesta se poate spune că am luat o vacanță de doi ani la arheologie.

În acești ani am continuat totuși să predau limba elenă la Institutul de fete "Pompilian" de pe Calea Rahovei, singura școală secundară la care am funcționat vreodată. Deși multe eleve nu se prea prăpădeau cu învățătura, câteva își dădeau osteneala și ajunseseră să facă mari progrese, deși elena nu se predă decât două ore pe săptămână, în ultimele două clase (iar mai târziu numai în ultima clasă).

Doream totuși să nu pierd timpul zadarnic și, în iarna 1938 și în anul 1939, am colaborat la "Convorbiri literare", publicând destul de multe recenzii, nu numai privind unele cărți de istorie, ci și unele de literatură, I. D. Toronțiu, directorul de atunci al "Convorbirilor"

și proprietarul tipografiei "Bucovina" (unde se tipărea revista), îmi dădea în fiecare lună câte un teanc de cărți să le recenziez, plătindu-mă lunar câteva mii de lei. În aceeași perioadă am fost angajat procurist al unui proprietar de fabrici din Ploiești și Brașov, lucrând pentru el până spre sfârșitul lui 1939; datorită eforturilor mele, câștigase mulți clienți în București, silindu-i astfel pe concurenții din capitală să încheie o convenție, după aceea a socotit că nu mai avea nevoie de serviciile mele, dându-mi legiuitul preaviz.

Din fericire, la începutul lui 1940, fosta colegă Maricel Urianu, secretara directorului Presei, auzindu-l pe noul subsecretar de stat Radian (ziarist de meserie) că se plânge de faptul că - deși sunt multe de făcut - nu sunt destui colaboratori, i-a vorbit despre mine; am fost chemat și reangajat, în condiții chiar mai bune decât înainte din punct de vedere al salariului, dar până la noul buget (care începea la 1 aprilie) - "nebugetar".

Acest nou serviciu (eram acum "mână dreaptă" a prietenului Alexandru Bădăuț) nu avea, evident, nici o legătură cu arheologia și cu cioburile și ucelele noastre. Mă voi opri totuși asupra unor împrejurări din primăvara și vara lui 1940, după ce voi aminti și câte ceva din ce s-a mai întâmplat în această perioadă la muzeu.

În chip firesc, Hortansa fiind în continuare șef de lucrări la muzeu, îmi povestea ce se întâmplă acolo; am aflat astfel curând, chiar din septembrie 1938, că Lambrino făcea demersuri să fie numit director. Din punctul lui de vedere această dorință era foarte firească, și deci nu-i puteam reproșa nimic. Dar formalitățile de numire au durat câteva luni și decizia n-a apărut decât în decembrie sau chiar la 1 ianuarie 1939, cu efect retroactiv, pe data de 1 septembrie 1938 și tot de la această dată i s-a plătit și meschinul salariu de director. Luându-și postul în primire numai la 1 ianuarie, a vărsat suma respectivă în casă muzeului, afirmând ulterior că nu s-ar fi interesat de muzeu decât multe luni după îndepărtarea mea. N-am crezut în această explicație, de vreme ce i s-a plătit salariul de la 1 septembrie, iar faptul în sine nu are prea mare importanță.

În schimb, este interesant de notat că - deși până atunci nu se putuse înțelege deloc cu Nestor, care-l critica pe toate cărările - acum s-a înnodat între ei o adevărată prietenie, în virtutea căreia, până de curând, în ultimii ani, Nestor îl apăra ori de câte ori era adus în discuție faptul că Lambrino rămăsese în străinătate din 1944.

Mai grav pentru concepția lui Lambrino, în legătură cu activitatea de cercetare arheologică este însă un fapt care trebuia consemnat pentru istoria arheologiei românești; la stabilirea planului pentru campania de săpături din vara anului 1939, a refuzat să dea bani și pentru șantierele preistorice, susținând că s-a lucrat prea mult în acest domeniu, iar toată lumea care dorește să facă săpături, să lucreze la cetățile grecești și romane. Dorin a acceptat și a săpat la o cetate din Dobrogea de sud, pe atunci considerându-se că poate fi identificată cu Arrubium, dar se pare că această identificare s-a dovedit acum a fi greșită; Hortansa a refuzat în schimb să-și schimbe specialitatea și de aceea nu i s-au repartizat bani de săpături.

A existat totuși o excepție - binelînțeles privindu-l pe Nestor - căruia i s-au dat sume serioase pentru continuarea lucrărilor de la Sărata Monteoru, continuate timp de câteva decenii, despre care, așa cum am mai spus, n-a publicat însă decât foarte puțin. Această excepție dovedește că "prințipurile" afișate erau de formă, pentru a împiedica continuarea activității soției mele; se pare însă că lui Dorin îi era indiferent ce obiective cercetează.

La un moment dat, având destul timp liber, am întrebat prin Hortansa, dacă pot veni la muzeu să citesc în bibliotecă; mi s-a dat un răspuns negativ, categoric. Această măsură era cu atât mai nedreaptă, cu cât biblioteca muzeului, atâta câtă era în 1938 (și apoi câtă va fi în 1945) a fost cu adevărat o creație personală a mea. Când am luat conducerea muzeului, toată biblioteca se rezuma la vreo două-trei sute de volume, de pe vremea lui Toculescu, lipsind orice colecție de reviste de specialitate. Numai colecția revistei "Prähistorische Zeitschrift" - procurată în 1928, în timp ce noi eram la Roma - făcuse excepție, dar ea a dispărut în cursul mutării Seminarului în noul local al Universității.

Începând din toamna lui 1935 (după cum se poate vedea în arhiva muzeului) am

expediat zecl și poate sute de scrisori către toate instituțiile similare din străinătate și către direcțiile diferitelor periodice, solicitându-le schimbul cu anuarul Dacia - volumele I, II și III-IV apărute până atunci și anunțând că în scurtă vreme va apărea și volumul V-VI; destul de curând au început să sosească la muzeu numeroase reviste și chiar cărți pentru recenzii. Aceeași operație am reluat-o apoi din vara lui 1940, asigurând în câțiva ani instrumentele științifice de lucru tuturor arheologilor români și constituind adevărata bază a actualei biblioteci a Institutului de Arheologie, îmbogățită substanțial începând din 1956 de-a lungul multor ani, când am avut și sarcina de a conduce și serviciul de schimburi al Institutului.

În iarna lui 1938 (sau în 1939) s-a decretat o nouă reformă a învățământului superior; unul dintre articolele ei mă interesa direct, deoarece prevedea că orice docent universitar care a ținut cursuri de docență cel puțin în trei ani, va fi proclamat conferențiar definitiv în specialitatea respectivă. Am înaintat și eu o cerere decanului Facultății de Filosofie și Litere pentru a mi se elibera o adeverință doveditoare că am ținut lecții în toți anii "școlari" din 1930-1931 până în 1936-1937. E adevărat că, în 1934 sau 1935 a trebuit să întrerup lecțiile în luna februarie, din cauza unei greve a studenților, iar în 1937-1938 n-am mai ținut cursuri, fiind internat în spital.

Pe de altă parte, legile anterioare neprevăzând obligația pentru docenți de a ține cursuri regulate, după foarte multe lecții ținute la etajul III (de obicei în amfiteatrul Vasile Pârvan) - nu mă mai ahățeam pe la secretariat să semnez în condică și cred chiar că în unii ani n-am semnat aproape deloc.

Pornind de la această situație, secretarul Facultății, Marin Popescu-Spineni (ginerel unui fost episcop liberal de Buzău) - cu care fusesem coleg în anii de studenție și eram în cele mai bune relații - a redactat în așa fel adeverința încât să reiasă că așa fi ținut numai cel mult câte 7 lecții, în 3 sau 4 ani școlari. Chiar dacă ar fi fost adevărat, o asemenea adeverință nu era în spiritul noii legi, care nu cerea ca un docent să fi ținut cursuri de-a lungul întregului an școlar spre a putea fi numit conferențiar, ci numai să fi ținut aceste cursuri în cel puțin 3 ani școlari. Am refuzat deci adeverința și m-am dus în audiență la decan, profesorul Constantin Rădulescu-Motru; după ce m-a ascultat, mi-a dat dreptate și i-a spus lui Marin Popescu-Spineni să întocmească altă adeverință, așa cum ceream eu, și apoi a iscălit-o.

Întrebându-l pe Popescu-Spineni de ce procedase așa, el mi-a răspuns că Andrieșescu i-a indicat să redacteze adeverința în felul acela. Așadar, după ce refuzase să ceară, în consiliu înființarea unei conferințe de preistoria sau-estului Europei, la care să fiu încadrat, voia să împiedice și numirea mea drept conferențiar definitiv onorific, cum prevedea noua lege. Numi făceam iluzii că ministerul va da atunci curs cererii mele; m-am dus totuși la secretarul general, profesorul C. Dașcovici (vechi cunoscut al tatălui meu) și i-am prezentat petiția împreună cu adeverința. El m-a sfătuit să mă duc în audiență la ministrul Petre Andrei, ceea ce n-am făcut, iar cererea mea nu s-a rezolvat decât în vara lui 1940.

După cum am spus, deși întâmplările de la Subsecretariatul de Stat al Presei și Propagandei n-au legătură cu arheologia, cred că este locul să amintesc și unele dintre "peripețiile" mele din primăvara lui 1940.

Curând, după încadrarea mea, Subsecretariatul de Stat a fost transformat în minister plin, ministru fiind numit C.C. Giurescu; a avut prilejul să vadă că lucrez acolo chiar în ziua când și-a luat postul în primire și i-a convocat pe principalii colaboratori.

În ultimii ani, când Giurescu a redevenit profesor și cercetător apreciat, a redevenit în același timp și prietenul pe care-l știusem până în 1940, iar în primăvara lui 1976, în timp ce eram internat la spital din cauza unui al doilea infarct și tot atunci se discuta atribuirea premiilor în Secția de Istorie a Academiei, el a fost unul dintre cei care au susținut mai călduros cartea mea *Arta preistorică în România* și am obținut premiul "Vasile Pârvan", împreună cu alți autori. Cu toate acestea, cred că este bine să povestesc și cele ce urmează.

După instalarea ministrului au început preocupările legate de noul buget și numirile în posturile bugetare ce se creau, fiind acum vorba de un minister cu câteva direcții și cu

multe posturi de completat prin titulari. La direcția la care lucram (aceea a propagandei) era director (după cum am mai amintit) prietenul Bădăuș; fusese răzvrătită două posturi de subdirector, unul de clasa I și altul de clasa a II-a. Fiind principalul colaborator al lui Bădăuș (direcția noastră era, de fapt, cea mai activă - chiar rapoartele înaintate zilnic regelui de ministru cuprinzând în proporție de 80% date extrase din rapoartele noastre) - și deoarece lucrasem înainte timp de 8 ani în cadrul aceluiași minister (fusesem și director de instituție publică) - am solicitat numirea în postul de subdirector clasa I, cererea susținută și de Bădăuș. Spre mirarea noastră, însă am aflat că Giurescu refuză, rezervând acest post tânărului său șef de cabinet Frasin Munteanu-Râmnic.

Încercările mele de a vorbi cu Giurescu au rămas multă vreme fără nici un rezultat; la începutul lui iunie, văzând că se apropie încadrările, i-am trimis o scrisoare arătându-i că doresc să-i vorbesc. Fusesem prieten din vremea studenției și ne tutuiam încă de atunci; imi venea deci greu să-i scriu ca unui ministru, dar mi-am dat seama că n-ar fi fost indicat să-i scriu "dragă Giurescu" și am recurs atunci la formula "Domnule Ministru și iubite prietene", în textul scrisorii adresându-mă tot timpul la persoana a II-a singular, fără să folosesc niciodată nici pronumele tu. Am dat scrisoarea secretarului general numit de Giurescu, tânărul conferențiar Constantin Rădulescu, și chiar a doua zi am fost invitat la "domnul ministru".

Mi-a strâns mâna, dar m-a primit foarte protocolar, neinvitându-mă să iau loc, toată întrevăderea desfășurându-se în picioare, el de o parte a biroului său, eu de cealaltă. I-am arătat pe scurt motivul audienței mele, spunându-i că m-aș simțicu totul nedreptățit dacă aș fi încadrat într-un post inferior șefului său de cabinet, după ce lucrasem 8 ani în același minister și, pe lângă aceasta, fusesem câțiva ani directorul unei importante instituții științifice. Mi-a răspuns că regretă, dar nu mă poate încadra decât în postul de subdirector clasa a II-a, dându-mi să înțeleg că trebuie să mă mulțumesc cu ce mi se oferă, căci regele n-ar fi de acord cu numirea mea într-un post mai important. Mărturisesc că atunci nu l-am crezut, bănuind că este numai o încercare de a arăta că nu el decide; mai apoi, ținând seama de alte împrejurări (care nu-și au locul să fie amintite aici), mi-am dat seama că, probabil, imi spusese adevărul.

L-am mai revăzut pe Giurescu o singură dată, spre sfârșitul lunii, înainte de neașteptata lui debarcare din postul de ministru al Propagandei (în locul lui a fost numit un om lipsit de orice valoare, Sidorovici) și de numirea lui, numai pentru câteva zile, în postul de ministru al Cultelor și Artelor. M-a chemat din proprie inițiativă, primindu-mă foarte prietenos, încercând să mă antreneze într-o discuție politică; i-am răspuns însă că am pătimit destul de pe urma politicii și nu vreau să mă mai amestec.

În luna iulie, când au fost schimbați atât ministrul învățământului cât și directorul general al învățământului superior, acesta din urmă s-a grăbit să semneze decizia prin care am fost numit (după zece ani de la trecerea examenului de docență) conferențiar (tot onorific, până la crearea unui post bugetar - care însă nu s-a creat niciodată). Pe de altă parte, tot atunci începându-se reintegrarea celor îndepărtați din funcție în 1938, m-am prezentat în audiență la ministru, profesorul Dumitru Caracostea. Îmi fusese profesor de limbă română timp de câteva luni, în clasa a doua sau a treia, la liceul "Mihai Viteazul", înainte de primul război mondial, dar el - plecând mereu în concedii de studii în străinătate - n-aș putea spune că-mi mai aduceam bine aminte de lecțiile lui.

Mai târziu, după pensionarea lui Ion Bianu, fusese numit profesor titular la Universitate, dovedindu-se un cărturar de valoare.

După ce m-am prezentat și i-am spus ce doresc, ministrul m-a întrebat cine fusese numit în locul meu; când i-am spus, nu i-a făcut mare plăcere; Lambrino fiindu-i coleg n-ar fi vrut să-l indispuină. Eu am stăruit însă, explicându-i că nu mi se poate refuza mie ceea

ce s-a acordat altora în aceeași situație; mi-a promis atunci că va încerca să rezolve cât mai repede problema. Îi venea desigur greu să semneze o decizie de înlocuire a unui coleg și deci trebuia să-l roage să-și de-a demisia.

Peste câteva zile, ducându-mă la șeful lui de cabinet - Barbu Theodorescu (se pare că "se specializase" în această funcție, deoarece fusese șeful de cabinet al lui Iorga în 1931 - 1932, mi s-a spus că Lambrino îl informase pe ministru că eu n-aș fi fost director titular al Muzeului Național de Antichități, ci numai delegat cu direcția și deci nu pot fi reintegrat. Am rămas uluit, neputând crede cu puțință că Lambrino să nu fi aflat de la Metaxa și de la ceilalți colegi că fusese confirmat director titular încă din 1936. Fără să mai insist, i-am adus de acasă, în aceeași după amiază, adresa prin care mi se comunicase, în iulie 1936, că am fost numit director al Muzeului Național de Antichități, Secțiile de Antichități, prin decizie ministerială. Barbu Theodorescu m-a rugat să-i las decizia respectivă pentru a i-o arăta ministrului. Iar a doua zi, când m-am dus din nou în audiență, profesorul Caracostea mi-a spus că ar fi mai bine, poate, ca eu să fiu numit director al Secției de preistorie și protoistorie a muzeului, iar Lambrino să rămână director al Secției greco-romane. Nu puteam în nici un caz să accept această soluție, care înseamna, în fapt, desființarea uneia dintre creațiile lui Cuza Vodă, și i-am răspuns ministrului în felul următor: "Am fost director al Muzeului Național de Antichități, numit legal - ținându-se seama de vechimea și activitatea mea în cadrul acestei instituții - și deci se cuvine să fiu reintegrat în acest post. Dacă, ulterior, ministerul va crede necesar, pentru a satisface ambițiile unui om, să desființeze, de fapt, muzeul, nu-mi va rămâne decât să mă adresez primului ministru și să-i expun pe larg problema muzeului și a mea. Deocamdată, repet, există un singur muzeu, al cărui director am fost și trebuie să fiu reintegrat pe baza dispozițiilor legale în vigoare."

Răspunsul meu prea categoric nu i-a fost chiar pe plac profesorului Caracostea, dar m-a înțeles și, peste o zi sau două, i-a primit demisia lui Lambrino și a semnat decizia de reintegrare a mea.

M-am dus deci la muzeu, unde mă așteptau colaboratorii și colegii mei (cu excepția lui Dorin Popescu, care era concentrat și s-a întors abia peste câteva zile) și - bineînțeles - Lambrino. Am ținut să le spun câteva cuvinte, începând cu o mică introducere care suna cam în felul următor: "Deși știu că nu toți ați dorit reîntoarcerea mea...". Lambrino s-a grăbit să afirme că el în nici un caz nu s-a opus și nici nu-mi luase locul îndată după plecarea mea, ci abia după câteva luni... N-am vrut să-l pun într-o situație prea neplăcută și de aceea nu i-am amintit nici că numirea sa fusese făcută pe data de 1 august 1938, adică exact pe data îndepărtării mele, și nici că în zilele precedente făcuse tot posibilul să împiedice reintegrarea mea; iar după aceea nici n-am mai avut prilejul să-l văd și să-i vorbesc vreodată. La Universitate, unde eventual l-aș fi putut întâlni, eu n-am mai ținut cursuri, iar el a refuzat categoric să colaboreze la Dacia. De altfel, pe la mijlocul lui 1941, a fost numit director al Școlii Române de la Roma, unde a stat după aceea, cea mai mare parte din timp, funcționând până în 1945 sau 1946 când, la desființarea Școlii, a refuzat să se mai întoarcă în țară.

După câteva zile de la revenirea la muzeu, am reușit să obțin crearea unui post de laborant și l-am publicat în ziare. S-a prezentat o singură candidată, Georgeta Pallade, o tânără foarte frumoasă, care urmasese cursurile de ceramică de la Școala de Belle Arte. Activitatea ei la muzeu și apoi la institut, până în anul redactării acestor pagini (1971), când s-a pensionat, a fost dintre cele mai rodnice și utile, devenind nu numai o restauratoare desăvârșită a ceramicii, dar și o bună specialistă în tratarea și conservarea pieselor de metal. În ultimii 15 ani, când primise și câteva laboratoare la laboratorul ceramic condus de ea, le-a învățat pe toate, cu răbdare, noua meserie.

Chiar în aceeași lună, am început împreună cu Grigore Florescu o cercetare arheologică în Dobrogea. Mai întâi am vizitat Capidava, unde lucra el de mulți ani, ne-am dus apoi la Pantelimonul de Sus, constatând că zidurile cetății romane Ulmetum, dezvelite în cele trei campanii de săpături conduse de Magistrul Pârvan (1911 - 1913), nu erau deloc

consolidate și începuseră să se macine, iar de acolo, tot cu o căruță, am pornit spre inima Dobrogei. Doream să ajung la Casimcea și să verific la fața locului condițiile de descoperire a mormântului cu ocră roșu în inventarul căruia se afla și al treilea "sceptru de piatră" în forma de cap de cal descoperit pe teritoriul României, intrate acum de mulți ani în circuitul științific internațional. Cele două descoperite mai înainte - la Sălcuța, în Oltenia, și la Frdeleşeni, în Moldova, fuseseră publicate de Andrieșescu și considerate de el "reminescențe paleolitice" în neolitic, iar ulterior eu le interpretasem drept capete de hipopotami - ambele în interpretări desigur greșite. Abia în 1940, când am văzut sceptrul de la Casimcea, mi-am dat seama că nu poate fi decât un cap de cal foarte stilizat și i-am spus lui Dorin - el tocmai redactase pentru Dacia un articol despre descoperirile de la Casimcea că nu ne mai putem gândi la capete de hipopotami, piesa de la Casimcea fiind suficient de realist sculptată și se vede clar că este un cap de cal; Dorin și-a nuanțat textul, potrivit sugestiei mele.

Drumul de la Pantelimonul de Sus spre Casimcea, după ce trece peste câteva dealuri aprige, urcate cu mare greutate de caii căruței noastre, ajunge într-o vale tăiată aproximativ de la nord la sud, oarecum prin mijlocul Dobrogei, printr-un peisaj aproape sălbatic dar de o frumusețe neașteptată. Adevărate chei de munte, mărginite pe ambele laturi de pereți înalți de stâncă, uneori cu piscuri abrupte și prăpăstii amenințătoare; nici nu-ți vine să crezi că te afli în Dobrogea. Chiar dacă acești munți sunt tociți, iar înălțimea lor este acum destul de modestă, îți dau impresia că te afli undeva într-o zonă de mare altitudine, nu la abia 100 - 200 metri deasupra nivelului mării.

Ajungând la Casimcea, am putut identifica locul unde se descoperise mormântul cu "sceptrul" de piatră; după spusele localnicilor, nu fusese acolo nici o movilă; locul din curtea morii pe care mi l-au indicat ca punct al descoperirii era într-adevăr numai o poală de deal. Alte obiecte, în afară de acelea aflate la muzeu numai fuseseră găsite, după spusele localnicilor, această precizare oarecum relativă fiind deci singurul rezultat obținut prin cercetarea noastră; dar frumusețea neașteptată a drumului spre Casimcea recompensa din plin hurdăturile căruței de-alungul celor câțiva zeci de kilometri parcurși pe un drum de bolovan.

La Capidava venisem de la Constanța, unde doream să solicit "rezidentului regal" fonduri pentru săpăturile conduse de Gr. Florescu la acea cetate. Generalul Grigorescu - "rezidentul" - ne-a vorbit foarte mios, spunându-ne însă că regretă, dar nu ne poate satisface; toți banii pe care îi avusese disponibili pentru asemenea lucrări îi dăduse lui Lambrino cu câteva zile mai înainte, pentru Histria.

Cu tot insuccesul de la Constanța, după întoarcerea la București am plecat la Galați să vorbesc cu alt "rezident regal", de care ținea și nordul Dobrogei. De data aceasta doream să obțin fonduri pentru săpăturile de la Dinogetia ale colegului Gheorghe Ștefan, începute în 1939 cu sprijinul primului "rezident regal" de acolo, C.C. Giurescu, care îi aprobasese o sumă destul de mare. Dar noul "rezident regal", un magistrat de carieră, nu se scula prea devreme și a trebuit să aștept vreo două ceasuri în biroul secretarului său până a binevoit să-și termine somnul și toaleta, ca să-mi spună că nu are fonduri pentru săpături arheologice.

În sfârșit, am putut pleca și în Moldova, tot cu Simion Barta, să încep a treia campanie de săpături pe Dealul Fântânilor de la Traian, destul de scurtă de altfel, pe măsura fondurilor. Iar toamna am început strângerea materialelor pentru întocmirea unui nou volum dublu din Dacia (VII - VIII - 1937-1941); aceasta va apărea însă abia în vara lui 1941, când eu voi fi pe front. Nici de data aceasta Andrieșescu și Lambrino n-au vrut să colaboreze la Dacia, cu toate că ultimul primise de la Comisia Monumentelor Istorice fonduri pentru Histria, - cerătea cum am amintit - făcând parte din patrimoniul muzeului nostru, în ștatele de salarii ale căruia figura și paznicul cetății, iar Dacia era publicația științifică a muzeului.

În legătură cu toamna lui 1940 și începutul iernii 1941, voi menționa aici numai câteva fapte, mai ales dintre cele legate de arheologie, de arheologi și de muzeu.

În august îi repartizasem lui Nestor o sumă destul de importantă pentru continuarea

săpăturilor conduse de el la Sărata Monteoru și cum nu mai vizitasem acele locuri, spre sfârșitul lui septembrie am dorit să-i vizitez șantierul, arătându-i astfel că nu sunt, ca el, ranchiunos până la obsesie. M-a primit foarte civilizată și mi-a arătat sectoarele din necropola pe care o săpa atunci, poftindu-mă apoi la o gustare, împreună cu insoțitorul meu, gustare servită chiar de doamna Nestor. De la Monteoru trebuia să plec, pe Valea Slănicului, la șantierul de la Aldeni, condus de Gh. Ștefan; Nestor, m-a întrebat dacă n-aș vrea să-l iau în mașină și pe Dinu Rosetti, aflat atunci acolo. Era probabil o încercare din partea acestuia din urmă de a relua relațiile cu mine; eu am preferat însă să plec fără el la Aldeni.

Rezultatele săpăturilor lui Ștefan erau foarte importante; pentru prima dată se descoperiseră, în așezarea de pe "Dealul Balaurlui", fragmente ceramice aparținând unei faze a culturii Boian, numite astăzi faza Bolintineanu (fragmente asemuite atunci de noi cu ceramica culturii Vădastra) și, după ce ne-am dus pe șantier, discutând cu colegul Ștefan diferitele probleme puse de descoperirile lui, am luat masa, împreună, pe prisma casei unde era găzduit Ștefan. Cum se întâmplă de multe ori, când m-a prezentat gazdei, nu i-am auzit bine numele; la un moment dat, l-am întrebat pe amicul meu cine este doamna care râde așa de voios, iar el a început să râdă cu poftă spunându-mi: "Păi este nevastă-mea!". E adevărat că nu o cunoscusem până atunci și deci nu eram vinovat de gafa pe care era să o fac.

În luna decembrie, directorul Institutului German din București mi-a transmis invitația de a participa la Institutul Arheologic German din Berlin, la comemorarea lui Winkelmann, ce va avea loc peste câteva săptămâni. Am plecat astfel la Berlin pentru câteva zile. După ședința festivă, deschisă prin cuvântarea vestitului istoric al artei antice, Rodenwald, președintele de atunci al Institutului Arheologic German, a avut loc o ședință mai intimă a conducerii institutului, fiind invitați și eu și alți câțiva dintre participanții străini, printre aceștia era și istoricul maghiar Andreas Alföldi, mare adversar al comunității dacoromane la nord de Dunăre. La sfârșitul ședinței, după ce Rodenwald a mulțumit călduros oaspeților străini se cuvenea ca unul dintre noi să răspundă. I-am făcut semn lui Alföldi să ia el cuvântul, fiind cel mai în vârstă dintre invitați; dar el - fie din politețe, fie poate din dorința de a mă pune într-o situație neplăcută, știind că nu vorbesc bine limba germană și crezând, poate, că voi face gafa de a vorbi în limba franceză (era în timpul războiului!), mi-a întors invitația. Am luat deci cuvântul, dar vorbind în limba italiană, spre satisfacția tuturor.

După această comemorare, Institutul Arheologic German m-a ales membru al lui și a cerut, prin Legația germană din București, agrementul guvernului român. Diferitele formalități durând două-trei luni, noul ministru al învățământului din guvernul nostru (generalul Rosetti) nu și-a dat agrementul, și deci alegerea n-a fost confirmată decât mai târziu, în 1940.

Deoarece am amintit mai sus, despre Dinu V. Rosetti mi se pare interesant să consemnez aici unele amănunte din discuția pe care am avut-o cu Fabricius, ministrul Germaniei la București, când m-am dus la legație să cer viza pentru plecarea la Berlin. După prezentările de rigoare, mi-a spus că și tatăl lui fusese arheolog, acesta fiind motivul pentru care el incurajase și pe unii arheologi români, propunând mai de mult numirea lui D.V. Rosetti ca membru corespondent al Institutului Arheologic German. N-ar vrea, deci, să ridic la Berlin această problemă. I-am răspuns râspicat că nu mă duc la Berlin pentru discutarea acestor probleme și că, în orice caz, dacă vizita este condiționată în vreun fel, renunț fără ezitare să mă duc la Berlin. Dându-și seama că a cam "călcat în străchini", a mai adăugat câteva cuvinte și a schimbat subiectul discuției.

În altă ordine de idei, cred util să menționez că, la începutul lui octombrie, mi se adusese la minister, de la Comisia Monumentelor Istorice, un decret, cu rugămintea să-l dau ministrului spre semnare, decret prin care eram numit membru al acelei comisii. De fapt,

potrivit legii de organizare al Muzeului Național de Antichități, directorul muzeului era de drept membru al comisiei Monumentelor Istorice. De aceea, în chip firesc, după moartea Magistrului, Andrieșescu a fost numit membru al comisiei, iar după numirea mea în postul de director ar fi trebuit, încă din 1936, să fiu și eu numit membru al comisiei. Cel care trebuia să întocmească actele legale pentru această numire era fostul meu coleg de liceu, Victor Brătulescu, secretar al comisiei după moartea lui Virgil Drăghiceanu. Pe vremuri fusesem chiar prieten cu Brătulescu și nu avusesem niciodată nici cea mai mică neînțelegere, încât nu mi-am putut explica această atitudine. Este adevărat că nici eu n-am făcut, nici în 1936, nici mai târziu, vreun demers pentru aplicarea dispozițiilor legale, socotind că inițiativa trebuia să aparțină comisiei. Dar probabil fiindcă acum se schimbase situația, Victor Brătulescu s-a gândit că ar fi indicat să repare greșeala din 1936 și a întocmit decretul amintit, iar - după contrasemnarea lui de președintele comisiei, Nicolae Iorga - mi l-a trimis mie să-l prezint ministrului Brăileanu să-l semneze.

Am preferat însă să nu dau curs acestei încercări de intrare în legalitate, eu dorind să se înființeze o Comisie Arheologică a României, care să preia de la Comisia Monumentelor Istorice toate atribuțiile privind domeniul arheologiei. Împrejurările au făcut ca o asemenea comisie să fie creată abia în 1970, dar eu nu fac parte din ea, poate fiindcă nu sunt considerat arheolog...

Tot de la începutul lui octombrie 1940, C. Daicoviciu a propus organizarea unei vizite a regelui Mihai la cetățile dacice din zona Orăștie și la Sarmizegetusa romană. M-am înțeles telefonic cu Daicoviciu să vin la Sibiu și să-l iau de acolo pentru a merge mai departe împreună. Se știe că, la data aceea, fusese numit decan al Facultății de Filosofie și Litere a Universității din Cluj, mutată provizoriu la Sibiu.

Ajungând cu mașina după amiază la Sibiu, am continuat împreună cu el drumul spre Orăștie, poposind acolo pe inserat și fiind cazați pe la diferitele case de intelectuali (hotelul era ca vai de el!). A doua zi, tot convoiul de mașini a mers până la ieșirea din satul Costești, unde ne aștepta un pluton de cavalerie, toată lumea călărind până la poalele cetății. Nu mai merseam călare încă din timpul primelor clase liceale, când direcția liceului "Mihai Viteazul" organiza câte o excursie anuală la Comana, unde țăranii ne închiriau cai pentru câte o jumătate de oră...

La Costești, și a doua zi, la Sarmizegetusa imperială, Daicoviciu a dat explicațiile cuvenite, la masa de la Orăștie rostindu-se (bineînțeles) și discursuri, iar după terminarea vizitei, împreună cu Daicoviciu și cu Ion Conea, am pornit cu mașina spre Petroșani și de acolo, pe sălbatica vale a Jiului, până la Târgu Jiu. Calea ferată nu fusese încă construită, dar drumul era foarte pitoresc, șoseaua (încă în construcție) fiind însă cumplit de rea.

De la Târgu Jiu ne-am decis să mergem pe sub munte până la Râmnicu Vâlcea, unde Daicoviciu avea să ia trenul spre Sibiu. Am poposit seara la Poiana, sat mare și bogat, cu un mic dar foarte bun hotel și restaurant; ne-am ospătat, ne-am odihnit, stând la taifas până noaptea târziu. Daicoviciu spunea mereu glume, și nu pierdea nici un prilej să repete: "Nemții vor mânca bătaie, măi băieți mă!"

Dimineața, pe drumuri foarte rele, am putut ajunge la Râmnicu Vâlcea; aici ne-am despărțit de Daicoviciu; el plecat spre Sibiu, iar noi am continuat călătoria spre București pe șoseaua ce suie pitorescul Deal Negru.

Spre sfârșitul anului 1940, Emil Panaiteșcu a fost revocat din postul de director al Școlii Române din Roma. Numirea ca director a profesorului Găzdaru de la Universitatea din Iași a fost însă o dublă greșeală. În primul rând, nu s-a cerut recomandarea Academiei, prevăzută de legea de organizare a Școlii, iar în al doilea rând, el nu era arheolog, în timp ce Școala avea un caracter preponderent arheologic (de aceea fusese înființată la Roma). Ulterior, în primăvara lui 1941, noul director a fost înlocuit și el, ministrul numindu-l director, în urma recomandării Academiei, chiar pe Scarlat Lambrino, ce-i drept, arheolog; dar cred că ar fi fost indicat ca noul director să fie un fost membru al Școlii, care cunoștea

mai bine și situația și oamenii din capitala Italiei.

Revenind la toamna lui 1940, am fost informat, că în timpul lucrărilor pentru calea ferată Constanța - Mangalia, săpându-se un tumul, se descoperiseră într-un mormânt câteva obiecte de aur datorite regelui Carol - de comandantul de atunci al Regimentului 1 Căi ferate, colonelul Orezeanu. Printr-o adresă oficială către mareșalul palatului, am arătat că - potrivit legilor în vigoare - toate obiectele antice descoperite întâmplător aparțin Statului și trebuie predate Muzeului Național de Antichități. În foarte scurtă vreme, obiectele respective (în primul rând o diademă și câțiva cercei de aur) au fost trimise muzeului, însoțite de un fel de clopot de sticlă sub care fuseseră păstrate la palat.

Cam în aceeași vreme, prietenul Ploșor m-a informat că pe moșia lui Gheorghe Tătărăscu de la Poiana - Gorj se descoperise, cu câțiva ani mai înainte, un tezaur de obiecte dacice de podoabă, de argint, împreună cu monede republicane romane, tot de argint bineînțele, ele intraseră în patrimoniul familiei Tătărăscu. Am trimis deci o adresă oficială fostului prim - ministru, invocând tot legea pentru conservarea obiectelor antice descoperite întâmplător, și în curând am primit o casetă cu toate piesele; le-am înregistrat îndată în inventarul muzeului, iar apoi le-am studiat, redactând un articol pentru Dacia.

Câteva luni mai târziu, Ploșor - care, deși făcuse politică georgistă, avea relații cu familia Tătărăscu - m-a informat că doamna Tătărăscu este furioasă pe mine și vrea să mă "reclame" generalului Antonescu. Soțul ei, mult mai înțelept, i-a demonstrat ca nu făcusem nimic ilegal și, cu chițcu vai, a convins-o să renunțe la reclamație, cu condiția ca tezaurul să nu fie publicat de mine, ci de Ploșor. De fapt, muzeul datora prietenului Ploșor, informația pe baza căreia obținuse tezaurul (noi nu ștusem nimic despre el, înainte) și i l-am cedat cu plăcere spre publicare; articolul lui a apărut în volumul VII- VIII din Dacia, complet cu un tabel al monedelor, întocmit de Metaxa.

În legătură cu toamna anului 1940, cred că e bine să consemnez aici câteva date privind unele subvenții acordate cadrelor de arheologie de la cele trei universități existente atunci. Spre sfârșitul anului, la minister existând unele "rezerve", acestea puteau fi distribuite după cum socoteam eu indicat; l-am rugat pe directorul contabilității (Stancu sau Stanciu) să ordonanțeze câte 25.000 lei celor trei cadre de arheologie (de la București, Cluj și Iași) pentru a-și procura cărți străine de specialitate, necesare bibliotecilor respective. Andrieșescu nu mi-a răspuns în nici un fel, iar mai târziu, când ne-am întâlnit, mi-a spus că ar fi preferat să i se dea bani pentru "alte nevoi" ale seminarului său (se vede că printre acestea nu figurau și cărțile), Radu Vulpe mi-a comunicat după câteva luni că a găsit ordonanța într-un sertar abia peste multă vreme; în schimb Daicovicu mi-a trimis o adresă ditriambică, mulțumindu-mi călduros și scriind, între altele: "Ani de zile, la toate cererile noastre, ni s-a răspuns mereu că nu sunt bani; și iată că acum, fără să cerem, ni se dă o sumă importantă..." Am acordat tot atunci și muzeului nostru o subvenție substanțială (75.000 lei), comandând în Germania un număr însemnat de cărți ce ne lipseau. În sfârșit, atunci sau chiar mai înainte, am aprobat și o subvenție de 40.000 lei Muzeului de Arheologie întemeiat de preotul Matasă la Piatra Neamț, el mulțumindu-mi, cum era firesc; se pare însă că ulterior a uitat; într-adevăr, referindu-se recent, într-un articol, despre ajutoarele date muzeului său, nu a amintit nimic de această subvenție, tot așa cum nu a amintit de colaborarea mea și de conferința pe care am ținut-o la Muzeul înființat de el Arta preistorică în România, în luna martie sau aprilie 1938 (cu o lună mai înainte ținusem o conferință cu același subiect la Palatul cultural din Turnu Severin).

În legătură cu cheltuirea sumelor "la dispoziție" din bugetul Ministerului Cultelor și Artelor, amintesc că, în două sau trei rânduri, am dispus să se distribuie pe ștate, sub formă de plată pentru "ore suplimentare", câteva sute de mii de lei personalului ministerului, începând de la funcția de șef de birou în jos, socotindu-i mai îndreptății pe ei, care aveau lefuri meschine, să primească acești bani, decât pe unii sau alții dintre diferiții solicitanți. Ulterior mi s-a spus că la minister eram numit "omul cu legea pe masă", eu nedând nici o

aprobare, fie într-o problemă mai importantă, fie într-una mai puțin importantă, fără să mi se aducă legea respectivă. Iar atunci, când, în primele luni ale lui 1941, generalul Rosetti, noul ministru al Învățământului și al Cultelor și Artelor, a dat dispoziții să se verifice întreaga mea "gestiune" ca secretar general, a trebuit să constate că verifcăările n-au găsit nici cel mai mic act ilegal.

Aș mai însemna și o altă întâmplare din toamna anului 1940, chiar dacă nu are legături cu arheologia.

Tot potrivit prevederilor legale, ministerul avea dreptul să trimită inspectori la diferite parohii să verifice gestiunea financiară și administrativă și, totodată pentru a veghea ca numirea preoților la diferite parohii vacante să se facă cu cât mai puține abuzuri (părându-se cu neputință că asemenea abuzuri să fie total stărpite). S-a trimis deci un inspector (preot), cu delegație oficială, la Constanța, dar episcopul Gherontie al Tomisului a refuzat să-i permită orice verificare, pe motiv că el depinde de Sfântul Sinod și nu de minister. În fața acestei situații, n-am avut altă soluție decât să semnez o decizie de suspendare a plății salariului episcopului - fapt aproape fără precedent. Directorul contabilității m-a prevenit că n-ar fi bine să iau o asemenea măsură, deoarece Gherontie fusese pe vremuri preot-paroh la biserica Delea Veche (sau Nouă?), strădă pe care locuise Generalul Antonescu. N-am ținut seama de acest sfat și am semnat decizia. Peste vreo două-trei luni i s-a redat lui Gherontie, salariul. În schimb, în 1942 sau 1943, când era ministru Ion Petrovici, iar secretar general profesorul Popa, acesta din urmă i-a cerut episcopului demisia și acela n-a mai avut încotro, demisionând. Dosarul lui era într-adevăr îngrozitor. Pe lângă abuzurile bănești, unele denunțuri priveau fapte îngrozitoare din punct de vedere al conduitei "morale" a acestui așa-zis "prinț al bisericii". Între altele, pretindea diaconilor care cereau să fie hirotonisiți și numiți într-o parohie sume de câte 200.000-300.000 lei, iar unui diacon care-l ruga să-l hirotonisească deoarece nu are de unde plăti această sumă, i-a răspuns cinic: "De ce ai fost prost să te însori cu o fată fără bani?"

Tot în dosarul lui se aflau și câteva plingeri ale unei călugărițe pe care cu "înalta" sa autorizație, Gherontie o șilise să se culce cu el, fără să mai amintesc de unele detalii ce nu pot fi reproduse aici.

Acesta era profilul moral al unui episcop liberal din Constanța "înaintat" de partid în acest post după ce rămăsese văduv.

Iar fiindcă am amintit mai sus de generalul Rosetti, e bine să arăt aici că eu, potrivit dispozițiilor legale, fiind director de instituție publică, având aproape 40 de ani și fiind grad inferior (sergent TR) trebuia să fiu mobilizat "pe loc". Dar, când i s-a prezentat ministrului Rosetti, tabelul personalului ce trebuia să fie mobilizat pe loc, a șters din tabel numele meu și, aproape imediat după declanșarea războiului, am primit ordin de mobilizare de la Institutul Geografic al Armatei, unde îmi făcusem cea mai mare parte a stagiului militar. Am fost îmbrăcat și încadrat la secția fotocartografică a Corpului III Armată, timp de mai bine de 4 luni, ajungând până la Odesa, iar după aceea, secția noastră a fost demobilizată. În timp ce eu eram mobilizat, am primit de la Metaxa (după multe scrisori fără răspuns) un exemplar din volumul VII - VIII al Daciei, apărut imediat după plecarea mea; mi-am permis să-l ofer, cu o dedicație, prin sergentul de ordonanță, generalului Vasile Alexiu, comandantul Corpului III Armată. Am fost chemat imediat la general, care mi-a mulțumit călduros. Difuzare în străinătate a volumelor din Dacia constituind în vremea aceea o problema foarte complicată, am luat legătura cu marea editură "Walter de Gruyter" din Berlin pentru rezolvarea ei. Primele două volume din Dacia apăruseră - după cum am amintit - cu puține luni înainte de moartea fondatorului acestui anuar, Vasile Pârvan, și cele mai multe exemplare rămăseseră în depozit; de asemenea, volumul III - IV fusese puțin difuzat, Andrieșescu neavând fonduri pentru plata expediției. Abia după 1935 organizasem eu o expediție mai susținută, dar numai în legătură cu schimbul de publicații, nu și pentru vânzare. Înainte de fi terminată tipărirea volumului V - VI, luasem legătura cu binecunoscuta

editură "Paul Geuthner" din Paris și aceasta acceptase să se ocupe de difuzarea și vânzarea Daciei în strălătațe (în schimb anul comision destul de ridicat 30-40% din prețul de vânzare) și ni s-au trimis chiar cataloagele editurii, conținând și "reclama" pentru anuarul nostru. De aceea, pe coperta volumului V - VI, pe lângă indicația "București", Musée National des Antiquités, figurează și mențiunea "Commissionnaire General-Libraire Orientaliste Paul Geuthner Paris".

Destul de curând după apariția acestui volum (1938) a izbucnit războiul și Franța, ocupată fiind, librăria pariziană nu mai avea posibilitatea să se ocupe de difuzarea Daciei; acesta a fost motivul pentru care am luat legătura cu editura "Walter de Gruyter"; mi s-a propus un contract destul de neconvenabil; 50% din prețul de vânzare drept comision și condiția ca "treptat-treptat anuarul nostru să apară numai în limba germană". Eram chiar pe front când am primit spre semnare acest contract și am șters cu două linii groase această condiție, așa încât Dacia a apărut ca și până atunci, în cea mai mare parte cu texte în limba franceză. În ceea ce privește comisionul, nu puteam discuta - dar împrejurarile au împiedicat, difuzarea volumului VII - VIII în condițiile convenite.

La începutul lunii martie 1942, un plutonier mi-a adus acasă un ordin de mobilizare, indicându-mi-se să mă prezint urgent la regimentul I Dorobanți din Craiova, unde fusesem "vărsat". De câta timp se începuse expedierea unor astfel de "ordine speciale" de mobilizare pentru trimiterea în linia I a frontului, și de aceea nu m-am mirat prea mult; m-am dus însă la prietenul meu Bădăuță, pe atunci secretar general la Ministerul Propagandei, rugându-l să intervină la șeful lui direct - Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de miniștri și ministru al Propagandei, pe care-l cunoscusem din 1933 și, bineînțeles și în toamna lui 1940. După amiază am mers împreună cu Bădăuță la Președinția Consiliului și, după o lungă așteptare, am fost primiți de Mihai Antonescu; expunându-mi "păsul", el mi-a răspuns: "Fă și dumneata câteva luni la regiment și pe front și apoi aranjez eu lucrurile". Când i-am spus că am fost 4 luni pe front în 1941, s-a uitat câteva clipe la mine și mi-a răspuns: "Bine, să văd ce se poate face. Până atunci nu dormi acasă 2-3 nopți". Strașnică orânduire socială, când un vicepreședinte de consiliu, atât de puternic, te sfătuiește să nu dormi acasă pentru a nu fi înhățat de Comendulrea pieței!

Până la urmă lucrurile s-au aranjat și câteva luni mi-am văzut relativ liniștit de diferitele ocupații.

Spun relativ, pentru că - potrivit proverbului - un necaz nu vine niciodată singur. În cursul primăverii acelei ani am fost informat că ministrul Ion Petrovici pregătește o nouă lege a învățământului superior și - probabil la îndemnul unuia sau altuia dintre cei "interesați" - voia să introducă în lege și unele dispoziții privind Muzeul Național de Antichități. În principiu n-ar fi fost rău ca muzeul să capete un nou statut legal - legea de reorganizare și funcționare a muzeului fusese redactată în 1882 sau în 1883 de Gr. Tocilescu și desigur nu mai corespundea; mi se părea însă firesc că ar fi trebuit să fie consultat și directorul Instituției. Am cerut deci - de 2-3 ori audiență la ministru, dar de fiecare dată mi s-a răspuns că este ocupat, până când, într-o dimineață am citit noua lege în ziar. Și într-adevăr, unul sau mai multe articole ale legii se refereau la Muzeul Național de Antichități; se prevedea că muzeul este în strânsă legătură cu Universitatea din București, și că directorul trebuie să fie unul dintre profesorii de specialitate de la Universitate (atunci erau trei: S. Lambrino, Th. Saucul - Săveanu - venit de la Cernăuți - și I. Andrieșescu). Inițiativa nu putea veni de la Saucul (era să spun "a filosofului", dar mi se pare că "filosofii" n-ar trebui să se lase mânați de asemenea sentimente) împotriva mea, al cărei motiv îl voi menționa ceva mai jos. În orice caz, eu nefiind titular, prin această măsură abuzivă puteam fi scos de la direcția muzeului.

A trebuit să mă duc din nou cu Bădăuță la Mihai Antonescu, așteptându-l în holul unde stătea el de vorbă cu aceia pe care nu-l primea în propriul său birou. Când ne-a văzut,

a venit spre noi și m-a întrebat: "Ce s-a mai întâmplat?", crezând poate că este vorba tot de povestea cu ordinul special de mobilizare. Când i-am spus ce mă așteaptă, a exclamat: "Dar bine, domnule, legea asta a stat pe biroul meu două luni, de ce nu mi-ai spus nimic?" Iar eu l-am răspuns, în chip firesc, că nu aveam cum să știu ce legi se află pe masa sa de lucru. Mi-a cerut apoi să-i las a doua zi un memoriu, pentru a-l discuta în Consiliul de miniștri cu profesorul Petrovici, și chiar a doua zi dimineață i-am lăsat secretarului general al Președinției Consiliului de Miniștri, memoriul cerut, în care explicam situația.

Înainte de ora 3 după amiază, am plecat de la muzeu, dar când am ajuns acasă am aflat că fusesem chemat telefonic și de I.C. Petrescu, subsecretar de stat la Ministerul Învățământului, și de Alexandru Marcu, subsecretar de stat la Propagandă; amândoi îmi lăsară vorbă să le telefonez urgent. Am telefonat lui I.C. Petrescu, iar acesta mi-a spus că ministrul Petrovici mă va primi în audiență a doua zi la ora 9 dimineață. Mihai Antonescu se înfunde de cuvânt, dar nu știam ce vrea Petrovici și mai ales ce se mai putea face. Tot în după amiaza aceea, cred, mi-a telefonat și fiul ministrului, Vladimir Petrovici, pe care-l cunoscusem cu câțiva ani înainte, spunându-mi că lucrurile "se vor aranja". I-am arătat că nu înțeleg pornirea lui tatălui împotriva mea, mai ales că în 1939 publicasem în "Convorbiri literare" o recenzie foarte favorabilă a cărții lui Amintiri de călătorie (cred că acesta era titlul exact), iar Vladimir Petrovici m-a sfătuit să aduc a doua zi și numărul respectiv din revistă.

La Ministerul Învățământului, în biroul șefului de cabinet, era și Vladimir Petrovici; mi-a luat fasciculul din mână și a intrat cu el în biroul ministrului. După puțin timp, am fost invitat în acel birou. Ministrul era acum singur și m-a primit în picioare. Era mai înalt decât mine, deși avea umerii puțin aduși; vocea lui nu mi-a fost niciodată simpatică, deși recunosc că vorbea frumos, cu întorsături elegante de fraze. Ochii lui pătrunzători s-au uitat drept în ochii mei, subliniind parcă cele ce-mi spunea. Mi-a întins mâna și a început cu o frază al cărei rost i-am priceput abia mai târziu, vorbindu-mi despre "d-voastră care sunteți tineri și aveți viitorul înainte", etc. Până la urmă mi-a spus că va modifica articolele care mă nemulțumiseră, dar că va influența totuși un consiliu consultativ de conducere a muzeului, din care să facă parte cei trei profesori de istorie antică și arheologie de la Universitate; nu aveam de ce să încerc să discut această intenție, știind că asemenea consiliu nu prea fac de obicei nimic (și, de fapt, nici măcar n-a avut prilejul să se întrunească vreodată, unii dintre membrii lui făcând în schimb parte din comisiile de examinare a candidaților la posturile științifice ce deveneau vacante la muzeu). Pe deasupra, tuturor celor de la muzeu ne convenea includerea noastră în legea învățământului superior, consfințindu-se în felul acesta echivalarea cu personalul didactic universitar (profesori, șefi de lucrări, asistenți).

Peste câteva zile au apărut în ziare unele modificări ale legii, una dintre ele precizând că "directorul Muzeului Național de Antichități va fi de preferință (sic!) unul dintre profesorii universitari de specialitate", iar în caz că el nu e profesor titular, va funcționa acel consiliu de care îmi vorbise ministrul. Mai târziu mi s-a spus că Andrieșescu își manifestase satisfacția pentru "restabilirea legăturilor dintre muzeu și Universitate", uitând pe semne că el singur renunțase la direcția muzeului.

Motivul ranchiunei lui Petrovici, pe care până la aceste împrejurări nici nu-l cunoscusem personal, mi l-am explicat peste puțin timp, când Radu Vulpe, profesor din 1939 la Iași, mi-a povestit o discuție avută cu el. Prezentându-i în semn de omagiu unele extrase din cele două volume ale Daciei publicate până la acea dată de mine, ministrul s-a interesat cine publică acum această revistă (deoarece nu-mi pusese numele pe copertă, alături de acela al fondatorului, Vasile Pârvan). Vulpe spunându-i că eu sunt noul director, Petrovici a avut o exclamație de nemulțumire și i-a amintit că a fost jignit de mine în legătură cu unele statui comandate de el și instalate la Iași (Xenopol și alți doi cărturari).

Iată cum se petrecuseră lucrurile:

În toamna lui 1940, cu prilejul organizării Salonului Oficial la sala Dalles, directorul de atunci al Direcției Artelor, poetul Dan Botta, a întocmit un referat arătând că în fața sălii

sunt expuse trei statui, comandate și executate fără legiului concurs; pentru a nu se crede că și ele fac parte din operele expuse la Salonul Oficial, Dan Botta, foarte indignat de acest lucru, propunea să se intervină la Academia Română (pe atunci proprietara sălii Dalles) pentru ridicarea statuiilor. M-a convins, el a redactat o adresă în acest sens și eu am semnat-o. Academia opunând o oarecare rezistență, Dan Botta a redactat o adresă și mai tare, semnată de data aceasta de ministru și în cele din urmă, Academia a depozitat statuile în spatele sălii Dalles.

Îată deci cât de principal era "filosoful" Petrovici când redacta legi pentru organizarea învățământului superior - voind să mă pedepsească pentru inițiativa mazălirii statuiilor - care nu-mi aparținea. Oricum ar fi fost, chiar dacă - în perspectiva celor mai bine de trei decenii cât au trecut de atunci - este probabil că indignarea lui Dan Botta depășea importanța prezenței celor trei statuii la Dalles, eu n-ar fi trebuit să mă las convins de argumentarea lui, iar această împrejurare n-ar fi trebuit să umbrească judecata lui Petrovici, care - de altfel - peste doi ani va reveni la atac, cu alt prilej.

Între timp, cred încă din 1941, prietenul Ploșșor ne semnalase descoperirea multor vase admirabil decorate descoperite pe teritoriul localității Cârna (astăzi, 1981, Dunăreni, deși desigur numele vechi nu venea de la o femeie cârna, ci din slavul ciorna - care se referea la apele adânci, ce păreau negre, ale bălților!). La cererea mea, el cumpărase de la țărani, pentru muzeul nostru, un număr de vreo 40 de vase mari și mici, datând din epoca bronzului și aparținând marelui complex cultural al câmpurilor de urne Zuto Brdo-Gârla Mare. Am plecat la Craiova în iunie 1942 și de aici, împreună cu Ploșșor și cu fiul lui cel mare, Dardu, am pornit în mașinuta lui ("Fiat-Polski") la Cârna, în sudul județului, lângă bălțile Dunării, să vedem ce necropolă se află acolo. Dar apele Dunării și ale bălților erau încă mari și nu se putea face săpături atunci. Am străbătut cu o barcă cei 2-3 kilometri pe luciul apelor, până la Grindul Tomii, niciodată inundat total, în malul căruia apele scoteau mereu la iveală cioburi și vase, adunate apoi de locuitorii satului. Unele urne erau folosite de ei drept vase pentru păstrat untura, altele pentru gaz și așa mai departe. Am mai cumpărat câteva vase pentru muzeu, rămânând înțeles că ne vom întoarce să începem săpăturile în luna august, când apele vor scădea și se va putea ajunge mai ușor la necropolă, unde de altfel am înțeles că Ploșșor mai scormonise și el malul, cu câțiva ani înainte.

Plecând deci de la Cârna, ne-am hotărât să ne întoarcem în august și ne-am luat rămas bun de la preotul Barbu care ne găzduise, el fiind cel ce îi dăduse lui Ploșșor prima știrte despre descoperirile din necropola preistorică din baltă.

Înainte însă de a ne întoarce la Cârna, în cursul lui iulie, Daicovicu (căruia îi repartizasem un sfert de milion din fondurile muzeului nostru pentru săpăturile de la cetățile dacice din Munții Orăștiei) m-a invitat să facem împreună câteva drumuri arheologice prin Ardeal și Banat. Am plecat din București cu Grigore Florescu (bun prieten și el cu Daicovicu), ne-am întâlnit cu el la Deva, de unde ne-am dus la Costești. Nu-mi amintesc însă dacă tot atunci am suit și la Grădiștea Muncelului, amintirile acestor drumuri din 1942 la cetățile dacice împletindu-se cu cele din anul următor. Oricum, de la Costești ne-am dus la Sebeș și de acolo la Căpâlna, unde se dezveliseră zidurile unei alte cetăți dacice, continuând apoi drumul până la Alba Iulia, unde - în planul nostru inițial - trebuia să se termine călătoria și să ne întoarcem fiecare acasă. Dar aici, directorul muzeului, Ion Berciu (fratele lui D. Berciu), care a desfășurat o foarte frumoasă activitate în orașul Unirii, ne-a invitat seara la Țelna, la 7 km de Alba Iulia, la casa socrului său, învățător pensionar. S-a petrecut bine, cu vinuri alese din regiune; pe la miezul nopții, ca să ne mai răcorim, unul dintre comenseni, băiatul lui Pop de Băsești (sau a lui Cicio Pop?), ne-a propus să facem o vizită nocturnă prin pivnițele proprietății sale (avea vii de bună calitate chiar acolo, și o casă destul de frumoasă). Pivnițele erau în formă de potcoavă cu unghiuri drepte, având cred cel puțin 200 m lungime și fiind pline cu butoaie uriașe, cum nu mai văzusem, o instalație cu adevărat impresionantă. La întoarcere la casa socrului lui Berciu, socotind că tot ce-i prea mult nu-i sănătos, eu m-

am culcat, dar ceilalți au continuat petrecerea încă vreo trei ceasuri. Lui Grigore îi plăceau vinurile bune și nici Daicoviciu nu le disprețuia.

Dimineața ne-am întors la Alba Iulia; aici, și la sugestia lui Daicoviciu, ne-am hotărât să continuăm toți trei călătoria până la Mehadia, unde unul dintre asistenții lui de atunci - Mihail Macrea, devenit mai târziu profesor universitar la Cluj și, din păcate, mort mult prea tânăr - conducea săpăturile la castrul roman de pe malul Mehadii.

Florescu, dornic să-i arate prietenului Daicoviciu ce frumos lucrase el la Capidava, a plecat tot drumul ca, după Mehadia, să ne ducem - prin Turnu Severin și București - la Capidava. În timpul discuțiilor de la castrul de la Mehadia, Daicoviciu s-a decis să-l asculte și am plecat spre Turnu Severin. Trenul ajungea acolo pe la două noaptea, iar problema unei camere la oricare hotel din acest oraș fiind pe atunci destul de spinoasă, am preferat să nu ne mai oprim până la București. De aici, după o noapte de odihnă, am plecat la Cernavodă. Grigore a tocmii o barcă cu motor, am coborât cu ea Dunărea de-a lungul celor vreo 20 km până la Capidava, Daicoviciu povestind ca de obicei tot felul de anecdote și proorocind hotărât înfrângerea Germaniei.

La cetate a avut loc o discuție destul de aprigă între Grigore și Daicoviciu; primul începuse să degajeze întăritura târzie dintr-unul din colțurile cetății, dorind să dezvelească - nivel cu nivel - interiorul întregii cetăți, iar celălalt îl îndemna insistent să facă mai întâi o secțiune până la stâncă, spre a-și da seama de succesiunea straturilor, și numai după aceea să treacă la dezvelirea treptată a acestora. Nu știu cum a rezolvat, ulterior, Florescu aceasta problemă, deoarece până la data când scriu aceste rânduri n-am mai fost la Capidava, dar știu că tocmai acum se face mare zarvă (nejustificată, după părerea mea) pentru că la Histria, tânărul coleg Al. Suceveanu a încercat un asemenea sondaj.

Tot în vara lui 1942, am fost cu Hortansa la Piatra Neamț să facem împreună săpături în stațiunea cucerțiană de la Văleni, pe malul drept al Bistriței. În vechime, locul fusese desigur o insulă, dar acum este o peninsulă, plantată cu o livadă și diferite cereale. În secolul trecut tot aici, Gh. Asachi instalase o fabrică de hrtie. Din păcate, n-am putut face o săpătură mai amplă din cauza unor suprafețe libere mai mari și a prezenței unor gropi săpate în zona aceea. Observațiile făcute și principalele materiale obținute atunci au fost publicate în 1951 de Hortansa într-un număr din SCIV. Notă X

Și la această săpătură ne-a ajutat cu devotament Simion Barta, care s-a instalat chiar în sat. Venea cu lucrătorii la șantier când ne vedea pe noi sosind de la Piatra, după ce treceam prin curtea fabricii de cherestea de pe malul stâng al Bistriței și de acolo pe un podeț, folosit de obicei numai de lucrătorii fabricii.

X/Notă 1979. Acum câțiva ani St. Cucos, directorul de atunci al muzeului din Piatra, a reluat săpăturile de la Văleni, Hortansa renunțând să mai continue lucrul acolo, și - într-o zonă acoperită în 1942 de recolte - a dezvelit resturile câtorva locuințe, descoperind materiale foarte interesante.

La începutul lui august 1942, plecând seara cu trenul din București la Craiova - Simion Barta plecase cu o zi mai înainte - am continuat drumul cu Ploșor și cu unul dintre băieții lui, firește tot cu mașinuța lui neobosită, și am poposit la Cirna. Ca peste tot în satele noastre era și aici (și mai este încă) o mare problemă să găsești pe cineva care să-ți gătească, dar la data aceea nu eram siliți să țin regim, așa încât ne puteam descurca mai ușor. Eu stăteam la o gazdă care avea, în colțul străzii principale, și o prăvălie, Simion locuia peste drum unde luam amândoi și masa), iar Ploșor pe unde apuca, deoarece era mai mult pe drumuri și acasă, tot din cauza recoltei.

Nu ne-am întors direct la Craiova, ci am făcut o perieghză de-a lungul malului nordic al bălților, identificând și prin insulele și grindurile acestora multe așezări preistorice și adunând materiale variate. Cele mai multe dintre acestea au rămas la muzeul din Craiova și s-au răvășit imediat după război. Cercetările acestea constituiau însă prologul unor ample perieghze și săpături pe care ne hotărâsem să le întreprindem câțiva ani la rând, pentru a

“bute” kilometru cu kilometru Oltenia, începând de la Dunăre, în vederea unei cuprinzătoare lucrări despre preistoria Olteniei. Precum se știe, Ploșșor era oltan get-beget, iar eu eram pe jumătate oltan, tatăl meu fiind născut în comuna Busu din județul Mehedinți (sau Dolj?), la baza hotărârii noastre fiind deci și un pic de “regionalism”, ceea ce mi se pare ca destul de firesc.

Ca atâtea alte planuri pe care și le fac oamenii, nici acesta n-a putut fi dus la îndeplinire. Totuși în 1942, 1943 și în parte și în 1944 am străbătut împreună toată zona bălților Dunării, de la Dăbuleni (în fostul județ Romanați) și până la Ostrovul Mare (în județul Mehedinți), făcând și sondaje și identificând zeci de puncte arheologice. De la un sat la altul mergeam cu mașinuța lui Ploșșor, cumpărată de el în 1939 de la un refugiat polonez. Bălțile le cutreieram în bărci, iar pe unde nu erau nici drumuri bune de mașină, nici bălți, mergeam pe pedes. De fapt, intram cu mașina și prin locuri imposibile, împotmolindu-ne mereu și punând umărul să oscoatem din băltoace, iar alteori îmbrăcând-o într-o adevărată mantie albă de praf, de care nici noi, în mașină, nu eram scutiți. Conducea când Ploșșor, când unul dintre băieții lui, care ne însoțeau cu schimbul, mergând așa aproape din zori până înspre înnoptat, să vedem și să găsim cât mai multe lucruri și cioburi. Aceste luni petrecute cu Ploșșor în 1942 și 1943 - și în parte și în 1944 - în sudul Olteniei au fost printre cele mai plăcute din întreaga mea activitate arheologică și, în orice caz, cele mai plăcute de până atunci.

La surprizele prilejuite de varietatea locurilor străbătute, de frumusețea și interesul descoperirilor, se adăugau și acelea pricinuite de faptul că Ploșșor cunoștea și era cunoscut, în special în județul Dolj și în județele vecine, de mii de oameni. La tot pasul oprea mașina să dea binețe cuiva și să mai schimbe o vorbă. În fiecare sat găseam numaidecât loc de popas, cu masă imbelșugată (și nelipsite țuici) și cameră bună pentru noapte; pretutindeni eram primiți cu bucurie și abia eram lăsați să plecăm. Ploșșor făcuse și politică, fiind cunoscut și prețuit de toată lumea, cu toate că, în general, era destul de bătaios. Ba uneori oprea mașina să mai schimbe câteva cuvinte cu vreun “bulibașa”, chiar pe limba acestuia, fiindcă Ploșșor învățase să vorbească și țigănește. În satul lui erau foarte mulți “romi” și toate muncile agricole de pe moșia părintească le făcea cu ei, de la aceștia învățând să vorbească bine limba lor. Probabil însă că tot de la ei învățase să vorbească foarte “pe șleau”, obicei pe care nu l-am înțeles niciodată și, din păcate, foarte răspândit.

Când cineva l-a întrebat, o dată de ce își strică mașina pe toate coclaurile colindate împreună cu mine, i-a răspuns că își plătește o poliță, pentru o vorbă bună spusă de mine unui prieten ca să i se legalizeze actul de cumpărare a mașinii fără prea multe dificultăți. Fără mașină, însă n-am fi putut străbate sutele de kilometri cercetați în anii 1942 - 1944.

Trebuie să spun totuși că doamna Ploșșor, o femeie deosebit de simpatică și o gospodină desăvârșită, nu prea vedea cu ochi buni faptul căii “răpeam” mereu soțul de acasă, de la “țară”, tocmai în toiuł muncilor agricole de vară. Mă găzduia totuși împărătește întotdeauna și, dacă eu aș fi fost un mândăcios și un mare amator de vinuri, desigur că aș fi stat mai mult în satul Ploșșor, sau la Craiova, și în felul acesta n-ar mai fi avut de suferit gospodăria...

Am început săpăturile la Cirna la 9 august, cu o echipă de 8 - 10 flăcăi din sat - cea mai rea echipă cu care am lucrat vreodată, în cele cinci decenii de activitate arheologică pe teren. Toată ziua se certau, înjurăturile se țineau lanț, iar întregul vocabular era înțeles cu cele mai triviale cuvinte, aruncate fără nici o legatură cu restul frazelor, multe dintre ele nemaluzite de mine nici până atunci, nici după aceea, cu excepția celorlalte veri când am lucrat în sudul Olteniei! M-am întrebat ce păcatele “pășteau” acolo învățătorii și preotul satului, efectul “educativ” al prezenței lor dovedindu-se a fi cu totul inexistent.

După o săptămână, exasperat de lenea și scandalurile lor am renunțat la ei; ne-am dus duminică în satul vecin, Plosca, am angajat alți lucrători, oameni în toată firea și - în celelalte două săptămâni cât am continuat săpăturile - s-a lucrat cum trebuia. Singurul ce lucrase și

Înainte era un tânăr puțin schiop (în 1955, când am revenit la Cirna, l-am găsit secretar al organizației). Era un om liniștit și, pe lângă munca de pe șantier, ne făcea marele serviciu de a se scula înainte de ivirea zorilor și ne păstra barca cu care să trecem și al doilea braț al lacului. Într-adevar, fiind vara, apele bălților scazuseră și lacul Cirna era aproape cu totul separat de Balta Nasta (pe malul de sud al căreia era necropola) de o limbă de pământ lată de vreun kilometru. După ce traversam lacul Cirna cu o barcă luată la marginea satului și străbăteam pe jos limba de pământ, aveam nevoie de o altă barcă pentru a ajunge pe malul de nord al Bălții Nasta. Dar, când ajungeam noi la malul de nord al acestei bălți, bărcile legate în așchii fuseseră folosite de alți călători, mai "matinali" ca noi și, firește, lăsate pe celălalt mal. Câteva zile, câte unul dintre flăcăii mai curași se dezbracă și trecea prin apă nu prea adâncă să ne aducă o barcă, dar vremea - și desigur și apa - începuse să se răcească și a trebuit să renunțăm la aceasta soluție. Ba chiar, într-una din zile (înainte de a rezolva problema cu tânărul care se scula cu noaptea în cap și ne păstra o barcă), nici unul dintre băieți nu mai voia să intre în apă, așa că, am fost nevoiți să o luăm înapoi spre sat; la malul apei ne-am întâlnit însă cu preotul Barba, care i-a dojenit pe băieți. Drept urmare, unul dintre flăcăii a promis că va traversa el lacul în fiecare dimineață să ne aducă o barcă, și astfel am putut ajunge la șantier. Masa de prânz o luam, firește, chiar acolo, mâncând în fiecare zi ouă fierte și păsări fripte, eu înghițind zilnic și câteva pastile împotriva malariei, în special seara roiturile de țânțari fiind mai numeroase și mai agresive chiar decât acelea pe care le cunoscusem la Histria, unde sunt o adevărată pacoste.

Ploșor a stat mai puțin, săpând lângă sat, pe malul lacului, unde a descoperit câteva bordeie feudale, iar eu - ajutat de Simion, am săpat la necropolă trei săptămâni încheiate, zi de zi, descoperind în acel an 26 de morminte de incinerare și câteva vase izolate. Fără îndoială că săparea unei necropole, și mai ales a uneia de incinerare, cu inventar ceramic bogat, este pentru un arheolog una dintre cele mai plăcute activități de teren. Dar când al și norocul să fie vorba de o necropolă a splendidei culturi Gârla-Cirna (cum am socotit justificat să-i spun acestei culturi, în 1956, după epuizarea necropolei, deoarece de la Gârla Mare nu se cunosc decât câteva cioburi), satisfacția sporește... În proporție geometrică.

De îndată ce se ivea capacul sau partea superioară a unei urne, spuneam lucrătorilor să continue lucrul la o oarecare distanță, iar noi, cu cuțitașele (încă nu aveam șpacluri) curățam de zor urna și celelalte vase, până a ajungeam aproape la baza ei. Este ușor de înțeles ce emoție aveam în clipa când se ivea capacul unei urne și "șpacluim" - cu sufletul la gură - cum se spune - să vadă ce mai conține mormântul.

Deseneam apoi în carnet mormântul așa cum se afla, înainte de a-l demonta (pe atunci nu aveam aparat de fotografiat, dar Dardu Ploșor venea destul de des și a făcut câteva fotografii foarte reușite). Când am degajat primul mormânt din cele ce conțineau și câte o statueta (prima găsită în situ din excepționala colecție pe care a dat-o această necropolă, în fapt cea mai frumoasă colecție similară din necropolele acestei culturi), de sub capacul urnei nu ieșea decât jumătatea ei inferioară și nu ne puteam da seama ce fel de... vas putea fi acesta, așezat cu gura în jos, rochia clopot confundându-se cu gura unui văscior. Abia după ce am curățat și degajat mai mult "mormântul", mi-am dat seama, încântat, că acest presupus văscior era o statueta, deosebit de bogat decorată. Este chiar statueta despre care - de câțiva ani încoace (cam de prin 1975) - o tânără impoastore susține că... a citit nu știu ce înmuri închinat unei zeițe, căci detaliile decorului n-ar fi, după ea, decât literele unor cuvinte. În aceeași campanie am mai găsit încă două statuete întregi de același tip; împreună cu aceea achiziționată cu un an înainte de Ploșor, o dată cu vasele despre care am amintit, m-am întors la București cu patru statuete minunate.

Când le-am despachetat în cancelaria Muzeului nostru și le-am așezat "în picioare" pe birou, toți colegii au scos exclamații de admirație. Numai Nestor, ca să-și arate marea "știință", a întrebat cu suficiență: "Știi dumneata ce ai aicea? - la care i-am răspuns prompt: "Nu, deloc, aștept să-mi spui dumneata!" Ca și cum eu n-aș fi putut vedea chiar din clipa

descoperirii lor ce piese excepționale găisem, atât din punct de vedere artistic cât și din punct de vedere științific. De altfel, chiar multe dintre urnele și celelalte vase ale inventarelor funerare descoperite - și în special capacele - străchini și unele căni - erau splendid decorate și încrustate cu alb, recolta noastră fiind astfel foarte prețioasă. Ea justifica întru totul eforturile făcute și compensa condițiile grele de lucru și... înșepăturile țăntarilor.

Am făcut atunci și un sondaj pe Măgura Tomii, aflată destul de aproape de necropolă, descoperind cel mai vechi mormânt de incinerare din țara noastră (aparținând culturii Coșofeni). În ceea ce privește necropola din epoca bronzului, în 1942 i-am putut preciza limitele spre est și vest, limita de nord fiind indicată chiar de malul bălții. E adevărat că, la început, am mai săpat și spre sud - se cam terminaseră fondurile - dar, bănuind că necropolă se mai întinde și în această direcție, am revenit în 1955 și am mai descoperit cam optzeci de morminte, iar în 1956 am "epuizat" un adevărat tot ceea ce se mai păstrează din această excepțională necropolă, dezvelind în total 116 morminte. Zilele se scurgeau într-o activitate febrilă, în 1942, fiind ajutat numai de Simion (de foarte mare folos la împachetarea vaselor); trebuia să mă împart uneori în două- trei locuri odată și, cu toată arșița soarelui și cu toate atacurile țăntarilor, când se apropia ora întoarcerii în sat, ne simțeam răsplățiți pentru eforturile depuse. În preajma noastră pescarii aruncau zi de zi navele, trăgându-le apoi la mal încărcate de pești; pe cer - spre sfârșitul lui august - berzele făceau repetiții pentru zborul de plecare, în formațiile unghiulare specifice. La venire și la plecare, "călătoriile" cu barca erau odihnitoare, privirile noastre cuprinzând până departe întinderea apelor și pădurile din baltă, iar starea noastră de spirit era acum cum nu se poate mai bună.

Nu e mai puțin adevărat, însă, că Simion avea o frică innăscută de apă, temându-se în permanență că se răstoarnă barca. Lucrătorii noștri simțiseră această slăbiciune și, când ne aflam chiar în mijlocul lacului, începeau să legene barca, mai-mai să intre apa în ea, până ce chiotele de spaimă și apostrofele lui Simion mă determinau să intervin și să spun lucrătorilor să înceteze.

În fiecare zi făceam, la prânz, câte o baie deși - din pricina nămolului de la mal - trebuia să mă duc cu barca mai în larg și de acolo să intru în apă. Suitul în barcă devenea însă o adevărată problemă, deoarece - când mă apucam cu mâinile de marginea ei - barca se apleca foarte tare, fiind gata-gata să se răstoarne. Baia răcoritoare (la care Simion nu s-a încumetat niciodată!) era însă într-adevăr binefăcătoare, în cursul unei activități de opt ore de lucru pe arșița unui soare nemilos de august.

În cele trei săptămâni cât am stat atunci la Clrna, o singură dată Simion a făcut o boacănă, într-o duminică trăgând "la măsea" cam multe țuici și împleticindu-se; după ce l-am certat și n-am vorbit cu el trei zile (nici măcar la cină, când stăteam față în față la aceeași masă, am socotit că l-am pedepsit destul, iar el nu a mai repetat greșeala decât peste un an, în timpul săpăturilor noastre de la Rast.

Fiindcă am vorbit de Rast, este locul să amintesc că, într-o seară, la Cârna, în timp ce luam cina și cu Plopșor, un locuitor din Rast, aflat în trecere și aflând că umblăm după... cioburi, ne-a spus că în satul lui s-a descoperit o "păpușă neagră de piatră" și ne-a promis că ne-o aduce. Și, într-adevăr, peste câteva zile, ne-a adus o statueta fragmentară, dar de lut ars, nu de piatră; era cenușie - negricioasă, având decor meandric incizat pe corp. Ne-a povestit că s-ar fi descoperit pe malul Dunării, unde apele au scos la mal - în timpul "zăporului" și inundației din luna februarie a celui an - puzderie de oale sparte și de pietre. Chiar dacă n-ar fi fost vorba decât de descoperirea statuetei, noi tot ne-am fi dus să facem o cercetare la fața locului, dar - după această informație promițătoare - în duminică următoare ne-am grăbit să pornim cu mașinuța la Rast și de acolo "în baltă", unde ni se spusese că se găsiseră cioburile cu pricina.

Ajunși la locul indicat, nici nu ne venea să ne credem ochilor ce vedeam pe malul Girlei Țifaruului și în special la "coada" gârlei, pe o suprafață de multe sute (poate chiar mii) de metri pătrați, se afla un strat gros de cioburi și de pietre de râu, în mijlocul cărora cantonierul

din sat instalase câteva ciururi, alegând astfel cioburile și pietrele mai mari, pentru a le folosi la "pletruit" șoseaua (se știe că în sudul Olteniei nu există piatră, iar serviciul județean al drumurilor nu se prea grăbea să-i trimită piatră). Cantonierul găsisse și vase întregi și chiar statuete - unele se aflau lângă unul dintre ciururi, altele la el acasă și altele la fratele lui, cantonier și el în comuna vecină, Ghidici.

Ne-am dus desigur la el acasă și ne-a dat vreo douăzeci de statuete fragmentare și câteva vase. Printre statuete se afla și un fragment de statueta zoomorfă de aragonit, pe care Plopșor l-a aruncat cât colo, crezând că provine de la vreo călămară modernă.

Am ridicat-o, m-am uitat cu atenție la ea și am pus-o în buzunar, amintindu-mi că văzusem unele piese similare ilustrate într-unul din volumele arheologului iugoslav M.M. Vasic despre săpăturile de la Vinca; și nu m-am înșelat; într-adevăr, asemenea statuete - capete schematizate de animale (câini?) - sunt frecvente în cultura Vinca, iar fragmentul contraversat aparține unei asemenea piese.

Încercând toată "recolta" în mașină, am pornit spre Ghidici, de unde am luat câteva zeci de statuete și mai puține vase. Toate acestea, împreună cu ceea ce văzusem în profilul malului Gârlei Țîfarului, ne-au determinat să plănuim să întreprindem aici săpături, plan pe care l-am realizat, după cum se va vedea mai jos.

După încheierea săpăturilor de la Cârna, spre sfârșitul lui august, am poposit două zile în satul Seaca de Câmpie, unde am sapat două movile. Între acest sat și Măceșu - adică pe câțiva zeci de kilometri în lung și câțiva kilometri în lat - sunt presărate sute de movile, unele mai mici, dar altele cu adevărat impresionante prin dimensiunile lor, noi fiind în chip firesc dornici să aflăm din ce epocă datează. Totuși, banii fiind spre sfârșite, am ales două movile mici din marginea satului Seaca de Câmpie, deschizând în fiecare câte o casetă mare, în mijloc. În amândouă movilele am descoperit câte două morminte, unul mai vechi (peste care fusese ridicată movila), și altul secundar, mai târziu; mormintele erau de înhumație, scheletele fiind pe spate, dar chirchite și cu genunchii ridicați în sus. Lângă mormântul nr2. din movila 1 se afla un fund de ulcică cu un bulgăre de ocră roșu, indicându-ne că movilele dateau din perioada de tranziție de la sfârșitul eneoliticului spre începutul Epocii bronzului. Din păcate, în afară de aceste două movile, n-am mai avut posibilitatea să săpăm decât alte două, în 1950, lângă Rast; ele au confirmat însă încadrarea cronologică a celor de la Seaca și a întregii mari necropole din care făceau parte; din păcate, de atunci problema tumurilor numeroși din unele regiuni ale țării noastre a fost aproape total lăsată în părăsire, fapt justificat într-o oarecare măsură, deoarece săparea unei movile mari cere timp și mai ales mulți bani.

La Seaca de Câmpie am fost găzduiți la conacul proprietarului de atunci - un anume Florescu - gras și mândăcios; ne-a ospătat și pe noi din plin, povestindu-ne cum familia se asusese în pivnița cu gratii la ferestre, în timpul războaielor din 1907, el fiind gata - gata să plătească cu viața nemiloasă exploatare. Felul cum trăia el în 1942 - în plin război, când lumea suferea de atâtea lipsuri - era o mare sfidare. De ce n-or fi înțeleși niciodată unii oameni că toate aceste abuzuri au un soroc și se răzbuună crunt?!

Deoarece în primăvara anului 1938, prefectura județului Arad trimisese muzeului un vas de lut conținând câteva mici obiecte de aur, făcând parte dintr-un colier, descoperite în satul Rovine. În 1943 am profitat de faptul că în același an, Dorin începuse săpături în vestita așezare Pecica, din apropiere și ne-am dus acolo, fără a reuși totuși să aflăm detalii suplimentare asupra locului și condițiilor de descoperire a micului tezaur. De aceea n-am putut afla dacă micul tezaur provenea chiar din așezarea din Europa bronzului de lângă sat, dar l-am publicat și l-am dat corect (în special pe baza vasului) în perioada mijlocie a epocii bronzului (respectiv, după cronologia Reinecke, în perioada B).

Toată toamna anului 1942 am lucrat de zor la sistematizarea materialelor ilustrative pentru planșele lucrării preotului Matasă despre săpăturile sale de la Frumuşica și totodată

am început studierea - în vederea publicării lor în Dacia - a materialelor rezultate din cele trei scurte campanii de săpături de la Traian. Adunam încă de atunci manuscrisele pentru un nou volum dublu din Dacia. În ceea ce privește Frumușica, textul era prea lung și planșele (peste 100) prea multe pentru a putea fi publicate în Dacia, așa încât doream să le revăd, spre a le tipări într-un volum din "Biblioteca Muzeului Național de Antichități," pe care o inițiam chiar în anul acela cu un volum al lui Grigore Florescu, intitulat I Monumente funerari romani della Dacia inferiore.

Este adevărat că textul părintelui Matasă (el a murit acum două zile la Piatra Neamț, în vârstă de peste 92 de ani, după o viață în care a realizat, într-adevăr, un lucru demn de toată lauda - Muzeul de Arheologie din Piatra) avea multe lipsuri și conținea și afirmații de-a dreptul absurde (nega orice legătură între fazele Cucuteni A, A-B și B, adoptând astfel o părere a lui I. Nestor). Dar materialele erau foarte importante și doream să le public în colecția amintită. Din păcate, însă, după ce făcusem o bună parte din munca de sistematizare, anumite împrejurări de la începutul lui 1943 (despre care voi aminti pe scurt ceva mai departe) m-au împiedicat să termin această muncă iar autorul, temându-se că noi vom întârzia prea mult, i-a dat lucrarea lui C.C. Ciurescu, care, a publicat-o în 1946.

În cursul aceluiași an, 1942 (sau avenal în cursul verii următoare, dar data precisă nu are prea mare importanță și poate fu controlată în dosarele muzeului), au fost aduse la muzeul nostru, de la Odesa, foarte multe vase grecești - unele pentru a fi "păstrate la adăpost de riscurile războiului", dar altele cu intenția de a fi încorporate colecțiilor noastre, împreună cu alte piese arheologice de la același muzeu. Unele dintre ele proveneau din provincia dintre Prut și Nistru, putând exista astfel o anumită justificare pentru aducerea lor la București, dar celelalte - și în special vasele grecești descoperite lângă Odesa - nu avea ce căuta la noi. Așa hotărâse însă administrația instalată de Antonescu la Odesa, iar cei mobilizați la "Comisia de recuperare" de acolo trebuiseră să execute, ca militarii, ordinul primit.

Pentru a putea păstra aceste colecții în condiții optime, am cerut și obținut fondurile necesare (cred 100.000 lei). S-au executat două mari vitrine (numite apoi "mamuții", de către personalul muzeului, fiind într-adevăr mari, dar în același timp și foarte bune). În aceste vitrine, instalate în cele două săli mari de la parterul muzeului, am expus majoritatea vaselor grecești. Era într-adevăr o colecție foarte frumoasă și, pentru a o salva de la bombardamentele aeriene, atunci când ne-am evacuat, în 1944, la Deva, am luat-o cu noi. În felul acesta - când mai târziu s-a procedat la restituiră "capturilor" - au putut fi redată, în cea mai bună stare și fără nici o lipsă, toate piesele aduse de la Odesa.

La stăruințele prietenului Grigore Florescu, tot în acel an l-am numit secretar al muzeului pe un fost elev al lui, Expectatus Bujor; din păcate acesta n-a prea lucrat efectiv în anii aceia, fiind mereu mobilizat; atunci s-a și îmbolnăvit destul de serios de piept.

În toamnă - dacă nu chiar în primăvara precedentă - obținusem crearea unui post de asistent la muzeu și fusese ocupat prin concurs ținut după toate prevederile legii Învățământului superior, de Mircea Petrescu - Dimbovița, tânăr pasionat de arheologie; pe atunci mi s-a părut puțin cam împrăștiat, dar era foarte harnic. Fusese elevul lui Andriesescu la Universitate - și chiar "asistent onorific" al acestuia - și discipol pe șantier al lui Nestor, la Monteoru.

Din comisia pentru concurs au făcut parte profesorul Th. Sauciu - Săveanu (președinte) și Andrieșescu și eu (membrii). Felul oarecum nesistematic în care răspundea Petrescu - Dimbovița la întrebări l-a cam nemulțumit pe profesorul Sauciu - Săveanu, și el n-a vrut să-i dea mai mult de 18 (notă pe care i-am dat-o și eu), dar Andrieșescu i-a dat 19, spunând că are mare încredere în elevul său, iar acesta a dovedit că o merită prin toată activitatea lui. După, sau puțin înaintea concursului, într-o discuție avută cu Nestor în cancelaria mea, am înțeles că el voia să-l considere pe Dimbovița ca propriul sau asistent și i-am spus: "Să fim înțeleși, Dimbovița va fi asistentul muzeului, nu al dumitale personal".

S-a uitat mirat la mine, n-a răspuns nimic și a plecat supărat.

Cu prilejul acestui concurs, Andrieșescu pășea pentru prima oară, după mal bine de 7 ani, în muzeu. Intrând în sălile de la parter, s-a uitat surprins la vitrine (unele erau luminate electric în interior) și n-a putut să-și stăpânească o exclamație de apreciere favorabilă și chiar de mulțumire. Iar după concurs, am oferit comisiei și colegilor o mică "tratație", cu acest prilej arătând oaspeților cele patru statuete de la Cârna și stărnindu-le admirația.

Credeam în felul acesta că Andrieșescu va relua colaborarea cu muzeul și în primul rând cu Dacia, mai ales că știa foarte bine că nici unul dintre noi nu avea vreo vină când el lă lă dăduse demisia în 1935. Metaxa susținea însă, și atunci, și a repetat și cu alte prilejuri, că Andrieșescu se aștepta ca noi să facem un gest de solidarizare cu el și să ne dăm toți demisia; nu cred însă că s-a putut gândi la acest gest din partea noastră; el era profesor universitar, iar noi nu aveam alt post științific decât acela de la muzeu; chiar dacă am fi vrut, nu puteam urma gestul lui.

În toamna aceea - sau ceva mai târziu - doamna Vulpe, numită profesoară la Școala de Belle Arte de la Iași - unde Radu era profesor universitar din 1939 - și-a dat demisia de la Muzeu. Am cerut ministerului numirea lui Gheorghe Ștefan în acest post; din 1939 el era asistent la epigrafia greacă, la catedra lui Scarlat Lambrino de la Universitate, și astfel numirea s-a aprobat fără concurs, deoarece el își luase doctoratul încă de mulți ani, fiind asistent definitiv și întrunind astfel condițiile spre a fi numit director șef de lucrări. Și-a păstrat însă și postul de asistent la Universitate. Tot cam atunci am reușit să obținem încă un post de șef de lucrări. La concurs s-a prezentat Dumitru Tudor, în fața aceleiași comisii numită mai înainte pentru concursul lui Dimbovița. La proba practică - s-a cerut să ne arate criteriile și modalitățile inventarierii obiectivelor de muzeu - Tudor ocolea mereu răspunsul corect, deși evident că știa despre ce este vorba, iar în cele din urmă comisia i-a dat nota minimă (18), fiind numit șef de lucrări. Până atunci fusese profesor și apoi director la liceul "Mihai Viteazu" din București, dar publicase un număr mare de lucrări. Dintre acestea, una trata problema Malvei și intrase într-o polemică cu Daicoviciu; în cele din urmă acesta i-a dat o replică foarte dură, în genul lui obișnuit. În timpul concursului, profesorul Sauclic - Săveanu i-a cerut lui Tudor să-și exprime punctul de vedere în problema care-l supărase pe Daicoviciu, dând loc la o discuție destul de lungă. Nostimestecă până astăzi (noiembrie 1971), cei doi combatanți au rămas fiecare la punctul lor de vedere: unul aducând în discuție noi descoperiri, iar altul noi argumente. Chiar acum câteva zile, Tudor, mi-a spus că o nouă descoperire epigrafică din Africa îi dădea lui dreptate, după ce acum un an sau doi o altă descoperire din Spania ar fi dovedit același lucru. Mi-e greu să spun cine are dreptate, nefiind specialist în problemele Daciei romane și ale imperiului, dar inclin să cred că datele existente ar fi de partea tezei lui Tudor. Oricum, atunci Daicoviciu s-a cam supărat pe noi "cei de la muzeu" că l-am promovat pe Tudor și mi-a trimis o scrisoare destul de acră, cu câteva ironii usturătoare.

La începutul lui 1943, am primit un nou ordin de mobilizare și de prezentare urgentă la Regimentul 1 Dorobanți, din Craiova, spre a fi trimis pe front. Încercările de a-l anula și pe acesta au eșuat și astfel m-am dus la Craiova, nedorind să fiu dat dezertor. Acolo am făcut apel la Ploșcor sa-i ceară comandantului părții sedentare a regimentului să nu mă trimită imediat pe linia întâi, eu fiind cu totul neinstruit. De altfel, la București mi se promisese că se vor face demersurile necesare pentru anularea "ordinului special". Nu s-a schimbat însă nimic, iar eu am fost încadrat în compania 15 "de reabilitare", cu hoții de drept comun, dar și cu alți intelectuali, fiind duși de vreo două ori la exercițiile de trageri cu arma, chipurile să știm cum să-i impușcăm pe dușmani. Am dormit câteva nopți în cancelaria companiei, împreună cu furierii; constatând că mă umplusem de păduchi, m-am "descazarat" pe cont propriu, închiriind o cameră pe o uliță de lângă regiment (ieșeam și intram în curtea regimentului printr-o spărtură a gardului). Iar mâncarea fiind de cele mai multe ori cu totul nepotrivită (ca să nu spun altfel), luam masa - cu unul sau altul dintre tovarașii de la

“reabilitare” - la o cârciumă din imediata apropiere; mai întotdeauna ouă și diferite salamuri prăjite - nefiind astfel de mirare că mai târziu am suferit consecințele acestui “regim”.

În dimineața zilei de 24 ianuarie trebuia să fim toți echipați pentru front și să fim trimiși cât de curând drept “carne de tun”. M-am dus în clădirea principală a regimentului, rugându-l pe planton să comunice maiorului Mărășescu, comandantul părții sedentare, că-l rog să mă primescă; plantonul mi-a spus să aștept, înăuntru fiind chiar locotenentul (de rezervă) comandant al companiei noastre. Când a ieșit el și eu voiam să intru în biroul maiorului, locotenentul m-a întrebat ce vreau și mi-a spus cu un ton foarte liniștit; “Lasă asta, vino cu mine”. Cu toate insistențele mele, nu m-a lăsat să intru și, ieșind în curte, mi-a spus: “A venit ordin de la divizie să nu mai plece nimeni spre front și n-ai ce să mai vorbești cu maiorul”.

Se întâmplase dezastrul de la Cotul Donului și probabil numai datorită acestui fapt am scapat cu viață.

Lunile următoare - până la demobilizare (pe la începutul lui mai) - au trecut fără apăsare imediată a primejdiei de a fi “reabilitați” prin trimiterea pe front în linia întâi, dar cu toate neplăcerile inerente - la vârsta mea - vieții în cazarmă, chiar dacă în fapt noi ne descazarmasem clandestin... Noul comandant al companiei, un tânăr sublocotenent activ venit de la regimentul de gardă din București, fără să fie un om rău, era militaros nevoie mare și se purta cu noi, oameni cu mult mai în vârstă decât el (ca să nu mai vorbesc de situația din “civile”) ca și cum am fi fost niște tineri recruți, tutuindu-ne și bruscându-ne.

Duminicile le petrecem în familia lui Ploșor sau la un doctor (al cărui nume îmi scapă), prieten bun al lui; uneori ne reținea seara la masă. În primăvară am fost mutați de la cazarma regimentului la unele barăci din lunca Jiului, unde viața era mai plăcută, fiind mai mult în natură - deși bineînțeles curând ne-am “descazarmat” și aici, închirind împreună cu alți trei tovarăși de suferință o cameră în mahalaua - sat vecină.

Pe când ne aflam aici, a venit să mă vadă Daicoviciu; întorcându-se la Sibiu de la București (unde fusese la primirea lui Giuseppe Lugli, acum profesor titular la Universitatea din Roma și ales membru corespondent - sau de onoare - al Academiei Române), s-a abătut special până la Craiova să discute cu mine problema eventualei succesiuni a lui Andrieșescu la catedră. Încă din 1939, acesta se îmbolnăvisese de cancer (nu știu dacă și el știa sau nu ce înseamnă tumoarea de la baza inferioară a nasului, dar se dusese și la Paris pentru tratament cu raze, în urma căruia suferise și unele arsuri). Când l-am văzut o dată prin 1941, nega cu înverșunare că ar avea cancer, spunând că aceasta ar fi una dintre “infamiile” lui Tzigara Samurçaș și că el are numai “un polip rebel”, cum i-au precizat specialiștii de la Paris. Din păcate, afirmațiile lui Tzigara - Samurçaș erau exacte și, după cum se știe, Andrieșescu a murit în toamna lui 1947, după o suferință cumplită. Simion Barta, care locuia la Andrieșescu, li povestea Hortansei că în ultimul timp aproape nu mai recunoștea pe nimeni.

Revenind însă la vizita lui Daicoviciu la Craiova (obținuse cu greu voie de la comandantul companiei să stăm de vorbă un ceas-două, el neputând rămâne până seara, când noi ne... descazarmasem); m-a întrebat cum văd lucrurile în problema pentru care se abătuse din drum. În faza întâi, spunea el, potrivit legii, se pot face transferări de alte universități - și în acest caz el nu va avea nici un rol, decizia fiind de competența exclusivă a consiliului facultății respective. Dacă însă nu se va hotărî transferarea lui Vulpe de la Iași, atunci el, Daicoviciu, va face în chip firesc parte din comisia ce avea să decidă numirea altui specialist, chiar dacă acesta nu era încă profesor titular. Voia să știe dacă, în această eventualitate, eu doresc să mă susțin.

I-am răspuns că - deși socotesc că activitatea mea m-ar îndreptăți să ocup catedra de arheologie, fiind echivalent - în calitate de director al muzeului, din punctul de vedere al salariului și al gradațiilor, cu un profesor plin, cred că ar fi preferabil să-l propună și să-l voteze pe Grigore Florescu, de ani de zile conferențiar definitiv și fără altă șansă să devină

profesor titular. Ulterior, am continuat, nu mă îndoiesc că Grigore va propune el însuși vindarea catedrei, spre a se reveni la cele două catedre contopite prin legea din 1938, el putând rămâne profesor de arheologie clasică și eu putând deveni profesor la catedra de arheologie preistorică.

Daicovicu a rămas puțin surprins de punctul meu de vedere, dar a precizat că va face cum spun eu și ne-am despărțit; Imprejurările au arătat că toată această discuție era o anticipație fără obiect.

După demobilizare, ținând seama de faptul că experiența de la Cârna arătase că, în zona bălților Dunării, nu se pot face săpături decât cel mai devreme în luna august, când scad apele, am preferat să fac cu Hortansa în Iulie unele cercetări în zona de dealuri a Județului Ruzău, între localitățile Bălănești și Brăești. În această ultimă localitate, prietenii Broșteanu aveau o proprietate, moștenită de la tatăl Sandel, și își construiseră o vilă foarte frumoasă - astăzi dispensarul comunal. Zona aceea este foarte accidentată, unele dealuri ridicându-se până peste 800 metri înălțime, iar perighezele pentru identificarea așezărilor preistorice erau destul de grele. Am descoperit totuși câteva așezări, situate pe piscuri foarte abrupte și în pantă, expuse tuturor vânturilor și ne întrebam mereu cum își puteau face oamenii așezări tocmai acolo. Una dintre aceste așezări era chiar pe un fel de stâncă-platou, cu suprafața înclinată; de pe partea mai înaltă a ei privea cuprindea o regiune foarte întinsă, ceea ce mi se părea a fi singura explicație valabilă pentru alegerea unui asemenea loc. Și aici și în alte puncte am găsit cloburi de tip Monteoru, dar era vădit că stratul de cultură fusese aproape cu totul ros și spulberat de ploii și de vânturi. Am preferat deci să facem un sondaj chiar în livezile satului Bălănești, aflate deasupra proprietății unui negustor la care am locuit. Eu am rămas numai o zi, Hortansa, ajutată de Simion, continuând săpăturile cam două săptămâni și descoperind resturile unei așezări eneolitice, încadrată ulterior aspectului Aldeni al culturii Gumelnița. Printre altele, am găsit un craniu izolat, vopsit cu roșu, despre care am amintit într-un studiu (sau cronică?) dedicat acestor practici rituale, dar a publicat numai un raport preliminar, nu un studiu detaliat al rezultatelor obținute prin aceste săpături.

În cursul acestei veri m-a vizitat la muzeu Emil Condurachi, profesor la Școala Superioară de Arhivistică din București și fost membru al Școlii române din Roma, spunându-mi că ar dori să întreprindă săpături la Troesmis și să i se dea aprobarea și fondurile necesare. Mi s-a părut foarte firesc ca un profesor de arheologie - de altfel, înainte de a veni la București, el fusese asistent la catedra de arheologie de la Iași - să lucreze pe teren, și i-am aprobat imediat fondurile necesare, în ciuda opoziției lui Nestor.

Întreaga activitate a profesorului Condurachi în cei 15 ani când a condus Institutul de Arheologie, a dovedit cu prisosință că merita încrederea pe care i-am acordat-o atunci.

Toți foștii lui studenți cu care am stat de vorbă mi-au spus că este un profesor excelent, lecțiile lui fiind nu numai frumoase, dar și cu mult miez, dovedind ample lecturi și perfectă cunoaștere atât a istoriei antice clasice, greco-romane, cât și a aceleia a Orientului Apropiat. Este un bun vorbitor, oricine l-a ascultat la conferințe, congrese și chiar la televiziune a putut admira ușurința cu care se exprimă și căldura cu care expune subiectele tratate, căldură pe care o transmite și auditoriului. A făcut o adevărată școală cu studenții săi dornici să dedice arheologiei și treptat a încadrat la Institut un număr destul de mare dintre absolvenții Facultății de istorie ce se interesau de arheologie și făcuseră practică pe diferitele șantiere, cei mai mulți fiind astăzi cercetători încercați în domeniile lor de activitate. Prin memoriile sale bine documentate, înaintate forurilor de conducere, Condurachi a obținut aprobarea necesară pentru reparația anuarului Dacia. Pe altă parte, și celelalte publicații ale institutului au apărut cu regularitate în condiții grafice excelente, conținând importante contribuții și sporind prestigiul arheologiei românești în cercurile specialiștilor străini.

La conducerea șantierului Histria a obținut, de asemenea, rezultate de valoare, organizând cercetarea unor sectoare intra și extra murale, în care până atunci nu se făcuseră

cercetări temeinice. S-a dezvelit în felul acesta "zona sacră" a vechilor temple grecești ca și zona construcțiilor monumentale din secolul al VI-lea al erei noastre (în cetate), s-au identificat și săpat alte trei incinte de ziduri - una arhaică, alta elenistică și alta romană; s-a cercetat și cartierul vechi ce data din primele secole ale cetății, trecându-se și la săparea sistematică a necropolei tumulare din vecinătate - ca să nu citez decât unele dintre obiectivele avute în vedere, toate permițând înmulțirea datelor istorice cu privire la cele mai bine de zece secole cât a ființat această importantă cetate, întemeiată de coloniștii din Milet, în secolul VII î.e.n., pe malul actualului lac Sinoe.

Tot în aceeași vară, George Cantacuzino (fiul "Didinei"), despre care cred că am mai amintit, a venit la muzeu să solicite o autorizație pentru sondaj în valul transalutan, de pământ, din județul Teleorman, pateritoriul comunei Băneasa, cu banii săi. A fost prima lui activitate de teren, dusă de altfel la bunsfârșit în chip onorabil, teoretic el nefiind deloc străin de aceste probleme, căci era conferențiar definitiv la Universitate.

La începutul lunii august am plecat la Craiova cu Simion și cu un student (Mănescu), repartizat de Andrieșescu pentru practică arheologică (despre acest student n-am mai auzit niciodată de atunci). De la Craiova am continuat drumul cu Ploșor (în mașina lui), colectivul nostru a junglă la Rast. Ne-am ales gazdă în sat, deși în felul acesta stăbăteam în fiecare zi câțiva kilometri pe potecile ce ocoleau bălțile, pentru a ajunge la așezarea de le malul Gârlii Țifaruului, aflată la câteva sute de metri de apele Dunării. Pe malul celălalt al fluviului se zăreau clădirile din Lom. Am improvizat pe șantier un fel de colibă, în care abia intram doi sau trei, niciodată însă toți patru odată! Noroc că, fiind secetă, n-a trebuit să ne adăpostim împotriva ploilor.

Stratul de cultură era destul de adânc și n-am putut săpa - în cele trei săptămâni cât au durat lucrările noastre - decât două tranșee; una pe malul drept al Gârlei, perpendicular față de malul apei, și alta pe malul stâng, paralel cu apa. În același timp, am taluzat malul drept al Gârlei pe cca 150 metri lungime - acolo unde apele inundației din 1942 spărseseră digul făcut împotriva inundațiilor și lărgiseră considerabil Gârlea, aceasta având acum aproape aspectul unei bălți. În felul acesta am verificat și profilurile tranșeelor noastre. Materialele ceramice, mai ales de culoare cenușie, făceau dovada unei tehnici foarte bune, unele dând chiar impresia că ar data din epoca Laténe, deși cele mai multe erau neolitice și destul de fragmentare, iar celelalte obiecte destul de rare. Am găsit însă și câteva statuete decorate în genul aceleia care ne determinase să venim aici. Oricum, s-au putut preciza două starturi neolitice principale și unul intermediar, acesta foarte subțire. În cel de la bază, locuințele erau de tip bordel, iar în celelalte era de suprafață. În tranșea de pe malul stâng al apei am descoperit și o statueta fragmentară cu două capete; împreună, cu celelalte statuete și cu materialele ceramice - ea ne-a confirmat că așezarea aparține culturii Vinca.

Terminând săpăturile, am plecat cu mașinuța spre Calafat, oprindu-ne în fiecare sat și cercetând împrejurările, pentru a identifica și a trece pe hartă diferite așezări și necropole. În preajma satului Tunari am făcut câteva sondaje, unul în ceea ce mai rămăsese dintr-o așezare, găsit cioburi cu decor în valuri - mai degrabă prefeudale, decât Laténe - și altul, într-un fel de movilă naturală, lunguiață, la suprafața căreia eroziunile scoaseră la iveală oase și câteva mici obiecte hallstattiene, de bronz, se mai făcuseră însă aici tot felul de gropi și am preferat să nu începem săpături mai ample.

La amiază am făcut un foc strășnic și am fript câțiva pui, Simion fiind cel mai încântat de acest ospăț udat cu vinul adus cu noi. De la Poiana - comună mare, unde - decă nu mă înșel - se afla și conacul în care locuise cineva din familia Obrenovici - am pornit spre Basarabi, sat situat la 6 km de Calafat și căruia i-a fost incorporat acum din punct de vedere administrativ.

În ultimile zile ale periegezei noastre venise de la Craiova și Rodica Vincenz, studentă la Belle Arte, împreună cu frumoasa fată a lui Ploșor, Mira, încă elevă de liceu, colectivul nostru mărindu-se la acest început de septembrie. Popasul la Basarabi era motivat

de imprejurarea că, într-unul din drumurile lui de la șantier la Craiova, Ploșor - care nu rămânea niciodată mai mult de câteva zile în șir pe șantier, fiind mereu acasă să vadă cum mai merg lucrările agricole și să o mai liniștească pe doamna Ploșor - observase, între șosea și râpa dinspre Dunăre, chiar în marginea satului Basarabi, câteva "ghighilicli" - cum le spunea el -, movile mici, iar noi ne hotărâsem să le săpăm și să le dezvăluim "secretele". În prima seară, un inimos învățător refugiat din Ardealul de Nord, ne-a ajutat să găsim gazde, începând de a doua zi cele două fete fiind găzduite la proprietarul unei micl mori - pe care, firește, Ploșor îl cunoștea! - unde luam toți masa; noi ceilalți dormeam în două case destul de necăjite, unde nu veneam decât noapțile.

"Ghigilicli" din marginea satului s-au dovedit a fi tumuli ballstattieni, mai toți cu câteva morminte de inhumație, cu scheletele pe spate și mâinile întinse de-a lungul corpului; unele dintre ele aveau "inventar" funerar foarte bogat; arme, obiecte de podoabă - în bronz și de fier - precum și ceramică. Într-un singur tumul se afla numai un schelet - dar fără cap! - având în schimb câteva zeci de obiecte de podoabă; în altele se îngropaseră și morți din vremea nu știu cărui război ruso-turc. În afară de movilele mici, erau acolo și câteva movile mari, dintre care am săpat parțial numai două, în care erau înmormântați și mulți creștini, dintr-o epocă destul de recentă; tumul construiți de populația triburilor cu schelete cbrlcite și cu ocru, din perioada de tranziție de la eneolitic la bronz; ulterior au fost îngropați în el și câțiva ballstattieni. În aceeași zonă se afla și valul de pământ al unei cetăți vechi, despre care noi bănuim că aparține tot epocii hallstattiene, dar se pare că săpăturile din ultimii ani au dovedit că datează din epoca de tranziție și ar aparține culturii Coșofeni.

Din păcate, pe baza ceramicii movilelor specifice hallstattiene, unii arheologi s-au grăbit să dea întregii culturi a perioadei Hallstatt C din România numele de "cultura Basarabi" (specifică lumii trace în special de la Nordul Dunării), deși movilele de la Basarabi, prin ritul și ritualul lor funerar și prin întregul inventar metalic, sunt sigur ilirice - așa cum am arătat în lucrarea publicată în Dacia XII și în alte articole; ele dovedesc prezența în această zonă a unei enclave ilirice care a împrumutat de la localnici ceramica iar în timpul ilirii s-au pierdut desigur în masa autohtonilor.

Rodica Vicenz desena fiecare mormânt cu grijă, ajutată de fata lui Ploșor, în jurul căreia se învărtea ca un titirez bietul Mănescu, îndrăgostit "gulea" de ea; foarte explicabil, fata fiind încă și astăzi, după aproape treizeci de ani, foarte frumoasă.

În orele libere și duminicile, colindam cu Ploșor plaja Dunării, adunând tot felul de cioburi - mai ales prefeudale -, dar găsim și un mic tezaur de monede bulgărești din secolul XII sau XIII. Nu degeaba comuna Basarabi, înainte de a se da acest nume în secolul trecut sau la începutul secolului nostru, se numise Vadul Cumanilor, indicând astfel importanța acestui punct pentru trecerea de pe un mal pe altul al Dunării în diferitele vremuri. Acest obicei al schimbării denumiri istorice ale localităților continuă și în scurtă vreme nici nu se vor mai putea face studii serioase cu privire la vechimea diferitelor localități. Și numele satului Cârna a fost schimbat, după cum am spus, căci acest nume n-a mai plăcut autorităților. Tot acum câțiva ani, comuna Andolina, de la răsărit de Oltenița, figurând și pe unele bărți vechi, din vremea lui Mihai Viteazul (având deci pe puțin patru secole vechime și fiind astfel una dintre puținele comune de pe malul Dunării cunoscute încă din vremea aceea), a fost rebotezată cu un nume care nu mai spune nimănui nimic. Și doar Andolibna nu sugera măcar că ar fi vorba de vreo cărnă!

De-a lungul malului Dunării, începând din imediata vecinătate a Calafatului, am continuat periegeza în susul cursului apei, ajungând în acel an puțin până la Cetate - dacă nu chiar până la Gruia - și descoperind, între altele, în tranșeele săpate pe un dâmb din marginea comunei Cetate, resturi ceramice aparținând culturii Coșofeni, inclusiv două vâscoare întregi, tipice, cu tortița - urechlușă sub buză.

Recolta noastră fiind destul de bogată și timpul înalțat, am plecat spre Craiova, unde am lăsat toți sacii cu oasele scheletelor - pierdute ulterior. Din fericire, toate celelalte

materiale au fost aduse de mine la București și acum câțva ani am putut publica, așa cum am amintit, toate rezultatele acestor săpături.

În paginile precedente am vorbit de multe ori despre C.S. Nicolăescu-Ploșor (căruiă toată lumea îi spunea, simplu, Ploșor), dar de fapt am spus prea puțin despre el. Avea o energie neobișnuită, o dorință de realizări aproape fără limită și o dăruire totală pentru cauzele pe care le îmbrățișa.

În vremea când fusese director al Muzeului din Craiova - întemeiat mai mult simbolic de fostul profesor Ciureanu -, îl organizase de mai multe ori; la început în "Casa Băniei" de lângă biserica Sfântul Dumitru și apoi în localul școlii "Madona Dudu" - unde se află și astăzi. Deși secția arheologică era așa de importantă, deosebit de prețioase erau și colecțiile etnografice și cele de știință ale naturii, și cred că lui Ploșor i se cuvine numele de adevărat întemeietor al acestui frumos muzeu.

Preocupările lui nu se limitau însă la arheologie și la etnografie, deoarece edita neincetat diferite periodice, publicând și multe documente și studii despre istoria medievală și modernă, creând un adevărat focar de cultură în capitala Olteniei. Firește, fiind foarte personal, și-a făcut și mulți dușmani.

Venit în București după 1950 și angajat și el la Institutul de Istorie și apoi la Muzeul Național de Antichități, și-a restrâns domeniul de activitate exclusiv la arheologie și chiar numai la problemele paleoliticului, fiind de astfel unul dintre colaboratorii de nădejde ai academicianului Ștefan Milcu.

O dată cu întemeierea Institutului de Arheologie și crearea Sectorului Paleolitic, a primit conducerea acestui sector independent, cărui a s-a dedicat cu tot sufletul, adunând în jurul lui pe câțiva dintre tinerii care au lucrat cu el începând de la șantierul lacului de acumulare de la Bicaz (unde au descoperit nu numai noi și multe așezări, dar și unele aspecte cu totul inedite ale culturii acelor atât de îndepărtate timpuri), creând astfel o școală românească de cercetare a paleoliticului. Elevii săi, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, Maria Blîrl și V. Boroneanț, au devenit buni specialiști în domeniul paleoliticului, iar Alexandra Bolomey, o excelentă specialistă în paleontologie și pe care în 1970 am reușit să o încadrăm la institutul nostru -, s-a atașat și ea de colectivul lui Ploșor și a devenit o prețioasă colaboratoare a tuturor arheologilor care au înțeles importanța studierii problemelor mediului înconjurător și nu se mărginesc la acelea strict arheologice. Fiul cel mare al lui Ploșor, Dardu, luându-și doctoratul în medicină, s-a dedicat antropologiei, în special celei preistorice, fiind și el un bun colaborator al nostru.

Din păcate, Ploșor n-a avut răgazul necesar să redacteze opera pe care o plănuise - Paleoliticul în România -, deși aceasta ar fi însemnat cu siguranță un mare pas înainte în acest domeniu. Boala nemiloasă l-a țintuit la pat la începutul iernii 1968 și în martie boala l-a răpus, la numai 68 de ani și în plină activitate, lipsind cercetarea arheologică românească de unul dintre cel mai dinamici și mai bine pregătiți specialiști.

La începutul lui octombrie (sau poate tot spre sfârșitul lui septembrie al aceluiași an), Dalcoviciu mi-a propus să iau parte la săpăturile de la Costești. Am pornit deci din nou pe coclauri și l-am găsit împreună cu doi-trei dintre tinerii "ucenici" arheologi ai lui, între care și Nicolae Lupu, directorul de mal târziu al Muzeului Bruckenthal, a cum profesor universitar la Sibiu și membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice. Cele zece zile petrecute împreună au fost deosebit de plăcute; am colindat toate dealurile vecine, vizitând din nou cetatea de pe Grădiștea Muncelului și întorcându-ne pe la cetățile de la Lunca, Bildariul și Făerag.

Cu toate că m-am împăcat acolo - cblar cu discuțiile vehemente, în contradictoriu, cu Dalcoviciu - și cu patul scurt în care, pentru a mă putea întinde, trebuia să pun picioarele pe tăble - numai cu mâncarea nu; în toate zilele se mâncau ouă și slănină, așa încât într-o noapte am avut o indigestie teribilă, iar când m-am întors la București am făcut un subcter.

Se mai aflau acolo, în vizită, și un număr mare de elevi de la Liceul militar (fost la Mănăstirea Dealului și mutat, după cutremurul din 1940, la Predeal), împreună cu profesorul lor Romulus Vulcănescu, devenit ulterior etnograf, precum și Ion Conea; și el discuta aprig diferite probleme cu Daicoviciu, dar mai mult... geo-politice decât arheologice.

Înainte de a pleca spre București, toamna ruginise frunzele pădurilor, variația de culori a copacilor făcând împrejurimile și mai frumoase; dar începuse să cadă și bruma și chiar dacă n-aș fi avut alte sarcini de dus la capăt la București, tot ar fi trebuit să plec.

În urma suplimentării posturilor muzeului cu unul de secretar, am publicat din nou un concurs și, din multele candidate, în cele din urmă a rămas una singură, doamna Matrosenco, care lucrase până atunci la C.F.R., dar avusese la licență, ca materie a treia, arheologia și deci se presupunea să nu fie cu totul străină de preocupările și de nevoile noastre. Româncă din fostul județ Cahul, știind și limba rusă bine, era destul de dezechetată și de receptivă, devenind treptat-treptat o bună colaboratoare a direcției. Ulterior a funcționat la redacția revistelor institutului, învățând repede munca de redacție și îndeplinind foarte bine atribuțiile ce-i reveneau; a recunoscut de altfel "modo publico" că de la mine a învățat "meseria" și a lucrat la institut până acum câțiva ani, când a cerut pensionarea, deoarece nu i se aprobase înaintarea. Împreună cu Suzana Bogdan, au făcut o foarte bună echipă până la pensionarea ei, după care biata Suzana Bogdan s-a prăpădit destul de curând din cauza unui cancer la pancreas.

CAPITOLUL XI

În anul acela obținând de la minister un buget de două milioane pentru săpături și pentru celelalte cheltuieli ale muzeului, am socotit necesar să întocmesc un documentat raport către ministru, expunându-i întreaga noastră activitate pe anii 1942 - 1943. Am adunat deci rapoartele tuturor colegilor de la muzeu și ale celorlalți colaboratori care primiseră fonduri pentru săpături de la noi și am înaintat ministerului un voluminos raport - dosar de peste o sută de pagini; dat apoi la tipar, a apărut prin februarie 1946, la tipografia "Bucovina", sub titlul Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități din București în anii 1942 și 1943; este un volum aș bine tipărit și cu destul de multe ilustrații. Între alte rapoarte era și acela al lui Daicoviciu, care mulțumea călduros muzeului pentru fondurile puse la dispoziție în 1942, precum și al lui Nestor despre săpăturile lui de la Sărata Monteoru, pe care le considera încheiate și spunea că mai avea nevoie numai de câteva verificări. Dar săpăturile la Sărata Monteoru au continuat încă mai bine de două decenii.

În ultimii ani de săpături s-a descoperit acolo și un cimitir de incinerare, despre care Nestor a spus (și cred că a și scris) că este cel mai mare cimitir vechi elev slav din sud - estul Europei, pentru ca apoi să scrie că este un mare cimitir... stră-românesc!

După începerea anului universitar 1943 - 1944 am înaintat decanului Facultății de Filosofie și Litere cererea ca, în calitatea mea de conferențiar definitiv (onorific) să țin un curs despre neoliticul sud- estul Europei. Andrieșescu, ca titular al catedrei, trebuia să-și dea avizul, și l-a tot amânat; pe la începutul anului 1944 mi-a spus că este de acord să țin lecții numai după 1 aprilie, când studenții ar fi mai liberi, ceea ce nu putea fi adevărat, căci de obicei tocmai după acea dată studenții începeau pregătirile pentru examene. Pe de altă parte, când mi-a dat acest răspuns, știa că ministerul hotărâse ca toate cursurile să se încheie la 31 martie (ceea ce eu am aflat mai târziu); de fapt voia - și a reușit - să mă împiedice să mai țin lecții la Universitate!

Toată iarna și începutul primăverii (cu toate consecințele subicterului de care am amintit), am lucrat la redactarea și paralel la corectarea traducerii studiului despre săpăturile mele de la Traian și, în același timp, la adunarea, traducerea și sistematizarea tuturor studiilor ce urmau să fie publicate în vol. IX - X din Dacia. De data aceasta tipografia "Cultura Națională" - care tipărise și toate volumele precedente - n-a mai vrut să primească materialele treptat (cum făcuse până atunci), cerându-mi să predau o dată totul - texte și ilustrații (așa cum se face astăzi în chip general); în ziua de 1 aprilie 1944 am dus toate textele în Calea Șerban Vodă, predându-le, împreună cu nenumăratele fotografii și desene. Cu toate că era vreme de război, inginerii de la conducerea tipografiei - care mă cunoșteau foarte bine de când publicasem celelalte volume - ne-au dat tot concursul, așa încât în mai puțin de un an volumul avea să apară.

Între timp îl determinasem pe Dody să-și refacă texta de doctorat, dorind să i-o publice ca al doilea volum al seriei "Biblioteca Muzeului Național de Antichități", iar el lucra de zor, redactând de altfel, în același timp, și alte articole. Prin luna februarie sau martie, în timp ce ne aflam toți în biblioteca muzeului - care ținea loc și de birou pentru Dorin, Hortansa și Nestor - discuția a alunecat asupra lucrărilor pe care le pregătește fiecare, Dorin spunându-ne că are acum trei lucrări la tipar. Drept răspuns, Nestor i-a replicat; "Și eu am trei lucrări sub tipar!" Toți am rămas surprinși, deoarece știam că refuzase să dea ceva pentru Dacia IX - X (cele două articole ale lui, apăruie în acest volum, au fost introduse după ce eu nu m-am mai putut ocupa de Dacia), iar în afară de notele și recenzii pe care le dădea la "Revista Istorică Română" (unde luase locul lui Vulpes și al meu) nu auzisem să fi dat ceva la tipar. Ne-am lămurit însă curând: era vorba de lucrări pentru Legația Germană din București, al cărui

angajat era de la sfârșitul lui 1942 sau începutul lui 1943. Nu ținuse secretă colaborarea sa cu Legația Germană, și nici n-ar fi putut-o face; telefonul muzeului, instalat în biroul meu, putea fi scos din priză și trecut, la nevoie, în bibliotecă - și cel puțin o dată pe zi, dar uneori și mai des, când suna telefonul și eu răspundeam, la celălalt capăt al firului o voce guturală întreba: "Herr Doktor Nestor? Hier ist der deutsche Gesandtschaft".

În această perioadă, relațiile cu el deveniseră din nou încordate, bineînțeles fără nici un motiv real, ci numai din pricina ostilității pe care și-o manifesta ori de câte ori avea prilejul. Îndărjirea lui se accentuase și pentru că avea impresia că poziția mea este șubredă, ministrul Petrovici - la instigația lui Tzigara-Samurcaș - pregătind o lege pentru organizarea Muzeului Național, în care urmau să fie înglobate, ca secții, Muzeul lui de Etnografie, Pinacoteca, Muzeul Național de Antichități și mai știu eu ce alte colecții. Firește, în felul acesta, director general ar fi devenit Tzigara-Samurcaș, cu care niciodată nimeni de la muzeul nostru nu se putuse împăca. De altfel, în tot timpul cât a fost directorul Muzeului Etnografic (mi se pare de prin 1906) și până la sfârșit, n-a reușit să organizeze decât trei săli în noul local de la șosea (care apoi a devenit Muzeul de Istorie al PCR).

Bineînțeles că soluția aceasta nu ne putea conveni; am cerut audiența la ministrul Petrovici, dar și de data aceasta era mereu "ocupat" și nu avea timp să mă primească. M-am dus atunci la profesorul Alexandru Lapedatu, secretar general al Academiei Române și președintele Comisiei Monumentelor Istorice, arătându-i ce se plănuieste. Mi-a spus să stau liniștit, că nu se va întâmpla nimic și, peste câteva zile, mi-a comunicat că a vorbit cu Petrovici și ia spus să facă ce-i place cu Muzeul Național al lui Tzigara, dar să lase în pace Muzeul Național de Antichități, "atacul" fiind și de data aceasta respins. Îndărjirea lui Tzigara-Samurcaș mi-o explicam nu numai prin ambiția de a fi mare director general și prin faptul că încă de pe vremea lui Tocilescu nu se avusese bine cu nici unul dintre directorii Muzeului Național de Antichități, dar și pentru că în 1940 eu propusesem ca, deoarece fusese pensionat de mai mulți ani, să fie numit un alt director la Muzeul Etnografic.

Cât privește sprijinul dat permanent muzeului nostru și mie personal de profesorul Al. Lepădatu, faptul era foarte explicabil: pe de o parte pentru că el cunoștea foarte bine trecutul și activitatea muzeului, iar pe de altă parte că - așa cum mi-a spus în câteva rânduri Daicoviciu - aprecia tot ceea ce făcusem la muzeu. În 1943 îmi ceruse telefonic să-i trimit la Academie câte un exemplar din volumele V-VI și VII-VIII din Dacia și le-a prezentat într-o ședința publică, cu cuvinte elogioase la adresa volumelor, dar și a celui care se îngrijise de apariția lor. Intenția lui era să ne propună - pe Daicoviciu și pe mine - membrii corespondenței ai Academiei.

Fiindcă a venit însă vorba de legea aceea, îmi amintesc că noi, cei de la muzeu, întocmisem încă de la începutul anului un proiect de lege pentru organizarea Muzeului Național de Antichități și-l trimiseseam atât profesorului Lapedatu cât și colegilor de la Cluj, Iași și București. Unul dintre articolele proiectului nostru prevedea (reproducând în acest fel un articol din legea lui Tocilescu din 1882) ca toate obiectele antice descoperite întâmplător să fie trimise Muzeului Național de Antichități și ulterior repartizate și celorlalte muzee de specialitate, ceea ce a stârnit mânia lui Daicoviciu. Mi-a trimis o scrisoare fulminantă, cu fraze ca acestea: "Măi terminați o dată, voi cei de la București, cu dictatura voastră! Cum adică, dacă se descoperă un tezaur monetar la Cluj, eu trebuie să-l trimit la București?" - și așa mai departe, în termeni foarte duri. I-am arătat scrisoarea și lui Grigore Florescu și a rămas uluit și el. Dar cum Daicoviciu se plânse și profesorului Lapedatu, acesta ne-a convocat la Comisia Monumentelor Istorice, pe Daicoviciu și pe cei de la muzeu, și încet-încet, atmosfera s-a limpezit, iar proiectul a fost modificat, pentru ca să dispară "dictatura bucureșteană". Din păcate, proiectul n-a devenit nicio dată lege. Înainte de a închide această mare paranteză, e bine să amintesc totuși că legea întocmită acum vreo 20 de ani, după transformarea Academiei Române în Academie Republicii Populare Române, prevedea și ea clar ca toate obiectele antice descoperite întâmplător să fie trimise la... București,

Academiei (de care ținea muzeul nostru), pentru a fi distribuite diferitelor muzee!

Încă din cursul iernii, Ministerul dăduese dispoziții să facem un număr de lăzi, după un anumit model, și să pregătim evacuarea principalelor colecții și a arhivei muzeului, fixându-ni-se ca destinație - în caz de evacuare - orașul Deva, respectiv muzeul din acel oraș, al cărui director era colegul Octavian Floca. Nu aveam nici un motiv să prefer un oraș sau altul pentru plănuita evacuare, și am dat curs dispozițiilor ministrului, începând împachetarea colecțiilor pe care socoteam că trebuie neaparat să le punem la adăpost - inclusiv un număr important din cărțile bibliotecii noastre, pentru a se putea lucra și în timpul evacuării. Nestor stăruia însă mereu să cerem ministerului să fixeze altă localitate, de preferință un sat la câțiva zeci de kilometri de București; deși, firește, nu spunea de ce preferă această soluție, toți am înțeles că activitatea lui la Legația Germană îl făcea să dorească să rămână cât mai aproape de București. N-am crezut însă necesar să fac vreun demers în acest sens, răspunderea evacuării aparținând ministrului noi neavând de ce să ne-o asumăm.

L-am sfătuit deci să grăbească împachetarea și punerea în lăzi a materialelor din săpăturile proprii de la Monteoru; când am văzut că totuși rezistă, i-am vorbit energic și i-am atras atenția că-l voi reclama imediat ministrului. A tăcut chitic, s-a imblânzit și a împachetat îndată lucrurile. Am constat astfel - și atunci și în alte împrejurări - că singura atitudine pe care trebuie să o adopți față de el este să fi ferm și, dacă este nevoie, să strigi la el, căci atunci devine mielușel.

În cele din urmă, venind și ordinul de evacuare - la sfârșitul lunii martie - s-au obținut trei vagoane de marfă de la C.F.R., s-au încărcat lăzile la triaj, într-unul din vagoane cuibărindu-se și paznicul muzeului, Crețu, pentru a însoți transportul. Când s-a terminat încărcatul, am respirat ușurat, rămânând ca nu după multă vreme, după ce vom fi primit dispozițiile convenite de la forurile tutelare, să plecăm și noi. Tocmai în perioada când se apropia predarea Daciei la tipografie, Metaxa s-a îmbolnăvit grav. Venise într-o dimineață la mine în birou cu câteva hârtii despre care vroia să-mi vorbească, dar în curând a început să se incurce la vorbă, a dus mâna la cap și apoi mai mult a căzut decât s-a lasat pe un scaun. L-am dus repede în biroul lui (unde, de fapt, și locuia) și am telefonat doamnei doctor Claudian, care locuia în apropiere (pe actuala stradă N. Iorga, lângă Piața Romană), ea venind destul de repede. De cum l-a văzut, ne-a spus că este vorba de meningită infecțioasă și trebuie internat la spital, fiind puține șanse să se mai facă bine. Ceea ce s-a dovedit a fi adevărat: Metaxa s-a stins așa cum a trăit, fără nici o rudă la patul lui, pe la 10 aprilie. O dată cu el se ducea și cel mai vechi dintre cercetătorii științifici ai muzeului la acea dată, el făcând parte din prima serie de discipoli ai Magistrului Vasile Pârvan de dinainte de primul război mondial. Păcat că știa carte și n-a folosit-o nici pentru el, nici pentru alții. Singura lui realizare importantă a fost faptul că a pus în ordine colecția numismatică a muzeului, aceasta rămânând cam în grija lui Bucur Mitrea, numit asistent al muzeului la propunerea mea. Nu-mi amintesc însă dacă într-adevăr Mitrea a fost numit în locul lui Metaxa sau fusese numit ceva mai înainte, această precizare nefiind însă esențială.

În ziua de 4 aprilie, pe la ora prânzului, mă aflam la serviciul mobilizării din minister, în curtea localului de pe actuala stradă a Nuferilor, când s-a dat alarma aeriană și am intrat toți în tranșeele din curte, simple șanțuri înguste, destul de puțin adânci. Toată lumea credea că va fi, ca și mai înainte, o alarmă falsă, când deodată tunurile antiaeriene au început să tragă în rafale, iar în scurtă vreme s-au auzit - tot mai numeroase, mai puternice și mai apropiate - exploziile bombelor lansate din avioane, pe cer apărând și sinistrele păsări ucigașe, zburând nestingherite în formațiile regulate. Curând au început să se audă și schijele ce cădeau pe acoperișurile clădirilor și totodată să se ridice, dinspre Gara de Nord, trâmbe mari de fum. Pentru o mai bună apărare, mi-am pus servieta deasupra capului.

În sfârșit, după mai bine de un ceas, dându-se semnalul de încetarea alarmei, m-am repezit spre casă; era clar că zona gării fusese intens bombardată, iar noi locuiam atunci pe strada Sevastopol. În drum, am trecut pe lângă case avariate și unele chiar distruse dar - când

am văzut de departe casa "noastră" în picioare - am respirat ușurat.

Hortansa nu se întorse încă; se duse cu Carmen la un adăpost din apropiere, iar când a venit, era foarte speriată; se adăpostiseră într-o tranșee și, la un moment dat, au schimbat locul, ducându-se la vreo douăzeci de metri mai departe; nici n-au ajuns bine acolo și - în locul unde fuseseră mai înainte - a căzut o bombă, făcând mulți morți și răniți; o pietricică zburase și o lovise pe Carmen în cap, dar din fericire nu i-a făcut decât o simplă zgărietură.

Peste două-trei zile m-am înțeles cu Dorin să ne trimitem familiile la Brașov (avea acolo rude) și de acolo mai departe, la Deva; am plecat împreună cu Dody, într-un camion suprincărcat, ajungând, în cele din urmă, la Deva.

După bombardamentul amintit, am telefonat imediat la muzeul din Deva să aflăm dacă sosiseră vagoanele însoțite de Crețu și - spre surprinderea noastră - ni s-a spus că n-a venit decât unul singur. Ne-am agitat zadarnic să aflăm la Gară ce s-a întâmplat, dar curând ne-a telefonat paznicul Crețu de la triajul Militari și m-am repezit până acolo. În haosul care începuse la C.F.R. chiar înainte de bombardamentul de la 4 aprilie, cele trei vagoane fuseseră despărțite, unul fiind atașat la un tren care a plecat imediat, iar celelalte la un tren ce nu mai avuse parte să pornească. Căzuseră bombe și în gara Militari, fiind mare noroc că n-au lovit și vagoanele cu lăzile muzeului; destul de aproape de ele, alte vagoane fuseseră făcute țandări. Și chiar pereții vagonului în care se afla Crețu au fost străpuși de câteva schije, dar nici el, nici lăzile, nu suferiseră nimic.

Am reușit să-l conving pe șeful gării să atașeze și vagoanele muzeului la primul tren care va pleca îndată cese va restabili linia și am respirat ușurat - mai ales din pricina faptului că aflasem de la Crețu că unele vagoane de pe aceeași linie luaseră foc și, a jutat de câțiva ceferiști, se luptase și reușise să împingă vagoanele noastre la câteva zeci de metri mai departe; numai așa - spunea el - au scăpat vagoanele și, o dată cu ele, și el. Am raportat ministerului cele întâmplate și am propus chiar în schimb un premiu în bani, care i-a prins omului mai bine decât o decorație...

O dată plecate vagoanele, nu mai aveam nici un motiv să rămân la București; am lăsat muzeul în grija lui Gh. Ștefan, care voia să rămână în Capitală și, împreună cu Petrescu-Dâmbovița și cu Simion, am reușit să ne suim, pe ferestre, într-un vagon ce pleca spre Arad, după mai bine de douăsprezece ceasuri de călătorie ajungând și noi la Deva. Între timp, bietul Metaxa se prăpădise și am aflat că mi s-a reproșat că nu am rămas în București pentru înmormântare. Dar Vulpe, cu care am discutat despre aceste reproșuri mult mai târziu, mi-a spus că bine am făcut, deoarece pe ei i-a surprins un nou bombardament chiar la cimitir și au trecut prin toate spaimele.

Peste o săptămână a sosit la Deva și Nestor cu familia lui, dar în curând Petrescu-Dâmbovița și Mitrea, fiind mobilizați, au plecat pe front, la unitățile lor.

Colegul Floca s-a ocupat stăruitor de noi, intervenind la prefectură pentru cazarea noastră în oraș (prefectul, un colonel, voia să ne instalam într-un sat vecin!), asigurându-ne totodată și posibilitatea să ne continuăm activitatea. Lăzile cu piesele muzeului nostru au fost depozitate la parterul muzeului din Deva, iar nouă ni s-au pus la dispoziție la început două și apoi trei camere, la etaj, una pentru bibliotecă, adusă în bună parte de la București, și celelalte pentru birouri.

Abia instalați la Deva, am telefonat la București să aflăm ce s-a mai întâmplat, șeful gardian comunicându-mi că acolo toate sunt în ordine, dar la mine acasă lucrurile nu sunt chiar cum ar trebui. În cursul unuia dintre bombardamentele aeriene, o bombă căzuse chiar pe trotuarul de lângă casă, spărgând toate ferestrele, suflul scoțând până și ușile din țâțani. Iar la subsol (unde era un adăpost) căzuse o ușă, rănind-o la cap pe soacra mea, evacuată la spitalul din Budești; casa rămăsese deci fără stăpân și cu ușile sparte. Stanciu, din proprie inițiativă, evacue toate mobila mai bună, aducând-o într-o încăpere-depozit din curtea muzeului, celelalte mobile fiind depozitate "clăie peste grămadă" în bucătărie, bățând

scânduri la ușă spre a nu se putea intra.

M-am sfătuit cu un avocat din Deva, prieten al lui Floca, și acela mi-a spus (cu prea mare ușurință) că, dacă evacuez toată casa, devenită de neînlocuit, pot să-iscriu proprietarului că nu voi mai plăti chiria până ce el va repara casa.

Mai târziu - dar prea târziu! - am aflat că - de fapt - ar fi trebuit să depun chiria la Casa de consemnațiuni și numai atunci aș fi avut dreptul să-mi păstrez apartamentul.

Am telefonat lui Stanciu să evacueze tot din casă și să depoziteze lucrurile la muzeu și astfel am rămas pentru câțiva ani cam fără locuință! Dar despre acestea, mai târziu.

Alarmerile aeriene erau foarte frecvente la Deva din pricina apropierii de nordul feroviar de la Simeria. Ziua alergam cu toții la poalele dealului cetății, unde se săpase un adăpost foarte încăpător în stâncă (întrau acolo două-trei sute de oameni), iar noaptea coboram în subsolul muzeului. Primul adăpost era evident foarte sigur, dar subsolul nu cred că ne-ar fi apărat de o bombă cazută pe clădire, veche și fără planșuri de beton. Din fericire orașul nu a fost bombardat, deși - în primele zile după sosirea noastră - a fost bombardată gara Simeria, socotită obiectiv strategic. Când a avut loc acest bombardament, adăpostul de sub stâncă nu fusese terminat și ne-am pitit și noi într-o tranșee săpată în curtea casei în care eram găzduiți. Ne-am dat seama imediat că obiectivul bombardamentelor era foarte aproape și curând s-au ridicat pe cer nori groși de fum negru - iar după încetarea alarmei ni s-a confirmat că fusese bombardată Simeria.

În zilele următoare, când ne duceam în adăpostul de sub stâncă, puțin după darea alarmei se auzea un vuiet surd și totuși destul de puternic; era zgomotul provocat de bombardamentele de la Turnu Severin, care se propaga prin piatra munților, fiind astfel perceput până la noi, la distanță - de sute de kilometri în linie dreaptă.

Curând după sosirea lui Nestor la Deva, a venit de la București o mașină a Legației Germane, aducându-i o lucrare, cu indicația că ea trebuia terminată în 24 de ore, până când mașina - după ce se ducea la Arad - se va întorcea să o ia.

În primele luni ale refugiului nostru la Deva s-au primit primele corecturi la lucrarea lui Dody (tradusă în limba germană de colegul Kurt Horedt) - Die Fruhe und mittlere Bronzezeit in Siebenburgen, ce va apărea ca nr.2 al Bibliotecii MNA. Eu am redactat un studiu despre cele 4 statuete antropomorfe descoperite în 1942 la Cârna; a apărut în toamna (sau în iarna 1945) în revista "Oltenia" de la Craiova, condusă de Ploșor. N-a adăugat la textul meu decât o notă - în care califică o părere a lui Berciu drept "o copilărie" - dar intrucât hotărâsem să facem împreună cercetările din Oltenia și să le publicăm tot împreună, studiul a fost iscălit de amândoi.

Mai târziu, el renunțând să se mai ocupe de problemele ce depășeau epoca paleolitică, tot ce s-a publicat cu privire la săpăturile întreprinse de noi în Oltenia a fost și va fi redactat (și iscălit) de mine.

Studiul amintit mai sus fusese tradus de Horedt în limba germană, deoarece profesorul Oswald Menghin de la Universitatea din Viena, interesat de cele ce publicasem în Raportul activității științifice a MNA (despre care am mai vorbit și îi trimisese și lui un exemplar), m-a rugat să-i mai trimit un exemplar și, totodată, să-i trimit și un articol, fie în legătură cu statuetele de la Cârna, fie tratând probleme de artă preistorică, pentru a-l publica într-o revistă ce trebuia să apară în curând sub conducerea lui și a câtorva alți colegi. I-am trimis studiul despre statuetele de la Cârna, dar nici revista n-a apărut și nici textul german nu l-am mai văzut vreodată. Cine știe ce bombă îl va fi distrus! De aceea am inclus descrierea acestor statuete, ulterior, într-un studiu complet despre toate statuetele de la Cârna, publicat în limba franceză, dar tot într-o revistă germană - Jahrbuch für prahistorische und ethnographische Kunst (JPEK, 1959) - iar ulterior în limba română, formând un capitol din monografia mea despre necropola de la Cârna.

Spre sfârșitul lunii iunie, profesorul Vintilă Mihăilescu (fostul nostru asistent la geografie, la Universitate, atunci secretar general al Ministerului Învățământului, m-a

numit președintele comisiei de bacalaureat de la... Giurgiu! Birocrația noastră a lucrat întotdeauna fără metodă, așa încât serviciile învățământului secundar nu aflaseră de la cele ale învățământului superior că muzeul fusese evacuat la Deva.

Am pornit totuși la drum, am poposit la București și de acolo am luat trenul spre Giurgiu. Când am ajuns aici, am văzut în gară un tren care era gata să pornească spre Videle, unde trebuia să se țină examenul; dar cum nu puteam ști dacă restul comisiei plecase, am preferat să mă duc întâi la liceu. Aici am aflat că într-adevăr comisia plecase la Videle; i-am cerut birjarului să găsească niște cai și am ajuns astfel într-un suflet la gară. Noroc că trenul nu plecase la timp și astfel am reușit să mă sui într-un vagon, tocmai când se punea în mișcare, și m-am așezat să respir în primul compartiment. După un timp, ușa s-a deschis și în cadrul ei a apărut un bărbat înalt, destul de impunător. S-a uitat pe rând la toți călătorii, apoi și-a oprit privirea la mine și a întrebat: "NU sunteți cumva, președintele comisiei de bacalaureat?". Iar eu i-am răspuns prin altă întrebare: "NU sunteți cumva dvs., directorul liceului din Giurgiu?"

Amândoi având dreptate, ne-am strâns mâinile și am trecut într-un compartiment vecin, unde se afla și restul comisiei - bineînțeles mai multe profesoare decât profesori. Printre aceștia din urmă era și un fost coleg de facultate (Georgescu?), atunci profesor de română și latină la Giurgiu.

Nu voi stărui desigur asupra acestei activități fără nici o legătură cu arheologia, mărginindu-mă la câteva rânduri. Chiar din prima zi a venit să mă caute colonelul - prefect al județului, rugându-mă să am grijă de doi nepoți ai lui, aflați printre candidați. I-am explicat că greul îl constituie tezele, considerate "secrete", dar la oral vom face tot ce se va putea. Formula care nu mă obliga cu nimic, dar mă scăpa de alte intervenții. Iar cum amândoi nepoții au căzut la teză, nu s-a putut plânge că nu i-aș fi ascultat rugămintea.

Războiul ne urmărea însă și acolo, căci în cursul serii anglo-americanii bombardând Giurgiu, eram nevoiți să orbecăm pe întuneric. Am socotit însă că între examenul de bacalaureat și război nu trebuia făcută o legătură directă, așa încât examenul a fost foarte serios, peste 50% din candidați fiind respinși. Nu tot așa au procedat însă cei mai mulți dintre președinții comisiilor din vara aceea, și - după comunicarea rezultatelor - ministerul a trimis tuturor comisiilor - cu excepția a patru, printre care și aceea prezidată de mine - o scrisoare de mustrare, pentru prea marea îngăduință arătată.

În drumul de întoarcere la Deva, trecând prin București, l-am luat și pe tatăl meu; ne-am oprit la Rupea, unde se refugiase mama (originară din acel orășel) cu sora mea, iar a doua zi eu am plecat mai departe, ajungând la Deva.

În luna iulie, Daicoviciu organizase o vizită a cetății dacice de la Costești, invitându-l și pe Iuliu Maniu și pe câțiva profesori universitari, printre care și pe Horia Hulubei. Ia cetate, Daicoviciu a dat toate explicațiile, dar pe drum se discuta multă politică și, bineînțeles, se comenta cu aprindere situația frontului și atentatul nereușit asupra lui Hitler. Atunci am aflat pentru prima dată despre memoriul adresat lui Antonescu de un număr mare de profesori universitari, prin care se cerea ieșirea din alianța cu Axă. În mașina cu care am venit de la Deva, l-am luat și pe Octavian Floca, gazda noastră atât de simpatcă, și pe Bucur Mitrea, întors de curând din Crimeea, ceea ce a stârnit o nouă furtună din partea lui Nestor, care voia să meargă și el. Dar începusem să mă obișnuiesc cu scenele acestea și, nefiind loc în mașină, am plecat fără el.

În aceeași lună iulie, fiind informați că în cartierul Tăuલા din apropierea Mureșului se găsesc multe cioburi preistorice, am făcut împreună cu Hortansa o cercetare prin diferitele curți ale locuitorilor, constatând că informația era întemeiată, mai peste tot putându-se culege asemenea fragmente ceramice. Într-o curte mai mare era o porțiune de teren destul de întinsă, fără nici o altă construcție, în afară de casa propriu - zisă, așa încât Hortansa a socotit potrivit să întreprindă acolo unele săpături, deși acestea nu puteau fi prea întinse. Arătându-i-i proprietarului dorința noastră, el ne-a dat încuviințarea pentru săpături,

cu condiția firească să astupăm șanțurile la terminarea lucrărilor.

Hortansa a lucrat cu câțiva oameni două-trei săptămâni, ajutată de Simion. La săpături a fost de față și fiul proprietarului, Nicolae Gostar, pe atunci student la Cluj și viitor asistent al lui Daicovicu, care - după cum se va vedea mai jos - mi l-a recomandat în 1949 să facă parte din colectivul șantierului Hăbășești. Așezarea de la Tăualaș avea două niveluri de cultură, ambele aparținând aspectului Turdaș al culturii neolitice Vinca. Și, deși Hortansa a redactat în întregime (cu excepția concluziilor) textul studiului despre săpăturile de la Tăualaș, după ce a fost pensionată (în 1962), a refuzat să se mai intereseze de el.

Notă 1984:

Acum, în 1984, la rugămintea mea, colegul Gh. Lazarovici de la Cluj, bun cunoscător al problemelor epocii neolitice din Transilvania, a avut bunăvoința să sistematizeze materialul documentar (plan, secțiuni, fotografii și desene) potrivit indicațiilor inițiale ale Hortansei, adăugând câteva pagini de concluzii și predând lucrarea spre publicare conducerii Muzeului Județean din Deva, în al cărui anuar va apare anul acesta sau anul viitor.

Potrivit înțelegerii cu Ploșor, pe la 10 - 12 august am luat trenul spre Craiova, dar numai Dumnezeu știe cum am reușit să mai găsec un loc la Sibiu, unde trebuia să schimb trenul. La Piatra Olt, unde am ajuns noaptea, ar fi trebuit să aștept până dimineața, până când nu mai circulau decât trenuri militare. Am făcut apel la un locotenent, comandantul unui tren militar, i-am spus cine sunt și de ce trebuie să ajung la Craiova și el m-a lăsat să mă sui într-un vagon de clasa a III-a, înșesat de soldați, unde a mai îngăduit-o și pe o bătrână.

În felul acesta am putut deci pleca din Craiova spre satul Ploșor. Ca de obicei, doamna Ploșor m-a primit foarte bine, deși măhnită că soțul ei lasă iar baltă toate treburile gospodăriei, legate de treierat și celelalte munci agricole, ca să pornească spre... bălțile Dunării. Dar cum călătorului îi șade bine cu drumul, am pornit și noi cu mașinuța Fiat Polski spre Cetate și de acolo am luat-o în susul Dunării, "bătând" iar terasele, bălțile și ostroavele. În insula Gîrla Mare, năpădită de vegetație, abia dacă am găsit două - trei cioburi pe plaja apei, dar nici vorbă să mai putem identifica așezarea sau locul necropolei unde - în timpul primului război mondial - nemții făcuseră unele sondaje și descoperiseră materialele publicate ulterior de Leonhard Franz; așa se explică de ce ulterior culturii respective i s-a dat numele de "Gîrla Mare".

În schimb, în Ostrovu Mare - unde cu câțiva ani înainte Dinu Rosetti săpase o mare necropolă a acestei culturi, fără să publice, însă, rezultatele săpăturilor - nu ne-am abătut degeaba. Am regăsit și locul - "La bivolarii" - unde săpase Rosetti; n-aveam cum să știm dacă el epuizase sau nu necropola. Pe malul Dunării, ca și în interiorul insulei, de altfel, se aflau tumuli mici, în general în genul aceloră de la Basarabi. Unul fusese chiar rupt pe jumătate de revărsările Dunării și se puteau vedea în secțiuni oasele unui schelet având lângă el un vârf de lance de fier, pe care l-am luat firește cu noi; cred, însă, că și acum - când scriu aceste rânduri - s-ar mai putea întreprinde cu succes săpături în Ostrovu Mare.

În anii aceia se făceau dese contrabande peste Dunăre în timpul nopții, ai noștrii ducând sare - ea lipsea atunci cu totul în Serbia - și luând în schimb alte produse. Întrebându-l pe călăuza și gazda noastră cum procedează oamenii de pe cele două maluri spre a stabili când trebuie să treacă apele fluviului cu barca, gazda noastră s-a întins jos, lângă mal, strigând foarte tare ceva deasupra luciului apei. Peste mai puțin de două minute a și venit un răspuns clar, de dincolo, luciul apei purtând foarte bine glasurile de pe un mal pe celălalt.

După ce am reușit destul de greu să trecem înapoi cu bacul - la mal fiind întotdeauna noroi și deci riscam să se împotmolească mașinuța - am ajuns în satul Balta Verde. La marginea lui nu ne-a venit să credem ochilor că ceea ce vedeam era adevărat; nenumărate movile mici și mijlocii - toate de tipul aceloră de la Basarabi - acopereau o zonă întinsă. Fără prea multă ezitare, am fost convinși că descoperisem ceea ce căutam și că acolo trebuie să ne stabilim "corturile" în vara aceea. Ne-am întors înapoi la Craiova să cumpărăm diferitele materiale necesare săpăturilor (sfoară, hârtie etc) și să dau o telegramă lui Simion, la Deva,

să vină și el cât mai repede. Era în seara zilei de 23 August și încă nu aflasem nimic despre cele întâmplate la București; culcându-ne la Ploșor acasă am lăsat toate pregătirile pe a doua zi.

Pe la cinci și jumătate dimineața, sora lui Ploșor (locuia în aceeași curte) a venit să ne povestească ce se întâmplase în ajun la București, despre care ea aflase abia dimineața, la radio. În această nouă situație, când nu puteam ști cum se vor retrage armatele germane și dacă nu cumva zona unde doream să facem săpături va deveni teatru de război, era firesc să renunțăm sau cel puțin să amânăm săpăturile plănuite. M-am decis să mă întorc la Deva și am ajuns în gara Craiova puțin înainte de ora 7,30, când a sosit trenul de Timișoara plecat seara din București înainte de a se fi anunțat vestea armistițiului; călătorii nu aflaseră ce se întâmplase decât în gara Titu, zinzind megafoanele transmițând știrea dată la radio.

A jungând spre amiază la Lugoj, am plecat noaptea cu un tren local până la Iliia, iar de aici am continuat cu acceleratul până la Deva, sosind aici când începuse să se lumineze. Mi-am dus cum am putut gemantanul până pe strada centrală, unde locuiam, destul de aproape de Prefectură și de casa doctorului Petru Groza, reușind cu mare greutate să mă fac auzit din casă, deși băteam cu nădejde în poarta masivă a gangului prin care se intra în curte, ca la multe dintre casele ardelenesti.

N-a trecut mult și au început să apară unele notițe și chiar articole în presa din București în care eram atacat; n-am avut nici o îndoială că unele erau scrise la sugestia fratelui lui Nestor, ziarist, și la cererea lui Nestor însuși, care reîncepuse să devină foarte agresiv.

În septembrie am început totuși demersurile la șeful gării pentru a obține vagoanele necesare înapoierii lăzilor muzeului la București, ceea ce nu era deloc ușor, la Deva și în alte orașe fiind multe instituții evacuate și toate cerând vagoane peste vagoane.

Nestor stăruia mereu să obținem un vagon de marfă și pentru noi, căci șișidădeaseama ca-i va fi greu să încerce să se suie - cu copilul de câteva luni - în trenurile de persoane atât de aglomerate. Șeful gării nici nu voia să audă însă, iar Nestor termina fiecare discuție cu mine cu țipete și amenințări. Noroc că întotdeauna, atunci când cel cu care discut se infurie, împotriva așteptărilor, eu devin calm și aceste manifestări ale lui nu reușeau să mă scoată din sărite.

Când am descoperit că obținerea vagoanelor pentru lăzile muzeului întârzie, Dody a suit-o în tren pe mama lui, însoțită de servitoarea lor, iar eu le-am suit pe Hortansa și pe Carmen; cu chiu cu vai, ele au putut ajunge la București, instalându-se provizoriu într-o cameră din apartamentul lui Dody.

După ce am reușit să încercăm cele trei vagoane cu toate lăzile muzeului și le-am văzut pornite spre București, însoțite de același paznic (sau, pare-mi-se, de Simion), am respirat ușurați și, lăsându-l pe Nestor să vocifereze în continuare, m-am suit și eu cu Dody în tren la 17 octombrie, dacă nu greșesc.

Nu pot încheia "episodul Deva" fără să subliniez din nou atitudinea deosebit de colegială și chiar prietenească a colegului Octavian Floca și a soției sale.

Întors la București, am înaintat ministerului o cerere de concediu, încredințându-i totodată lui Dody o adresă prin care solicitam aceluiași minister să-l delege pe profesorul Sauciu - Săveanu cu conducerea muzeului, în timpul absenței mele.

A doua zi după venirea la București, Nestor (sosit, cred, cu același tren), văzând că eu nu apar la muzeu, a început să strige în hol: "Unde-i Dumitrescu? A fugit!" și repetând această afirmație, s-a repezit la Minister, la direcția unei învățământului superior, să anunțe "fuga" mea și să ceară delegarea lui cu conducerea muzeului.

Când s-a dus și Dody la minister cu adresa oficială, iscălită de mine, Nestor l-a întâmpinat fluturând o hârtie și strigând triumfător: "Am aranjat lucrurile!" Eu voi lua conducerea muzeului!" Dar când directorul învățământului superior s-a lămurit, a dat

delegație profesorului Th. Sauciuc - Săveanu să conducă muzeul.

Concediile mele au durat până la 31 martie 1945, când comisia de "epurări" a decis epurarea mea și ministerul l-a numit director pe profesorul Sauciuc - Săveanu (el a condus muzeul în această calitate până în anul 1947).

E bine să mai amintesc că, cu prilejul solicitării penultimului concediu, în luna februarie, când Hortansa s-a dus la subsecretarul de stat de atunci al ministerului (Victor Papacostea) să ceară aprobarea cererii mele, vechiul nostru prieten, înainte de a pune apostila de aprobare, i-a spus: "Dar la ce mai folosește? Tot va fi înlăturat!" O adevărată consolare prietenească!

În cursul acestor luni de concediu am făcut corecturile la studiul meu despre săpăturile din 1936, 1938 și 1940 de la Traian, apărut în primăvara lui 1945 în volumul IX - X din Dacia.

Spre surprinderea mea, Hortansa mi-a povestit că Nestor ar fi vorbit foarte favorabil despre acest studiu la o reuniune de la Institutul Balcanic.

De fapt, volumul IX - X (1941 - 1944) din Dacia, apărut în primăvara lui 1945, era acela pe care-l întocmisem și-l predasem eu la tipografie cu un an înainte (așa cum am amintit mai sus), la care se adăugaseră necrologul profesorului Ioan C. Andrieșescu, mort în 1944 (necrolog care deschidea volumul), scris de profesorul Th. Sauciuc - Săveanu, și două articole ale lui Nestor (unul de două pagini și altul de trei) la rubrica "Miscellanea". peste mulți ani, făcând necrologul profesorului Săveanu, colegul Vulpe i-a atribuit acestuia meritul de a fi publicat volumul IX - X din Dacia; dacă s-ar fi informat, ar fi aflat că - din cele 564 pagini ale acelui volum - numai 8 fuseseră adăugate textelor inițial predate de mine la tipografie.

Ulterior a apărut un volum (XI - XII) din seria inițiată de de Vasile Pârvan, iar acum noua serie continuă să apară regulat, an de an, începând din 1957.

În anii 1950-1952 am redactat un studiu de peste 200 de pagini, intitulat Contribuții la studiul epocii neo-eneolitice din România, dându-l prietenului P.P. Panaitescu să-l citească. El s-a arătat entuziasmat de această lucrare, încheiată cu un capitol sintetic de concluzii. Studiul trata despre problemele epocii indicate în titlu, în provinciile de la răsărit și de la sud de Carpați; neputându-l publica atunci, iar începând din 1949 rezultatele multor săpături arheologice schimbând treptat datele multor probleme, anul trecut am preferat să nu mai păstrez manuscrisul și l-am rupt. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, până în acel an, cea mai veche cultură neolitică cunoscută în spațiul extra-carpatic al țării noastre era cultura Boian - și ea abia începând din faza a treia, Vidra -, singurele excepții fiind așezările culturii Vinca-Turdaș din vestul Olteniei.

Oricum, începând de la 1 aprilie 1945 nu mai aveam slujbă, iar în iulie, când prietenul Bubi Stoica (fost director la Ministerul Industriei și Comerțului) mi-a propus să merg la proprietatea tatălui său de la Bucerdea Grănoasa, de lângă Blaj, n-am ezitat.

Am stat acolo patru luni, cutreierând zonele învecinate și descoperind mai multe așezări preistorice, dintre care una în punctul "Iepad", cu o ceramică având un foarte bogat decor incizat, deși nu-mi amintesc dacă aparținea culturii Sighișoara-Wietenberg din epoca bronzului. Alte așezări aparțineau chiar culturii eneolitice Petrești, cu ceramică pictată, iar altele, și mai multe, cocoțate neori chiar pe vârfuri de dealuri, aparțineau culturii Coțofeni. Din păcate, toate materialele adunate atunci s-au risipit, după cum s-au pierdut și sumarele însemnări pe care mi le făcusem.

În august, împreună cu Bubi Stoica, cu Virgil Russu, cu "Bebe", nepotul lui Bubi, și cu băiatul profesorului Litarcek (astăzi și el profesor la Facultatea de Medicină) am plecat spre Retezat. Până la Simeria am mers noi cum am mers - cu toate că aveam fiecare câte două ranițe pline cu pâine și tot felul de alimente - dar de aici nu mai pleca nici un tren de călători spre Sub Cetate decât a doua zi. Nu ne-am dat însă bătuți și am reușit să convingem un mecanic, care pleca cu locomotiva în direcția aceea, să ne ia și pe noi în... tender, printre

cărbuni. Am reușit totuși să nu ne înnegrim prea mult și spre prânz am ajuns în gara Puiu de pe linia Petroșani. În satul vecin am angajat o căruță până la Nucușoara, unde am dormit pe paie, într-o imensă cameră goală, iar a doua zi, încărcând sacii pe cai, ca niște desagi, am suit până la cabana Pietrele.

De la acest loc de odihnă, timp de mai multe zile am coborât și suit toate văile, ne-am cocoțat pe toate piscurile și am admirat splendidele lacuri de munte ale acestui masiv. Poate cel mai frumos este lacul Gemeni, dar nici lacul Galeșul nu-i mai prejos, deși - din 1952 - numele acesta îmi trezește alte amintiri, deloc plăcute.

Oricât de frumos va fi Făgărașul - unde am fost ulterior de trei ori - nu se poate compara cu masivul Retezatului, aici nefiind numai o creastă de munți, ci lanțuri de nenumărați munți, de văi sălbatice și de poteci cu perspective neașteptate, la aceasta adăugându-se și sumedenia de lacuri, unele la peste 2.200 metri înălțime. N-am înțeles însă de ce nici până astăzi nu s-a construit o mare cabană sau un hotel lângă lacul Bucura - cel mai mare lac de munte, având circa 800 metri lungime -, situat la 2000 metri înălțime, chiar în centrul masivului. De aici toate excursiile ar fi mult mai ușoare și n-ar mai trebui să te grăbești la întoarcere, te teamă să nu înnoptezi departe de cabană.

Am văzut atunci și prima (de altfel și ultima) capră neagră, săltând din stâncă în stâncă și pierzându-se pe celălalt versant al vârfului Retezat. Când am revenit în acest masiv, în 1948, n-am mai zărit nici o capră neagră, deși amicii mei spuneau că în 1942, când ei făcuseră prima lor excursie acolo, văzuseră chiar numeroase ciopoare. Între timp, aproape toate fuseseră ucise de braconieri, cu arme luate de la nemți. Din fericire știu că acum situația s-a schimbat; vânătoarea este oprită în rezervația creată acolo și întregul masiv - ca și alte zone din Carpați - au fost repopulate cu frumoasa podoabă a munților care este capra neagră.

În iulie 1946 s-a prăpădit tatăl meu, în vârstă de 72 de ani neimpliniți, după o criză de ficat și o uremie.

Tot în vara aceea, în iulie și august, prietenul Georgică Neagu m-a invitat cu Carmen la el la țară, în județul Teleorman (la Răteasa-Sfințești), în timp ce Hortansa era la săpături la Sălcuța. Și aici am mai colindat prin împrejurimi, vizitând din nou unele dintre așezările preistorice cunoscute de Georgică și pe care le văzusem cu el prima dată în 1938.

Din septembrie 1946, până în iunie 1948, am lucrat ca referent la Uniunea Generală a Industriașilor din România (UGIR), în postul rămas vacant prin moartea tatălui meu. Directorul general, Alecu Grigoriu, fratele mai mare al unui fost coleg de liceu, îl apreciaше mult pe tatăl meu și auzise lucruri bune și despre mine, așa că m-a angajat imediat. Bineînțeles că în tot acest răstimp nu putea fi vorba de arheologie; totuși aici am reușit să-l conving pe directorul Solacolu, posesorul unei colecții de obiecte preistorice și greco-romane, moștenită de la unchiul lui, Grigore Antipa, să o doneze muzeului, ceea ce a și făcut mai târziu. Cele mai importante piese ale acestei mici colecții erau câteva vase descoperite "unde va" în Dobrogea, pe care mi le-am desenat atunci, intenționând să le public mai târziu; au trecut însă anii, vasele s-au dovedit a aparține unui anumit aspect al culturii Hamangia târzie și au fost publicate de o elevă a noastră, Silvia Marinescu-Bălcu.

În vara lui 1948 am solicitat o audiență lui C. Daicoviciu, subsecretar de stat la Ministerul Economiei, să-l rog să intervină spre a i se acorda și Hortansei fonduri de săpături, deoarece Nestor, devenit director al muzeului din 1947, nu voia să admită decât un mare șantier, bineînțeles condus de el, la Zimnicea, unde să-i concentreze pe toți cei de la muzeu.

Destul de oficial, Daicoviciu mi-a răspuns că nu poate trece peste hotărârea directorului, așa încât Hortansa și cu Carmen au plecat la Zimnicea, iar eu m-am dus pentru a doua oară la Bucurdea-Grănoasă. Ca și în 1945, de acolo am plecat cu câțiva prieteni, veniți din București, să suim pe Retezat, făcând și cu acest prilej o minunată excursie în cel mai frumos masiv muntos al țării, deși dificultățile aprovizionării ne-au silit să ducem din nou fiecare câte două ranițe pline cu pâine și alte alimente. Noroc că la cabana Pietrele, cabaniera Maria Magdalena avea grijă să prindă aproape zilnic păstrăvi delicioși... iar noi nu mai eram decât

trei: Virgil Russu, Titus Ionescu și eu. Iată, au trecut mai bine de 20 de ani de la această ultimă excursie în Retezat și nu mi s-au șters din amintire acele mărețe piscuri stâncoase, cu bolovanii cât casele, parcă sfărâmați de uriași, brazii ce se opresc sfioși la poalele piscurilor golașe, temători parcă să se suie până în vărfuri, apele lacurilor ce sclipesc în soare și se sparg în cercuri de câte ori un păstrăv sare după vreo musculiță, cascadele apelor ce se grăbesc să se întâlnească mai jos de cabana Pietrele - toată atmosfera aceea de pace a naturii ce cobora și în sufletul nostru.

Începând din 1947 lucram la Editura Forum, condusă de bătrânul Ocneanu și de un nepot al doctorului Ghelerter (cunoscut socialist) la revizuirea și stilizarea textelor traducerilor volumelor pe care le publicau. Le-am dat și eu să-mi publice o traducere, făcută de mine prin 1945 - un roman al unui scriitor englez al cărui nume nici nu mi-l mai aduc aminte, căci n-am păstrat nici un exemplar din traducere. Titul original al romanului era *A Knight and a day* - "Cavaler de-o zi" - în ediția franceză, după care am tradus eu, era *Pour ses beaux vœux*; în românește a fost botezat Pentru ochii ei. Au urmat și alte câteva traduceri - din franceză, engleză și italiană (una, al cărui autor nu mi-l aduc aminte, se intitula *L'énigme de Crystaline*, alta, de Paul de Kruiff, *Hormonul masculin* (tradusă din limba engleză), iar alta, de Bromfield, din italiană, și așa mai departe), dar numai pe una sau două mi-am pus numele - V. Dumitrescu - pentru celelalte folosind pseudonimul V. Iosif sau altele. Astăzi regret că n-a apărut același nume pe copertele tuturor acestor traduceri, căci așa li putut cere să fiu cooptat membru al secției traducătorilor din Uniunea Scriitorilor din România, și astfel poate așa fi obținut o completare substanțială a pensiei.

Atunci când colaborarea mea cu Editura Forum a început să devină mai regulată, i-am spus bătrânului Ocneanu cine sunt (sau mai bine zis cine am fost), dar el n-a avut nici o obiecție. Singura rezervă a fost că nu m-a angajat permanent, cum avusese intenția să o facă, ci mă plătea pentru fiecare traducere.

Ultima mea traducere a fost romanul *Oliver Twist*, de Ch. Dickens, care însă n-a mai apărut, între timp toate casele de editură fiind naționalizate. În sfârșit, pentru a termina cu acest capitol, amintesc că în 1946 am tradus din engleză romanul *Tampico*, de Joseph Hergesheimer (traducere revăzută anul acesta și predată Editurii Univers, cu care făcusem contract anul trecut, potrivit aprobării lui Vladimir Străinu, atunci director al acestei edituri și din păcate mort acum un an, așa de timpuriu și în plină activitate creatoare de mare valoare); tot atunci am tradus romanul *Nostromo* de Joseph Conrad, dat spre publicare unei edituri la care lucra Al. Deleanu; nici acesta n-a mai apucat să fie publicat. Recent, Deleanu a publicat o traducere a acestui roman, făcută de el.

În 1947 sau 1948 muzeul nostru depindea de același minister ca toate celelalte muzee din capitală, așa încât Hortansa și ceilalți colegi au fost încadrați la început pe linie administrativă (inspectori generali, inspectori etc.), director fiind, începând din 1947, Nestor, care își văzuse astfel visul cu ochii.

Spre sfârșitul lui 1948 (sau poate la începutul lui 1949) muzeul a trecut însă la Academie, fiind încorporat ca un sector al secției de istorie veche a Institutului de Istorie. Director al institutului era profesorul Petre Constantinescu-Iași, iar directorul secției de istorie veche, profesorul Constantin Balmuș, transferat de la Universitatea din Iași.

Una dintre primele lucrări colective întreprinse de această secție de istorie veche a fost exceptarea tuturor publicațiilor în vederea întocmirii unui repertoriu arheologic al României. S-a alcătuit un colectiv foarte numeros - cercetători de la București, Iași și Cluj - și s-a pornit serios la lucru. Hortansa a primit și ea, firește, un lot de publicații spre exceptare. Dar cum, pe vremea aceea, ea ocupa încă și un post în învățământul secundar, am ajutat-o, lucrând la Biblioteca Centrală Universitară și la Academie și în felul acesta - la sfârșitul primelor luni de activitate - de câte ori se făcea bilanțul lucrului se constata că numărul de fișe predate de ea este printre cele mai ridicate. A spus, firește, că este ajutată de mine, ceea ce l-a bucurat pe Balmuș, el având grijă să comunice mai departe acest lucru.

Cercetarea istorico-arheologică în anii 1949-1955 era sub directa îndrumare a Prezidiului Academiei, care a obținut tot sprijinul conducerii partidului și guvernului, fără aceasta neputându-se trece la o amplă acțiune sistematică.

Înțelegând de la început importanța cercetării arheologice pentru reconstituirea trecutului îndepărtat al țării noastre, Prezidiul Academiei a socotit că este nevoie de concentrarea tuturor forțelor pentru executarea unor vaste cercetări și săpături arheologice. Când s-a discutat într-o ședință a conducerii institutului această problemă a concentrării forțelor, mi s-a povestit că Nestor ar fi spus: "Dacă e vorba de o adevărată concentrare a forțelor arheologice, ea nu se poate face lăsându-l pe dinafară pe Vladimir Dumitrescu". Dacă e adevărat, atunci pot spune că e singura dată când a făcut un gest colegial pentru mine, față de nenumăratele manifestări ale dușmăniei lui de-a lungul a peste patruzeci de ani!

Anticipând puțin, amintesc că, începând din 1950, muzeul a fost înregistrat cu un număr însemnat de unelte - hârlețe, lopeți, sape, șpacluri etc - și cu multe roabe, la acestea adăugându-se și sute de pături și cearșafuri; timp de aproape două decenii ele au folosit tuturor colectivelor arheologice pentru a-și duce activitatea în condiții bune și a suplinit multe din lipsurile inerente gospodăriilor țărănești unde eram găzduiți. Până la urmă s-a usigurat și toată "zestrea" necesară preparării mâncărilor și serviciilor lor; de aceea, an de an venea la flecare șantier și câte un controlor contabil să constate dacă această "zestre" nu dispăruse; treptat-treptat în chip firesc, toate s-au degradat și apoi au fost scoase "la reformă".

Oricum, în primăvara lui 1949 am fost chemat la Institutul de Istorie să stau de vorbă cu profesorul Constantinescu-Iași. După ce mi s-a spus că institutul dorește să colaborez și eu la săpături și am fost întrebat ce salariu am avut înainte de a fi scos de la muzeu (deși suma respectivă nu mai avea vreo valoare, după reforma monetară din 1947!) și le-am precizat că am avut un salariu de profesor universitar cu patru gradații (deci, practic vorbind, un salariu dublu), după ce mi s-a comunicat că voi fi angajat colaborator extern al institutului, profesorul Constantinescu-Iași a adăugat: "Dar să nu vă închipuiți că aceasta înseamnă o destindere politică!". I-am răspuns că nu aveam nici o calitate să discut probleme politice, împlinindu-se mai bine de opt ani de când n-am mai făcut politică.

La întocmirea planului de lucru pentru vara aceluia an (1949) s-a hotărât deci că voi face parte din colectivul ce urma să facă săpături la Hăbășești, sat situat atunci în nord-estul extrem al fostului județ Roman. Necrezându-se indicat să se anunțe că eu voi fi responsabilul colectivului - atribuție ce mi s-a încredințat în fapt mie -, a fost numit responsabil formal acad. Emil Condurachi, atunci director-adjunct al secției de istorie veche a Institutului de Istorie și totodată șeful catedrei de istorie veche și arheologie de la Universitate.

Din colectivul aprobat făceau parte Hortansa, M. Petrescu-Dâmbovița (atunci conferențiar universitar la Iași) și preotul C. Matasă, cărora li s-a adăugat o studentă (Tudc) și un student (Achim Popescu) de la București, iar de la Iași un student al lui Dâmbovița (Adrian Florescu). Nu lipsea însă nici Simion Barta.

Deoarece nu cunoașteam dinainte așezarea de la Hăbășești, am plecat cu M. Petrescu-Dâmbovița într-o cercetare de recunoaștere la Hăbășești, de la Roman folosind o mașinuță a Inspectoratului Școlar și fiind însoțit de inspectorii Popovici și Herbst (primul devenit ulterior profesor universitar și directorul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași, iar celălalt profesor și decan al Facultății de Geografie din București). Podul de peste Siret, de la Scheia, era încă rupt, râul trecându-se pe un pod provizoriu, utilizabil numai când apele nu erau prea mari; fiind la începutul lui iulie, am putut trece ușor, a jungând la Hăbășești, unde am fost imediat îndreptați spre Holm. În afară de Gumelnița și, în oarecare măsură de Traian, nu mai cunoșcusem până atunci o așezare preistorică cu un orizont așa de larg, de pe botul de deal putându-se cuprinde cu privirea zarea spre trei din cele patru puncte cardinale, între altele până departe spre dealurile Cotnarilor. Băile Strunga, încă nerefacută, erau chiar la picioarele Holmului, până la marginea acestuia întinzându-se pădurea seculară

de stejari de la strunga. Terenul se ondula până în vale, de unde se ridica apoi din nou spre Târgu Frumos și, în altă direcție, spre Fedeleşeni, iar în zare, spre nord, cum am mai spus se profilau dealurile Cotnarilor.

Holmul era folosit ca izlaz și nu mai fusese arat dinainte de război, din pricina că pe marginile lui se săpaseră tranșee militare în 1944. Iar vârful propriu-zis al botului de deal, în urma unei prăbușiri de teren întâmplată cu câteva decenii mai înainte, alunecase la vreo 4-5 metri mai jos, formând un fel de terasă. Cioburi și chirpici ars erau puține la suprafață, tocmai pentru că locul nu se mai arase, dar în tranșee și în restul Holmului, plantat cu porumb, se puteau aduna destule ca să ne dăm seama că într-adevăr acolo era o așezare cucuteniană, așa cum ni se spusese.

După ce am anunțat primăria din Strunga că vom reveni pentru săpături peste o săptămână-două, ne-am întors la Roman, ne-am despărțit de cei doi colegi de aici și ne-am dus să luăm masa la un mic restaurant de pe strada principală. Discutând despre viitoarele săpături cu Petrescu-Dâmbovița, la un moment dat am scos o foaie de hârtie, am schițat conturul Holmului și am trasat câteva linii spunându-i: "Iată care este planul meu de lucru; o tranșee longitudinală, pe mijlocul botului de deal, până la răpă, din care să pornească alte 6 tranșee, perpendiculare, trei de fiecare parte, până în marginile laterale ale holmului. Sau eventual, două tranșee longitudinale paralele pe mijloc." "Dar n-am apucat să termin, că Dâmbovița a exclamat: "Nu, nu, mai bine cum ați făcut la început".

Abia mai târziu am aflat de ce n-ar fi vrut să săpăm două sau mai multe tranșee longitudinale; una dintre "dogmele" lui Nestor era că locuințele așezărilor preistorice sunt presărate de-a lungul marginilor, centrul nefiind destinat locuințelor. Teoria aceasta s-a dovedit greșită - atât la Hăbășești cât și în alte așezări - chiar dacă nu întotdeauna locuințele așezărilor sunt dispuse în cercuri, în mijlocul cărora se mai află cel puțin câte o locuință, cum au arătat săpăturile noastre de pe Holm.

Înainte de plecarea la șantier pentru începerea lucrărilor, Nestor - atunci, cum am spus, director al muzeului, făcând parte, alături de delegatul Prezidiului Academiei, M. Roller și de profesorul Constantinescu-Iași, din trio-ul care avea să dirijeze toată campania de săpături - mi-a cerut să discutăm în prealabil planul meu pentru săpăturile de la Hăbășești. I-am răspuns însăcă, de vreme ce mi s-a încredințat conducerea acestui șantier nu am de ce să discut această problemă și el mi-a spus răspicat: "Dar eu fac parte din conducerea săpăturilor, așa că voi veni să văd cum se lucrează și, dacă nu voi fi de acord, voi suferi consecințele". "Foarte bine, a fost răspunsul meu, înțeleg să suport eventualele consecințe, dar nu înțeleg ca după un sfert de veac de activitate arheologică să-mi arate altcineva cum să fac plan de lucru și cum să sap!"

Probabil că el ar fi dorit să poată afirma că am lucrat după indicațiile sale.

În anul 1951 și în cei următori, când Petrescu - Dâmbovița a condus săpăturile de la Trușești, a aplicat și el planul trasării în lungul așezării a unor șanțuri paralele, din care se lărgesc, în chip firesc, "casetele" pentru degajarea resturilor locuințelor.

Spre sfârșitul lunii iunie am "debarcat" deci la Hăbășești (Hortansa a venit peste câteva zile, cu Carmen), ne-am instalat cum am putut și, angajând o echipă de peste 15 lucrători, am început lucrul, potrivit planului schițat de mine pe măsura micului restaurant din Roman.

Am avut, însă, de la început, unele greutăți cu Constantin Matasă. Omul acesta așa de entuziast, care între timp săpase și de unul singur (între altele la Frumușica, unde a avutese un mic conflict cu Nestor, acesta fiind nemulțumit de felul nesistematic cum se săpa), era - ca orice arheolog amator - , pasionat exclusiv pentru obiectele ce se puteau descoperi, nu însă și pentru problemele puse de situațiile întâlnite și de descoperirile făcute.

Este evident că nici noi, arheologi "profesioniști", nu suntem indiferenți la frumusețea și bogăția materialelor descoperite (dimpotrivă, le dorim), dar aceasta este numai unul dintre scopurile unei săpături arheologice. De aceea stăruim - dând nespecialiștilor impresia

că pierdem prea mult timp - dar acest lucru este necesar pentru a putea face și nota toate observațiile, singurele care ne dau posibilitatea să înțelegem întregul context al descoperirilor. Pe de altă parte, de vreme ce nu ne mulțumeam cu sonda je, având și timp și bani la dispoziție, era firesc să degajăm diferitele resturi de locuințe și nu să trecem cu cazmaua prin ele... Preotul Matasă fiind însă dornic să descopere cât mai repede materialele - vase, figurine, diferite unelte etc. - nu avea răbdarea necesară lucrului migălos la spaclu, pentru curățirea resturilor de chirpici ars, și atunci punea lucrătorii să scoată chirpiciul cu cazmaua și să sape mai adânc. Așa procedase la Frumușica și de aceea, într-o săpătură de peste 2000 mp, n-a putut fi ridicat planul nici unei singure locuințe și (ceea ce este mai grav) n-a notat întotdeauna felul cum erau distribuite vasele în diferitele locuințe etc., așa încât încadrarea descoperirilor sale se poate face mai ales pe baza stilurilor ceramicii pictate. Așezarea de la Hăbășești fiind destul de întinsă, până să observăm noi, câteva dintre resturile unei locuințe din tranșea centrală de cercetare - supravegheată de el - fusese distruse, același lucru petrecându-se încă o dată, în alt punct (noi eram obișnuiți să-i supraveghem pe lucrători, nu pe membrii colectivului). De altfel, în afară de Hortansa, de Dâmbovița, de Gostar și de mine, ceilalți membrii ai colectivului erau pentru prima dată pe un șantier, cu excepția, bineînțeles, a lui Constantin Matasă (care, totuși, nu putea, aș spune în chip organic, să înțeleagă metoda noastră de lucru) și cu aceea a lui Simion, care nu avea pretenția că devenise arheolog.

Pentru a evita repetarea acestei situații neplăcute, m-am sfătuit cu Petrescu - Dimbovița și ne-am hotărât să-i dăm lui C. Matasă o sarcină unde speram că nu se poate strica nimic. În zona unde Holmul se găteu puțin, înainte de a se uni cu restul terenului, se observa o anume depresiune, Dimbovița era de părere că acolo s-ar putea să fi fost șanțul de apărare al așezării. Nu eram chiar convins că rezultatul va fi pozitiv dar - socotind că această cercetare trebuie oricum făcută și că ar fi indicat ca Matasă să supravegheze el săparea unei tranșee de control l-am rugat să lucreze el acolo cu câțiva dintre muncitori și să fie ajutat de studentul Achim Popescu. Neputându-ne deplasa în fiecare moment să vedem ce se întâmplă (tranșeea de control era trasată prin porumbișe, la mai bine de 100 de metri de locul unde lucram noi), ne duceam numai din când în când să observăm profilul tranșeei. În ziua următoare, după câteva ore de lucru, Achim Popescu a venit într-un suflet, strigând de departe: "L-am găsit! E șanț de apărare!" Și, într-adevăr, se putea vedea ușor cum se profilează în tranșea noastră - de la o anumită adâncime - marginile șanțului, culoarea puțin mai diferită a pământului de umplutură contrastând tot mai mult pe măsura ce șanțul se adâncea în lut. De fapt erau chiar două șanțuri de apărare, oarecum paralele, întocmai ca la Cucuteni.

Ne-am bucurat și l-am rugat pe C. Matasă să continue până ajunge la fundul șanțurilor; dar, când ne-am mai dus pe acolo, am constatat o altă situație neplăcută: dincolo de al doilea șanț, spre exterior, existase o construcție de la care rămăseseră obișnuitele resturi de chirpici ars; cele mai multe resturi fiind scoase, însă, din ordinul lui Matasă, nu se mai putea ști ce forma și ce dimensiuni a avut această construcție, considerată ulterior de mine drept un punct de observație. După terminarea săpării acestei tranșee, nu i-am mai dat lui Matasă nici o altă atribuție, ceea ce la cam supărat (de altfel a și plecat pentru un timp la Piatra), iar în anul următor l-am rugat pe Radu Vulpe să-l ia cu el, la șantierul de la Poiana. Dând urmare sugestiei mele, Vulpe l-a luat în colectivul său, ulterior povestindu-mi că a pășit și el la fel. De fapt, era firesc, ținând seama că, fără o adevărată ucenicie, începută de tânăr, numai foarte greu poate cineva deveni, dintr-un arheolog-amator pasionat, un adevărat cercetător în domeniul arheologiei.

Pe Holm, prin dega jări repetate, prin lărgiri în dreapta și în stânga diferitelor noastre tranșee, s-au putut contura cele 10 locuințe din zona săpată în 1949; cu toate distrugerile ulterioare - tranșeele militare amintite și unele gropi din perioada de tranziție conținând materialele de tip Horodiștea, săpate chiar în cuprinsul locuințelor cucuteniene - forma

dreptunghiulară a locuințelor era foarte clară. Dimensiunile lor difereau, unele fiind mai mari, altele mai mici, dar era sigur că nu fuseseră construite nu mai aproape de laturile așezării. În timp ce eu notam în carnet diferitele observații sau le dictam unuia dintre studenți, iar Hortansa dădea îndrumări uneia sau alteia dintre micile echipe în care împărțisem lucrătorii, Petrescu - Dimbovița desena de zor la ridicarea planului săpăturilor, trecând pe planșetă, una după alta locuințele degajate.

Pe măsură ce planul unei locuințe era gata, totul fiind descris și desenat pe baza caroiajului, se începea demontarea sistematică. La locuințele unde chirpiciul era mai răvășit, observațiile erau mai puțin concludente, dar la acelea la care masa de chirpici era bine păstrată și netedă, de îndată ce întorceam bucățile de chirpici, spre a vedea cum se prezintă fața ce stătuse în pământ, constatând pe ea că amprentele paralele de lemnărie groasă se continuau perpendicular pe cele două laturi lungi ale locuinței respective. Totuși, atât eu cât și Petrescu - Dimbovița nu împărtășeam părerea că acestea sunt resturi de platforme arse (despre care scriseseră arheologii ruși și sovietici), socotind ca ele sunt resturile unor pereți căzuți la pământ, deși, este adevărat ne surprindea și pe noi faptul ca uneori amprentele se continuau neîntrerupt de la o latură la alta și mai ales că această lemnărie era mult prea groasă pentru pereți. În primul nostru raport preliminar am susținut deci că aici n-ar fi existat locuințe cu platforme, ceea ce era evident greșit, cum ne-am convins în cursul săpăturilor pe scară mult mai mare în anul următor (1950).

Anul 1949 a fost de altfel excesiv de ploios; erau zile când întrerupeam lucrul de către 3-4 ori, deși nu aveam unde să ne adăpostim, căci nu construiserăm nici un bordei și nu aveam nici cort. În răpade deasupra "terasei" prăbușite din botul de deal se află însă o groapă săpată în mal, de unde se scosese lut, numită în glumă de noi "peșteră"; de multe ori, ne îngrămădeam aici ca să mă scăpăm de ploaie! Iar în satnoroalele erau atât de cumplite, încât treceau chiar deasupra bocancilor. Uneori era necesară o adevărată echilibristică pentru a nu ne afunda până la genunchi, mai ales dacă se ține seama că făceam patru drumuri pe zi, lucrându-se cinci ore dimineața și trei ore după amiază. Prânzul îl luăm la "sediū": o încăpere unde instalasem o masă mai lungă, să putem avea toți loc, în casa femeii care ne gătea și ne închiriasse și o magazie pentru depozitarea materialelor.

Pentru vizarea ștatelor de plată și achitarea impozitelor percepute de la lucrători, în anul acela a trebuit să mă duc de două sau de trei ori tocmai până la Mircești, deci reședința nu știu cărei percepții - la peste douăzeci de kilometri de Hăbășeș, deși până la Tirgu Frumos erau numai 9 kilometri și ar fi fost mult mai ușor.

Fiindcă a venit vorba de acest ultim orașel, trebuie spus că atunci făcea o impresie detestabilă: murdar, cu casele dărăpănate, trotuare aproape inexistente, magazine ca vai de ele, de parcă atunci se terminase războiul. În schimb, când l-am revăzut acum doi - trei ani nu mi-a venit să cred că e același oraș; multe clădiri noi și frumoase, magazine civilizate, străzi pavate, într-un cuvânt se cunoștea că edilii și-au dat toată silința să-ți schimbe fața.

Într-una din zile, când nu se putuse lucra din cauză că toată noaptea plouase, a venit vizita - inspecție de la București: M. J. Roller (delegat al Academiei), Nestor și Letiția Lăzărescu, pe atunci șef de secție la Institutul de Istorie (sub conducerea ei lucrând, între alții, P.P. Panaltescu și Andrei Oțetea...). Ne-au găsit la "sediū", de unde am pornit cu ei, prin noroale, să le arătăm ce am lucrat și ce am găsit. Delegatul Președintelui Academiei era foarte atent la explicațiile date de mine atât în privința planului pe baza căruia am lucrat, cât și în legătură cu ceea ce descoperisem, arătându-se foarte mulțumit. Pe vremea aceea toți eram atât de convinși că resturile de chirpici arse provin toate de la pereții locuințelor, încât - la un moment dat - Nestor, oprindu-se lângă locuința nr 5, a exclamat, arătând colțul platformei: "Iată ce frumos se păstrează aici colțul peretelui prăbușit!"

De la noi, delegatul Președintelui Academiei a plecat în vizită la alte șantiere din Moldova, iar după aceea la mai toate șantierele din țară, inclusiv cele din Munții Orăștiei. Când ne-am întors la București, primul lucru pe care l-am aflat la Institutul de Istorie a fost

că Roller le-a spus tuturor că cel mai bun șantier este cel de la Hăbășești - declarându-l "șantierul nr.1 pe țară."

De aceea, la prima întâlnire cu Daicoviciu, el m-a întrebat intrigat: "Ce-ai găsit, măi la Hăbășești, de i-ai uimit?"

"Câteva locuințe, ce altceva să fi găsit?" i-am răspuns, spre mirarea lui.

De fapt, ceea ce îl mulțumise pe reprezentantul Prezidiului nu fusese, desigur, atât rezultatele cercetărilor noastre (în anul acela nici nu erau prea deosebite), ci metoda de lucru pe baza unui plan bine stabilit și cu totul adecvat scopului propus și condițiilor din teren.

Revenind însă la activitatea din vara aceea, mai amintesc că duminicile, când era vreme bună, porneam toți cu căruța să vizităm câte o așezare preistorică din preajmă. Așa am ajuns chiar cu chiu cu vai și la Cucuteni și ne-am minunat toți de admirabila poziție a acestei așezări, deși a fost destul de greu să ne călărăm pe "Cetățuie". Oricât ar fi fost de firesc ca treburile acelor vremuri să-și aleagă locuri ușor de apărat pentru a-și stabili acolo așezările, trebuie totuși admirată priceperea lor în a-și alege aproape întotdeauna poziții foarte dominante și cu un orizont larg, deși bineînțeles că pe aceste înălțimi iarna trebuie să fi suflat vânturi cumplite...

Peste vreo zece ani, când a venit în țară în vizită prof. Schachermeier de la Viena, savant de renume mondială, și l-am condus la diferite așezări neo-eneolitice și bineînțeles și la Cucuteni, s-a călărat și el voinicește pe "Cetățuie" și, privind spre largul orizont ce se deschide până departe, a exclamat: "E cea mai impunătoare stațiune preistorică pe care am văzut-o vreodată! Am să le povestesc și studenților mei despre ea". De astfel și așezarea Gumelnița i-a făcut o impresie deosebită, atât prin întinderea ei, cât și prin poziția dominantă.

Spre sfârșitul lunii august am făcut un abces la un dinte; am obținut cu mare greutate penicilină și mi-a făcut cuvenitele injecții, doctorul dispensarului din Strunga. Din păcate, penicilina se dădea atunci cu rețetă și în cantitate foarte mică, așa încât abia la București am scăpat de necaz. Cred însă că infecția prelungită la dinte a fost cauza infecției de la rinichii lui drept, care până la urmă a trebuit scos. Dar despre aceasta mai târziu.

La încheierea săpăturilor din acel an degajasem absolut tot ce se afla pe botul dealului și totodată se precizase și existența unui dublu șanț de apărare (al doilea caz de acest fel din țara noastră într-o așezare din epoca eneolitică, după acela descoperit de Hubert Schmidt la Cucuteni în 1909 - 1910), rămânând ca în anul următor să continuăm lucrările.

La sfârșitul săpăturilor de la Hăbășești am dat fiecărui membru al colectivului partea care i se cuvenea din banii nechelulți cu cazarea, masa și transporturile (chiar studentul Tudic, care stătuse tot timpul, i-au revenit trei mii lei), ceea ce l-a făcut pe Dâmbovița să exclame: "Dar cum ați făcut, domnule Dumitrescu?"

Răspunsul era foarte simplu: am făcut toate socotelile foarte precis, iar suma rămasă din ziurnă am distribuit-o proporțional tuturor membrilor colectivului.

Întors la București, am solicitat profesorului Constantin I-ași - pe atunci și vicepreședinte în Prezidiul Marii Adunări Naționale - să mai flu trimis și la alt șantier, eu neavând încă leafă sau indemnizație fixă și fiind plătit cu ziurnă pe șantier, care era suficientă și permitea chiar unele economii.

Profesorul Constantinescu-Iași mi-a răspuns că ar prefera să lucrez la șantierul deschis de Petrescu-Dâmbovița la Stoicani (la nord de Galați), așa încât am plecat acolo la începutul lui septembrie.

Săpăturile începuseră atât pe un deal unde, într-o livadă, se afla o necropolă hallstättiană, cât și pe o mare movilă naturală, pe care fusese o așezare eneolitică. Primele două săptămâni am lucrat la necropolă, descoperind și eu câteva morminte la o adâncime destul de mare, mai toate fără inventar. Ceva mai departe lucra Eugenia Zaharia, iar în așezarea eneolitică lucra Petrescu-Dâmbovița împreună cu Adrian Florescu și cu alți

studenti.

Am fost puțin surprins de felul cum începuse Petrescu-Dâmbovița săpătura aici; trasase o mare suprafață dreptunghiulară și o adâncea treptat, pentru identificarea și degajarea diferitelor niveluri, fără să fi făcut în prealabil un sondaj stratigrafic care să-i dea posibilitatea să dezvelească pe rând fiecare nivel. E adevărat că situația era puțin complicată de prezența unui număr destul de mare de morminte mai târzii, cuschelete chirchite și cu ocru roșu, din perioada de tranziție spre epoca bronzului, dar tocmai de aceea cred că un tranșeu de sondaj ar fi fost mai necesar.

Între timp, semnalându-se alte resturi hallstattiene într-un sat vecin (Tămăoani, situat la 4-5 km), Dâmbovița ar trebui să știe dacă și acolo era un cimitir; am hotărât împreună să plec eu într-o dimineață, cu o echipă de vreo zece lucrători, și să sondez terenul. Zis și făcut. Lucrătorii cu cazmele și lopețile pe umăr, eu cu scănelul cu trei picioare și cu o servietă cu scule și cu "de ale gurii", am pornit de dimineață și, după o mică pauză pentru odihnă, am trasat un șanț de vreo 20 m lungime și 1 m lățime, începând astfel săpăturile. Abia se ajunsese la vreo douăzeci de centimetri adâncime, când am început să simt în partea dreaptă a corpului, mai ales în spate, sub coaste, junghiuri cumplite, care, treptat-treptat, au devenit de nesuportat, trebuind să mă întind pe iarbă în timp ce-mi dădeau lacrimile de durere și nu mai puteam vedea bine ce se lucrează. Mi-am dat totuși seama că la unul dintre capetele șanțului se afla o groapă; am pus să se lărgescă săpătura, dar am renunțat, curând fiind cu adevărat incapabil să mă mai țin pe picioare și să mai văd ceva.

După aproape cinci ceasuri de zvârcoliri, junghiurile m-au lăsat și am plecat cu toți încet spre Stoicani. I-am spus lui Petrescu-Dâmbovița ce mi s-a întâmplat și, cum mi-era teamă să nu mi se întimple același lucru și a doua zi, i-am sugerat să-l trimită pe Florescu să vadă ce este cu groapa aceea.

Întrucât nu suferisem niciodată de rinichi și auzisem că uneori, când ai o criză de ficat, simți dureri reflexe în spate, am crezut că a fost o criză de ficat; așa i-am spus la București și prietenului meu, doctorul Georgescu, care m-a sfătuit să fac unele analize; colesterolul ieșind puțin crescut, convingerea că fusese o criză de ficat mi s-a părut că se confirmă, mai ales că - precum am spus - suferisem cu câțiva ani mai înainte de un subiector.

Adrian Florescu s-a dus deci, a doua zi, cu echipa la Tămăoani. Seara s-a întors cântând voios; descoperise în groapă, între altele, un vas destul de mare, pe care-l purta în brațe ca pe un trofeu. Iar Petrescu-Dâmbovița (cum mi-a mărturisit peste un an) nu crezuse că avusesem într-adevăr, în ajun, o criză care mă împiedicase să continui lucrul, fiind convins că îmi fusese greu să mă descurc în... groapa respectivă! Ciudată părere, după ce lucrase mai bine de o lună împreună cu mine la Hăbășești; balivernele pe care le auzise probabil de la idolul său îl făceau să nu vadă lucrurile cu proprii săi ochi. Tot el mi-a povestit că, atunci când a aflat că va merge cu mine la Hăbășești, nu era deloc încântat și Nestor l-ar fi liniștit, spunându-i: "Mergi acolo cu un om serios, așa că nu trebuie să-ți faci griji"

Ce griji își va fi făcut, nu prea am înțeles. Poate că mă știa cam sever și se temea că nu se va înțelege cu mine. Dar însuși faptul că mi-a povestit discuția cu Nestor chiar după prima campanie de la Hăbășești dovedește că temerile fuseseră neîndreptățite. E adevărat că m-am condus întotdeauna după principiul "Slujba e slujbă, drujsba e drujsbă", dar Dâmbovița nu avea de ce să fie deranjat de acest fel al meu de a privi lucrurile, fiind un om foarte muncitor și tot pe atât de pasionat.

După trei săptămâni de activitate la șantierul Stoicani, m-am întors la București, pregătind raportul preliminar asupra săpăturilor de la Hăbășești, în așteptarea consfățuirii pe șară, la care urma să se discute activitatea tuturor șantiereilor. Am fost foarte surprins aflând că Berciu, căruia îi propusesem să săpăm la Balta Verde, săpase acolo fără mine, însoțit fiind de Eugen Comșa. Bineînțeles, în cursul dezbaterilor am ridicat această problemă. Condurachi a luat și el cuvântul, criticând atitudinea lui Berciu, dar profesorul Constantinescu-l a intervenit, calmând spiritele.

Deoarece el îl simpatiza pe Berciu, intervenția mea l-a supărat și, la prima ocazie, când s-a discutat angajarea mea la institut în calitate de colaborator permanent, s-a opus; dar până la urmă punctul de vedere al celorlalți membri ai consiliului a prevalat și astfel, după mai bine de patru ani de când fusesem scos de la direcția muzeului, am fost din nou încadrat în rândul catedrelor arheologice bugetare.

În iarna 1949-1950 am lucrat și eu la Repertoriul arheologic, făcând sute și sute de fișe, și ocupându-mă totodată cu întregirea materialelor ceramice descoperite la Hăbășești. Eram astfel foarte des în laboratorul ceramic - unde lucra Georgeta Pallade cu o ajutoare, dacă nu mă înșel -, nefiindu-le întotdeauna ușor să reconstituie unele vase fără indicațiile arheologului. Acest laborator era instalat atunci în camera ocupată ulterior, timp de câțiva ani, de contabilitate, apoi de redacție, și atribuită de acum câteva luni laboratorului de paleontologie, unde lucrează tânărul coleg Marin Circiumaru pe care - chiar când scriu aceste rânduri - am reușit să-l transfer (impotriva opoziției lui Nestor), cu laborator cu tot, de la Craiova.

Iritat de faptul că șantierul de la Hăbășești, condus de mine, fusese declarat, cum am spus, șantierul nr. 1 pe țară, Nistor mi-a interzis pur și simplu să mai intru în laboratorul ceramic, pe motiv că aș stânjeni activitatea celor ce lucrau acolo. Așa înțelegea el să-și exercite autoritatea de director al muzeului, deși ani de zile, când condusesem eu această instituție, nu avusesse din partea mea nici o dificultate, ci dimpotrivă îi alocasem fonduri de săpături mai mari decât altora.

Tot în toamna lui 1949 (sau cel mai târziu la începutul lui 1950) a avut loc o mare acțiune de purificare a cadrelor. Berciu, Nestor și alții (care în 1945 se inscrieseră la socialiști și, după fuziune, deveniseră membri) au fost excluși cu acest prilej din partid. Mai târziu, Berciu a reintrat în partid, dar Nestor n-a mai încercat.

Hortansa a fost și ea exclusă din partid, dar abia în primăvara lui 1950 și nu pentru motive infamante, în legătură cu vreo activitate mai veche a ei, ca ceilalți, ci ca "greșit încadrată", fiind soția mea.

Spre sfârșitul lui aprilie sau în primele zile ale lui mai 1950 a fost convocată la muzeu ședința pentru stabilirea colectivelor de lucru ale șantierelor fixate pentru vara lui 1950.

Reușisem să conving conducerea săpăturilor că ar fi bine ca, în afară de continuarea săpăturilor de la Hăbășești și terminarea lor, să reiau lucrurile de la Rast, pentru a se salva, în felul acesta, ce se mai putea din așezarea de acolo, și totodată să săpăm câțiva tumuli din marea necropolă care am amintit. Când s-au fixat responsabilii, am propus ca pentru Rast să fim doi - Plopșor și cu mine - căci lucrasem acolo împreună și în 1943. Profesorul Constantinescu-Iași a replicat că, din punct de vedere administrativ și al întocmirii actelor, el trebuie să aibă un singur responsabil. Cum Plopșor nu spunea nimic, am luat cuvântul și am arătat că - eu fiind responsabil al șantierului Hăbășești - pentru șantierul Rast să fie numit Plopșor responsabil, iar eu adjunct, ceea ce s-a aprobat.

În aceeași ședință de constituire a colectivelor, am cerut ca - în afara de Petrescu-Dimbovița, Hortansa și 2-3 studenți, pentru șantierul Hăbășești pentru Rast să ni se mai dea încă un arheolog cu experiență, spre a putea lucra concomitent cu mai multe echipe și în mai multe sectoare. L-am propus pe Vlad Zirra, fost elev și asistent al lui Radu Vulpe la Iași. El a protestat însă, spunând că n-are ce să caute în Oltenia. N-am încercat să afl cauza acestui refuz, raporturile noastre rămânând încă foarte bune până astăzi.

Situația a rezolvat-o Daicoviciu, care a spus că ne va trimite un tânăr asistent al lui, pe Nicolae Gostar.

Înainte de începutul acestei ședințe, simțeam unele junghiuri de felul aceloră din toamna trecută, dar nu le-am dat importanță; ba chiar am făcut dimineața și o plimbare la șosea cu prietenul Virgil Rusu. În timpul ședinței, când se discutau problemele colectivelor, durerile au devenit înfloritoare și a trebuit să mă întind cădva timp pe o masă, în biblioteca

muzeului. Abia atunci și-a schimbat Dâmbovița părerea în legătură cu întâmplarea de la Târnăveni, văzând cum mă zvârcoleam. Cu chiu cu vai am fost dus până la un taxi și am ajuns acasă. Iar când a venit doctorul Georgescu, a exclamat imediat: "Ce tot vorbești tu de ficat! Astea sunt dureri specifice pentru o criză de rinichi". Și abia după vreo jumătate de ceas de la injecția cu morfină, durerile s-au potolit treptat.

Trebuind să plec la Rast la 9 mai, n-a mai fost timp nici de analize, nici de radiografie, mulțumindu-mă să iau cu mine pilule de papaverină, recomandate de doctorul Broșteanu. Și așa am ajuns la Rast la 12 sau 13 mai - Ploșor, eu, Gostar, domnișoara Rodica Vincenz, studentul (pe atunci) Ștefan Ștefănescu (actualul director al Institutului de Istorie al Academiei și președinte al Secției de Istorie și Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice) și Simion Barta.

Aspectul împrejurimilor și al așezării se schimbaseră destul de mult din 1943; până aproape de dig și deci, în parte chiar pe locul ce ne interesa, fusese plantată o pădure tânără, care acoperise și terenul primului nostru sondaj din 1943. Am avut totuși destul loc pentru trasarea unei tranșee, lungă de 20 metri și lată de 5 metri, ulterior lărgită spre nord, în funcție de degajările necesare. S-a confirmat într-un total stratigrafia precizată de noi în 1943 - două niveluri principale și, între ele, unul intermediar, mai puțin consistent - și totodată s-au obținut multe alte date importante, descoperindu-se și diferite resturi sporadice aparținând culturilor Coțofeni și Gârle Mare-Cirna, apoi un bordei și chiar trei morminte de incinerare Latène, un bordei din secolele X-XI, dar și bordeie și alte resturi din secolul trecut. În timp ce eu mă luptam de zor cu selecționarea și notarea în carnet a materialelor arheologice, iar apoi cu împachetarea lor, Ploșor acorda toată atenția convenită selecționării extrem de numeroaselor oase de animale, pricepându-se să identifice în special craniile și maxilarele. De altfel, primele date de care dispunem în acest domeniu sunt acelea precizate de el atunci - la data aceea nu începuse încă colaborarea dintre arheologi și profesoara Olga Necrasov de la Iași. Toate secțiunile și planurile săpăturilor de la Rast au fost desenate - atât în 1943, cât și în 1950 de Rodica Vincenz și numai ulterior înainte de a da lucrarea la tipar, ele au fost transcrise și sistematizate - de talentata desenatoare a institutului nostru, Elena Becheș.

Acum (1981), recitind aceste pagini, pot adăuga că studiul despre săpăturile de la Rast și rezultatele lor a fost publicat într-un volum în limba engleză - foarte bogat ilustrat cu sprijinul editurii științifice și enciclopedice din București - în British Archaeological Reports, International Series, nr. 72, Oxford, 1980. În acest volum se află și datele dictate de Ploșor, Rodică Vincenz despre resturile de animale decoperite la Rast. La Rast, aflându-ne la 200-300 metri de malul Dunării, deci de frontieră, în fiecare zi treceau pe acolo patrulele de grăniceri, ceea ce nu ne neliniștea deloc, noi având delegațiile și autorizațiile respective pentru a întreprinde săpături în zona aceea.

Masa de prânz o luam - rece - pe șantier; nu puteai face patru drumuri pe zi, prin pădure și printre bălți, drumul durând aproape un ceas. Cu excepția lui Gostar și a Rodicăi Vincenz, care locuiau în alte case - gazda noastră, a celorlalți, era învățătorul - director al școlii, al cărui nume l-am uitat. Când am sosit în sat, el - văzând că nu găsim repede gazdă care să ne prepare și mâncare - s-a oferit să ne ia la el pentru câteva zile, dar am rămas acolo toate cele șase săptămâni cât au durat săpăturile de la Rast. Toți am fost foarte mulțumiți - și el și noi. Ca la orice săpătură mai serioasă, am fi avut nevoie de roabe - dar pe atunci acestea lipseau cu totul din zestrea muzeului și nici în sat nu aveam de unde să le procurăm. Am angajat deci... două care cu boi; după ce se încălca pământul deșus la marginea șanțurilor noastre - carele îl transportau pe malul Gârlei Țîfarului. Firește, până se încălca o căruță trecea ceva timp, dar și cantitatea de pământ echivala cu multe zeci de roabe, așa că lucrul mergea destul de bine. În timpul pauzelor mai făceam câte o baie în gărlă sau în Dunăre - apa fiind atunci destul de caldă. Într-una din zile, trecând pe acolo patrula de grăniceri, tocmai când făcea baie Ploșor - i se vedeau din apă numai capul și... barba - grănicerii au strigat într-un glas: "Uite mă, popa face baie!"

Cea mai neplăcută parte a activității noastre o constituiau plățile lucrătorilor; la

neclare două săptămâni trebuia să întocmim un geamantan întreg de acte, apoi să le vizăm la Băilești iar după aceea să le expediem la București. Nenumăratele rapoarte de activitate le redactam în câte două exemplare pentru fiecare membru al colectivului și tot felul de alte acte, uneori lucrând cu Gostar și cu Ștefan Ștefănescu câteva ceasuri ca să le terminăm. Pe de altă parte, pentru viitorul transport la București al pachetelor cu materiale, era nevoie de lădițe, pe care le cumpăram fie de la magazinul din sat, fie din Băilești; unele dintre chitanțele provizorii trebuiau rupte și înlocuite cu altele, și așa mai departe. Când toate erau gata și terminam plata oamenilor, eu porneam aproape cu "noaptea în cap", cu un docar, la Băilești să "vârs" impozitele de pe ștate și să vizez actele - fiind întotdeauna o adevărată poveste până se calcula impozitul și se găsea ștampila necesară, și apoi până se aplica viza, de multe ori neputând pleca înapoi la Rast decât după amiază.

După cinci săptămâni de săpături în așezarea neolitică, am strămutat activitatea colectivului nostru pe izlazul comunei, să săpăm doi tumuli, unul foarte mare și altul destul de mic. Ne-am chibzuit și ne-am tot învățat o după amiază întregă în jurul tumulilor ce ni se părea mai indicați, dimineața următoare trasând diametral, pe tumulul cel mare un șanț lat de 2 metri și lung de peste 40 de metri; în ultimul moment i-am spus lui Ploșor că mi se pare că n-am precizat bine... diametrul și a mutat jaloarele cu vreun metru mai într-o parte; a fost o inspirație fericită, deoarece în felul acesta, când am ajuns la baza movei, șanțul a cuprins chiar în mijlocul lui mormântul principal aflat exact perpendicular pe tranșea noastră. S-au putut face observații perfecte, resturile putrede ale bărnelor ce acopereau groapa mormântului păstrându-se în aparență, foarte bine în situ; numai după ce le-am desenat și am încercat să le ridicăm, ele s-au transformat în pulbere de putregai de lemn. Scheletul cu ocră se păstra și el foarte bine și, ca și celelalte vreo cinci înmormântări secundare, au fost desenate cu precizie de Rodica Vincenz ea schițând, de altfel, și profilurile secțiunii. Bineînțeles că am degajat și o mare casetă în dorința de a mai descoperi și alte morminte secundare, dar nu aveam posibilitatea să săpăm toată movila prin șanțuri în raze, ea fiind cu adevărat uriașă; dar chiar așa am deplasat cu siguranță multe tone de pământ.

Săparea tumulului cel mare prin două tranșee - cu diametre "în cruce" - lăsată pentru a desena profilul era imposibilă, deoarece nici într-o lună nu s-ar fi putut termina, iar noi nu aveam nici banii, nici timpul necesar pentru a zăbovi atâta. Deși este foarte probabil că în porțiunea nesăpată a movei vor mai fi fost și alte morminte secundare, important era faptul că am descoperit mormântul principeps pentru care fusese ridicată movila.

În ultimele două zile de lucru am săpat - trasând două diametre tranșee în cruce - și o movilă mai mică, descoperind două schelete chircite, cu ocră. În ziua când tocmai curățam de zor mormântul principal din movila mare, a venit în vizita-inspecție Conștantin Balmuş. Ne-a felicitat pentru săpătura noastră - l-am dus de altfel și la șantierul de la așezarea neolitică -, iar la întoarcerea la București a făcut - cum am aflat ulterior - un raport foarte elogios, vorbind de "arta" și de "priceperea" cu care Vladimir Dumitrescu a făcut aceste săpături. Este adevărat însă că făceam totul după ce chibzuim lucrurile cu Ploșor.

Pentru întoarcerea la București ni s-a pus la dispoziție un mare autocamion al Academiei, condus de șoferul Popovici, care a lucrat până acum câțiva ani tot la Academie. Pe Ploșor l-am lăsat la Craiova, ceilalți s-au dus cu trenul la București, iar cu Gostar ne-am dat întâlnire peste două săptămâni la Hăbășești.

În discuțiile purtate cu prilejul stabilirii colectivelor, mă angajam să dezvălesc tot restul așezării de pe Holmul de la Hăbășești dacă mi se dau fonduri suficiente și un colectiv numeros.

S-a aprobat un milion de lei, rămânând înțeles că, dacă va fi nevoie, suma se va putea suplimenta cu încă un sfert de milion. În ceea ce privește colectivul, în afară de Petrescu - Dimbovița, adjunctul șantierului, de Hortansa, Gostar, Adrian Florescu și Simion, mi-au fost repartizați și studenții Achim Popescu și Ion T. Dragomir (fost până acum câțiva ani

directorul Muzeului din Galați, el lucrând apoi cu mine și cu soția mea pe șantierul de la Traian până în 1958). În schimb, Achim Popescu, pe la sfârșitul lui august, trebuind să se ducă la Vilcea, să se însoare, a recurs - fără nici un motiv - la o "stratagemă" ciudată: s-a înțeles cu cineva de acasă să-i trimită o telegramă să-l anunțe că tatăl său e grav bolnav și mi-a cerut cu lacrimi în ochi să-i dau drumul acasă. Bineînțeles că l-aș fi lăsat să plece și pentru nuntă, nefiind nevoie de aceasta minciună. În locul lui am cerut și mi s-au trimis de la București alți doi studenți Purice și Căpățână; primul era un băiat de ispravă, dornic să învețe ceva, dar celălalt era cu totul neinteresat de ceea ce făceam noi, tâindu-și mereu biciuși din tufele de la marginea Holmului și căutând tot feluri de oale pentru scrumiere; n-a învățat nimic cât a stat pe șantier.

Ritmul lucrărilor pe șantierele conduse de mine a fost întotdeauna susținut, spre a nu se pierde timpul zadarnic, fără să neglijez nici un detaliu tehnic sau de altă natură; cred că niciodată n-am lucrat în același ritm intens ca la Hăbășești, în 1950; doream cu tot dinadinsul să dezvelesc întreaga așezare, conform angajamentului. E adevărat că am avut noroc atât cu colectivul foarte harnic și având aceeași dorință de a face lucrurile cum trebuie, căci și din pricină că așezarea nu avea decât un singur nivel de cultură; totuși, unele dintre cele peste 80 de gropi de "resturi menajere" descoperite - dintre care una avea 6 metri adâncime (fiind cea mai mare întâlnită de mine în vreo așezare neo-eneolitică) ne-au dat destulă bătaie de cap.

Și atunci, și după aceea pe toate șantierele pe care le-am condus, eu veneam pe teren de la început, odată cu restul colectivului și plecam întotdeauna împreună cu ceilalți, fără să-mi acord vreun "regim special", chiar dacă - cu timpul - acest fel de a proceda a devenit cam obositor. Tot eu făceam apelul lucrătorilor în fiecare zi, atât la începerea activității, cât și la terminarea lucrului, și deci nimeni nu se putea plânge că este silit să facă eforturi mai mari decât mine.

Întregul șantier reprezentând cam două treimi din așezare (restul fusese săpat în 1949), a fost împărțit de mine în trei mari sectoare: unul condus de Petrescu - Dâmbovița, altul de Hortansa și ultimul de Gostar, fiecare având câte un ajutor eu colindam permanent tot terenul, pentru a observa tot ce se face și ce se descoperă. Având uneori peste 50 de lucrători am putut trasa șanturi lungi de aproape 100 de metri, secționând așezarea cu câteva șanțuri paralele, longitudinale, tăiate de alt șanț, perpendicular pe ele, chiar prin mijlocul așezării. Pe lângă acestea, am trasat și câteva secțiuni în zona șanțurilor de apărare pentru a ne preciza traseul, dincolo de ele descoperindu-se numai resturi răzlețe din epoca latentă. Atât la Rast cât mai ales la Hăbășești, tânărul (pe atunci) Nicolae Gostar s-a dovedit un element deosebit de valoros, care făcea cinste Magistrului său Constantin Daicoviciu. Îl cunoscusem pe Gostar în 1944, în timp ce Muzeul nostru era evacuat la Deva - (el era student) atunci Hortansa a întreprins săpăturile de la Tăualaș chiar în curtea părinților săi! La Hăbășești a lucrat foarte atent și sărguincios în sectorul pe care îl încredinșasem, fiind în același timp dornic de fiecare dată să discute problemele ce se iveau, căci el nu mai participase la săpături în așezări neolitice. Într-o zi, prevenindu-l să nu se mire de faptul că vin mereu să văd ce se mai descoperă în sectorul lui, mi-a spus fără ezitare: "Cum să mă supăr, domnule profesor? În lunile acestea cât am lucrat cu dumneavoastră am învățat mai mult decât în toți cei 7 ani decând fac arheologie." Sper și acum că nu a fost un compliment, cuvintele lui explicându-se și prin faptul că, până atunci, el nu mai luase parte la săpături întreprinse în așezări preistorice. În orice caz, moartea lui prematură, acum câțiva ani, a lăsat un gol ce nu va fi ușor umplut în domeniul istoriei antice, la Universitatea din Iași.

Am avut noroc și cu vremea, mult mai puțin ploioasă decât în anul precedent, așa încât activitatea noastră - începută în iulie și terminată la 3 sau 4 octombrie - s-a desfășurat în bune condiții.

În luna august a venit și Pamfil Polonic să facă măsurătorile, trecând în plan întregul

Holm și săpăturile noastre, iar la plecarea lui l-am însoțit la Poiana, la șantierul condus de Radu Vulpe, unde el trebuia să facă aceeași operație, iar eu doream să văd săpăturile lui Vulpe și să-i întorc vizita făcută cu câteva săptămâni mai înainte la șantierul nostru.

Am coborât din tren la Tufești, dar a urmat o adevărată odisee până am reușit să găsim drumul până la locul de unde o barcă sui-generis trecea călătorii pe malul celălalt al Siretului; este însă posibil că am rătăcit și din vina noastră necerând de la început suficiente informații din sat.

Săpătura lui Vulpe era foarte amplă - câteva suprafețe mari și adânci; din loc în loc erau lăsate in situ vetrele și alte complexe din straturile getice, spre a se putea a june până la nivelul de bază al stratului de cultură, nivel datând din epoca bronzului.

Aceasta a fost metoda de lucru a lui Radu Vulpe cam pe toate șantierele (și la Izvoare, de exemplu): săpa prin case și suprafețe mari, nu prin tranșee inițiale de cercetare, deși eu cred că această metodă poate duce la unele incertitudini stratigrafice. Cu acest prilej am avut o discuție destul de aprinsă cu ajutorul lui, Anton Nișu, în legătură cu stratigrafia și cu diferitele nuanțe de pământ ale nivelurilor și ale gropilor, eu având impresia (și nu am renunțat la ea) că delimitările nu erau întotdeauna perfect justificate.

În cursul lunii septembrie a venit la Hăbășești, Constantin Balmuș; și de data aceasta, mulțumit de cele văzute, la rugămintea mea a spus că va interveni la conducerea Institutului de Istorie să ne trimită și restul de bani, căci milionul era pe sfârșite. A asistat atunci și la o scenă destul de neobișnuită. Într-adevăr la plecarea noastră din București, directorul Contabilității, Petre sau Petru, un om foarte încrezut ne dăduse dezlegare să cumpărăm veselă, crațițe și tacâmuri pentru "popotă" - colectivul nostru se compunea din mai bine de zece membrii și desigur nu ne puteam aduce de acasă toate acestea. Dar, Balmuș aduse de la București o comunicare scrisă a Contabilității, prin care mi se aducea la cunoștință că nu se aprobă aceste cheltuieli și mi se înapoia facturile respective. Necăjit peste măsură, le-am rupt pe toate - în valoare de peste 6000 lei, adică mai mult de o treime din salariul meu lunar - și le-am aruncat la coș, ceea ce l-a făcut pe profesorul Balmuș să tresară, speriat aproape, și să mă întreb de ce nu le-am păstrat. Ca și cum imi puteau folosi la ceva, devreme ce nu erau "onorate" de Contabilitate.

E adevărat că, la întoarcerea în București, directorul Contabilității s-a arătat surprins că am rupt actele, spunând că până al urmă ar fi găsit el vreo modalitate să le plătească. Căile contabililor sunt însă întotdeauna de neînțeles pentru muritorii de rând, încât am dat din umeri și am renunțat să mai discut. Spre sfârșitul aceleiași luni, când majoritatea resturilor locuințelor eneolitice erau demontate iar gropile vechi și șanțurile noastre astupate, a sosit a doua vizită-inspecție, de data aceasta în frunte chiar cu președintele Academiei, profesorul Traian Săvulescu și cu Mihail Roller, însoțiți de Nestor.

E aproape inutil să mai adaug că, explicându-le totul pe planul desenat de Dâmbovița, cu toate tranșeele noastre, toate locuințele, gropile, anele și șanțurile de apărare eneolitice, au rămas foarte mulțumiți și, la întoarcerea în București, reprezentantul Prezidiului Academiei - care vizitase și celelalte șantiere - a spus din nou că șantierul Hăbășești a fost de data aceasta primul pe țară. Și cred că într-adevăr nu se lucrase așa intens și nu se obținuse realizări de aceleași proporții nicăieri. Nu e chiar un lucru obișnuit să sapi în două campanii - în total aproape 5 luni de lucru - un întreg sat neolitic, de altfel aceasta fiind și prima așezare preistorică din țara noastră dezvelită în întregime.

În ultimele zile de lucru din tot colectivul rămăsesem numai eu și Simion, ceilalți plecaseră fiecare la altă sarcină; cu un număr redus de lucrători am încheiat în ziua de 3 octombrie activitatea, ciocnind chiar pe șantier, contrar tuturor obiceiurilor mele, câte un pahărel de coniac cu întreaga echipă de lucrători, câtă mai rămăsese.

Ulterior, după publicarea planului satului neolitic în monografia noastră despre Hăbășești, el a fost reprodus în multe lucrări străine despre preistoria Europei, nu numai pentru că era a fost dintre puținele așezări eneolitice săpate în întregime ci și pentru că se putea

vedea perfect distribuirea locuințelor în două cercuri alăturate, fiecare dintre ele având în mijloc o locuință mai mare și sugerând astfel importante concluzii în legătură cu organizarea socială a triburilor respective.

Având deci răgazul necesar, am pregătit comunicarea - ulterior publicată sub titlul Semnificația și originea unui tip de figurină feminină descoperită la Rast -, preocupându-mă și de problema șantierului la care urma să lucrez în vara lui 1951. Când am propus să reiau săpăturile la Traian, Nestor (care mai era încă director al muzeului, dar puțin după aceea a fost schimbat, fiind numit director Gheorghe Ștefan, iar Hortansa director adjunct) s-a opus (se putea altfel?!). Ținând seama că așezarea de la Hăbășești data din faza Cucuteni A, eu doream să pot săpa cât mai intens și o așezare din faza A - B (respectiv în așezarea de la Traian) și apoi una din faza ultimă, B, spre a putea începe, ulterior, redactarea unei monografii despre cultura Cucuteni. Pentru a obține trecerea șantierului Traian în planul de săpături pe 1951, am cerut o audiență la Prezidiul Academiei, arătând ce doresc și de ce cred că e bine să reiau săpăturile de la Traian; rezultatul a fost favorabil, săpăturile propuse fiind trecute în plan, în ciuda obiecțiilor lui Nestor.

În cursul reuniunii - în sala de conferințe a Institutului de Istorie - a tuturor arheologilor, având ca scop fixarea colectivelor. M. Roller a hotărât ca responsabil al șantierului Traian să fie Hortansa, iar eu adjunct. Tot atunci, constatând că Nestor nu-l mai vrea pe Corneliu Mateescu (fost asistent al lui Andrieșescu la Universitate) eu l-am întrebat dacă vrea să meargă cu noi și, la răspunsul lui afirmativ, l-am propus el fiind astfel repartizat la șantierul nostru. În ultimii ani (cred că începând din 1948, de la Zimnicea, el lucrase exclusiv sub conducerea lui Nestor, dar din vara lui 1950 a avut cu el un conflict la șantierul condus de acesta în nordul Moldovei; rezultatul a fost că i s-a interzis lui Mateescu să mai vină pe șantier, în ultimele trei săptămâni cât s-a mai lucrat acolo, lăsându-i-se nu mai puțin măgulitoarea funcție de popotar.

Venind autocamionul de la București, am plecat cu el spre Piatra Neamț, unde doream să mai iau unele note asupra materialelor culturii Cucuteni din muzeul de acolo. A doua sau a treia zi - tocmai când mă aflam în muzeu (fusesem invitat să iau masa de prânz acasă la preotul Matasă) am simțit că mă străpung iar unele junghiuri în rinichiul drept; m-am scuzat și m-am dus "acasă" la familia doctorului Georgescu (unde eram găzduit) pentru a lua papaverină și a mă întinde. Poate că directorul muzeului am crezut că e un pretext, ca să nu mă duc la el; e adevărat că ne despărțisem destul de "rece" după primul an de săpături de la Hăbășești, dar adevărul era că simțeam criza venind și trebuia să fiu prudent.

Am scăpat totuși cu bine și am pornit cu trenul la Cluj și apoi la Sfântu Gheorghe, pentru studierea materialelor de la Ariușd allate în muzeele din aceste orașe. Am călătorit atunci prima dată pe linia Vatra Dornei - Ilva Mică - Ilva Mare, admirând această minunăție cale cu adevărat turistică, dar prea puțin cunoscută.

La Cluj, DicoVICIU se pregătea să plece, împreună cu un grup de profesori și de studenți, la Grădiștea Muncelului și m-a invitat și pe mine. La Orăștie s-au unit cu noi și câțiva profesori veniți de la București - printre care și Andrei Oșetea -, grupul nostru fiind astfel destul de mare. Printre cei veniți de la Cluj era și Lucian Blaga, față de care DaicovicIU a avut întotdeauna o atitudine exemplară, ca de altfel - trebuie amintit - și față de foștii lui profesori, acum colegi, Andrei Naum și Ștefan Bezdachi.

Sus la Grădiștea, în timp ce DaicovicIU explica și discuta problemele puse de săpăturile și de descoperirile lui, ajungând la unele dintre sanctuarele tipice - șiruri de tambururi de coloane - el a precizat că era vorba de sanctuare, deoarece, după descoperirea marelui sanctuar cu baze de coloane de andezit, se oprise și el la adevărata explicație a acestor monumente. Fără nici o intenție de polemică, ci numai fiind bucuros de faptul că avusesem eu dreptate cu ani înainte, când nu acceptasem interpretarea arheologului german Bersu că ar fi vorba de bazele unor hambare pentru cereale, interpretare la care aderaseră și

Daicoviciu și Nestor, l-am întrebat: "Așadar nu mai crezi că e vorba de hambare pentru cereale?"

Nici n-am apucat bine să termin întrebarea și el a izbucnit, strigând și tunând furios împotriva mea și aproape insultându-mă. Dacă n-ar fi trebuit să mă întorc la Cluj să studiez materialele pentru care venisem în Transilvania, aș fi plecat imediat.

Seara, la poalele Grădiștei, fiind găzduit într-una dintre clădirile întreprinderii de exploatare a lemnului de la poalele Grădiștei, profesorul Oțetea a încercat să mă consoleze, spunându-mi: "Nu trebuie să te necăjești, domnule Dumitrescu. Nu știi că așa e Daicoviciu?"

Era de fapt a doua ieșire vehementă a lui - prima fusese în 1943, în scris, în legătură cu legea muzeului. Dar, vorba profesorului Oțetea, dacă te-ai fi supărat ori de câte ori tuna Daicoviciu, atunci ar fi trebuit să renunți la orice relație cu el.

La Cluj și la Sfântu Gheorghe am desenat, în culori, majoritatea materialelor ceramice descoperite la Ariușd; atunci mi-am dat seama că vasul în care Laszlo descoperise depozitul de obiecte metalice de podoabă din această așezare aparține fazei Cucuteni A-B și nu fazei A.

Întors la București, mă așteptau două mari griji: să încep pregătirea prelucrării hoțatelor materiale din cele două campanii de săpături de la Hăbășești și, după aceea - așa cum mi se ceruse -, să trec la redactarea unei monografii. Pe de altă parte, se impunea să mă îngrijesc și de sănătate și am început să-mi fac analize și examene radiologice la spitalul Colțea, la clinica profesorului Hortolomei, căruia i-am fost recomandat în scris de profesorul Constantinescu-Iași. Dar aceste examene erau destul de dilicile, deoarece la data aceea lipsea nu știu ce substanță de fabricație germană pentru radiografia rinichiului. După ce am reușit să obțin fiolele respective și mi s-a făcut radiografia, profesorul Hortolomei s-a uitat atent la ea și mi-a spus: "Să încercăm să salvăm rinichiul, drăguță". Întrebându-l când socotește că trebuie să mă internez pentru operație, mi-a răspuns că eu sunt cel care trebuie să hotărâsc acest lucru. Și atunci, fiind programat cu o comunicare la institut pe data de 19 februarie 1951 (dacă nu mă înșel), am stabilit că mă voi interna la 20 februarie.

Pentru ca totuși să contracarez activitatea mea, Nestor a mai propus încă două șantiere pentru studiul culturii Cucuteni: unul la Trușești, sub conducerea lui Petrescu-Dâmbovița, și altul la Corlăteni, sub conducerea sa.

Dâmbovița a lucrat zece ani la Trușești, pentru dezvelirea așezării - dar nu trebuie uitat că n-a avut nici fonduri din plin cum am avut eu la Hăbășești, nici un colectiv așa de numeros. Nu e totuși mai puțin adevărat că, așa cum voi arăta mai jos, eu am redactat și predat monografia Hăbășești în mai puțin de doi ani, dar el n-a terminat-o încă la data când scriu aceste pagini.

Cât despre Corlăteni, în afară de un raport preliminar, nu s-a publicat nimic, iar săpăturile n-au fost încheiate, deși stațiunea e deosebit de importantă și lucrările vor trebui cândva reluate acolo.

Încheind această paranteză și revenind la spitalul Colțea, după ce am fost supus la alte probe groaznice (cistoscopie, etc), al căror rezultat l-a mulțumit pe doctorul Constantinescu, ajutorul profesorului Hortolomei (probe care mie mi-au provocat o criză ce a ținut trei zile și două nopți, cu temperatură de 40 gr.C), spre sfârșitul lunii martie am fost dus pe masa de operație. Când eu credeam că operația se apropie de sfârșit, profesorul Hortolomei a început un dialog cu mine, întrebându-mă de vârstă și de meserie, pentru ca la urmă să-mi spună: "Rinichiul ista al matală numai belele o să-ți dee!" Bineînțeles, nu aveam calitatea să-l contrazic, dar l-am întrebat: "Bine, dar ca arheolog trebuie să cutreier pe coclauri. Mi-ajunge un singur rinichi?" "N-avea mata nici o grijă. Am un pacient pe care l-am operat acum 30 de ani, un olăter, și acum călărește mereu cu un singur rinichi".

"Nu-mi mai trebuie mie 30 de ani, i-am spus. Ce să cu fac atâția?" "Nu vorbi prostii!"

- a exclamat profesorul Hortolomei. Și câtă dreptate a avut! Căci iată, au trecut 21 de ani de atunci și mi se pare că n-ar fi chiar plăcut să mai trăiesc numai câțiva ani...

Acum, în 1981, când recitesc aceste însemnări, s-au împlinit chiar 30 de ani de la operație și, firește, mi se pare că ar fi bine să mai trăiesc cât mai mult.

Iar astăzi, spre sfârșitul lui 1989, când revăd manuscrisul pentru tipar, au trecut aproape 40 de ani!

Revenind la operație, i-am spus profesorului Hortolomei că sunt de acord să facă cum crede, căci de aceea am venit la el și în felul acesta, operația s-a continuat și s-a terminat.

Voi mai spune totuși câteva cuvinte și despre alte probleme care n-au vreo legătură cu arheologia. Cine se operează astăzi, în deceniul al optulea, la oricare dintre spitalele mari din București, nu-și poate inchipui în ce condiții se lucra în 1951, chiar la Spitalul Colțea. "Sala de operație" era o încăpere de trecere, prin care chiar în timp ce chirurgul umblă în măruntaiele pacientului - treceau în dreapta și în stânga alți medici. Când am fost adus pe patul-targă din rezerva în care eram internat, în sala de operație - unde se mai afla încă o bolnavă la care un chirurg cosea de zor tăietura...

După ce mi-a venit mie rândul și avusesem deja cu profesorul Hortolomei dialogul amintit mai sus, am simțit că mă sufoc și i-am spus aceasta profesorului. Nu aveam însă la îndemână o "mască de oxigen" și spre norocul meu tocmai a trecut prin sală doctorul Setlacek (la vremea aceea tânăr asistent, astăzi profesor și chirurg de renume), căruia profesorul Hortolomei i-a spus: "Setlacek, adu repede masca de oxigen", ceea ce a făcut și, după câteva minute, am început să inspir cu nesaț oxigenul care-mi lipsea!

Într-o dimineață, în timp ce eram în spital, am citit în "Scânteia" că s-au distribuit Premiile de Stat pe anul 1950. Printre acestea, unele fuseseră atribuite conducerii câtorva dintre șantierele arheologice: Munții Orăștiei, Hăbășești și alte două; unul se pare că era Garvân-Dinogetia, dar pe al patrulea nu mi-l mai amintesc. Abia terminasem de citit informația, când a venit în vizită, să-mi aducă vestea cea bună, profesorul Emil Condurachi, dar a rămas puțin dezamăgit că o aflasem mai înainte. Gestul m-a mișcat, mai ales că nici unul dintre ceilalți prieteni și colegi nu se gândise să-l facă.

Obținerea banilor a fost însă o adevărată Odisee... contabilă; șantierul fiind în Moldova, cei 50.000 lei ai premiului i-au fost predați profesorului Jean Livescu, pe atunci rectorul Universității din Iași, și abia peste două-trei săptămâni mi s-au trimis 30.000 lei. restul revenindu-i lui Petrescu-Dâmbovița, în calitate de adjunct al responsabilului.

Din păcate, în luna iunie, chiar când trebuia să plecăm pe șantier, am făcut un nou subiect și am mai rămas aproape o lună în București; Hortansa a plecat la Traian cu Corneliu Mateescu și cu o droaie de studenți, să înceapă săpăturile. Înainte de plecarea colectivului, l-am rugat pe Mateescu să vină la mine să-i indic și lui planul de lucru stabilit cu Hortansa: câteva șanțuri paralele, la doi metri unul de altul, perpendiculare pe râpa de la Fântânile Doamnei.

Trasând șanțurile, Mateescu a aplicat ad litteram această indicație așa încât tranșeele noastre - în loc să fie perfect orientate nord-sud - au avut o mică deviație, care putea fi evitată.

În sfârșit, am sosit și eu pe șantier, unde - spre deosebire de toate celelalte campanii - mă odihneam și dimineața și după amiază câte o oră-două. Colectivul nostru era foarte numeros: în afară de noi trei (Hortansa, eu și Mateescu), se afla Constantin Matasă și studenții I.T. Dragomir, Achim Popescu, Dinu Marin (actualul șef de lucrări la Universitatea din Iași, pe care pe atunci îl chema Rădulescu), Radu Florescu (fiul lui Grigore Florescu), Al. Păunescu (astăzi cercetător principal la sectorul paleolitic al institutului) și alții, ale căror nume nu mi le mai amintesc și, bineînțeles prețiosul nostru colaborator Simion Barta. Dintre toți aceștia, I.T. Dragomir ne-a rămas un statornic colaborator la șantierul Traian până în 1958, colaborând cu noi chiar după ce fusese numit mai întâi muzeograf principal și apoi director al Muzeului de Istorie din Galați, unde a realizat lucrări frumoase. Pe lângă

reorganizarea muzeului, a publicat câteva importante volume din anuarul Danubius și a întreprins o serie de săpături în așezările preistorice din județ. Pe de altă parte, a organizat și Casa memorială Costache Negri, în conacul acestuia de la fosta lui proprietate. În ultimii ani și-a trecut și examenul de doctorat, din comisia examinatoare eu neputând face parte; examenul trebuia să se țină la Iași în cursul iernii și eu nu mă pot deplasa pe ger din cauza celor două infarcturi din iarnă și primăvara lui 1976. Pentru desene, în colectivul nostru era și domnișoara Rodica Bălan de la Iași, căreia Mateescu îi scotea sufletul.

Omul acesta învățase foarte bine toate chiibușurile tehnice cât lucrase cu Nestor, dar le aplica mecanic, fără să se gândească la ce folosește fiecare operație și de ce, când și în ce fel trebuie făcute măsurătorile etc. Așa de exemplu, știe toată lumea că resturile de chirpici ars ale locuințelor nu pot da decât imaginea generală a dărâmăturilor (sau a platformelor, când este cazul), neavând vreo importanță esențială forma exactă a fiecărei bucăți de chirpic provenite de la pereți, ele fiind sfărâmături întâmplătoare; este suficient să-ți notezi acest lucru în carnet și să le desenezi în plan cât se poate mai precis, fără a li nevoie să le măsoari cu milimetrul. Ei bine, Mateescu cerea domnișoarei Bălan să ia câte 4-5 măsurători cu firul cu plumb și cu metrul pentru fiecare bucățică de chirpici și numai după aceea îi dădea voie să o deseneze pe hârtie milimetrică, așa încât biata fată disperase și voia să-și ia lumea în cap.

În privința malurilor tranșelor săpate de noi, toată lumea știe că ele trebuie să fie perfect verticale, pentru a se putea observa cu toată precizia atât profilul cât și succesiunea straturilor și diferite alte detalii. Dar el mergea până acolo încât, atunci când mușea de sus a unui șanț se rupea ușor și se surpa, fie din neatenția unui lucrător, fie din acuza apelor ploilor, “îndrepta” malul lipindu-l cu... bălegar!

Dacă dorește cineva detalii asupra acestor operații, i le poate da Iulian Antonescu, astăzi director în Consiliul Culturii și Educației Socialiste, care a lucrat la Traian în timp ce era student, începând din 1952.

Tot în legătură cu unele aspecte ale lucrului pe șantier, amintesc că, cu Mateescu, după ce se degajau, se curăteau cu spaclul și se desenau diferitele grămezi de chirpici, nu socotea necesar să mai adâncească puțin terenul inconjurător, temându-se să nu intre în alt nivel. Asemenea grămezi de chirpici ars se aflau însă numai la colțurile locuințelor fără platformă (foarte adesea sub ele aflându-se un chiup mare, situat inițial într-un colț al locuinței), deoarece la colțuri se prăbușiseră dărâmăturile a doi pereți și deci era firesc ca grămezile de chirpic să fie mai înalte acolo decât în restul zonei cu dărâmături. Am cerut deci să se mai sape 5-10 cm în preajma acestora, și îndată au apărut și celelalte resturi de chirpic ale pereților aceluiași locuințe, în felul acesta precizându-se forma și dimensiunile fiecăreia.

Pentru a nu mai reveni asupra lui Mateescu, mai amintesc că în iulie 1952, după ce am părăsit șantierul (până în iunie 1955) a început să-i facă tot felul de greutăți Hortansea, nevoind să țină întotdeauna seama de indicațiile ei, deși ea era responsabilă colectivului. Iar în toamna, când Hortansa i-a propus ca fiecare dintre ei să redacteze o parte din raportul de activitate, el a insistat să întocmească singur tot raportul. Desigur, Hortansa a refuzat și, constatând că Mateescu o tot amână cu prearea părții sale de raport, a redactat ea întregul raport, predându-l direcțiunii (între timp, de altfel, după plecarea mea de la șantier, i s-au luat atribuțiile de director adjunct la muzeu, rămânând șef de sector, în locul ei fiind numit Dorin, care a funcționat în acest post până în toamna lui 1970). Când Mateescu a aflat că Hortansa a redactat raportul, a venit grăbit la ea să-i predea partea sa din raport, dar -, cu drept cuvânt - Hortansa a refuzat, arătându-i că este prea târziu.

Din cauza acestei comportări, când am revenit în 1955 și am aflat tot ce se petrecuse, am refuzat să-i mai dau “bună ziua” acestui om, fără să am vreo explicație cu el, inutilă după părerea mea.

Recunosc totuși că el a fost inițiatorul colaborării arheologilor cu colegii de alte specialități, pentru identificarea diferitelor oase de animale și moluște descoperite în complexele arheologice, colaborare de care astăzi nici un arheolog nu ar trebui să se

lipsească. Pentru Hăbășești, de exemplu, el m-a pus în legătură cu profesorul V.Gheție, o somitate în domeniul zoologiei, acestă identificând cu amabilitate speciile tuturor animalelor ale căror oase le descoperisem.

Unul dintre aspectele hilare (dar și dureroase în același timp) ale “activității” noastre era, atunci, pe de o parte acela al aprovizionării cu lemne pentru bucătărie, cu pâine și alte alimente și, pe de altă parte, distribuirea unor rații de alimente (fâină, ulei, zahăr etc.) lucrătorilor.

Pâinea noastră o aduceau doi studenți cu o... roabă, la fiecare două zile, de la ferma de stat vecină, care acceptase să ne facă acest serviciu de mare însemnătate. După lemne se mergea uneori până la Roznov, și așa mai departe.

Dar distribuirea alimentelor cunivite lucrătorilor se făcea în seara zilelor plăților săptămânale, la lumina lămpilor cu petrol: de o parte, o masă cu cântarul, la care fiecare lucrător, după ce semna ștutul și își lua banii, se oprea pentru a i se cântări de către doi studenți alimentele în funcție de numărul zilelor lucrate; la altă masă, Mateescu încasa costul alimentelor. O adevărată spițerie, care ținea câte 2-3 ceasuri. Bine că în anii următori s-a renunțat la acest sistem, care te făcea să te întrebi dacă nu trebuie să te lași de arheologie!

Adâncimea stratului de cultură de la Traian - Dealul Fântânilor ca și întinderea așezării (pe puțin 6-7 hectare) ar fi impus însă campanii de lucru mult mai ample, cu lucrători mai mulți și, evident, cu fonduri tot atât de importante ca în 1950 la Hăbășești.

Abia atunci era definitivat planul, demontându-se resturile locuințelor și adâncindu-se tranșeele și suprafețele săpate în anul precedent, pentru a se vedea dacă sub stratul de locuire datând din faza Cucuteni A-B nu există cumva și un strat din faza A sau unul cu resturi precucuteniene, preconizat de mine.

Acest lucru nu mai era posibil atunci și, de aceea, deși se degajaseră resturile câtorva locuințe și se făcuseră observații importante - era vădit că lucrările vor mai trebui continuate câțiva ani, dacă doream să degajăm măcar o bună parte din așezare. Locuințele încă incomplet cercetate au fost acoperite din nou (de altfel terenurile, încă proprietatea particulară a țăranilor din sat, trebuiau nivelate spre a putea fi cultivate din nou toamna și primăvara) și apoi din nou curățate și degajate complet, în vara următoare, pe baza materialelor descoperite.

După încheierea activității de teren a anului 1951 și întoarcerea la București, am aflat o știre care m-a năcut. În timpul verii, C. Matasă, colindând împrejurimile satului Traian, descoperise unele cioburi cu ornamente incizate și excizate, în punctul Dealul Viei, de la extremitatea de sud a terenurilor satului Traian, fără să ne spună nimic; iar după plecarea noastră a făcut săpături în așezarea de acolo folosind delegația avută în calitate de membru al colectivului nostru, pe care nu ne-o restituise la încetarea lucrului. A făcut deci o săpătură ilegală și, în același timp, un act nelegal față de noi, care îl primiserăm cu dragoste la Traian, chiar după neplăcutele experiențe de la Hăbășești. Pe de altă parte, el a și stricat mijlocul așezării: ca de obicei, n-a desenat resturile locuințelor descoperite acolo, n-a făcut nici un plan și de aceea - tocmai în centrul așezării, săpată de noi intens, ulterior, între 1956-1961 - pe plan se afla numai... un imens gol, unde n-am mai putut indica cu precizie locuințele.

Am raportat totul conducerii institutului, dar el nu a avut nici o neplăcere; vara aceea a fost însă ultima în cursul căreia, la Traian sau în altă parte, am lucrat cu el. Acum o lună, la moartea lui, am publicat totuși un necrolog în revista SCIV - câteva pagini destul de elogioase. Nu pentru a respecta dictonul “de mortuis nihil nisi bene” pe care nu-l cred îndreptățit când este vorba de cineva care a avut o activitate publică, ci pentru că ceea ce a realizat el prețuiește mult mai mult decât greșelile sale. Trebuie spus fără rezervă că s-ar fi putut ca astăzi să nu fie la Piatra un muzeu arheologic așa de frumos, ba chiar poate că însăși cercetarea culturii Cucuteni în regiunea dintre Carpați și Siret ar fi astăzi mult în urmă, dacă în orașul de la poalele muntelui Pietricica n-ar fi existat un pasionat admirator al trecutului

nostru îndepărtat și un inimos cercetător - chiar dacă amator - al preistoriei Moldovei.

Încă din toamna 1950-1951, Institutul de Istorie obținuse parterul clădirii din str., Mihail Eminescu, colț cu str. Polonă, unde ulterior a funcționat Editura Academiei iar astăzi este, dacă nu mă înșel, alt institut (după ce fusese acolo și Institutul de Matematică, mi se pare). Aici ni s-a dat posibilitatea să lucrăm la întregirea și studierea materialelor recoltate în campaniile anilor precedenți și la redactarea lucrărilor monografice. Pentru redactarea monografiei Hăbășești, am solicitat jumătate din încăperile parterului: un birou, două camere pentru întinderea și sistematizarea materialelor și alta pentru laboratorul de întregire. Imediat, Nestor (încă director al muzeului) s-a opus categoric, susținând că o cameră îmi este suficient - ceea ce practic însemna că nu pot face nimic. Roller m-a ajutat, înțelegând situația, mai ales că-i am făgăduit că până la începutul campaniei de săpături din 1952 voi termina redactarea monografiei; mi-a atribuit toate încăperile cerute și, ca ajutoare, pe Simion Barta și o îngrijitoare, transformați de mine în restauratori. Celelalte încăperi ale apartamentului de la parter i-au fost atribuite lui D.Berciu, care lucra atunci cu S.Morintz și mi se pare și cu Eugen Comșa.

În toată vara aceea și în următorul an universitar (din octombrie 1951 până în aprilie 1952, când am fost "evacuați" pentru alte nevoi ale Academiei), am lucrat acolo de dimineață până seara, cu o destul de scurtă întrerupere la prânz, sarcina pe care mi-o luasem fiind coplesitoare. Am mai primit însă ca ajutor și pe vechiul colaborator al muzeului - Dionisie Pecurariu - atunci în vârstă de peste 70 de ani! - și care, așa cum spuseseam noi peste un sfert de secol înainte, în "imnul" nostru arheologic, făcea "desene cu hectarul", lucrând în fleacare zi câte 4 ceasuri, o zi dimineața și alta după amiază.

Când am fost "evacuați" și ne-am întors în localul din curtea muzeului, principalul fusese însă terminat: în afară de concluzii, redactasem toate capitolele, alcătuisem personal toate planșele ce desenele lui Pecurariu și cu fotografiile lui Gică Dumitru, care atunci și-a început colaborarea la muzeu și la institut, așa încât materialele se puteau strânge și eu puteam redacta ultimele zeci de pagini, în micul birou al Hortansei din clădirea mică din curtea Muzeului (astăzi a doua încăpere a laboratorului fotografic).

În același timp, Hortansa a redactat capitolele sale despre unele unelte de producție de la Hăbășești, Petrescu-Dâmbovița pe acela despre șanțurile de apărare și Gostar un "apendice" despre unele săpături făcute în regiunea din preajma Hăbășeștilor (Fedeleșeni, etc.). La începutul lui iulie, în ajunul piecării pe șantier, i-am predat lui Eugen Stănescu, directorul de atunci al Editurii Academiei, textul și ilustrația completă a monografiei despre Hăbășești, redactat nu numai în timpul programului, ci și în cursul după amiezilor.

După cum se știe, volumul a apărut în condiții destul de bune în 1954, în lipsa mea (cu excepția fotografiilor, aproape întotdeauna delicioase în publicațiile noastre arheologice), fără indicarea autorilor pe copertă și cu o notă pe ultima pagină, indicându-se numele autorilor diferitelor capitole, numele meu fiind înlocuit cu pseudonimul D. Vlad. În total eu am redactat 500 de pagini de manuscris din acest volum, Hortansa peste 50, iar Petrescu-Dâmbovița și Gostar câte jumătate din restul până la 600 de pagini.

A doua zi după reînceperea activității mele în 1955, am plecat din nou la Traian.

Nu-mi mai amintesc bine care dintre studenții anilor precedenți au mai venit; printre noi erau Silvia Iacob, Iulian Anonescu și Iiica noastră Carmen (ultimii doi fiind colegi la facultate, acum trecuți în anul doi la Istorie). Iulian locuia cu părinții și mătușile lui (surorile tatălui) la Piatra Neamț și se ducea acasă în fiecare sâmbătă după amiază. Rar am văzut un tânăr care să-și iubească mai mult părinții și să se simtă mai mult legat de ei. Și, mai târziu, mulți ani după ce a terminat Universitatea și devenise cea mai distinsă personalitate culturală din regiunea Bacău, respecta toate dorințele părinților și în special ale mamei sale, un adevărat "dictator".

Am continuat deci lucrul la șantierul de pe Dealul Fântânilor, având în primul rând

ca obiectiv terminarea săpăturilor în porțiunea de teren cercetată în anul precedent și dezvelind o altă serie de locuințe. În zonele unde se aflau resturile locuințelor din faza Cucuteni A-B s-a început adâncirea șanțurilor și, spre surprinderea mea, s-a repetat o situație întâlnită în vara anului 1951; aproape imediat sub nivelul chirpicului locuințelor cucuteniene au fost descoperite cioburi aparținând culturii ceramice liniare cu note muzicale. Pe de altă parte, fragmentele de decor adânc incizate și imprimat - specific ultimei faze a culturii Precucuteni - se aflau de obicei la o adâncime mai mare (în acești doi primi ani ai reluării săpăturilor de pe Dealul Fântânilor nu se descoperise încă nici un complex precucutenian în poziție stratigrafică clară). Am crezut că ceramica liniară ar putea fi considerată posterioară celei precucuteniene. Impresia aceasta îmi fusese întărită în cursul iernii, când colegul Vulpă ne arătase unele materiale de la Birlălești, între care se afla și o statueta cucuteniană tipică pentru faza A, decorată cu linii adânc incizate, în unghiuri concentrice pe solduri și pe coapse, pe aceste linii și la vârful unghiurilor aflându-se impresiuni identice cu așa-numitele "note muzicale" de pe ceramica liniară. De aceea, până în 1957, când s-a putut preciza stratigrafia, în chip foarte clar, că nivelul liniar se află sub acela precucutenian, eu am susținut (greșit) că precucutenianul ar fi mai vechi decât liniarul, scriind aceasta și într-un studiu despre Hăbășești, trimis în 1956 la Praga și apărut în 1958 în revista cehoslovacă "Pamaty Archeologicke?".

În cele mai multe duminici făceam câte o excursie cu tot colectivul în împrejurimi, fie spre Bicaz (unde nu se începuseră încă marile lucrări pentru hidrocentrală), fie mai aproape. La 20 iulie - ziua Hortansei - ne-am dus cu toții la Mănăstirea Bistrița, unde am petrecut câteva ceasuri în grădina din spatele mănăstirii, întorcându-ne la Traian înainte de masa de seară.

O dată cu întoarcerea acasă în seara acelei zile, am fost nevoit, din motive ce nu aveau legătură cu arheologia, să întrerup activitatea arheologică până la începutul lunii iunie 1955

Între 1952-1955, comuniștii m-au purtat prin mai toate închisorile lor, inclusiv la Canal.

Pe data de 15 iunie am fost reangajat colaborator la muzeu, Dorin care - așa cum am mai spus - fusese numit de la 1 august 1952 director adjunct, luat parte, în această calitate, la ședințele Secției istorice de la Academie - mi-a povestit că fiecare din cei prezenți - profesorul Constantinescu-Iași, Mihail Roller, Emil Condurachi, Gh. Ștefan etc. - s-au grăbit să susțină că este necesar să fiu reangajat și să reîncep lucrul. Probabil că, dacă așa fi avut norocul să mă întorc acasă cu două-trei luni mai devreme, așa fi fost ales și eu membru corespondent al Academiei - o dată cu alegerea lui Daicoviciu și Oțetea ca membri plini (până atunci fuseseră ținuți de o parte, se pare din cauza opoziției lui Roller) și a lui Nestor ca membru corespondent.

Foarte curând, profesorul Condurachi m-a invitat să fac o vizită la șantierul Histria - condus de el din 1949, când se reluseră săpăturile - și unde nu mai fusesem dinainte de război. Lucra acolo un colectiv foarte numeros - Carmen făcând în anul acela practică pe șantier, ca studentă intrată în ultimul an la Istorie; totodată se săpa și la Tariverdie. Aici lucra atunci dl. Berciu - făcea și el parte din colectivul Histria - Condurachi regretând ca nu mă întorsesem mai devreme acasă, căci m-ar fi rugat pe mine să lucrez la Tariverdie. Cred că așa fi săpat acolo mai temeinic și până acum așa fi publicat un raport sau un studiu mai detaliat și mai complet. Dar poate a fost mai bine așa.

Am plecat destul de curând la șantierul de la Traian - dar de data aceasta fondurile erau mult mai mici și colectivul mult mai puțin numeros. În afară de Hortansa și de mine - și bineînțeles de Simion Barta - mai erau numai vreo trei studenți - I.T. Dragomir, Silvia Iacob de la Iași, eleva distinsă a lui Petrescu-Dimbovița și fată frumoasă, pe deasupra, căsătorită mai târziu cu Dan Theodor, tot la Iași și Iulian Antonescu, venind mai sporadic. Tot atunci - sau în anii următori - a mai venit și V. Bărlădeanu, coleg cu Iulian și cu Carmen (acum, când scriu este unul dintre vicepreședinții Consiliului Județean Neamț, care însă a

renunțat la arheologie) și poate și alți studenți, dar nu mi-i mai amintesc.

Anul acela a fost însă foarte puțin spornic din punct de vedere arheologic; ploaia de câte șapte - opt ori pe zi și, în afară de întreruperea continuă a lucrului, nu puteam săpa ca lumea nici din pricina bălților ce se zvântau foarte greu. Și acum îmi amintesc cum alergam aproape la fiecare ceas să ne adăpostim într-o necăjită de baracă, făcută pe șantier din materiale de ocazie, înghesuindu-ne împreună cu câțiva dintre lucrători, căți încăpeau, deși printre zăbrelele de lemn ale ferestrei și ale ușii pătrunde ploaia.

“Sediul” colectivului nostru se schimbasese; fusese strămutat în casa lui Custură, iar Aneta, soția lui, ne gătea. Noi - Hortansa și cu mine - locuiam la o “mătușă”, peste drum de sediul colectivului - unde stătuse în 1951-1952, Mateescu - spre a li cât mai aproape de șantier și a inota cât mai puțin în formidabilele noroaie ale satului, deși ele nu se puteau compara cu cele de la Hăbășești...

Poate și pentru faptul că ulița continua șoseaua ce venea de la Zănești și de aceea era pietruită. Dar pe alte ulițe - inclusiv pe una paralelă, pe care vom locui în ultimii doi ani ai săpăturilor noastre de la Traian - noroiul era suveran.

Terminând fondurile alocate, după o lună sau chiar mai puțin, ne-am întors la București iar eu am pornit la Cârna, să continui (și să termin, cum credeam) săpăturile la necropola cercetată în 1942. Am cerut un ajutor (firește, pe lângă Simion Barta) și Radu Vulpe mi-a cedat pe unul dintre colaboratorii săi, Gheorghe Bichir, care tocmai terminase facultatea, fiind angajat la muzeul nostru cu munca în acord. Am revăzut cu emoție locurile de care mă legau amintirile plăcutelor pelegrinări din 1942-1944, dar de data aceasta fără Plopșor care se strămutase la București; angajat și el la muzeu, lucra pe alte meleaguri. Am găsit însă mai ușor o casă destul de arătoasă, cu patru camere mari dintre care pe două le-am ocupat eu și Bichir, Simion stând prin preajmă, la altă gazdă. E adevărat că gazda noastră nu prea știa să gătească, dar noi ne învățasem de mult să ne mulțumim cu ce se poate; noroc că reușeam să procurăm lapte, ouă și păsări. Pentru șantier izbutisem să angajăm mai ușor o barcă și nu ne-am mai necăjit, ca în 1942.

După cum constatase încă de atunci, limitele de est și de vest ale necropolei fuseseră atinse prin săpăturile din 1942; marginea dinspre nord o formau lacul și plaja lui, numai limita dinspre sud dovedindu-se a fi mult mai îndepărtată. Prin șanțuri paralele, orientate est-vest - (între care lăsam inițial un dâmb-profil de 30 cm lățime) - am mai descoperit în anul acela peste 80 de morminte, depășind astfel - împreună cu cele 26 din 1942 - cifra de o sută. A fost cu siguranță una dintre cele mai pasionante campanii din toată activitatea mea de teren, în fiecare zi apărând noi morminte, unele deosebit de bogate, altele duble și chiar triple. Tot atunci am mai descoperit încă 6 statuete - dintre care 2 (cele mai mari) fuseseră așezate orizontal pe umerii unei singure urne, sub strachina-capac. De altfel, chiar în prima zi de săpături din 1955 am descoperit un mormânt cu statueta - mormântul nr.27 - și, până să-l degajăm bine și să-l curățăm, începuse să coboare soarele spre asfințit. Bichir, care trebuia să deseneze mormântul în situ (așa cum va face apoi cu toate celelalte în 1955 și în 1956), lucra însă foarte încet, învărtind creionul între degete de nu știu câte ori până să tragă o linie; în felul acesta riscam să nu fie terminat desenul înainte de plecare. Atunci am luat eu planșeta, am făcut repede măsurătorile de rigoare și am schițat totul pe hârtie - spre a se putea demonta mormântul și a împacheta statueta și celelalte vase - terminând înainte de a se însera, căci nu puteam lăsa peste noapte acolo, toate vasele și statueta. O experiență neplăcută din 1942 - când un trecător ce avea drumul pe acolo într-o noapte, lovise cu băta și spărșese o urnă și vasele adiacente, acoperite totuși de noi, la plecare, cu pământ, dorind să le putem curățăm bine și să le desenăm a doua zi, înainte de a demonta mormântul - ne dovedise cât de riscant ar fi să lasăm în situ descoperirile noastre.

Zi de zi, pe arșița lui august, de care însă nu ne plângeam - pe soare se putea lucra, oricât ar fi fost de cald, dar pe ploale trebuia să întrerupi lucrul - trasam alte șanțuri și descoperiam alte morminte.

Multe dintre urne și mai toate vasele mici - căni cu câte o toartă suprainălțată - erau frumos decorate, dar decorul strachinilor - capace mi s-a părut cea mai desăvârșită realizare a acestei ceramici, despre care profesorul I. Kostrzewski de la Poznan - mort acum doi ani, în vârstă de 84 de ani - mi-a scris - când a primit monografia mea - că este cea mai frumoasă ceramică preistorică din Europa. Eu însă tot cred că ceramica pictată cucuteniană este cea mai frumoasă. Nu e mai puțin adevărat că simetria desfășurării motivelor decorului ceramicii de la Cârna este excepțională, armonia acestei desfășurări fiind perfectă. E lesne deci de înțeles cu ce emoție curățam noi înșine, cu șpaclurile, complexul de vase al fiecărui mormânt - după ce acesta fusese semnalat prin apariția primelor fragmente ale capacului sau al altor vase - și cât de bucuroși eram când vasele erau întregi sau aproape întregi, dar mai ales când în mormânt se mai afla și câte o statuetă. În aceste condiții, ziua de lucru trecea destul de repede - în orice caz era foarte spornică - noi întorcându-ne în sat, pe cât de obosiți pe atât de mulțumiți, străbătând iar cu barca apele mai întotdeauna liniștite ale Bălții Cârna. În schimb, acasă, de cum se lăsa inserarea, trebuie să închidem toate ferestrele, de teama roiurilor uriașe de țânțari ce bătăiau zgomotos în curte, așteptând prilejul oferit de o cât de mică dâră de lumină, strecurată prin fereastra sau prin ușa întredeschisă, pentru a ne onora cu neplăcutele lor înșepături.

Așa cum am spus, apele Bălții Cârna Mari erau mai întotdeauna liniștite; dar atunci când se isca vreo furtună nu puteai îndrăzni să treci lacul cu barca. Într-o seară s-a stărnit chiar o furtună puternică, însoțită toată noaptea de o ploaie "cu galeata" și de un vânt ca de iarnă. A doua zi dimineața, valurile apei împiedicau încă oamenii să se avânte pe lac; și noi, după ce străbătusem cu barca o sută de metri, a trebuit să facem calea întoarsă. Abia atunci am aflat ce nenorocire se întâmplase în timpul nopții. Toată vara pe Grindul Tomii se aflau la păscut cele câteva sute de oi ale locuitorilor satului, sub paza unor ciobani mai mult copii; aceștia își făcuseră o colibă de adăpost pentru noapte (chiar lângă Movila Tomii, sondată de noi în 1942), lăsând paza oilor în seama câinilor. Când a început furtuna, ciobănașii s-au cuibărit în colibă, dar oile, îngrămădite una într-alta, au fost împinse toate, ca o masă compactă, de vântul cumplit și, încet - încet, au ajuns la apă. Sigur că cele ce au dat de apă vor fi vrut să se oprească, dar presiunea sutelor de animale mănate din spate de puterea vântului le-a silit să intre în apă și așa, până dimineața, foarte multe se înceseră. Firește, de vină era nechibzuința ciobanilor, dar de unde să știe niște băietani de 15-16 ani ce se putea întâmpla în timp ce ei stăteau tremurând în colibă, sub șubele lor?

Multe zile după aceea încă mai pluteau pe lac oi moarte, până ce au fost strânse toate, pentru a li se lua cel puțin pieile, deși - din mai - iunie, când fuseseră tunse - lâna nu prea crescuse mare.

Încă de la revenirea la București după lunga mea lipsă de trei ani, despre cum am amintit, am găsit-o la muzeu pe doamna Vulpe, care își pierduse și ea, în 1945, catedra de la Școala de Belle Arte din Iași, cum și o pierduse și Radu pe a lui de la Universitate. Ecaterina Vulpe era acum șef de sector la muzeu, iar Radu șef al secției greco-romane ("sclavagiste", cum i s-a spus până mai ieri). Împrejurările prin care trecusem m-au determinat să trec peste "micile mofturi" care uneori creaseră între noi o oarecare răceală și să încerc o apropiere prietenească. Am fost deci de câteva ori la ei acasă, discutând despre una-alta și jucând și câteva partide de pinacle, în timpul cărora, bineînțeles, tot discuțiile ne luau mai mult timp. Împreună cu Radu și cu un prieten și fost coleg al lui, Petrică Panaiot, ne duceam o dată pe săptămână la alt fost coleg al lor, comandorul Ion Păunescu, care avea de mulți ani picioarele paralizate și își petrecea aproape tot timpul pe un scaun cu rotile; devenise un pasionat al lecturilor de istorie și citea multe cărți de istorie, adunând și o foarte frumoasă bibliotecă de care era mândru. Stăteam până spre miezul nopții, discutând de toate și jucând pinacle; prietenul nostru putând uita în felul acesta de necazul lui de care nu-l putuse vindeca nici unul din tratamentele urmate, inclusiv acupunctura. Uneori mă mai abăteam pe la Păunescu și în altă zi a săptămânii, atunci când eram obosit și nu mai puteam lucra. Din păcate, după

cu prin 1956, spre surprinderea tuturor, a început din nou să meargă ajutându-se de un baston - a făcut chiar și unele plimbări în oraș, pe la anticariat și pe la prieteni -, în 1957 a avut două infarcturi și în toamnă s-a prăpădit.

Pe la începutul lui decembrie am fost chemat la telefon de la Președenția Consiliului de Miniștri să dau relații în legătură cu numele autorilor volumului monografic Hăbășești; neștiind pentru ce mi se cereau aceste informații, n-am dat prea multe detalii, dar am regretat mai târziu; într-adevăr, peste vreo două-trei săptămâni a apărut în ziare lista celor cărora li se decernase Premiul de Stat pentru lucrările apărute în 1954 - printre aceștia fiind și eu împreună cu cei trei colaboratori ai mei - pentru monografia Hăbășești. La solemnitatea distribuirii premiilor, în picul meu erau mai puțin de 13.000 lei - din cei 40.000, cât era premiul (eu scrisesem 500 din cele 600 de pagini ale volumului), iar ceilalți colaboratori au primit câte aproximativ 9.000 lei fiecare (deși toți la un loc scriseseră numai 100 de pagini). Oricum, am fost foarte mulțumiți atât pentru distincție și pentru cinstea ce ni se făcea, cât și pentru cei aproape 22.000 lei primiți de mine și Hortansa, cu care am putut umple multe dintre golurile ivite în ultimii ani.

Ulterior am aflat că propunerea fusese făcută de Mihail Roller; iar colegul Gh. Cantacuzino mi-a spus că el ar fi fost cel care i-a amintit lui Roller despre faptul că lucrarea noastră apăruse în 1954 și ar putea fi premiată în 1955.

Cam tot în aceeași perioadă am obținut de la colegul Ștefan (era încă directorul muzeului, dar foarte curând după aceea și-a înaintat în chip repetat demisia, pe motiv că îndatoririle de la facultate nu-i mai lasă timpul necesar să se ocupe și de muzeu), o adresă către Editura Academiei, care confirma faptul că textul meu din monografia Hăbășești nu fusese scris în cadrul îndatoririlor de serviciu decât cel mult în proporție de 50%, afirmație absolut exactă deoarece - așa cum cred că am amintit - în perioada redactării textului, când m-am ocupat de ilustrarea lui, lucrasem permanent până după 8,00 seara. Hortansa și cu mine am primit și unele drepturi de autor pentru munca depusă la alcătuirea planșelor. Totuși, peste câțiva ani, cu prilejul unui control financiar retroactiv la institut, un control financiar (Cernica), fără să stea de vorbă și cu mine pentru a-i da lămuririle necesare, a afirmat în raportul său că o parte din drepturile de autor ar fi fost încasate pe nedrept, de vreme ce desenele și restul materialului ilustrativ al volumului ar fi fost executate de personalul muzeului și de aceea nu s-ar fi convenit să primesc drepturi de autor și pentru ele. Respectivul controlor contabil nu cunoștea însă legea în vigoare la data aceea, potrivit căreia autorilor care au ales materialele ce trebuie ilustrate și s-au îngrijit într-un fel sau altul de realizarea ilustrării volumului li se cuvin - pentru această muncă - și 25% (mi se pare) din drepturile de autor; aceasta ar fi reprezentat o sumă mult mai mare decât cei peste 6.000 de lei pe care ni se cerea mie și Hortansei să-i restituim.

Refuzând să plătim această sunită, am fost dați în judecată de Academie (primul și, sper, ultimul meu proces în toată viața!). La prima instanță, la Tribunalul de la Primăria Sectorului I (Pieța Amzei), am pierdut procesul, deși legea era foarte clară în sprijinul nostru. Apelurile făcute de noi s-au judecat la două secții diferite ale Tribunalului Capitalei. La secția "mea", un președinte foarte atent, după ce mi-a ascultat "pledoaria", m-a întrebat dacă în memorialul depus am indicat și textele de lege la care mă refer. După două zile s-a dat sentința în favoarea mea. Dar la secția unde se judeca Hortansa era un președinte bătrâior, care nici nu prea asculta ce se spune, nefiind deci de mirare că, la pronunțarea sentinței, s-a respins apelul Hortansei.

Am sfătuit-o atunci să ceară recurs la Tribunalul Suprem - Procuratura făcând însă și ea recurs împotriva sentinței care-mi dădea mie dreptate. A trebuit deci să pledez și la Tribunalul Suprem aducând și un exemplar din monografie pentru a demonstra cât trebuie să muncim spre a alcătui cele peste o sută de planșe, din miile de desene executate de D. Pecurariu.

Tribunalul Suprem a casat sentințele și a retrimis procesul spre judecare la aceeași

judcătoria de sector, cu recomandarea să nu se prejudicieze interesele Statului; pusă astfel problema, era firesc ca judecătoria de sector să-și mențină prima sentință. Am renunțat atunci să fac din nou recurs (sau apel) și am achitat miile de lei în câteva rate lunare.

Am amintit mai sus că Ștefan își dăduse demisia. Poate că în parte era de vină și o anumită comoditate a lui, dar în parte era și îndreptățit. Își dădea seama că muzeul (scos acum de sub tutela Institutului de Istorie și redevinut unitate de sine stătătoare în cadrul Academiei) n-ar putea fi condus cum trebuie decât dacă el ar vrea să se lupte în fiecare moment cu Nestor, care stăruia să-și impună punctul său de vedere în toate privințele. Ștefan nu voia să fie un director de paie, dar nici nu dorea să se războiască permanent cu Nestor, tuturora fiindu-le teamă de veninul lui. Dorin, în schimb, n-a avut prea multe neplăceri cu el, deoarece o dată - când îl tot săcăia cu nu știu ce problemă - a strigat la el și i-a spus că, dacă nu iese de bună voie din birou, îl scoate el afară!

În dorința de a se informa cine ar fi mai indicat să fie numit director, biroul Secției de Istorie a Academiei a organizat la muzeu o ședință, la care au participat profesorul Constantinescu-Iași (mulți ani președintele Secției de Istorie), Roller și profesorul Condurachi din partea Academiei; au fost chemați și toți cercetătorii și colaboratorii științifici ai muzeului, întrebându-ne pe cine socotim indicat pentru direcție, precum și asupra felului cum ar trebui reorganizate secțiile muzeului.

Întrebat și eu ce părere am despre eventuala numire a lui Nestor, ca director, am răspuns fără înconjur că ar fi o greșală, deoarece, temperamental, el nu este și nu poate fi obiectiv, judecând oamenii în funcție de acceptarea sau neacceptarea supremației lui științifice și rezolvând problemele exclusiv în funcție de preferințele lui - fie că este vorba de săpături, de planuri de lucru etc. În ceea ce privește organizarea muzeului, am arătat că este nefiresc ca mai bine de jumătate din domeniile de cercetare - paleolitic, comuna primitivă și perioada prefeudală (deci și întreg mileniul I al erei noastre) - să fie înglobate în aceeași secție și conduse de aceeași persoană (Nestor); am subliniat necesitatea creării unui sector paleolitic independent (pentru ca Ploșșor și cu eviul lui să poată lucra nestingheriți), iar perioada prefeudală să formeze unul dintre sectoarele secției feudale, de care se leagă organic. Nu pot ști ce s-a discutat în celelalte ședințe și ce propuneri se vor mai fi făcut de alți cercetători, dar, ulterior, ambele mele propuneri au fost aplicate la noua organizare a muzeului și apoi a institutului. Când, peste vreo zece ani (în 1964-1965), președintele de atunci al Academiei (Murgulescu) a procedat la reorganizarea unor institute, a ascultat sugestia lui Nestor și a desființat Secția Muzeu a Institutului de Arheologie (pe care o conduceam eu de la înființarea acestuia, în primăvara lui 1956); așa a socotit Nestor că trebuie să se răzbuie, plătindu-mi "o poliță", căci nu mi-a iertat niciodată faptul de a fi arătat că "moșia" pe care o conduceam după bunul său plac trebuia "expropriată" și împărțită în unitățile ei firești.

În cursul iernii 1955-1956, toată lumea se agita în legătură cu numirea noului director, mai ales după ce se aflase că se pregătește legea pentru înființarea Institutului de Arheologie, în care urma să fie încorporat și Muzeul Național de Antichități. "Circulau" mai multe nume, dar cel care părea să aibă cu adevărat șanse de izbândă era Emil Condurachi, academician plin de prin 1952, deși nu era în relații bune cu Roller, care avea un cuvânt destul de greu în această privință, făcând parte chiar din prezidiul Academiei. Emil Condurache era destul de bolnav, suferind cumplit de reumatismele sale și fiind internat la Spitalul St. Vincent de Paul, pe atunci încă netransformat în altă specialitate. M-am dus de câteva ori să-l văd și să-l indemn să primească direcția muzeului; o dată sau de două ori era acolo și Radu Vulpe, care pleca la sosirea mea. Profesorul Condurachi îmi răspundea, așa cum afirma că îi spusese și lui Radu Vulpe, că nu ar putea primi direcția dacă cei mai vechi de la muzeu - respectiv eu și cu Vulpe în primul rând - nu-i vom da concursul, astfel el neputând ține piept lui Nestor. I-am asigurat că va avea din partea mea tot concursul, neavând nici o altă dorință decât să conduc Secția muzeu, care va fi, de fapt, fostul Muzeu Național de Antichități,

revenind astfel, deși într-o poziție inferioară, la postul pe care-l deținusem până în 1945. La un moment dat însă, Condurachi mi-a spus că totuși nu e liniște, deoarece Vulpe i-ar fi cerut să o numească pe doamna Vulpe în postul de șef la Secția muzeu. Iar la întrebarea lui Condurachi: "Dar ce să fac Vladimir?", Vulpe i-ar fi răspuns: - "Dă-l la secția lui Nestor!" Desigur că m-a uluit atât dorința doamnei Vulpe de a conduce muzeul, - deși nu se mai ocupase de el decât un an - doi, după ce în 1943 îl părăsise pentru o situație mai bună, și în orice caz nu cred că putea susține cineva că ar fi fost mai îndreptățită decât mine să conduc Secția muzeu - cât și felul cum socotea Radu Vulpe că s-ar putea rezolva situația mea, punându-mă sub conducerea lui Nestor. E adevărat că n-am putut controla lucrurile, dar ele se potriveau bine cu unele dintre antecedentele raporturilor lui Vulpe cu mine, așa încât atunci puntea de prietenie pe care i-am întins-o cu toată sinceritatea din primele zile ale întoarcerii mele la București s-a șubrezit, și de multe ori s-a rupt chiar cu totul în următorii ani.

În primăvara lui 1956 problema reorganizării activității arheologice s-a rezolvat într-un chip ciudat, tocmai pentru că uneori cei care iau hotărâri nu sunt informați cum trebuie de colaboratorii lor. Într-adevăr, a fost semnată o H.C.M. prîncare Muzeul Național de Antichități era transformat în Institutul de Arheologie al Academiei- soluție interpretată de mulți drept desființarea de fapt a vechii instituții, care impliniseră nouăzeci de ani de la înființarea ei de către Vodă Cuza! O dată cu această hotărâre, Condurachi a fost numit director, iar Institutul a fost organizat cam așa cum sugerasem eu la consfătuirea-anchetă, din iarna amintită mai sus. S-a creat deci și un sector paleolitic independent (devenit apoi, în 1963, secție, după alegerea lui Ploșcor ca membru corespondent al Academiei), desprins de secția comunei primitive - al cărei domeniu, încă vast, se întindea până atunci la ocuparea Daciei de către romani - menținându-se și un sector numismatic, de asemenea de sine stătător. Totodată s-a creat o secție feudală - cu un sector prefeudal - desprins din nefireasca lui simbioză cu secția comunei primitive. În același timp, secția greco-romană își menținea profilul și cercetătorii de mai înainte. Muzeul Național de Antichități, pe care nici unul dintre noi nu dorea atunci să-l socotească desființat, a devenit Secția muzeu a Institutului de Arheologie, păstrându-și toate vechile îndatoriri. Conducerea ei mi-a fost incredințată, fiindu-mi repartizați câțiva dintre cercetătorii aflați la acea dată în institut și alți muzeografi numiți atunci. Gabriella Bordenache a fost încadrată șef al sectorului expoziției, Didi Alexandrescu, pe atunci o tânără cercetătoare, a fost trecută - cu asentimentul ei - la Secția Muzeu, după ce profesorul Condurachi ceruse și asentimentul lui Nestor, a cărui elevă era și la a cărei secție lucrase până atunci.

Printre alți tineri (D. Vilceanu, Gh. Bichir și poate și alții), Condurachi m-a rugat să accept și pe două dintre colaboratoarele lui de la Histria - Suzana Dimitriu (care lucrase până atunci la Biblioteca Academiei) și Maria Coja. Din păcate însă, cea mai tristă experiență avută în viața mea cu un vreun colaborator avea să fie, peste câțiva ani, aceea cu Suzana Dimitriu. Șapte ani am avut grijă să nu-i lipsească nimic, să fie încadrată cercetătoare științifică și după aceea înaintată cercetătoare principală, să i se asigure cele mai bune condiții de lucru (câțiva ani i-am dat posibilitatea să lucreze chiar în depozitul șantierelor pe care le conduceam eu), propunând-o spre premieră cel puțin de două-trei ori pe an (este adevărat că era harnică), pentru ca apoi - în urma unei discuții banale și stupide, în cursul căreia a făcut totul pentru a mă scoate din sările, așa încât până la urmă n-am mai putut răbda și am ridicat tonul - să mă urască. Iar acum, în anii când scriu aceste însemnări și când profesorul Condurachi a trebuit să părăsească direcția institutului, ea a devenit una dintre cele mai vehemente detractoare ale lui, deși îi datora absolut totul: numire, înaintări succesive, trimiteri repetate în străinătate etc. etc. Înainte de a-și fi manifestat dușmănia față de mine, vena zi de zi de câte două-trei ori în biroul meu, răpindu-mi uneori ceasuri întregi, iar Hortansa îi spunea textual că, pentru ea, eu sunt mult mai mult decât a fost Vasile Pârvan pentru noi! Faptul că e înaintată în vârstă și trăiește singură poate scuza unele ciudățenii,

dar nu poate justifica lipsa de caracter și nerecunoștința față de cei care au ajutat-o în permanență, fără sprijinul cărora ar fi rămas custode la Biblioteca Academiei. Zi de zi își vărsa veninul împotriva kolegei sale Maria Coja și nu pierdea nici un prilej de a-l critica pe Petre Alexandrescu, coleg cu care colabora tot zi de zi.

Dar am anticipat și se cuvine să revin la anul 1956. Primul lucru pe care mi l-a cerut Condurachi, după numirea mea ca șef al Secției muzeu, a fost să mă ocup și de revista noastră, SCIV, ca redactor principal, el fiind redactor responsabil. Peste un an, când a obținut aprobarea să se publice și un anuar în limbi străine și până la urmă s-a potârât ca aceasta să fie o nouă serie a Daciei, numai cu o mică schimbare a subtitlului, tot pe mine m-a rugat să mă ocup de ea, ca și de volumele seriei Materiale și cercetări arheologice, ulterior apărute anual în condiții grafice admirabile. În același timp mi s-a dat delegația de conducere a laboratoarelor institutului (laboratorul ceramic și cel fotografic) și a biroului de desen. Pot spune, fără să exagerez, că - în felul acesta - ani de zile, de dimineață până către seară nu mai aveam nici un răgaz. La Dacia am avut întâi calitatea de "redactor principal", iar apoi, până în 1970, aceea de "secretar științific de redacție", fiind scutit cu câțiva ani mai înainte de munca la redacția revistei SCIV, rămânând membru în comitetul ei de redacție. Cine n-a trăit acești ani la institut și n-a colaborat direct cu mine nu are cum să știe ce au însemnat aceste sarcini. Citeam nu numai toate textele, dar vedeam și traducerea și traducerile, discutam cu traducătorii, făcând și corecturile, căci abia târziu mi s-a dat un ajutor - pe Marian Bădescu - iar după aceea și pe Ana Matrosenco, fosta secretară a muzeului (numită de mine în toamna lui 1943), și abia în ultimi ani pe inteligenta și frumoasa Suzana Bogdan, care spre regretul tuturor - a murit acum doi ani de cancer, la numai 42 de ani! Am satisfacția totuși - acum când se ocupă alți cercetători și de Dacia și de SCIV, iar Materialele nu mai apar decât sporadic - că, în felul acesta, am salvat a doua oară Dacia; prima dată după "adormirea" ei din timpul lui Andrieșescu și a doua oară contribuind în chip permanent la posibilitatea ca ea să apară în condiții științifice bune; fără falsă modestie și fără a fi prezumțios cred că am fost unul dintre cititorii acestui important anuar arheologic.

Înainte de reîncadrarea mea în funcție, s-a ținut la Stockholm Congresul Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice (al V-lea, dacă nu greșesc). Potrivit statutelor acestei Uniuni, membrii consiliului de conducere nu puteau fi decât specialiști ce ocupau o funcție; de aceea - după îndepărtarea mea de la conducerea muzeului - Nestor s-a grăbit să anunțe această situație conducerii Uniunii și să ceară numirea lui în locul meu, ceea ce s-a și făcut. Ca atare, la Congresul de la Stockholm au fost delegați și au participat, din partea României, Vulpe și Nestor. În cursul zborului cu avionul de la Berlin în Suedia, a izbucnit - după cum mi-a povestit Vulpe la întoarcere - o furtună puternică, multe "goluri de aer" zguduind și clătănând avionul ca pe o jucărie. Toți pasagerii erau îngrijorați, dar Nestor intrase într-o adevărată panică și, la un moment dat, i-a spus lui Vulpe: "Dacă scăpăm, când mă întorc la București o să-i cer iertare lui Vladimir". Ceea ce, bineînțeles, n-a făcut. Ulterior am fost cooptat din nou membru în consiliul de conducere al Uniunii și am participat la alte două congrese (Praga, 1956 și Belgrad, 1971).

Acum, când Institutul luase amploare, având zeci de cercetători și de colaboratori tehnici, activitatea desfășurată și contractele pe care le-am avut cu toți cei vechi și cu cei mai noi ar cere multe sute de pagini, așa încât inchei aceste Contribuții la istoria arheologiei contemporane românești. Cred că cele povestite se cuveneau să fie povestite mai ales că mulți dintre cei despre a căror activitate am amintit nu mai sunt în viață. În schimb, martorii evoluției arheologice din țara noastră sunt destul de numeroși și le va reveni lor sarcina - la timpul convenit - să continue acest istoric.

După numirea lui Ploșor la conducerea Sectorului paleolitic - transformat în secție, după alegerea lui ca membru corespondent al Academiei - el s-a dedicat cu tot sufletul, aducând în jurul lui câțiva dintre tinerii care au lucrat cu el începând de la șantierul lacului de acumulare de la Bicaz (unde se descoperiseră nu numai noi și multe așezări, dar și unele

aspecte cu totul inedite ale culturii acelor atât de îndepărtate timpuri), creând astfel o școală românească de cercetare a paleoliticului. Elevii lui, Al. Păunescu, Fl. Mogoșeanu, Maria Iltiri și V. Boroneanț, au devenit buni specialiști în domeniul paleoliticului, iar colaborarea lui, Alexandra Bolomey, excelentă specialistă în paleontologie - pe care în 1970 am reușit să o încadrăm la institutul nostru, s-a atașat și ea de colectivul lui Ploșșor și a devenit o prețioasă colaboratoare a tuturor arheologilor care au înțeles importanța studiului complet al problemelor mediului inconjurător al omului și nu se mărginesc numai la aceea strict arheologică. Fiul cel mare al lui Ploșșor, Dardu, luându-și doctoratul în medicină, s-a dedicat antropologiei, în special celei preistorice, fiind și el un bun colaborator al nostru.

Soarta nu i-a dat însă lui Ploșșor răgazul necesar să redacteze opera pe care o plănuiase - Paleoliticul în România -, deși acesta ar fi însemnat cu siguranță un mare pas înainte în acest domeniu.

Bola nemiloasă l-a ținut la pat la începutul iernii 1968 și în martie l-ă răpus, la numai 68 de ani și în plină activitate, lipsind cercetarea arheologică românească de unul dintre cei mai dinamici și mai bine pregătiți specialiști.

La începutul lui octombrie (sau poate tot spre sfârșitul lui septembrie al aceluiași an), Daicovicu mi-a propus să iau parte la săpăturile de la Costești. Am pornit deci din nou pe coclauri, găsindu-l acolo, cu vreo doi - trei dintre tinerii "ucenici" arheologi ai lui, între care și Nicolae Lupu, directorul de mai târziu al Muzeului Bruckenthal, acum profesor universitar la Sibiu și membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice. Cele zece zile petrecute împreună la Costești au fost deosebit de instructive și plăcute, căci am colindat toate dealurile vecine, vizitând din nou impunătoarea cetate de la Grădiștea Muncelului și întorcându-ne la Costești pe la cetățile de la Lunca, Blidaru și Făerag.

Cu toate m-am împăcat acolo - chiar cu discuțiile vehemente cu Daicovicu (cu care mă obișnuisem!) și cu patul meu prea scurt (pentru a mă putea întinde, trebuia să pun picioarele pe tăblia patului!), dar nu și cu mâncarea.

Întorcându-mă la București, m-am îmbolnăvit - un subicter, pricinuit desigur de numeroasele ouă prajite, consumate la Costești - care m-a ținut destul de mult la pat și m-a împiedicat să lucrez.

Astăzi, când Institutul de Arheologie are zeci de cercetători și numeroși colaboratori tehnici și administrativi, activitatea lui și contactele cu personalul nou venit ar cere alte sute de pagini pentru a le putea povesti oricât de sumar.

Întâmplările legate în primul rând de activitatea mea arheologică dinainte de 1945 cred că meritau să fie puse pe hârtie, pentru că au rămas puțini dintre cei ce le cunoșteau (și - de ce să-mi fac iluzii?) în scurtă vreme nici eu, nici ceilalți martori nu vom mai fi în viață. Poate însă că aceste pagini - pe care le consider simple contribuții la o istorie contemporană a arheologiei românești, vor folosi mai târziu și ca material documentar pentru o amplă istorie a arheologiei noastre în deceniile trei-șapte.

În schimb, cele ce s-au petrecut în acest domeniu după 1956 au avut un număr mare de martori dintre cercetătorii de vârstă medie (și chiar dintre tineri) și de aceea am socotit preferabil să nu le includ aici. Eventual, într-un al doilea volum, voi vorbi despre săpăturile întreprinse de mine și despre manifestările științifice din țară și din străinătate la care am participat și - poate - și de unele dintre problemele institutului nostru.

După cum am spus de la început, nu mi-am făcut însă însemnări, nepunând pe hârtie diferitele amintiri înainte de a scrie aceste Contribuții, totul fiind în funcție de felul cum s-au sedimentat sau nu în memorie cele întâmplate. Este de altfel ciudat - sau cel puțin așa mi se pare, dar multe dintre cele întâmplate acum 40 - 50 de ani mi-au rămas mai precis întipărite în minte decât altele mai recente și, prin urmare, dacă vor exista unele omisiuni, acestea nu vor fi decât rareori datorate intenției, ci trebuie atribuite faptului că la bătrânețe,

Appendice

Reproduc aici în întregime "Imnul arheologic", despre care am amintit, compus, de Gh. Ștefan, de Dorin Popescu și de autorul acestor pagini, în luna care a precedat excursia din Munții Orăștiei. "Reconstituirea" imnului fiind făcută din memorie, este foarte probabil că unele versuri lipsesc, dar în orice caz nu cele esențiale.

Cântă-ne, Muză, acum pe Magistru și -al lui Seminaru!

Peste noi este mai mare
Unul fără -asemănare,
Este strașnicul Magistru,
Cel cu aerul... sinistru.

Când privirea își rotește
Seminaru' -ncremenește.
De nouă luni scrie -o carte
Dar de ea nu avem parte!

Mult iubitul nostru Șef,
Nu se sperie de-un... chef;
Cu Sultana s-a ncurcat,
Și nici azi n-a terminat;
Ca să-și mai aline dorul,
Pe la "Mircea"... dă onorul.

Dionisos Pecurariu
Desenează cu... hectaru',
Când de la Magistru scapă,
Nu bea niciodată... apă.

Harilaos Metaxa
Trage chiulu'-n Histria,
Dar noroc cu Moș Ion,
Al Muzeului pion,
El prin ziduri scotocește
Și inscripții tot găsește.

S-au pripășit pe la noi
Și-o pereche de... Vulpoi
Dar Magistru ne-a scăpat,
Mamei Roma... i-a donat!

La Gumelnița în deal
S-a-ntâmplat mare scandal;
S-au găsit la figurine
Care mai de care... bine!
Vladimir și Nestorică,
Gata să se ia de chică.

Ghiță Ștefan la Căscioare,
Gata-gata să se-nsoare.
La Iechința crai Dorin,
Ș-a ținut numai de... vin,
Și-a găsit în săpătură,
"Piloții" cu-ncurcătură!

Domnișoara Hortensida
Și-a pus pe umeri hlamida,
Și de-acum a proclamat
Că-i regină în Hallstatt.

NOTE

În primul rând trebuie să precizez aici că au existat cel puțin două versuri în legătură cu Vasile Christescu, dar din păcate nu mi le mai amintesc acum.

1. După cum am spus, este vorba de Getica, la care Magistrul lucra de mult și încă nu terminase la acea dată.

2. Noi "cei tineri", îi spuneam lui I. Andrieșescu "Șeful", de când făcusem împreună cu el periegeza de câteva zile în județul Teleorman.

3. Versurile se referă la raportul asupra săpăturilor întreprinse în așezarea eneolitică de la Sultana, în vara anului 1923, și pe care, la acea dată, Andrieșescu nu-l terminase decât redactat. Ulterior acest raport - studiu a apărut în vol. I din Dacia.

4. Desenatorul Muzeului Național de Antichități încă de pe vremea lui Gr. Tocilescu, care - într-adevăr - avea o putere de muncă extraordinară, pe măsură, de altfel, a marelui său talent; desenele sale publicate în Dacia și mai târziu și în celelalte reviste ale Institutului de Arheologie sunt adevărate opere de artă. După pensionarea lui (în 1936, la cerere) a continuat să lucreze pentru muzeu și apoi pentru institut până după împlinirea vârstei de 80 de ani, când a murit.

5. Pe atunci "conservator" la muzeu, îndeplinind de fapt și funcția de secretar particular al Magistrului. În anul acela zăbovise mult la Histria, deși era așteptat de Magistrul, ceea ce a dus la un incident despre care am amintit în paginile acestui volum.

6. Gardianul-șef al Muzeului Național de Antichități, care îl însoțea pe Magistrul în fiecare an la săpăturile de la Histria. A fost acolo și în anul 1926, când boala l-a împiedicat pe Magistrul să se mai ducă la șantier. Dar în vara aceea, când Hortansa și cu mine săpam la Histria, potrivit dispoziției Magistrului, Moș Iona mai descoperit câteva dintre monumentele cu inscripții grecești sau romane, folosite ca material de construcție la refacerea zidului de incintă, după ce goții distruseră cetatea la mijlocul secolului III e.n. Acestea au fost singurele inscripții de la Histria, descoperite în timpul vieții Magistrului, pe care el nu le-a putut publica, căci sutele de inscripții descoperite între 1914 și 1925 (inclusiv) fuseseră studiate și publicate de el cu promptitudine.

7. Este vorba - bineînțeles - de colegii Ecaterina și Radu Vulpe, pe atunci membri ai Școlii Române din Roma.

8. De fapt, în timpul săpăturilor de la Gumelnița, n-am avut nici un incident cu Nestor; abia după întoarcerea la București, atitudinea lui a devenit dușmănoasă. Trebuia însă o "rimă" pentru "Nestorică"...

9. Versul al doilea s-a "născut" și aici din nevoia de a găsi o rimă pentru Căscioare, fiind deci numai o glumă a autorilor.

10. Pentru primele două versuri ale catrenului dedicat lui Dorin n-am găsit altă rimă la numele lui decât... vin. El se mulțumea la Lechințacel mult cu câte o bere, din când în când. Cât privește "piloții cu încărcătură", versul se referă la o afirmație a lui Dorin din teza sa de licență: vorbind despre resturile unor locuințe preistorice ce se profilau în malul Mureșului - în loc să spună pari de susținere ai pereților, a scris că locuințele erau construite pe piloni, sistem obișnuit numai la locuințele - palăite ridicate pe sau lângă lacuri, frecvente în neoliticul elvețian și sud - german (dar și în alte zone) dar inexistente pe teritoriul României.

11. Teza de licență a Hortansei - al cărui subiect fusese indicat, ca și pentru tezele celorlalți de Magistru - tratase despre Prima epocă a fierului în Iliria, deci despre perioada Hallstatt.

Cuvânt înainte

Introducere

Capitolul I - Preliminarii arheologice.

Capitolul II - Refugiul de la Iași, întoarcerea la București și absolvirea liceului.

Capitolul III - Primii ani de Universitate. Personalitatea lui Vasile Pârvan. Seminarul de istorie antică și epigrafie și prima lucrare de seminar. Excursii studențești. Moartea fratelui meu Titu. Excursie la Sarmizegetusa. Cursurile Universității Populare de la Vălenii de Munte. Excursie în Bucegi. Profesorii mei de la Secția de filologie clasică și cursurile lui Nicolae Iorga.

Capitolul IV - Începuturile activității mele arheologice; Săpăturile din așezarea eneolitică de la Sultana conduse de I. Andrieșescu. Perieghiza arheologică cu Radu Vulpe (1923). Cercetări în județele Teleorman și Ilfov. Numirea mea ca asistent la Muzeul Național de Antichități. Săpăturile lui Andrieșescu de la Zimnicea și cursurile lui de preistorie. Excursie studențească la Constantinopol, Prinkipo și Brusa. Colegii de la Seminarul Magistrului Vasile Pârvan.

Capitolul V - Primele săpături conduse de mine, la Gumelnița (1925). Săpăturile conduse de V. Christescu la Boian și cele conduse de Gh. Ștefan la Căscioarele. Examenul de licență. Excursie sub conducerea lui Vasile Pârvan la cetățile dacice din Munții Orăștiei. "Imnul arheologic" scris în colaborare cu Gh. Ștefan și Dorin Popescu. Invitați la cină de Magistru. Examenul de licență al Hortansei, viitoarea mea soție, și atribuirea ei de către Magistru a "Premiului Amintirii". Căsătoria cu Hortansa. Cercetări cu Ștefan pe Valea Buzăului. Cercetări în jud. Baia și săpăturile mele și ale Hortansei de la Drăgușeni și Ruginoasa. Suntem amândoi numiți în 1926 membri ai Școlii Române de la Roma.

Capitolul VI - Școala Română de la Roma. Călătoria spre Roma, cu opriri la Veneția și Bologna. Membrii școlii aflați la Roma la venirea noastră. G. Lugli, secretarul Școlii Române Ostia. Excursia școlii la Napoli, Pompei, Capri. Continuăm excursia împreună cu Gh. Ștefan și cu dr. C. Zoppa în Sicilia. Călătorie în vederea documentării pentru lucrările fixate nouă de Vasile Pârvan. Muzeele din Veneția, Ravenna, Offida. Întoarcerea la Roma. Moartea lui Vasile Pârvan. Numirea lui Ion Andrieșescu director al Muzeului Național de Antichități. Sunt înaintat conservator la muzeu. Călătorii de studii și turistice în Italia centrală; Florența, Pisa, Siena, Perugia și Assisi.

Vizita - inspecție a acad. I. Bianu la Școala din Roma. Numirea lui G.G. Mateescu în postul de director al Școlii. Prima noastră călătorie în Franța (Paris, Rouen, Reims). Excursia Școlii în Sicilia: Napoli, Pompei, Taormina. Încheiem redactarea lucrărilor fixate de Magistru - L'eta del ferro nel Piceno (eu) și l'eta de la bronzo nel piceno (Hortansa). Unele date în legătură cu surorile mele. Întoarcerea la București, cu oprit la Milano și la Viena.

Capitolul VII - Reluarea activității la Muzeul Național de Antichități. Cercetări în județul Teleorman. Trec examenul de doctorat magna cum laude. Hortansa își trece examenul de capacitate pentru învățământul secundar, la geografie și drept. Eu absolv Seminarul Pedagogic cu media 10. Tipărirea tezei mele de doctorat (1928). Susțin examenul de docență în primăvara lui 1930. Referent la Direcția Presei. Asociația foștilor membri ai Școlii Române de la Roma îmi acordă Premiul "Vasile Pârvan" pentru teza de doctorat. Săpături arheologice, împreună cu Hortansa, la Horodiștea (nordul Moldovei) și cercetări între Prut și Nistru. Săpături la Drăgușani (conduse de mine) și la Ruginoasa (conduse de Hortansa). Primele mele săpături la Atmageua Tătarească, în sudul Dobrogei. Primele mele cursuri de docență la Universitate (1930 - 1931).

Capitolul VIII - Călătorie cu Hortansa la Expoziția Colonială de la Paris; în drum vizităm coasta

Dalmației și Nordul Italiei. Primele contacte cu Sc. Lambrino. Înființarea "Congreselor internaționale de preistorie" (1931). Cooptarea lui R. Vulpe și a meca membri - secretari ai Consiliului de conducere al congreselor, organizație numită ulterior "Uniunea Internațională de Științe Pro și Preistorice. Ales în comitetul de conducere al istoricilor români, prezidat de N. Iorga. Participarea la Primul congres internațional de științe pre și preistorice la Londra, împreună cu Hortansa, R. Vulpe și C.S. Nicolăescu Ploșor (1932). British Museum și Oxford. Întoarcerea prin Bruxelles, Koln, Mainz și Viena. Mutarea colecțiilor Muzeului Național de Antichități în str. I.C. Frimu 11 (actualul local, din 1932, al Institutului de arheologie) și în casa Crețulescu (Secția de artă religioasă a muzeului). Demisia lui Andrieșescu, respinsă de primul ministru Iorga. Săpături, împreună cu R. Vulpe, la Mangalia. Congresul internațional de științe istorice de la Varșovia - 1933 - unde am ajuns prin Lwow, Cracovia, Berlin. După congres vizităm Gdansk și Gdiniă. Vizita în România a profesorului Albertini de la Universitatea din Alger. Cercetări în județul Baia, apoi lângă Roman și sondaj la Boureni. Colaborarea cu Sc. Lambrino, ca membru al Comitetului de conducere al revistei Istros, întemeiată de el. Excursia Asociației foștilor membri ai Școlii Române de la Roma în Dobrogea: Cernavodă, Histria, Jurilovca, Dolojman. Invitat de Daicovicu la vizitarea cetăților dacice cu prilejul sosirii în țară a profesorului german G. Bersu. Călătoria științifică și turistică la muzele și monumentele antice din Bulgaria (Sofia, Burgas, Messambria, Șumen, Plika, Madara, Tîmovo, Varna).

Capitolul IX - Demisia lui I. Andrieșescu de la direcția muzeului. Relațiile mele cu I. Nestor. Sunt numit director - delegat al muzeului, secțiile de antichități (1935), în timp ce secția de artă religioasă este definitiv separată de muzeu și trecută la Comisia Monumentelor Istorice. Revista Istorică Română. Înființarea Colegiului Arheologic Român. Ultima campanie de săpături la Atmageaua Tătărească. Dificultățile financiare ale muzeului nostru. Săpături la Balcic, la invitația primarului orașului, profesorul G. Fotino. Masa oferită lui C.C. Giurescu cu prilejul apariției volumului I din Istoria Românilor și "tunetele" lui Iorga. Vizita prof. I. Ancel la Vălenii de Munte, însoțit de mine. Sunt confirmat director al muzeului (5 iulie 1936). Orânduirea Lapidariului Muzeului. Obțin echivalarea salariilor personalului științific al muzeului cu cadrele didactice ajutătoare ale universităților. Echivalarea postului de director cu acela de profesor universitar. Participarea la excursia organizată de un tânăr coleg de la Direcția Presei la Istanbul, Atena și împrejurimi, Dafni, Corint, câțiva dintre noi mergând și la Micene. Demersuri pentru obținerea fondurilor necesare pentru reluarea publicării anuarului Dacia. Activitatea lui C. Matasă în județul Neamț. Întreprind un sondaj la Dobreni și apoi prima campanie de săpături în așezarea cucuteniană de pe dealul Fântânilor de lângă satul Traian (jud. Neamț). Cercetări cu Dorin Popescu în județele Buzău și Brăila. Public primele două volume din "Biblioteca Muzeului Național de Antichități: Monumente funerare romani de Gr. Florescu, și Die fruhe und mittlere Bronzezeit in Siebeburgen de Dorin Popescu (teza lui de doctorat, mult modificată).

Capitolul X - Participarea la al doilea Congres Internațional de științe pre - și protoistorice de la Oslo (1936), vizitând la dus muzeele din Praga, Berlin și Copenhaga, iar după congres, orașul Bergen de la Marea Nordului. Înainte de întoarcerea în țară, călătorie în Suedia la Stockholm și apoi un mic popas la Berlin. Organizez o excursie cu un grup de profesori în Italia: Postumia, Venezia, Florența, Roma, Napoli, Pompei, Capri, Sorrento, întorcându-ne prin Pisa, Milano, Lago di Como, Fiume, Abazia, Zagreb și Belgrad. Activitatea depusă la Direcția Presei în legătură cu Expoziția Internațională de la Paris (1937). Apare volumul V-VI (1935 - 1936) din Dacia, publicat sub îngrijirea mea de muzeul nostru. Reiau săpăturile de la Traian. Pregătirea muzeului pentru Congresul Internațional de Antropologie și Arheologie preistorică ce se va ține la București (1937). Subvențierută (și acordată de Minister) pentru înlocuirea vechilor vitrine și reorganizarea

Lapidariumului. Vitrinele (câteva zeci) sunt executate de gardianul-șef al Muzeului, fost tâmplar. La deschiderea Congresului, colecțiile preistorice ale Muzeului sunt expuse pentru prima dată în câteva săli, în condiții optime, toți participanții la Congres exprimându-și satisfacția cu prilejul vizitării muzeului. Câteva cuvinte despre devotatul meu colaborator, "paznicul" Simion Barta.

Sunt înlocuit la direcția muzeului de S. Lambrino (1938), care refuză să mă lase să lucrez în biblioteca muzeului, reorganizată de mine și dotată, prin schimbul de publicații, cu zeci de reviste și cărți străine. Piedicile puse de I. Andrieșescu la cererea mea a fi numit conferențiar universitar potrivit prevederilor noii legi a învățământului superior.

Reintegrarea mea la Direcția Presei și numirea lui C.C. Giurescu în postul de ministru al Propagandei.

Demersurile făcute pentru a fi reintegrat în postul de director al muzeului și reintegrarea (cu efect retroactiv) în toamna anului 1940.

Cercetări în Dobrogea cu Gr. Florescu și demersuri la "rezidenții regali" de la Galați și Constanța pentru obținerea unor fonduri de săpături. A doua campanie de săpături de la Traian și pregătirile în vederea publicării unui nou volum dublu (VII-VIII) al anuarului Dacia.

Numit Secretar general la Culte și Arte acord (din proprie inițiativă) fonduri pentru procurarea cărților străine de specialitate titularilor catedrelor de arheologie de la cele trei Universități și fonduri pentru muzeul din Piatra-Neamț (întemeiat și condus de preotul C. Matasă).

Particip ca invitat al Institutului Arheologic German din Bonn, la cea de a o suta comemorare a lui Winkelmann, la Berlin și sunt ales membru al institutului. Iau parte la excursia organizată de C. Daicoviciu la cetățile dacice din Munții Orăștiei, în luna octombrie, iar la întoarcere, prin Petroșani, pe Valea Jiului și apoi pe sub munte; ne despărțim la Râmnicu Vâlcea, de unde plec la București. Recuperez de la Palatul Regal câteva piese de aur descoperite într-un mormânt din Dobrogea și, de la fostul prim ministru Tătărescu, un tezaur de obiecte dacice de argint și de monede romane republicane, descoperite la Poiana-Gorj.

Cazul episodului Gherontie din Constanța. Reușesc să anulez un ordin abuziv de mobilizare. Ministrul Petrovici întocmește o nouă lege a învățământului superior, unul dintre articole prevăzând că directorul Muzeului Național de Antichități trebuie să fie profesor universitar.

Reușesc să modific acest articol.

Cercetări preliminară în sudul Olteniei, cu Plopșor, inclusiv la Cârna, unde identificăm locul necropolei din epoca Bronzului. Din nou cu Daicoviciu în Munții Orăștiei și în Banat, iar apoi și cu Gr. Florescu la Capidava. Săpăturile Hortansei - secondată la început de mine - la Văleni, jud Neamț.

Reîntoarcerea la Cârna și prima campanie de săpături în necropolă, timp de 3 săptămâni. Cercetare la Rast și identificarea unei așezări aparținând culturii neolitice Vinca. Sap doi tumuli în marea necropolă din regiune, datând din perioada de tranziție spre epoca bronzului.

Revizuiesc manuscrisul despre Frumușica al preotului C. Matasă. Se aduc la muzeu "capturi" de vase grecești din muzeul de la Odesa.

Executarea vitrinelor necesare pentru expunerea lor.

În urma concursului, Petrescu - Dimbovița este numit asistent la muzeu. Demisia doamnei Ecaterina Vulpe (numită profesor la Iași) și numirea lui Gh. Ștefan în postul de șef de lucrări rămas, în felul acesta vacant, la noi. La începutul lui 1943, un nou ordin de mobilizare la Regimentul 1 Dorobanți de la Craiova. Sunt încadrat în "compania de rehabilitare", împreună cu dezertori și hoți, în vederea trimerii pe front. Anularea ordinului de trimerie pe front în urma dezastrului din Cotul Donului.

Daicoviciu mă vizitează la Craiova în legătură cu catedra ce va rămâne vacantă la moartea lui Andrieșescu, grav bolnav. Demobilizat în primăvară.

Cercetări în august, cu Hortansa, în județul Buzău. Emil Condurachi solicită și obține de la muzeu fonduri pentru săpături la Troesmis. Personalitatea lui.

Conduc săpături la Rast, în așezarea amintită. Apoi cercetări în împrejurimi, la Tunari, Poiana Mare și Basarabi. Descoperim la Basarabi, chiar aproape de malul abrupt al Dunării o necropolă tumulară din prima epocă a Fierului și întreprindem săpături. Pe plaja Dunării descopăr un tezaur de monede bulgărești din sec. XII sau XIII.

Perieghetz de la Calafat până la Cetate și unele descoperiri din zonă. Câteva pagini despre Ploșșor și activitatea lui la muzeul din Craiova și apoi ca șef al Sectorului Paleolitic de la Institutul de arheologie.

Din nou cu Daicoviciu la cetatea dacică de la Costești. Numirea doamnei Matrosenco în postul nou creat de secretară a muzeului. Tipăresc un mic volum intitulat Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 - 1943, cuprinzând raportul meu adresat ministrului și toate rapoartele de săpături ale colaboratorilor care primiseră fonduri din suma de două milioane de lei, trecută în bugetul muzeului la stăruințele mele. Ministerul aprobă cererea mea de a ține cursuri la facultate (fiind conferențiar definitiv fără salariu), dar Andrieșescu blochează începerea cursurilor mele prin fixarea lor după 1 aprilie, când s-au încheiat cursurile Universității.

Redactarea și traducerea studiului meu despre săpăturile de la Traian. Adunarea, traducerea și sistematizarea tuturor studiilor colaboratorilor anuarului Dacia, pentru un nou volum (IX - X) din Dacia.

Colaborarea lui Nestor cu Legația Germană din București; din nou relații încordate cu el. Ministrul Petrovici - la insistențele lui Tzigara Samurcaș - întocmește un proiect de decret - lege pentru înființarea unui mare Muzeu Național, prin încorporarea celor mai multe muzee din București, inclusiv al nostru. În urma demersului meu la profesorul Lapedatu, secretar general al Academiei, în decret nu mai figurează și muzeul nostru.

Dispoziții pentru evacuarea colecțiilor muzeului nostru din cauza situației de pe front. Boala și decesul lui H. Metaxa. Alarmer în legătură cu atacurile aeriene ale germanilor. Carmen este ușor zgâriată la cap de o schijă. Plecarea la Deva a lui Dorin cu familia lui, cu Hortansa și cu Carmen. Peripețiile vagoanelor încărcate cu colecțiile muzeului pentru evacuarea acestora la Deva.

Refugiul la Deva; continuarea activității noastre; bombardamente aeriene.

Numit președinte al Comisiei de bacalaureat de la Giurgiu; examenul în timpul bombardamentelor aeriene.

Întors la Deva, plec cu Daicoviciu la Costești, împreună cu un grup de profesori universitari invitați de el.

Săpăturile Hortansei în așezarea neolitică de pe malul Mureșului (Tăuoaiaș).

Plec la Craiova pentru cercetări cu Ploșșor la Gîrla Mare și Ostrovu Mare, întrerupte de evenimentele de la 23 august 1944. Întors la Deva, obțin vagoanele necesare pentru readucerea colecțiilor muzeului la București. Concediu de boală; Ministerul delegă pe profesorul Th. Sauciu - Săveanu cu girarea Direcției MNA. Îndepărtarea mea din funcția de director. Apare volumul IX - X din Dacia, cu textele trimise de mine la tipografie, la care sunt adăugate câteva pagini; un necrolog al profesorului Andrieșescu (mort de curând) și două articole (în total 5 pagini) ale lui Nestor.

Plec pentru câteva luni la proprietatea tatălui lui Bubi Stoica, bun prieten al meu, de lângă Blaj. Descopăr cu acest prilej câteva așezări preistorice. Excursie în Munții Retezat. În iulie 1946, cu Carmen la moșia unui prieten din județul Teleorman. Săpăturile Hortansei de la Sălcuța (Oltenia). Numit referent la UGIR (unde lucrez din septembrie 1946 până în iunie 1948). Audiență la Daicoviciu - atunci subsecretar de stat - pentru a-l determina pe Nestor să-i acorde Hortansei conducerea unui șantier arheologic; rezultatul negativ al

demersului meu. A doua excursie în Retezat. Colaborator la Editura "Forum" - pentru revizuirea și stilizarea traducerilor publicate de această editură. Traduc și eu câteva romane engleze, dintre care unele sunt publicate. Muzeul Național de Antichități este înglobat în Secția de istorie veche a Institutului de istorie, condus de profesorul Constantinescu Iași.

Capitolul XI - Reluarea activității mele arheologice:

Invitat de direcția Institutului de Istorie și de șeful secției de istorie antică (profesorul Constantin Balmuș) să colaborez la săpături începând din anul 1949.

Repartizat la conducerea șantierului Habășești (adjunct Petrescu - Dîmbovița, membrii colectivului Hortansa, Nicolae Gostar și Constantin Matasă, ajutați de câțiva studenți).

Cercetare preliminară și apoi începerea săpăturilor, în iulie 1944, pe baza planului întocmit de mine.

Vizita de inspecție a unei comisii a Academiei (M. Roller, I. Nestor și Letiția Lăzărescu). La București, Roller afirmă că șantierul condus de mine este cel mai bun șantier arheologic din întreaga țară.

La terminarea fondurilor pentru Habășești, plec la șantierul Stoicani (jud. Galați), condus de Petrescu - Dâmbovița. Cercetare la Tămăuani și o gravă criză de rinichi chiar pe șantier.

A doua campanie de săpături la Rast (1950); Plopșor responsabil și eu adjunct; suntem ajutați de N. Gostar, de la Cluj. Săparea unor tumuli de pe teritoriul comunei.

A doua campanie de săpături la Hăbășești, cu fonduri sporite, dezvelindu-se toate resturile așezării și constatându-se existența a două șanțuri de apărare.

Vizita - inspecție a Președintelui Academiei, profesorul Traian - Săvulescu, însoțit de M. Roller și de Nestor. Din nou Roller afirmă la București că șantierul condus de mine este cel mai bun din țară.

În drum spre Transilvania, o nouă criză de rinichi la Piatra Neamț. Studiez la Sfântu Gheorghe și Cluj ceramica pictată din așezarea Ariușd. O nouă vizită la cetățile dacice organizată de Daicoviciu. Controversa mea cu el în legătură cu sanctuarele de aici.

În toamnă, la întocmirea planului de săpături pe 1951, Nestor se opune reluării săpăturilor de la Traian, dar argumentele mele conving Consiliul Institutului de istorie. Responsabil este numit Hortansa, iar eu adjunct. Întors la București, mă internez la spitalul Colțea și profesorul Hortolomei îmi extirpează rinichiul drept, bolnav.

Distribuirea Premiilor de Stat pe 1950. Printre șantierele premiate este și Hăbășești.

În vara lui 1951 mă îmbolnăvesc de icter. Lucrările încep sub conducerea Hortansei, iar eu mă duc mai târziu. Cooptarea în colectiv a lui C. Mateescu și dificultățile întâmpinate cu el. Din colectiv face parte și I.T. Dragomir, colaborator al muzeului din Galați.

Munca de selectare și restaurare a materialelor descoperite și redactarea monografiilor Hăbășești, în colaborare cu Hortansa, Petrescu - Dîmbovița și N. Gostar, ei redactând câte un capitol, iar eu toate celelalte capitole și concluziile. În 1954 apare volumul Hăbășești Monografie Arheologică, în timp ce eu eram purtat pe alte "coclauri", unde am colindat până în iunie 1955.

Reangajat colaborator al Institutului de istorie, preiau săpăturile de la Traian (Carmen, studentă la istorie, face și ea parte din colectiv, ca și Silvia Iacob de la Iași și colegul lui Carmen, Iuliu Antonescu, viitorul director al Muzeului de Istorie din Bacău. Reluarea săpăturilor de la Cârna, ajutor fiind de Gh. Bichir. În decembrie, volumul Hăbășești este distins cu Premiul de Stat clasa II (propunerea fiind făcută de Roller). Dificultățile create de un control - contabil cu privire la plata drepturilor de autor. Proces cu Academia pe această problemă.

Demisia lui Gh. Ștefan de la Direcția Muzeului din cauza săcăielilor lui Nestor. În cele, din urmă este numit director profesorul Emil Condurachi. Muzeul este transformat în

Institutul de Arheologie din București, având și o secție "Muzeu" al cărui șef sunt numit. Neplăcuta experiență cu colaboratoarea Suzana Dimitriu. Înainte de reîncadrarea mea, are loc Congresul Uniunii de Științe Preistorice și Protoistorice la Stockholm; Nestor anunță că nu mai sunt în slujbă și are numirea lui ca membru al Consiliului de conducere. Ulterior sunt cooptat din nou în acest consiliu, iar după pensionare sunt trecut în Consiliul de onoare.

Redactor principal la revista SCIV a Institutului și membru în comitetul de redacție al noii serii a anuarului Dacia și a volumelor Materiale și cercetări arheologice. Se salvează în felul acesta a doua oară Dacia, iar mie îmi revine cea mai mare parte a muncii redacționale a acestor publicații.

Appendice "Imnul Arheologic" compus de Gh. Ștefan, Dorin Popescu și autorul acestor Contribuții.

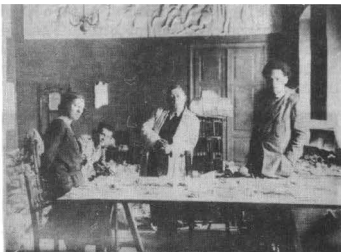

Sala Seminarului de Istorie Antică și Epigrafie, cu prilejul vizitei prof. J. Carcopino.

De la stânga la dreapta: un student, o studentă, Aura Cristescu, A. Dușa, Vl. Dumitrescu (în timpul stagiului militar), J. Carcopino, V. Cristescu, Vasile Pârvan, I. Nestor, lectorul de limbă franceză de la Universitate, Maria Holban, Niki Ionescu, Gh. Ștefan, Hortensia Dumitrescu, Nicolau, Paul Nicorescu.

1927. Excursie spre Ariscia și Roca di Papa: H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu, C. Zoppa, Gh. Ștefan

Cancelaria magistrului, 1924; I. Andrieșescu, H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu și Dorin Popescu

Sala Seminarului de Istorie Antică, 1925; Vl. Dumitrescu, V. Cristescu și Gh. Ștefan.

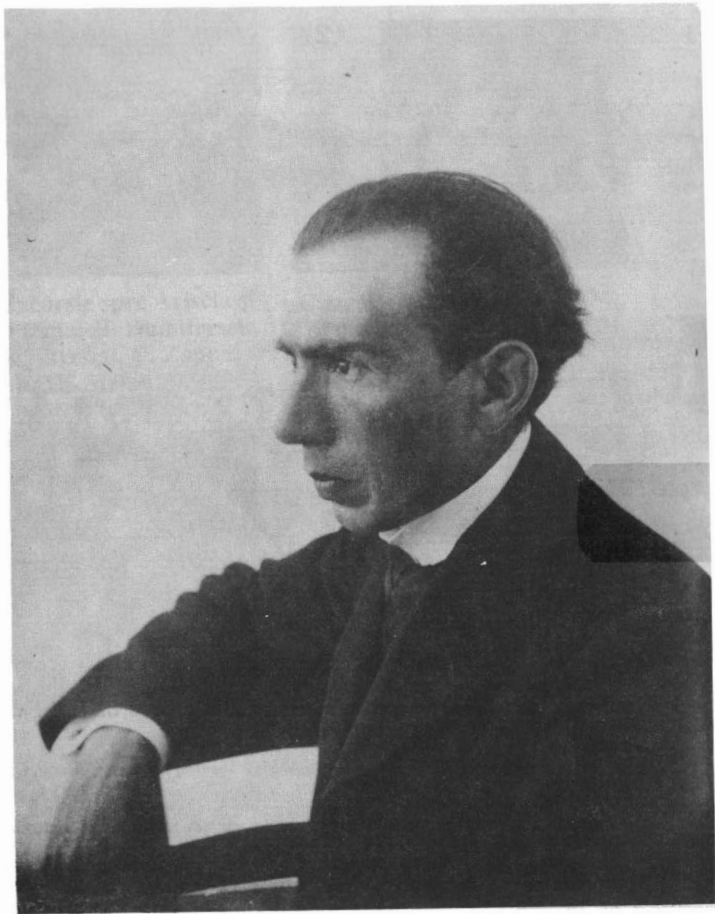
POMPEI, MAI 1927

① - Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, Șt. Pașca, d-na Lugli, Gh. Ștefan, A. Mesrobeanu, C. Radu, H. Teodoru, Șt. Balș și C. Zoppa.

② - Gh. Ștefan, Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, A. Mesrobeanu, I. Moga, C. Radu, C. Zoppa și H. Teodoru

③ - C. Zoppa, H. Teodoru, Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, Gh. Ștefan, d-na Lugli, C. Radu, I. Moga și A. Mesrobeanu.

④ - Reprezentarea unei piese de Euripide, la teatrul din Pompei.

Vasile Părvan 1924

1931. Pe treptele casei Cretzulescu, din strada Știrbei-Vodă, la inaugurarea, de către Primul Ministru NICOLAE IORGA, a "Muzeului de Artă Religioasă", desprins de el din Muzeul Național de Antichități.

În primul plan: la stânga - doamna Iorga și Hortensia Dumitrescu.

la dreapta - dr. Topa și R. Rozandsch, subsecretar de stat.

Mai sus - I. Andrieșescu, Vl. Dumitrescu, ?, ?, P. P. Panaitescu, N. A. Constantinescu, ministrul Vălcovici (?), Victor Brătulescu, Preotul (?)

**Participanții la Congresul internațional de antropologie și arheologie preistorică,
București 1937, în excursie la Histria și Hotin.**

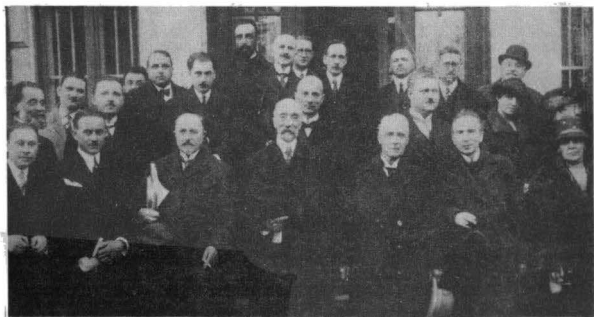

Vladimir Dumitrescu la Cârna

**Vladimir Dumitrescu și
C. I. Nicolaescu-Plopșor - perieghză
în zona Cârna - Rast**

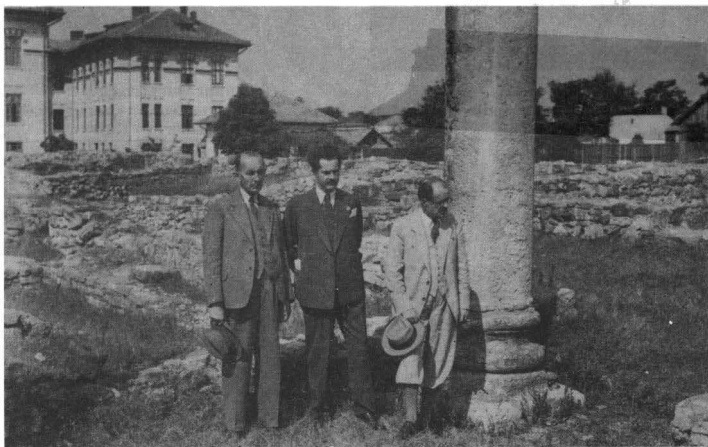
Congresul de Blantnologie, la București. 1923

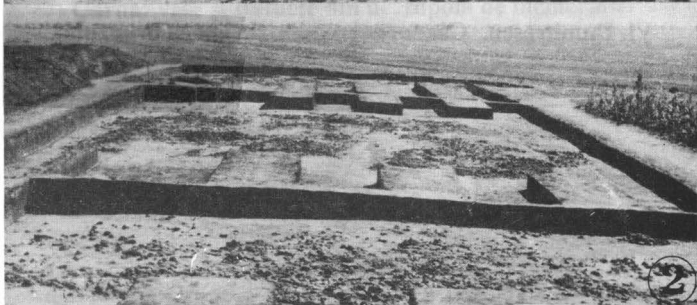
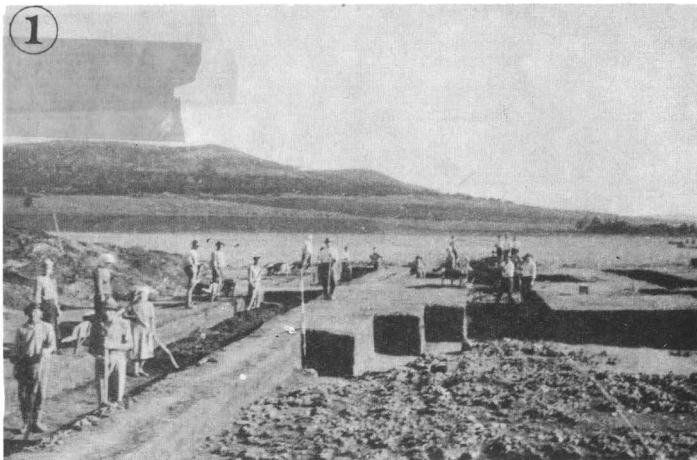
1923 - 1924.
**Membrii Societății "Tineretea
veselă": P. P. Panaitescu,
Elena Eftimiu, Dorin Popescu,
Coca Vasilescu, H. Dumitrescu,
Barbu Panaitescu, Nătălița
..... și Gh. Ștefan**

**1927. Biblioteca Școlii Române
din Roma.**
**Sus: Gh. Ștefan,
Vi. Dumitrescu, I. Moga, fata
lui Brăcăcilă, Cl. Isopescu.**
**Jos: D-na Isopescu,
H. Dumitrescu și C. Zoppa.**

**Congresul Internațional de Antropologie și Arheologie
Preistorică, București 1937. Excursia la Turnu Severin,
în castrul roman: Kostrewski, Vi. Dumitrescu și Kozlovski.**

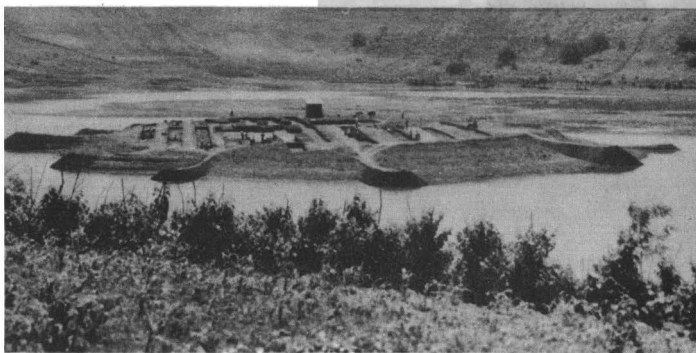

① - Târpești. Vedere din timpul săpăturilor.

② - Traian - Dealul Fântânilor . Vedere generală a săpăturilor.

VI. Dumitrescu. Cârna, necropolă din epoca bronzului.

Şantierul Căscioarele: vedere generală.

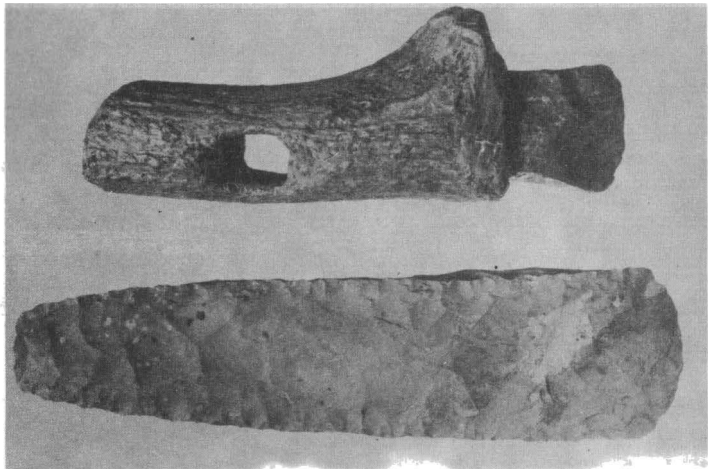

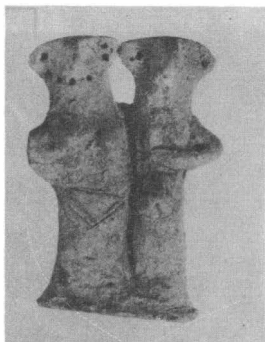
**Cârna: vase și statuete din necropola de incinerare.
Epoca bronzului.**

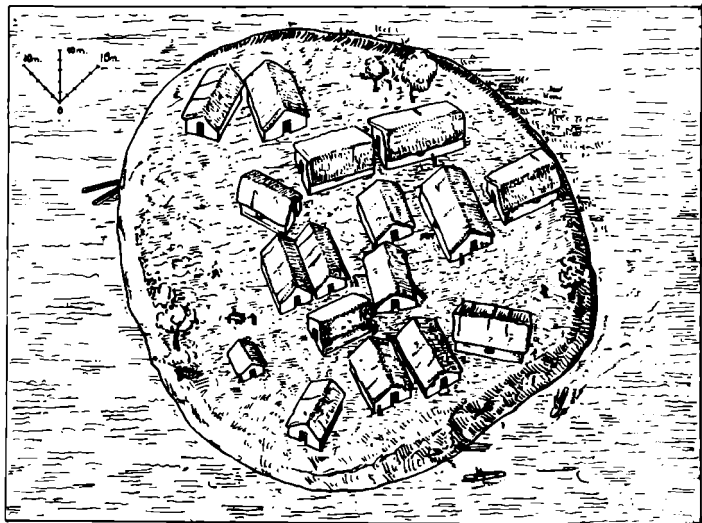
**FRUCTIERĂ.
Necropola
Hallstatiană
de la
Basarabi**

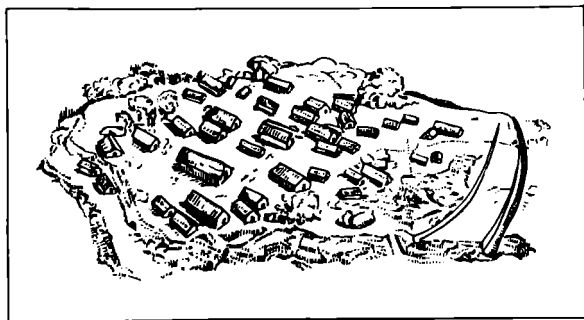
**CÂSCIOARELE: Topoare de silex (unul cu mâner de corn).
Cultura Gumelnița.**

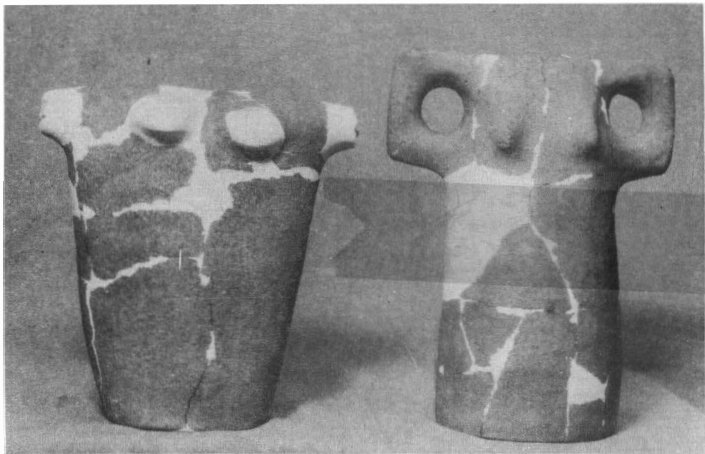
**Cultura Gumelnița.
STATUIE PERECHE.**

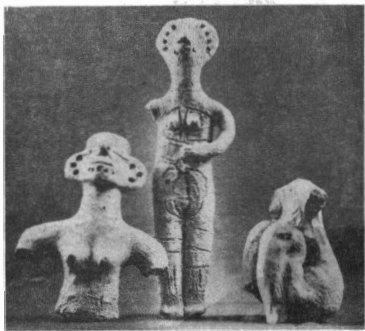
Căscioarele: Reconstituirea satului gumelnițean.

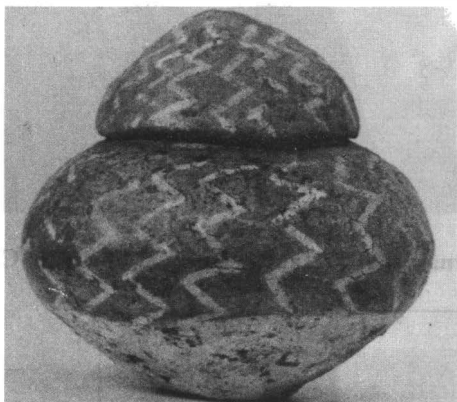
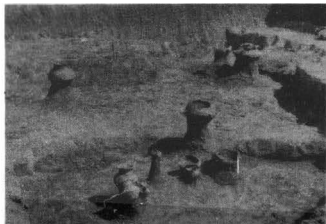
HĂBĂȘEȘTI: Reconstituirea satului cucutenian.

CĂSCIOARELE: Statuete de tip tesalian

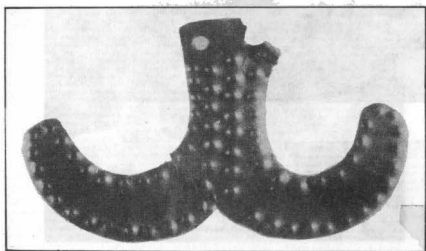

CĂSCIOARELE:
*Statuete
antropomorfe
Cultura
Gumelnița*

Vas cu ornamente incizate, de la Hăbășești - faza Cucuteni.

***Pandativ de aur
Cultura Gumelnița.***

ERATĂ

PAGINA

GREȘIT

CORECT

10, rând 10-11, de jos în sus

10, rând 21
12, rând 9
12, rând 12
14, rând 14
14, rând 1 de jos
18, rând 3 de jos
19, * 22
19, * 23
19, * 2 de jos
20, * 4
20, * 22
20, * 13 de jos
20, * 13 de jos
21, * 11 de jos
21, * 11 de jos
21, * 7 de jos
23, * 20
23, * 28
24, * 14
24, * 23
24, * 3 de jos
25, * 5
25, * 18
25, * 23 de jos
33, * 9
34, * 10 de jos
39, * 3
39, * 10
40, * 9
41, * 8
41, * 7 de jos
42, * 18
42, * 22
46, * 15 de jos
47, * 11
47, * 12
47, * 6 de jos
50, * 29
50, * 32
52, * 20
52, * 23
54, * 4
54, * 7 de jos
54, * 5 de jos
55, * 8
55, * 20 de jos
55, * 16 de jos
55, * 14 de jos
56, * 7
56, * 18
56, * 14 de jos
56, * 14 de jos
56, * 8 de jos
58, * 12
58, * 23 de jos

58, * 10 de jos
58, * 2 de jos
59, * 6
59, * 15
59, * 20

Guvernul
14 Invențiat pe profesori
Insăși
Iaputul că -
Parvanj
vara,
1912
păstor
grav -
cățeva
Universități -
Pârvan,
blunze
special la
Naționalist
Romschen
Roses (joga
umă)
Școli -
de
sculpturilor
mediteranean
fuğă. Sau
și
Universitate
divs,
exceptarea
Gh. Vlășcu
George Florescu
tot,
ducem
Sulfona,
La Tins
Henric
Produt
publicitate
Kema Alaturk
Inuprile
Inasubul
ca
I. Gr. Penejaru
de o
și el
trăpau
n-a vrut
săpăun și-a
atunci că o
- au fost
și
convins,
Mânăstrea
scurtam
Sărbu
străigrafiel
amintit
literatură
Petersburg

Florescu
Ostăsei
odă
resedința
artiei

Guvernul
Invențiat profesori
char
Iaputul că,
Pârvanj,
vara -
1912
pastor
grav -
cățeva
Universității,
Pârvan,
Munsi
special la
Naționalist
Römischen
Roses, joga
umă,
Școli,
ce
sculpturilor
mediteranean
fuğă, sau
și
Universitate -
divs
exceptarea
Gh. Vlășcu
George Florescu
top
ducem
Sulfona -
La Tins
Henric
Produt
publicitate
Kema Alaturk
Inuprile
Inasubul
ca
Mircșa Penejaru
de o
și el
trăpau
n-au vrut
săpăun, a
atunci o
- a fost
și
lucul
convins
Mânăstrea,
scurtam
Sărbu
străigrafiel
amintit -
literatură
Petersburg

Fotescu
Ostăsei
edivă
resedința
artiei

60, * 21 de jos
61, * 4
64, * 1 de jos
66, * 24
66, * 19 de jos
66, * 14 de jos
68, * 15
68, * 24
68, * 15 de jos
68, * 5 de jos
69, * 9
69, * 18 de jos
69, * 10 de jos
69, * 9 de jos
70, * 16 de jos
72, * 8 de jos
73, * 17
73, * 24
73, * 13 de jos
73, * 3 de jos
74, * 19
74, * 25
74, * 18 de jos
75, * 21 de jos
76, * 17 de jos
76, * 5 de jos
77, * 7
77, * 16 de jos
78, * 13 de jos
78, * 12 de jos
80, * 10 de jos
80, * 20 de jos
81, * 6 de jos
85, * 9 de jos
86, * 16 de jos
86, * 10 de jos
86, * 1 de jos
87, * 17
87, * 24
87, * 24
87, * 25
88, * 8
90, * 11
90, * 12 de jos
91, * 9
91, * 14
91, * 20 de jos
91, * 3 de jos
92, * 12
92, * 15 de jos
92, * 12 de jos
92, * 10 de jos
93, * 11
94, * 15
94, * 16
94, * 20
94, * 22 de jos
94, * 20 de jos
95, * 3 de jos
95, * 1 de jos
96, * 1
96, * 2
96, * 10

66, * 12 de jos
98, * 10 de jos
99, * 12
99, * 13
99, * 14
99, * 21 de jos
99, * 7 de jos
100, * 14 de jos

permanentă
morsutu
G.H.
am mai
rezista,
am săpat
Vincioz
tremaf
cunoștia,
să-4
paralipede
Gierdine
secretariul
de la Roma
lunj
arheologia
reparatul
Castell
Fidene
stode
Agrigeniu
4-5 Km
metropola
* profesora
San Geroniano
scria cățăorii
sculptor
și-4
L'eta
L'Estel Femo
L'Estle
arătându-
Aves
brou profesorul
L'eta
picene
sinteze
dezavuze
Jerome
Mateo
Gabriele
Piedoia
era
L'eta
Dobrovnicul
din Cataro
relief
meie,
morga
Inzai în
episcopul, Inante
Zis
Inzai în
Herbert
Prähistorische
modă
Prähistorische
englezii
München
Salzburg
sculptur
Prähistorische

permanentă
morsutu
G.H.
am mai
rezista,
am săpat
Vincioz
tremaf
cunoștia,
să-4
paralipede
Gierdine
secretariul
de la Roma
lunj
arheologia
reparatul
Castell
Fidene
stode
Agrigeniu
4-5 Km
metropola
* profesora
San Geroniano
scria cățăorii
sculptor
și-4
L'eta
L'Estel Femo
L'Estle
arătându-
Aves
brou profesorul
L'eta
picene
sinteze
dezavuze
Jerome
Mateo
Gabriele
Piedoia
era
L'eta
Dobrovnicul
din Cataro
relief
meie,
morga
Inzai în
episcopul, Inante
Zis
Inzai în
Herbert
Prähistorische
modă
Prähistorische
englezii
München
Salzburg
sculptur
Prähistorische

argentinian
Argentinian
Argentinian
pirmul
vizitării
misionar
Lemăire
lia
Königsberg
Brien

permanentă
morsutu
G.H.
am mai
rezista,
am săpat
Vincioz
tremaf
cunoștia,
să-4
paralipede
Gierdine
secretariul
de la Roma
lunj
arheologia
reparatul
Castell
Fidene
stode
Agrigeniu
4-5 Km
metropola
* profesora
San Geroniano
scria cățăorii
sculptor
și-4
L'eta
L'Estel Femo
L'Estle
arătându-
Aves
brou profesorul
L'eta
picene
sinteze
dezavuze
Jerome
Mateo
Gabriele
Piedoia
era
L'eta
Dobrovnicul
din Cataro
relief
meie,
morga
Inzai în
episcopul, Inante
Zis
Inzai în
Herbert
Prähistorische
modă
Prähistorische
englezii
München
Salzburg
sculptur
Prähistorische

argentinian
Argentinian
Argentinian
pirmul
vizitării
misionar
Lemăire
lia
Königsberg
Brien

101.	11	Roma	Roman	le jos	2-3 or-	consultativ
102.	20	12 urme	12 cm.	le jos	consultativ	principal
103.	6	nu	Nu	le jos	si	si
104.	7	defect	defect	le jos	si	si
105.	8	adunat	acesta	le jos	si	si
106.	17 de jos	membri	membri	le jos	si	si
107.	7 de jos	const.	const.	le jos	si	si
108.	16	Rumanian	Rumanian	le jos	si	si
109.	17 de jos	"scuturati"	"scuturati"	le jos	si	si
110.	10 de jos	curiositate	curiositate	le jos	si	si
111.	3 de jos	promotor	promotor	le jos	si	si
112.	11	temeritate	temeritate	le jos	si	si
113.	21	iar	I-ar	le jos	si	si
114.	23	mult	mult	le jos	si	si
115.	5	luc	luc	le jos	si	si
116.	13	averecane	averecane	le jos	si	si
117.	13	mine	mine	le jos	si	si
118.	13	băiat	băiat	le jos	si	si
119.	20	măi mari	măi mari	le jos	si	si
120.	26	pe care	pe care	le jos	si	si
121.	19 de jos	intra	intra	le jos	si	si
122.	12 de jos	ca	ca	le jos	si	si
123.	8 de jos	Revenind	Revenind	le jos	si	si
124.	10	Bucuresteanu	Bucuresteanu	le jos	si	si
125.	2 de jos	mi-am	mi-a	le jos	si	si
126.	15	Vulpe	Vulpe	le jos	si	si
127.	25	la trântit	la trântit	le jos	si	si
128.	17 de jos	cară	cară	le jos	si	si
129.	13 de jos	Mama	Mama	le jos	si	si
130.	24 de jos	curiozitatea	curiozitate	le jos	si	si
131.	15 de jos	studențescă	studențescă	le jos	si	si
132.	15 de jos	până	Până	le jos	si	si
133.	15 de jos	se mulțumesc	se mulțumesc	le jos	si	si
134.	15 de jos	isurub	isurub	le jos	si	si
135.	11 de jos	isurub	isurub	le jos	si	si
136.	7 de jos	impozit	impozit	le jos	si	si
137.	1 de jos	isurub	isurub	le jos	si	si
138.	2	putându-se	putându-se	le jos	si	si
139.	7	Apriana	Apriana	le jos	si	si
140.	19	a in	a in	le jos	si	si
141.	21 de jos	pretinsoare	pretinsoare	le jos	si	si
142.	11 de jos	stingență	stingență	le jos	si	si
143.	2 de jos	obținem	obținem	le jos	si	si
144.	2	trebuie	trebuie	le jos	si	si
145.	4	dacă	dacă	le jos	si	si
146.	22 de jos	prăhstorice	prăhstorice	le jos	si	si
147.	17	Bergen	Bergen	le jos	si	si
148.	2	prestoica	prestoica	le jos	si	si
149.	26	Pascaru	Pascaru	le jos	si	si
150.	17	si a lui	si a lui	le jos	si	si
151.	18	transmisie	transmisie	le jos	si	si
152.	7 de jos	Zwiler	Zwiler	le jos	si	si
153.	23 de jos	Sovamo	Sovamo	le jos	si	si
154.	8 de jos	(care după război	(care după război	le jos	si	si
155.	2	biblioteca	biblioteca	le jos	si	si
156.	6	vagone	vagone	le jos	si	si
157.	12 de jos	(otonoic,	(otonoic,	le jos	si	si
158.	8	crede cu plăcere	crede că e cu plăcere	le jos	si	si
159.	8	in interpret	interpret	le jos	si	si
160.	24	nu mai	nu mai	le jos	si	si
161.	27	căiera	căiera	le jos	si	si
162.	28	bolovan,	bolovan	le jos	si	si
163.	8 de jos	aceasta	aceasta	le jos	si	si
164.	24	comunități	comunități	le jos	si	si
165.	10 de jos	ei plecat	ei plecat	le jos	si	si
166.	24	complet	complet	le jos	si	si
167.	8 de jos	de la Anta	de la Anta	le jos	si	si
168.	9 de jos	preistoric	preistoric	le jos	si	si
169.	9 de jos	in Romania	in Romania	le jos	si	si
170.	9	totodată,	totodată,	le jos	si	si
171.	11	ca asemenea	ca asemenea	le jos	si	si
172.	8 de jos	Difuzare	Difuzarea	le jos	si	si
173.	9	pentru	pentru	le jos	si	si

de 2-3 con-

consultativ

principal

și

hârte

masa,

avem nevoie

al acestor

neoproșă

masă,

săpat

dateau

nemiloasta

Rovine, in

vestia

epoca bronzului

Dacia,

dăla

Gurescu care

nu are

cauza

Tudor,

ca

scăpat

apasare

până pe

perigezie

dar am publicat

să se

atoseveni

stratul

imprejurimile

apare, am găsit

soseșeri

conștup

in timpul

Andriana

cel puțin până

de atite

incinate

vechi elev a tar

neolitic sud-estul

curând:

I-a spus

Academia Republicii

in schimb un premiu

gră

biblioteca

căzută

Frâna

legătură

prăhstorice

Universitate,

Hulubei, Ia

arhive

"Mucedina", pe

excipitare

strunga

lacama suprat

nu mai

ca ele

să-ți schimbe

treburile

Deaștrai

er hater să se

cadrelor

autoare

Nistor

lucările

cădra

inmormântă

bronz

ca

ajutor,

epoca La Tene

și încordășsem

și de data

ant, cred

a crezut

Bezdech

operație încă se mai afla o

au desenele

a luat

peregrinăt

curățim

"cu găleata"

conducea

atite

să fac cu Vladimir

implinise

atund până

Honansel

ultima

care

stilor

contactele

Alexandrei

Liga del Ferro

L'eta del Bronzo

Amagăuă

proprie

174.	22 de jos	ajutor	ajutor	le jos	si	si
175.	16 de jos	si încordășsem	si încordășsem	le jos	si	si
176.	13 de jos	de data	de data	le jos	si	si
177.	11 de jos	ant (cred	ant (cred	le jos	si	si
178.	21	am crezut	am crezut	le jos	si	si
179.	20 de jos	Bezdech	Bezdech	le jos	si	si
180.	8 de jos	operație - unde se mai afla încă	operație - unde se mai afla încă	le jos	si	si
181.	14	ce desenele	ce desenele	le jos	si	si
182.	25	luat	luat	le jos	si	si
183.	23 de jos	pelegrinăt	pelegrinăt	le jos	si	si
184.	21	"cu găleata"	"cu găleata"	le jos	si	si
185.	14 de jos	conduceam	conduceam	le jos	si	si
186.	20	atite	atite	le jos	si	si
187.	16 de jos	să fac Vladimir	să fac Vladimir	le jos	si	si
188.	3 de jos	implinise	implinise	le jos	si	si
189.	4	atund până	atund până	le jos	si	si
190.	18	Honansel	Honansel	le jos	si	si
191.	16	ultima	ultima	le jos	si	si
192.	23	care	care	le jos	si	si
193.	8 de jos	stilor	stilor	le jos	si	si
194.	21	contactele	contactele	le jos	si	si
195.	21	Alexandrei	Alexandrei	le jos	si	si
196.	25 de jos	ajutor	ajutor	le jos	si	si
197.	10 de jos	epoca La Tene				
198.	4	și încordășsem				
199.	4	și de data				
200.	4	ant, cred				
201.	4	a crezut				
202.	4	Bezdech				
203.	4	operație încă se mai afla o				
204.	4	au desenele				
205.	4	a luat				
206.	4	peregrinăt				
207.	4	curățim				
208.	4	"cu găleata"				
209.	4	conducea				
210.	4	atite				
211.	4	să fac cu Vladimir				
212.	4	implinise				
213.	4	atund până				
214.	4	Honansel				
215.	4	ultima				
216.	4	care				
217.	4	stilor				
218.	4	contactele				
219.	4	Alexandrei				
220.	4	Liga del Ferro				
221.	4	L'eta del Bronzo				
222.	4	Amagăuă				
223.	4	proprie				

SUMARUL

L'eta del Ferro

L'eta del Bronzo

Amagăuă

proprie

ILUSTRATII

Roca

Bărcăia

*PROF. DR. DOCENT
VLADIMIR DUMITRESCU*

